BOREC

1968

LETNO KAZALO

BOREC 1968

LETNIK XIX

REVIJA »BOREC« IZHAJA MESEČNO. IZDAJA JO ZAVOD »BOREC«, LJUBLJANA, BEETHOVNOVA 10 — REVIJO UREJA UREDNIŠKI ODBOR: HINKO BRATOŽ, IVO KRIŽNAR, ZVONE KRŽIŠNIK, VOJKO NOVAK, TONE POLŠAK, ZDENKO ROTER, DRAGO SELIGER, IVE ŠUBIC, FRANCE VREG, FRANCE VURNIK — GLAVNI UREDNIK: DRAGO SELIGER — ODGOVORNI UREDNIK: VOJKO NOVAK — TEHNIČNI UREDNIK: JANEZ NOVAK — OVITEK: ING. ARH. UROŠ VAGAJA

KNJIŽNICA OSREDNJA ZA ZGODOVINO

UVODNIKI

Dr. Marjan Brecelj: Ob 25-letnici zbora odposlancev slovenskega naroda v Kočevju . . . . . 8—9/609
Češkoslovaška 1968 (D. K.) . . . . . 8—9/I
Stane Dolanc: Še hitrejši, funkcionalnejši in ekonomičnejši razvoj naše samoupravne socialistične družbe 11/833
Iz resolucije X. plenuma CK ZK Jugoslavije . . . . . 8—9/II
Ivan Jan: Sutjeska v zgodovini NOB 6—7/484
Več kot 40 let trajajoče revolucionarno delo Ivana Mačka-Matije . . . 6—7/481
Zvone Kržišnik: Titova pot 10/737
Dr. Robert Kukovec: Dnevnik partizanskega zdravnika 5/385
Franc Leskošek: Ko je Tito prevzel vodstvo Komunistične partije Jugoslavije 1/2
Miha Marinko: Vendno je bil tribun naših zahtev in pričakovanj . . 1/1
Dr. Metod Mikuž: Slovenska gospodarska dejavnost v luči partizanskih dokumentov 3/193
Zoran Polič: Kočevski zbor . . . . 8—9/614
Branko Rudolf: O aktualnosti misli Ivana Cankarja 12/929

POEZIJA

Bulat Okudžava: Varujte pesnike . . 5/414
Kako se naučiš slikati 5/414
Rdeče rože trgam 5/415
François Villon (vse prevedel Francè Vurnik) 5/416

PROZA

Grigorij Baklanov: Po čem se plačuje hudo (prevedel R. R.) . . . . . 6—7/498
Juan Bosch: Praznik (prevedel R. R.) 6—7/502
Ivan Cankar: Kako sem postal socialist 12/940
Vas. Grossman: Cesta 2/112
Matevž Hace: Moji kuririji 11/856
Branko Jurca: Žrebiček brez potnega lista 11/871
Miško Kranjec: Revolucija pa le ne bo umrla 10/779
France Križnar: Ne vdaj se, fant . . 3/217
Meša Selimović: Derviš in smrt . . 1/19
Miloje Stipović: Tiho šumi Sutjeska 6—7/488
Katja Špur: Ofenziva 2/97
Janez Švajncer: Krištof je zadovoljen 4/310
Žarko Vidović: Junaki našega časa 6—7/494
Prežihov Voranc: Kralj na Betajnovi v Dobrijah 12/945
Vlado Zečević: Juriš do zmage . . . 6—7/492
Marcel Žorga in Milka Ković: Most 4/289

SREČANJA, OBRAZI, RAZGOVORI

Živko Bernot: Cankar in Cankarjeva brigada 12/938
Stane Česnik: Cankarju naj se tudi Ljubljana oddolži s spomenikom 12/960
Rudolf Golouh: Ivan Cankar, glasnik socialne misli 12/934
Božidar Jakac: Moji spomini na AVNOJ, pot 1943 . . . . . 10/753
Mitja Kreft: Na rob zapisnika . . . 10/767
Zvone Kržišnik: Borci za človečnost 8—9/646
Filip Kumbatović: Zastor in luč, prve besede na odru 12/957
Ivan Cankar v podobi (M. Liška) . . 12/963
Dušan Moravc: Cankarjev »Kralj na Betajnovi« na partizanskem odru 12/954
Milosav Mijušković: Spomin na dr. Jožeta Potrča . . . . . 8—9/634
Iva Pirjevec: Visoka gospa, v črni obleki, s črnim klobukom in očali (zapisal Matija Maležič) . . . . . 8—9/618
Zoran Polič: AVNOJ 10/765
Dr. Jože Potrč: O narodnem heroju Jožetu Lacku . . . . . 8—9/635
Dr. Jože Potrč: Marksisti in religija 8—9/639
Smrt legendarnega partizana Latinske Amerike (E. R.) 1/92
Vladoša Simčič-Tiranova: V Cankarjevih delih najdem vedno toliko živih odmevov na našo sedanjost 12/959
Konstantin Simonov: Imel sem intervju z maršalom Titom 1/15
Slava Tarman: Povejte, kje ste dobili to pismo (zapisal Matija Maležič) 8—9/620
Prof. Bogo Teply-M.Liška: Stoletnica prvega slovenskega tabora v Ljutomeru . . . . . 8—9/623
Arkadij Vaksberg: Pesnik Bulat Okudžava 5/413
Josip Vidmar: Lik maršala Tita . . 1/6
Zima Vrščaj-Holy: Vrnite nam sinove in može (zapisal Matija Maležič) 8—9/617
Ženske demonstracije v Ljubljani leta 1943 — primer poguma in odločnosti zasužnjene Evrope . . . . . 8—9/916

AKTUALNE TEME, POLEMIKA, GLOSE, MNENJA

Demokracija — DA, razkroj — NE! 11/846
Mojca Drčar-Murko: Osveščanje študentov 5/462
Mojca Drčar-Murko: 69 let razorožitvenih poskusov . . . . . 6—7/560
Mojca Drčar-Murko: Nevezanost . . 11/836
Ivan Franko: Razmerje sil v Evropi, intervencija v ČSSR in posledice 10/799
Andro Gabelić: Armade in orožje dežel v razvoju 2/169
Andro Gabelić: Ravnotežje vojaških sil in svetovni mir 4/327
Marjan Grampovčan: Učinkovitost posameznih oblik družbene skrbi za borce in aktualni problemi . . . 1/32
Marjan Grampovčan: Ne toliko za spremembe, kot za izvajanje načel ustave 4/317
Marjan Grampovčan: Za izpolnitev sistema družbene skrbi za borce 5/417
Marjan Grampovčan: Borci revolucije o naši družbi . . . . . 8—9/654
Rudolf Hribernik-Svarun: Načelo vsesplošnega ljudskega odpora in naša pripravljenost 10/787
Kako v prihodnje 12/999
Franci Pivec: Zahteve in želje študentov (J. K.) . . . . . 8—9/665
Drago Košmrlj: Svet ob koncu leta 1/60
Drago Košmrlj: Posvetovanje v Budimpešti 4/323
Drago Košmrlj: Češkoslovaška na novi poti 5/458
Drago Košmrlj: Informbiro 1968 . . . 8—9/661
Drago Košmrlj: Agresija in njene posledice 10/794
Drago Košmrlj: Svet ob prelomu leta 12/995
Tone Krašovec: Začetek novega poslovnega leta 1/31
Nekaj ugotovitev o naših ekonomskih odnosih s tujino (K. T.) 1/39
S kakšnimi koraki letos naprej (-ec.) 2/119
Pomembno leto za reformo (K. T.) . . 2/129
Tone Krašovec: Odkrito soočenje mnenj 3/233
Zaposlenost in nezaposlenost (Tone Krašovec) 5/422
Tone Krašovec: Delitev med družbo in delovnimi organizacijami . . . . 6—7/554
Odgovoriti moramo na najbistvenejša vprašanja našega razvoja (K. T.) 11/842
25 let slovenske mladinske organizacije (Milan Kučan) 10/805
Kajuhove nagrade za leto 1968 (M. L.) 3/229

Govori Radio Osvobodilne fronte! (M. L.) 3/231
Ernest Petrin: Naši izseljenci in Jugoslavija 3/236
Ljubomir Petrović: Vojaška doktrina ZDA 2/165
Vojna dveh vietnamskih generacij (J. P.) 5/446
Proti blatenju nazorov in žrtev v narodnoosvobodilni vojni 12/994
Od Ženeve do New Delhija le majhen napredek (E. R.) 5/424
Edo Rasberger: Naša zunanja trgovina 6—7/556
Edo Rasberger: Načrt dolgoročnega razvoja Slovenije . . . . . 8—9/668
France Simonič: Vseljudska obramba 10/793
Gospodarstvo Slovenije v primerjavi z gospodarstvom Jugoslavije (Ž. Š.) 2/122

SPOMINI, ZAPISI

Lado Ambrožič-Novljan: Nočni raport 1/56
Miha Bertoncelj: Prvi koraki 4/351
Vida Blažko: Govorili so doživeto in prepričljivo . . . . . 8—9/673
Dr. Viktor Damjan: Spomini na konferenco partizanskih sodišč v Šmihelu ob Krki . . . . . 6—7/574
Lojze Dolenc: Kosovelovci v Črnem vrhu . . . . . 8—9/685
Tončka Drobnič: Korak odločitve . . 3/265
France Drobnič: Mesec dni dolga pot 11/881
Neli Gašparovič, Nonika Kočman: Obisk v sanatoriju Emona v Ljubljani . . . . . 8—9/675
Milan Guček: Šercerjevci so zlomili vrat slovenskim četnikom 1/43
Matevž Hace: Civilno taborišče na Notranjskem 3/261
Branka Jurca: Nagelj 11/869
Ivan Jan: Vstaja na Gorenjskem in enote Cankarjevega imena 12/971
Avgust Jazbinšek-Iko: Pod točo krogel 2/153
Avgust Jazbinšek: Pijana diverzanta 5/435
Vid Jerič: Za orožje je šlo 2/133
Vid Jerič: Reševali smo ranjenca . . 3/269
Ivan Kač: V krempljih gestapa . . . 8—9/690
Jože Klemenčič: Zmaga na Suhorju 5/431
Miha Klinar: Namesto nad predor na postojanko 4/341
Janez Kozlevčar: Napad na Pleterje 12/967
Lojzka Kranjc-Olga: Na Kozjaku ob meji 2/252
Drago Kumer: Spomini ne smejo zbledeti 4/360
Ivanka Leber: Časi so minili, ostali so spomini 4/368
Karel Leskovec: Čez Savo 11/906
Karel Makuc: Paberki vojnega področja za Gorenjsko . . . . . 6—7/576
Ivan Mavrović-Ivanov: Vagoni za partizane 5/436
Stane Mihelič-Ambrož: Borba za Dole 12/980
Miro Mohar-Branko: Padli smo v zasedo 2/156
Mirko Mohar-Branko: Kurirska postaja TV-12 . . . . . 3/247
Mirko Mohar-Branko: V obroču . . 5/440
Ante Novak: Ančka iz Cankarjeve 12/978
Franc Oven-Cibi: Noga pa je le ostala 2/138
Vanda Perko, Marko Groha: Na Visu ga bolj pogosto omenjajo kot pri nas . . . . . 8—9/680
Nace Poljanšek: Na Boštanj 1/52
Franc Potočnik: Vojna se nikdar ne konča 2/141
Franc Potočnik: Silvestrovanje 1943 12/983
Franc Repec-Kuhar: Med Idrijo in Gornjo Tribušo . . . . . 8—9/682
Peter Romanič: Narod si bo pisal sodbo sam 11/898
Polona Sepe, Irena Koprivec, Breda Potokar: Otok Rab, postal si slovensko grobišče . . . . . 8—9/678
Jože Simšič-Jelen: Prvič med Primorci 5/433
Jože Simšič-Jelen: Prihod v Dolomite 6—7/583
Ivan Stare: Gabrška gora 1/49
Stepko-Djuro: Do zadnjega naboja . . 12/969
Lojze Stradjot: Judenburški upor 8—9/688
Drago Suhi: Lojzek je postal partizan 2/146
Drago Suhi: Pod Čatežem 4/358
Drago Suhi: Pod Trško goro 11/892
Anton Škof — Hinko Wilfan: Zaradi zbite pete 11/887
Karl Taufer-Šarli: Iz obrambe v napad 11/901
Karel Taufer-Šarli: Zadnje srečanje 12/986
Učenci 4. a razreda Ledina: Obiskala nas je zdravnica Franja Bidovec 8—9/676
Ivan Uranič-Adolf Jevšnik: Z molčečim junakom Nestlom 3/225
Vlado Valenčak: V pregnanstvo . . . 6—7/581
Mija Verbič, Saška Podboj, Kristina Režek, Janja Pogačnik: Po 26 letih 8—9/673
Hinko Vilfan: Trinajsta na Suhorju 4/346

DOKUMENTI

Stane Bizjak: Koroška — partizansko žarišče v tretjem rajhu (zapisal Relja Atanasijević) . . . . . 6—7/534
Josip Broz Tito: Poročilo 1/9
Ivo Juvančič: Vzpon in polom italijanskega fašizma . . . . . 6—7/509
Dr. Metod Mikuž: Majhna primerjava 11/875
Milan Miladinović: Jugoslovanske ženske v vojni in revoluciji . . . . 6—7/544
Mile Pavlin: Prvi državljani Sovjetske zveze v naši osvobodilni vojni . . 2/160
Edo Rasberger: »Tukaj je samo ena oblast, in to partizanska!« . . . 12/989
Ludvik Svoboda: Usodno leto izdaje 8—9/713
Prof. Lojze Ude: Boj za Maribor in štajersko Podravje 1918—1919 . . . 8—9/696

KULTURNA PANORAMA

Faktografija istrskega odreda 2/183
Dore Klemenčič-Maj: V imenu Kristusovih ran 1/64
Vinko Šumrada-Radoš: »Ulaka« (France Kosmač) 3/274
Ilustracije za otroka in mladino s tematiko NOB (M. L.) 1/80
Djuka Julius: »Che Guevara — vitez gverile« (M. L.) 4/372
Nagrade vstaje slovenskega naroda (M. L.) . . . . . 8—9/717
Mišku Kranjcu ob 60-letnici (M. Liška) 10/809
XIV. zborovanje slovenskih zgodovinarjev (M. L.) 11/917
Alenka Nedog - Milica Kacin: Kronološki pregled dogodkov iz zgodovine delavskega gibanja na Slovenskem 1930—1941« (Fr. Rozman) 2/176
Janko Jarc: Partizanski Rog (S. R.) 1/71
Slovenske založbe v letu 1968 (S. R.) . 1/72
Ob drugi knjigi Svetinove »Ukane« (Slavko Rupel) 2/172
Konstantin Simonov: Ne rodijo se kot vojaki (S. R.) 2/177
Ernest Hemingway: Čez reko in med drevje (S. R.) 2/179
Ivan Regent: »Spomini« (S. R.) . . . 3/273
Ferdo Godina: Prekmurje 1941—1945 (S. R.) 3/276
Zgodovina človeštva — rezultat mednarodnega sodelovanja (S. R.) . . 3/278
Meša Selimović: Tišine (S. R) . . . 5/470
Roman o revolucionarnih mornarjih v Kotoru (S. R.) 5/471
Mile Klopčič: Pesmi in pesnitve (S. R.) . . . . . 6—7/588
Neznani Župančič (S. R.) . . . . . 6—7/589
Branko Čopić: Ognjeno leto (S. R.) . 6—7/590
De Gaullovi spomini v slovenščini (Slavko Rupel) . . . . . 6—7/592

Arnold Krieger: Odvetnik za ločitve (S. R.) . . . . . 6—7/594
Knjiga o Jugoslaviji (S. R.) . . . . 6—7/595
Matevž Hace: Zadnji obisk (S. R.) . 8—9/719
Dušan Hamšik in Jiři Pražak: Bomba za Heydricha (S. R.) . . . . . 8—9/721
Franček Majcen: Tudi beseda je bila orožje (S. R.) . . . . . 8—9/725
Borove pesmi v faksimilu (S. R.) . . 10/810
Jože Šmit: Koleselj iz cedilike (S. R.) 10/811
Ivan Hmelak: Soška fronta 10/812
Ivan Zorman: Čez dvajset let bo vse drugače (S. R.) 10/813
Bohuslav Březovský: Večni ljubimci (S. R.) 10/814
Fitzroy Maclean: Vojna na Balkanu (Slavko Rupel) 11/918
Vlado Šegrt: Kri na kamnu (S. R.) . 11/919
Črni apostol nenasilja (S. R.) . . . 11/920
Knjižni pregled 1968 (S. R.) 12/1002
Miško Kranjec: Svetlikanje jutra . 12/1006
Prebujenje — nova antologija partizanske proze (S. R.) 12/1008
Karel Grabeljšek: »Med strahom in dolžnostjo« (Jaka Slokan) 2/174
Celjski zbornik 1967 (J. S.) 2/180
Jože Pokorn: Denar in kredit v narodnem gospodarstvu (J. S.) . . 4/373
Tone Ferenc: Kapitulacija Italije in NOV v Sloveniji jeseni leta 1943 (Jaka Slokan) 5/468
Loški razgledi XVI — 1967 (Jaka Slokan) . . . . . 8—9/720
Franc Xaver Fleischacker: Upor v Kotoru (J. S.) . . . . . 8—9/722
Slovenski izseljenski koledar 1969 (J. S.) 12/1010
Tone Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941—1945 (Jaka Slokan) 12/1011
Dr. Fran Vatovec: Razvoj jugoslovanskega novinarstva — I. del (Jaka Slokan) 12/1014

LIKOVNA UMETNOST

Stane Kumar: ASSO — likovna razstava v Dresdenu 1/84
Käthe Kollwitz (S. K.) 1/86
Likovna mapa »Revolucija in umetnost« (S. K.) 4/371
Stane Kumar, slikar in grafik . . . 3/280
Kipar Stojan Batič (V. V.) 5/474
Ivan Čargo - Janez, slikar in ilustrator (V. V.) . . . . . 6—7/597
Vladimir Lakovič - Dušan, slikar (V. V.) . . . . . 8—9/727
Božidar Jakac (Vera Visočnik) . . . 10/815
Ivan Šubic - Ive, slikar in grafik (Vera Visočnik) 11/913

MED REVIJAMI

Democratie Nouvelle . . 3/282, 4/376, 8—9/730
Economist . . . . . 8—9/733, 10/828, 11/922
Jeune Afrique . . . . . 2/187, 8—9/732
Le Nouvel Observateur 3/285, 11/925
L'express 12/1019
Listener . . . . . 6—7/601
Monde 12/1017
Monde Diplomatique . . . 2/91, 6—7/604, 11/923
Monthly Review 5/478
New Statesman 1/90, 2/188, 3/284, 6—7/605, 10/826
Observer . . . . . 6—7/603, 12/1021
Relazioni Internazionali 1/88
US News and World Report 5/476
World Today 2/185, 4/378, 10/825
Bibliografija knjig 1/95, 2/191, 3/287, 4/383, 5/480, 6—7/608, 8—9/735, 10/831, 11/927, 12/1023

SLIKE

a) sodelujoči likovni umetniki

Ernst Barlach 1/73
Stojan Batič 5/389, 393, 397, 403, 407, 411, 414, 415, 427, 430, 437, 441, 443, 444, 459, 467, 473, 475, 477
Marcel Chirnoaga 2/157
Ivan Čargo 6—7/487, 491, 497, 503, 508, 513, 519, 525, 531, 543, 573, 579, 585, 593, 600
Otto Dix 1/59
Vasile Dobrian 2/135
Johnny Friedlaender 2/117
Vito Globočnik 4/296
Otto Griebel 2/115
Georg Grosz 1/77
Hans Grundig 1/57
Lea Grundig 1/63
Ante Gržetić 2/109
John Heartfield 1/83
Werner Hofmann 1/87
Božidar Jakac 1/3, 10/739, 743, 745, 748, 750, 760, 766, 769, 773, 781, 785, 791, 817, 821, 824, 830, 12/931
Boris Kalin 2/132
Dore Klemenčič-Maj 1/66, 67, 4/293
Boris Kobe 4/379
Käthe Kollwitz 1/18, 27
Stane Kumar 3/196, 202, 207, 231, 219, 223, 227, 246, 249, 253, 259, 263, 267, 275, 277, 4/326
Vladimir Lakovič 4/321, 8—9/613, 621, 625, 633, 643, 649, 653, 657, 663, 672, 679, 695, 723, 726, 728
Vlado Lamut 4/343
Mirko Lebez 4/307
Anton Lehmden 2/155
Max Lingner 1/79
Heinz Lohmar 1/23
Kurt Magritz 1/45
France Mihelič 2/139
Ismet Mujezinović 2/101
Zora Mušič 4/375
Otto Nagel 1/8
Nikolaj Omerza 4/316
Nikolaj Pirnat 2/105, 181, 4/303, 12/961
Jože Polanjko 4/363
Marij Pregelj 2/151, 4/299
Josip Račić 2/143
Eva Schulze-Knabe 1/81
Fritz Schulze 1/53
Hinko Smrekar 12/937, 941, 955, 963, 965, 1009, 1013
Ive Šubic 11/841, 845, 855, 859, 865, 873, 880, 885, 889, 895, 899, 903, 912, 918, 919, 920, 921
France Uršič 4/313
Bruno Vavpotič 4/349
Ivan Vavpotič 12/1007
Drago Vidmar 4/337
Nande Vidmar 4/353
Janez Weiss-Belač 2/147

b) Ljudje

Dr. Robert Kukovec 5/385
Ivan Maček-Matija . . . . . 6—7/483
General Rudolf Maister . . . . . 8—9/699
Nadporočnik Franjo Malgaj . . . . 8—9/701

c) Dokumenti

Demarkacijski črti in nevtralna cona po pogodbi z dne 13. februarja 1919 8—9/707
Mobilizacijski razglas generala Maistra z dne 9. novembra 1918 . . . . . 8—9/703
Posnetek Cankarjevega rokopisa za »Podobe iz sanj« 12/951
Predstava Cankarjevega »Kralja na Betajnovi« 12/958
Slovenska delegacija na povratku z zasedanja AVNOJ, decembra 1943 10/755
Slovenski in hrvaški delegati na poti proti Livnu 20. novembra 1943 . . 10/757
Skupina Maistrovih borcev, ki so sodelovali pri razorožitvi Schutzwehr 23. novembra 1918 (fotografija z leta 1957) . . . . . 8—9/771
Vojaški položaj na štajerskem mejnem odseku v decembru leta 1918 8—9/705
Vrhovni komandant NOV in POJ in generalni sekretar KPJ Josip Broz Tito bere poročilo na zasedanju AVNOJ 10/759
Zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju od 1. do 3. oktobra 1943 10/777

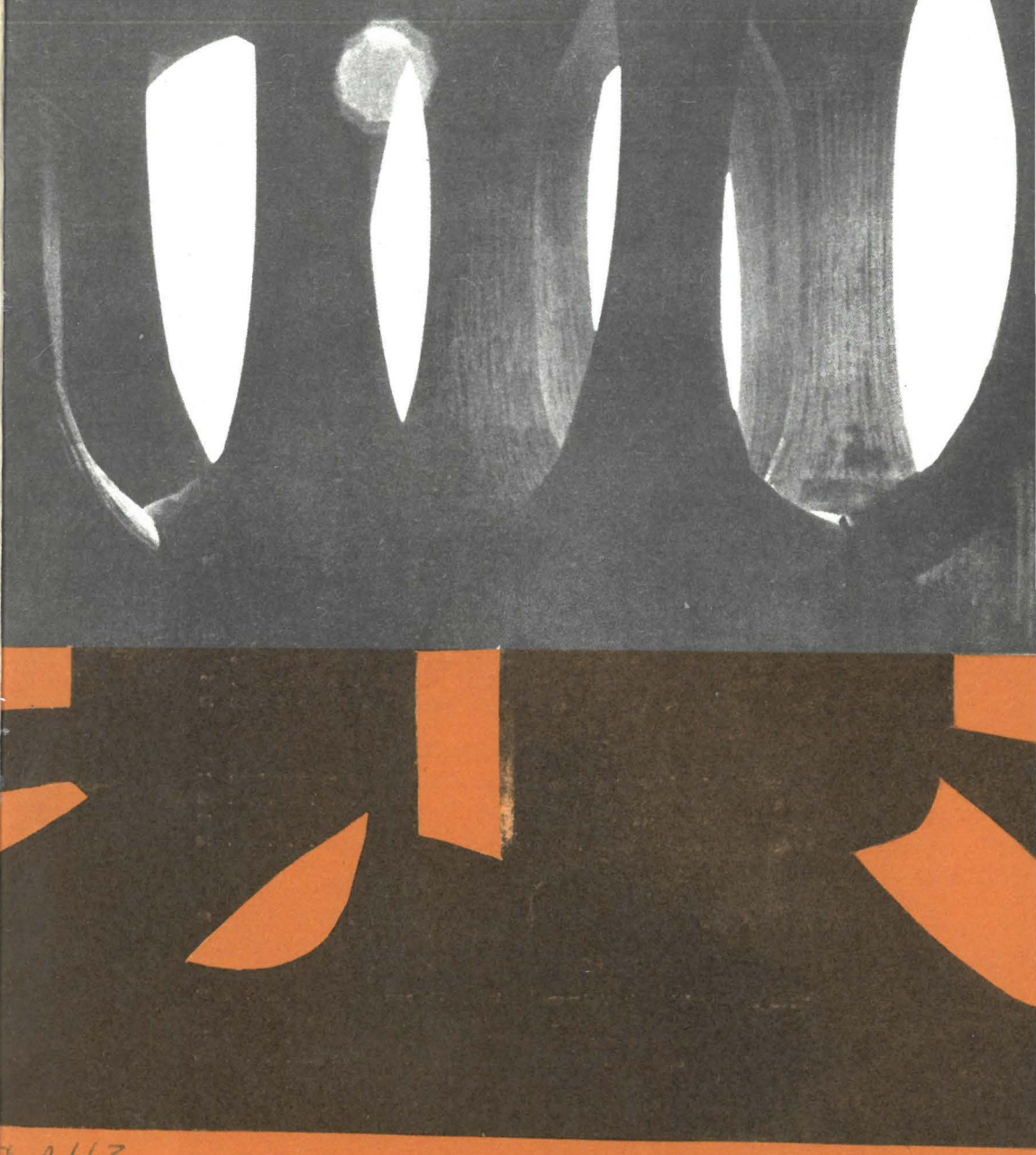

D 2643

BOREC

1968/1

BOREC ☆ 1968 ☆ XIX

REVIJA »BOREC« IZHAJA MESEČNO. IZDAJA JO ZAVOD »BOREC«, LJUBLJANA, BEETHOVNOVA 10 — REVIJO UREJA UREDNIŠKI ODBOR: HINKO BRATOŽ, IVKO KRIŽNAR, ZVONE KRŽIŠNIK, VOJKO NOVAK, TONE POLŠAK, ZDENKO ROTER, DRAGO SELIGER, IVE ŠUBIC, FRANCE VREG, FRANCE VURNIK

GLAVNI UREDNIK: DRAGO SELIGER
ODGOVORNI UREDNIK: VOJKO NOVAK
TEHNIČNI UREDNIK: JANEZ NOVAK

KAZALO

Miha Marinko: Vedno je bil tribun naših zahtev in pričakovanj 1
Franc Leskošek: Ko je Tito prevzel vodstvo Komunistične partije Jugoslavije 2
Josip Vidmar: Lik maršala Tita 6
Josip Broz-Tito: Poročilo 9
Konstantin Simonov: Imel sem intervju z maršalom Titom . . . 15

LITERATURA

Meša Selimović: Derviš in smrt (odlomek iz romana) 19

AKTUALNE TEME, POLEMIKA, GLOSE, MNENJA

Tone Krašovec: Začetek novega poslovnega leta 31
Marjan Grampovčan: Učinkovitost posameznih oblik družbene skrbi za borce in aktualni problemi 32
Nekaj ugotovitev o naših ekonomskih odnosih s tujino (K. T.) 39

SPOMINI — ZAPISI

Milan Guček: Šercerjevci so zlomili vrat slovenskim četnikom 43
Ivan Stare: Gabrška gora 49
Nace Poljanšek: Na Boštanj 52
Lado Ambrožič-Novljan: Nočni raport 56

IZ MEDNARODNEGA ŽIVLJENJA

Drago Košmrlj: Svet ob koncu leta 60

KULTURNA PANORAMA

Dore Klemenčič-Maj: V imenu Kristusovih ran 64
Janko Jarc: Partizanski Rog (S. R.) 71
Slovenske založbe v letu 1968 (S. R.) 72
Ilustracije za otroka in mladino s tematiko NOB (M. L.) 80

LIKOVNA UMETNOST

Stane Kumar: Asso — likovna razstava v Dresdenu 84
Käthe Kollwitz (S. K.) 86
Med revijami (M. M.) 88
Bibliografija knjig 95

Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Beethovnova 10, poštni predal 203 — Telefonska številka uredništva 21-173 — Rokopisov ne vračamo — Enojna številka stane 2 nova dinarja, dvojna 4 nove dinarje. Letna naročnina je 24 novih dinarjev, polletna 12 novih dinarjev. Letna naročnina za inozemstvo je 37,50 novega dinarja (3 USA dolarje) — Naročnino pošiljajte na naslov: Zavod »Borec« (za revijo »Borec«), Ljubljana, Beethovnova 10, poštni predal 203 ali na žiro račun pri SDK v Ljubljani 501-3-360/1, naročniki v tujini pa na račun pri Narodni banki v Ljubljani 502-61806-250-514 — Klišeji, tisk in vezava: Tiskarna Ljudske pravice v Ljubljani.
Uredništvo sprejema sodelavce vsak ponedeljek, sredo in petek od 10. do 12. ure.

VEDNO JE BIL TRIBUN NAŠIH ZAHTEV IN PRIČAKOVANJ

Miha Marinko

Ena od osnovnih značilnosti tovariša Tita, ki je tako rekoč 50 let revolucionar, je, da je vse svoje življenje od takrat, ko je bil še navaden komunist, do današnjih dni, ostal takšen, kot je bil na začetku svoje revolucionarne poti. Ohranil je vse svoje lastnosti proletarca s simpatičnimi potezami človeka. Bil je vedno zelo tovariški, v še tako težki situaciji poln vedrega humorja, globoko razumevajoč in spodbujajoč komuniste, ki so neposredno delali v težkih ilegalnih razmerah. Prav nič čudnega torej ni, da je imel v svojem življenju velike uspehe.

Znal je v vsaki situaciji presoditi, kaj je v danem trenutku najvažnejše, kaj je postranskega pomena ter okoli takih smotrov združevati ljudi. Bil je v svojem bistvu vedno velik demokrat, brez sledu kakega absolutizma, takšen, kakršen je še danes v naši graditvi socialistične družbe. Nikdar ni bil fantast, vedno pa realist.

Pred tridesetimi leti, kakor se tudi mnogi drugi njegovi sodelavci spominjajo, je bila zanj najpomembnejša konsolidacija partije, njena enotnost, prva naloga v tej smeri pa združiti ljudi, ki bi to lahko uresničili. Posebej odločno pa se je postavil po robu frakcijskim trenjem v partiji. Vedel pa je tudi, kakšna usoda grozi našim narodom, ki so bili med seboj razdvojeni zaradi nacionalnih trenj, in čutil tudi to, da je najvažnejše vprašanje v odnosih naših narodov njihova enakopravnost v svobodni skupnosti.

Tako je Tito postal simbol ne le za našo partijo in za narodnoosvobodilno borbo, ampak tudi simbol vseh borcev za neodvisnost svojega naroda ali dežele in za enakopravnost med narodi. Vedno je bil tribun naših zahtev in pričakovanj in končno tudi utemeljitelj samoupravljanja.

Danes predstavlja tovariš Tito veliko ime mednarodne politike, pri vsem tem pa je vendarle prostodušen človek z vsemi svojimi navadami iz mladosti in iz delavskega gibanja med zagrebškimi komunisti.

Zelo prijetno je z njim pokramljati o minulih dogodkih, saj je izredno duhovit, poln neugnanega humorja. Vendar pa mu vedno bdi pred očmi nekaj osrednjega. In človek dobi nehote občutek, da je to njegova vizija bodočnosti.

Odkar je na čelu naše partije, so bili položeni trdni temelji za naš sedanji in bodoči socialistični razvoj. Zato so mu vsi jugoslovanski narodi in še posebej njegovi sodelavci globoko hvaležni.

KO JE TITO PREVZEL VODSTVO KOMUNISTIČNE PARTIJE JUGOSLAVIJE

Franc Leskošek

Čas, ko je tovariš Tito prevzel vodstvo KPJ pred tremi desetletji, se ujema z obletnico ustanovitve Komunistične partije Slovenije. Takrat sem bil tajnik sindikata kovinarjev in predsednik strokovne komisije. Malokdo pa je vedel, da sem tudi dolgoletni komunist in sekretar Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije, katere ustanovni kongres je bil na Čebinah pomladi 1937. leta. Takoj moramo povedati, da je bilo ustanavljanje komunističnih partij pri posameznih naših narodih delo nove, pravilne nacionalne politike, ki jo je uveljavil tovariš Tito s sodelavci.

Moje prvo srečanje z novim generalnim sekretarjem Centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije je bilo značilno za ilegalne razmere, v kakršnih smo živeli in delali. Nekega lepega dne pred tremi desetletji, ko sem se vračal s kolesom iz mesta nekoliko prej kot navadno, ker sem imel zvečer neko konferenco kot sindikalni voditelj, sem na ulici srečal svojo ženo. Ustavila me je in mi rekla: »Poslušaj, pojdi hitro domov. Prišel je nekdo, ki ga ne poznam, mislim pa, da je prišel iz Pariza.« Tako je sklepala zato, ker so k meni že prej prihajali razni ljudje iz Pariza in so mi prinašali navodila Centralnega komiteja KP Jugoslavije, ki je bil takrat v tujini. Žena mi je povedala, da je novega gosta pripeljala Ziherlova mama. Povedala je še, da ga je povabila v posebno sobo, da je zastrla okna in stanovanje zaklenila. Očitno se je novemu gostu zelo mudilo, ker je ženi naročil, naj me takoj poišče, naj pokliče kar taksi, če je potrebno, in me najde. Pohitel sem domov. Takrat sem stanoval v Mostah, v predmestju Ljubljane. Ko sva se seznanila, sem ga, naj bom iskren, pogledal malo bolje, ga opazoval tako, kot je bilo v navadi med ilegalci, ki se niso poznali. Dejal mi je, da ga je poslal Kardelj. Moram reči, da sva kaj kmalu zaupala drug drugemu. Takoj sva začela razpravljati o tem, kako Partija deluje v Sloveniji, kako dela v Ljubljani. Po tem, kako se je loteval problemov, kako je analiziral razmere v delavskem gibanju, kakšna so bila njegova načela partijske politike, konkretna in življenjska, se mi je zdel drugačen kot mnogi, ki so pred njim prihajali k meni, kot na primer Hudomal, neki Dalmatinec, potem neki mladinski voditelj in drugi, ki so iz Pariza prinašali najrazličnejša navodila. Nam doma, verjemite, ni bilo lahko. Vsako novo navodilo iz Pariza je namreč terjalo drugačno delo, ob skoraj rednem komentarju, da prejšnje navodilo ni bilo dobro. Tito pa je nasprotno že po prvem razgovoru z mano preprosto in jasno določil naloge in način dela. Vedel sem, da je prišel človek, ki pozna razmere doma, ki ve, kaj hoče in kako je treba delati. Takrat mi je Tito med drugim sporočil, da sem kooptiran v Politbiro. Na tem prvem sestanku mi je dal denar za španske borce.

Po polurnem pogovoru sva se dogovorila, da se znova sestaneva na Lisci nad Sevnico. Ob napovedanem času sem s še dvema komunistoma čakal Tita, njega pa ni bilo. Zadržalo ga je delo v Zagrebu. Nekaj dni kasneje se je pojavil v Ljubljani, s smučmi, kot turist, toda prav takrat v Sloveniji ni bilo snega. Vprašal me je, zakaj ga nismo počakali na Lisci, kot bi morali, in zakaj smo takoj odšli, ko ga ni bilo. Odgovoril sem mu: »Kako pa naj bi vedeli, kaj se ti je medtem zgodilo.« Dogovorila sva se, da se znova srečamo pri njegovi

Božidar Jakac: Portret maršala Tita, *1943, Jajce, rdeča kreda*

teti v Podsredi. Potem smo imeli še več sestankov — nad Šentpavlom, pozneje v Tacnu pod Šmarno goro, pa nad Trbovljami, v okolici Ihana blizu Ljubljane. To so bili sestanki, na katerih smo analizirali razmere ne samo v Sloveniji, temveč v vsej Jugoslaviji, določali oblike dela in naloge komunistov ter se pripravljali na boj proti največji nevarnosti — fašizmu. Všeč mi je bilo, ker je Tito vsem razumljivo, preprosto in odločno določal naloge. Njegova takratna navodila so bila stalna. Nikoli se niso spreminjala. Spreminjala se je le taktika, odvisno od položaja, usmeritev pa je bila vedno ista. Praktično je s prihodom Tita dobila naša Partija moč in sposobnost, da je temeljiteje vodila sindikate, delavske organizacije, društva. Uspešneje se je borila za enotnost delavskega razreda v tovarnah, mestih in krajih, ko je mobilizirala vse napredne sile, kar je bil pogoj za revolucijo.

Pred tremi desetletji je imela Komunistična partija Slovenije okrog 300 članov. Čeprav je to relativno skromno število, pa so bili komunisti močna, organizirana sila. Zelo jih je bilo čutiti tudi na vasi. Partija, očiščena frakcionaštva, si je pridobila zaupanje širokih plasti ljudstva. Prav zato, pa tudi zaradi ustanavljanja gibanja simpatizerjev kmečkih in delavskih gibanj, smo mnogo laže izvajali naše akcije, stavke, boj, organizirali zborovanja in demonstracije, kot na primer v Trbovljah, na Jesenicah, v Mariboru, Celju, Kranju, Ljubljani, povsod po Sloveniji. Ob tem boju se je do leta 1941 število komunistov v Sloveniji povečalo na okrog 800. Razen tega je imela Partija več kot sto tisoč simpatizerjev. Vsa Savinjska dolina je bila na naši strani, prav tako tudi rudarski revirji, Maribor itd. Takrat sem bil na legalnem položaju, na najvišjih sindikalnih položajih v Sloveniji. Partija je skrbno pazila, da nisem nastopal kot komunist, da bi tako laže legalno delal v delavskem gibanju, ker bi me policija drugače zaprla. Celo potem, ko so me oblasti začele zapirati, mi niso mogli nič, ker nihče ni vedel, da nisem samo sindikalni funkcionar, temveč tudi sekretar Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije.

Ko se zdaj spominjam teh predvojnih dni, lahko rečem, da je Tito že pri prvem srečanju vzbudil v meni globoko zaupanje. Dobil sem vtis, da je to mož, s katerim je mogoče uspešno delati. Znal je temeljito kritizirati človeka, temeljito »zaslišati« komunista, potem pa mu pomagati, pomagati tako, da se je na koncu počutil povsem prerojenega. Znal je pritegniti človeka, ga pridobiti zase, ne pa zapustiti. Ošteval je, toda obenem tudi hvalil, če si to zaslužil. Tudi sam je bil takšen, da je ljudem zaupal. So sicer bili tudi taki, ki so ga razočarali, pa vseeno. Znal je ljudem pomagati, pomagati jim moralno in jih hrabriti, da so z zadovoljstvom delali. To je znal! Takšna nova razmerja med ljudmi so ustvarjala temelje za vse, kar je sledilo leta 1941. Zato tudi ni čudno, če je Slovenija, čeprav brez vojaških tradicij, med vojno presenetila srednjo Evropo, še posebej pa Ljubljana, saj je bila v moralnem in političnem pogledu drugi Stalingrad. Znane so njene demonstracije, edinstvene v zasužnjeni Evropi, akcije žensk, ilegalcev, Osvobodilne fronte. Čeprav je bila opasana z bodečo žico, so iz nje vozili vlaki s hrano proti Dolenjski, kjer so jih čakale naše brigade, ki so se oskrbovale tako, ali pa po drugih kanalih, po katerih se je oskrbovala naša narodnoosvobodilna vojska. Če Ljubljana ne bi bila tako zvesto na naši strani, bi bil boj vsekakor drugačen. Velik je njen delež v boju proti okupatorju.

Med vojno sem se znova srečal s tovarišem Titom v Stolicah. Na ta zgodovinski sestanek sem prišel s ponarejenimi dokumenti, s katerimi sem se tudi vrnil v Slovenijo.

Tik pred koncem vojne sem januarja 1945 z letalom odpotoval iz Črnomlja v Beograd, kjer sem se spet srečal s Titom. Najino srečanje je bilo sicer res kratko. Toda bilo je to srečanje dveh starih prijateljev, katerih revolucionarne sanje so postale resnica. Pozneje, ko je Kidrič prevzel dolžnost predsednika planske komisije, sem postal minister za težko industrijo. Preselil sem se v Beograd. Vse smo začeli graditi znova, obnavljali smo stare in postavljali nove tovarne. Takrat smo delali od jutra do pozne noči. Materiala ni bilo. Železnica ni vozila v redu. Skoraj nič se ni dobilo. Bilo je strašno. Kljub vsemu nam je uspelo dvigniti industrijo, za kar se moramo zahvaliti neverjetnemu poletu naših ljudi. Toda kmalu je nastopil Kominform. Dobave iz Sovjetske zveze so bile ustavljene. Treba se je bilo na hitro preusmeriti na naročila na Zahodu. To je terjalo veliko truda tako za ohranitev samostojnosti države kot tudi za njen nadaljnji razvoj. Kljub neverjetno težkemu bremenu pa se je podoba Jugoslavije spreminjala iz leta v leto in to vidno. Videti je bilo, da ni naloge, ki je ne bi bili zmožni opraviti. Ob tem lahko za primer navedem tole. Nekega dne je Tito telefoniral Kidriču in mu dejal, da bi rad na prvomajski paradi v Beogradu videl tudi doma napravljen tank. Kidrič me je poklical in dejal: »Poslušaj Luka, ‚Stari' bi rad, da bi v paradi sodeloval tudi tank domače izdelave. To mora biti!« Poklical sem inženirje in strokovnjake iz tovarn in jim povedal, kaj od njih hočemo in kaj pričakujemo. Za takratne razmere je bila to težka naloga. Toda uspešno je bila opravljena v pol leta. Na prvomajski paradi je vozilo pet tankov domače izdelave. Bili so rezultat neverjetnega delovnega poleta, ki je vladal v naši proizvodnji. Ljudje so bili pripravljeni ustvarjati tudi iz nič. Celo kadar niso pravočasno dobili plač, niso mnogo govorili, temveč so potrpežljivo čakali. Zanje je bilo važnejše, da so ustvarjali in gradili. Dandanes so morda ti podatki za mladino svojevrstna zgodba o obnovi in izgradnji, o zanosu, vnemi. Ljudje so, tako tudi jaz, dajali od sebe vse, kar so vedeli, znali in mogli.

Spomini na minulih 30 let so lepi. Čas je bil resda težak, odločitve preveč važne. Med člani Partije je vladala medsebojna ljubezen. Počutili smo se kot člani ene same družine. Seveda je treba razumeti razmere, na primer, pred vojno, ko je bil en član Partije odvisen od drugega. Vsa veriga je morala držati. Bili so sicer tudi oportunisti, toda velika večina komunistov je bila vendarle dobra. Odločilno leto je bilo 1937. S prihodom tovariša Tita je Partija oživela. Tudi prej so komunisti delali in se borili, toda po navodilih, ki niso bila vedno pravilna, ki niso bila življenjska. Navodila so se zelo pogosto spreminjala, kar je med komunisti povzročalo zmedo. Ko je prišel tovariš Tito, je zmeda izginila. Začeli smo delati tisto, kar je bilo treba, vedeli smo, s kom lahko sodelujemo. Tito je vedno poudarjal pomen enotnosti delavskega razreda. Vnesel je povsem novo ozračje. Ustvaril je novo solidarnost v Partiji, večjo delavnost in borbenost. Porodilo se je novo življenje. Ves ta boj je bil šola za revolucijo, iz katere sta prišla Partija in delavski razred kot zmagovalca, kot ustvarjalca novih človeških, socialističnih odnosov. Naši ideali so se uresničili. Največ zaslug za to gre tovarišu Titu, ki je pred tremi desetletji prevzel vodstvo jugoslovanskih komunistov, jih organiziral, jih vodil v najtežjih razmerah in ustvaril novo skupnost naših enakopravnih narodov.

LIK MARŠALA TITA

Josip Vidmar

Vera v osebnost in znatiželjno zanimanje zanjo je dediščina književnosti in vzgoje, ki se ju ne bom otresel nikoli. Zato sem tudi na nočnih pohodih na poti v Jajce marsikatero uro prebil v ugibanju o osebnosti Tita, čigar ime, glasno zlogovano kot Ti-to, Ti-to..., sem čul na tolikih zborovanjih in mitingih in ki na vsakem takem zborovanju od Gorice pa globoko tja v Makedonijo in Albanijo sproži vihar navdušenja in odobravanja.

Kdo je Tito, kakšen je njegov notranji lik, njegova človeška podoba? sem se vpraševal poln nestrpnega pričakovanja. Kdo je ta kmečki sin iz hrvatskega Zagorja, sin Hrvata in Slovenke, ta industrijski proletarec, strugar, ki se je udeležil bojev ruske državljanske vojne in ki stoji danes na čelu vsega jugoslovanskega osvobodilnega gibanja, katerega je pokrenil v prvih dneh narodne vstaje v Srbiji, organiziral prve odrede partizanov, stopil v zvezo z vsemi svobodoljubnimi skupinami in tako polagoma v neprestanih bojih, sredi akcij, nemških ofenziv ustvaril ogromno in čudežno enoto Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije, uporniško armado, ki je trajno obdana in obkoljena od sovražnikov neprestano rasla, se sproti oboroževala in vežbala, dokler ni dosegla četrtmilijonske moči, trdne organizacije z vzorno disciplino, s strokovnjaškim vodstvom, vso prežeto z enotnim narodnorevolucionarnim in pravljično junaškim duhom? Kdo je Tito? sem se vpraševal in ga v mislih primerjal z junaškimi osebnostmi iz zgodovine drugih narodov, za katerimi voditelj naše osvobodilne borbe v ničemer ne zaostaja. Primerjal sem ga z ruskima osvobodilnima borcema, z Minjinom in Požarskim, z mehikanskim junakom Juarezom, z orleansko junakinjo Ivano D'Arcovo in s podobnimi zgodovinskimi heroji in sem pri vsakem od njih mogel ugotoviti, da ni nobeden v tako težkih okoliščinah dosegel takih uspehov kakor Tito. In čim jasnejša mi je postajala njegova zgodovinska veličina, tem večje je bilo moje zanimanje za živo pojavo tega moža, tem bolj nestrpno me je zanimal neposredni vtis njegove osebnosti, tem bolj sem si želel žive opore za spoznanje njenih osnov in posebnosti.

Poznal sem nekaj njegovih slik, fotografij in grafik, ki so nam jih prinesli kurirji z juga in ki sem si jih bil pozorno ogledal. Nobena izmed fotografij mi o njegovi osebnosti ni kdo ve kaj razodela. Bile so medle, kazale so obraz, ki je imel nekoliko tujo izrazitost, nikakor pa ne pravega pečata veličine. Grafike pa so predstavljale nekakšno tipično balkansko obličje, v katerem je umetnik očitno skušal stopnjevati silo in moč, energijo, ne pa tudi duha ali kakršne koli višje človečnosti, ki jo je moral vsakdo čutiti v dejanjih tega moža poleg junaštva in energije. Vse te sile so me navdajale samo z neko skrbjo, z nekim nemirom; kdo in kaj je ta človek, ki vodi našo veliko stvar? Ali je v njem dragocenost, veličina, ki ni zgolj energija in moč?

Tako ugibanje in hkrati globoka, radostna zavest, da živi sredi nas mož, kakršne poznamo samo iz zgodovine, da ta resnični junak ali tvorec usode narodov živi v naši bližini in da mu bom v kratkem segel v roko ter ga v razgovoru spoznal neposredno, sta me spremljala na naših nočnih pohodih, na

dolgih vožnjah s kamioni in spet na nočnih pohodih in vožnjah s partizanskimi kamioni ter z vlakom, ki nas je naposled pripeljal v Jajce.

Na postaji nas je pričakoval častnik, ki nas je odvedel v vrhovni štab, kjer sem se komaj utegnil pozdraviti z nekaterimi znanci, ko mi je bilo sporočeno, da predsednika doktorja Ribarja, popa Žečevića in mene pričakuje tovariš Tito. Sledil sem dežurnemu in po kratki poti stopil v delavnico komandanta Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije. Bilo je v večernem mraku in snažna, preprosta, nevelika soba je bila polna električne luči. Opazil sem nekaj naslanjačev, na dveh izmed njih sta že sedela tovariša, ki sta bila povabljena hkrati z menoj, poleg vrat je nepremično stal komandantov osebni dežurni častnik, nasproti vratom je stala velika pisalna miza, osvetljena še močneje od ostale sobe in polna papirjev. Za njo je sedel Tito. Stopil sem k njemu, se mu predstavil in sproščeno zavzet sedel na prostor, ki mi ga je ponudil. Opazoval sem njegovo pojavo z vso pozornostjo in z vso zbranostjo, ki jo premorem. Srednje visok je, čvrste rasti, glavo nosi ponosno. Obraz blede polti, obrit, lasje plavi, na sencih rahlo osiveli, čelo visoko, oči mu leže globoko, svetlo modre so in nekoliko zastrte ter utrujene, a polne moči, nos izrazito upognjen, izraz ust nepregledno kompliciran, brada krepka, celoten izraz obraza je energičen in očarljiv, nekaj napoleonskega je v njegovi teži, a mogel bi biti tudi obraz umetnika. Njegovo vedenje je zadržano in mirno, toda njegove kretnje so hlastne, nervozne.

Opazoval sem ga sproščen, skoraj bi dejal, olajšan. Vprašanja, ki so me navdajala na poti z nemirom in skrbjo, so zdaj dobila odgovor. Ne znal bi tedaj odgovoriti zakaj, toda že sem si bil na jasnem, da se v tem možu družita energija in čar, energija in neka fascinirajoča moč, ki je dana samo dragocenim in žlahtnejšim naravam. Čutil sem v njem nekaj zanosnega in vznesenega, nekaj trdo realnega in hkrati vzvišenega.

Tak je bil moj prvi vtis o Titu. Ves čas mojega bivanja v Jajcu sem obedoval in večerjal na njegovi levi strani nasproti doktorju Ribarju in moja pozornost ni mirovala. Zbral sem veliko vtisov o njegovi osebni zadržanosti in nervoznosti, o njegovi molčečnosti, ki se druži v njem z naravno prostodušnostjo, o njegovi disciplinirani in prirodno neugnani delavnosti. A vse to so drobni vtisi, ki nikakor ne povedo o Titu toliko kot vtis prvega srečanja in še neki kasnejši vtis, ki ga nameravam še opisati.

Bilo je na zgodovinskem zasedanju AVNOJ. Podal sem v imenu slovenske delegacije predlog o ustanovitvi naslova »maršal Jugoslavije« v narodnoosvobodilni vojski in sem prosil predsedstvo AVNOJ, naj ta naslov kot prvemu podeli komandantu tovarišu Titu. Predlog je bil z viharnim navdušenjem sprejet. Takoj nato se je novoizvoljeno predsedstvo sestalo in podelilo naslov, kakor je bilo predlagano. Bil je to nedvomno velik trenutek v Titovem življenju. Opazoval sem ga ves čas z nenasitno, ostro pozornostjo. Ko mu je bil podeljen visoki naslov, smo mu vsi člani predsedstva čestitali. Vsakemu izmed nas je stisnil roko, s svojimi ožjimi, starimi sodelavci pa se je poljubil. Nobena črtica na njegovem obrazu mi ni ušla. Bil je srečen in prevzet, toda ko je objemal svoje stare prijatelje, sta njegov izraz in kretnja govorila: »Tovariši, dopolnili smo važen del svoje naloge. Velik in težak kos našega dela je opravljen.« Skratka, to ni bila sreča osebne zadoščenosti, temveč sreča nad uspehom stvari. In to je velika in visoka sreča. Izmed vseh močnejših vtisov

je ta najmočneje potrdil moj prvi vtis in tisti trenutek sem bil srečen tudi sam, ker sem smel sodelovati pri dopolnitvi velikega in slavnega poglavja naše osvobodilne borbe in ker sem z vso gotovostjo vedel, da je vodstvo naše zgodovinske stvari v pravih rokah, v rokah človeka, ki je živeč zanjo znal pozabiti na vse nebistveno, nevažno in tudi nase — v rokah človeka, ki je posvečen. Resnično velika dela nastajajo samo iz posvečenosti. Lik maršala Tita priča o veličini naše borbe, je upravičeno njen simbol. Prejel je od nje svojo veličino in zdaj jo tudi ona prejema od njega.

Napisano konec 1943

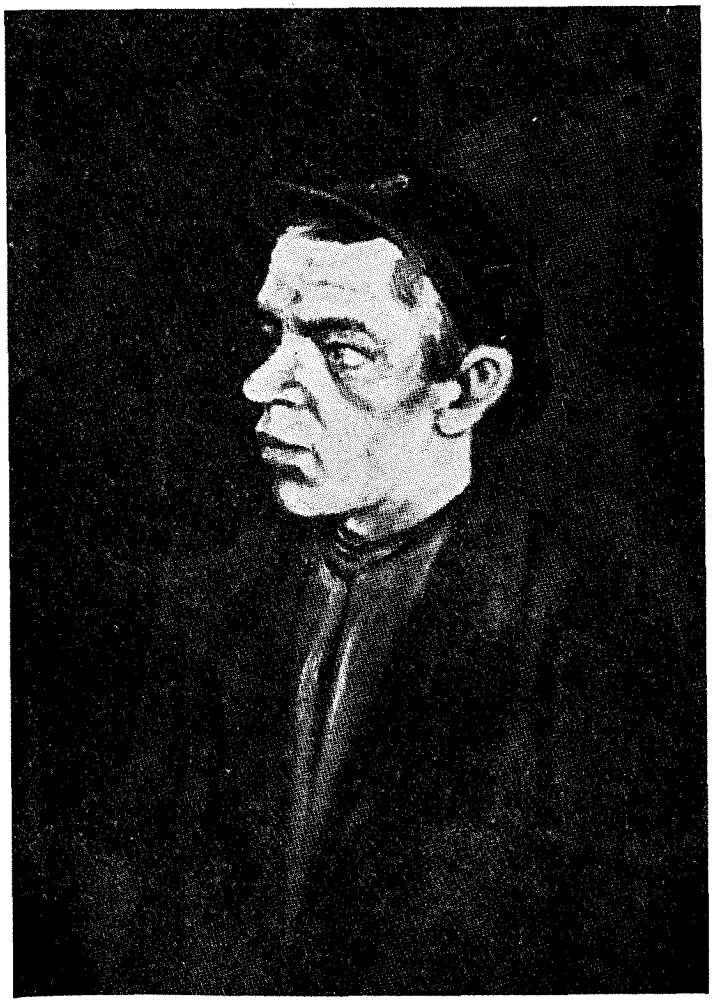

Otto Nagel:
Mladi komunist,
1932, olje

Datum: 8. avgusta 1938

POROČILO*

Pred kratkim sem po Valdesu[1] poslal kratke informacije o položaju v deželi in to v glavnem o delu in razvoju partije. Danes hočem podati nadaljnje informacije o politični situaciji in razmerah med posameznimi partijami.

Politična situacija: Po »anšlusu«[2] in po vedno pogostejših obiskih Stojadinovića oziroma njegovih ministrov v Berlinu in Rimu je čutiti v vse smeri močnejšo reakcijo, ki jo izvaja Stojadinovićev režim. Posebno močno čuti ta pritisk delavski razred. Tako je bil pred kratkim prepovedan list »Radnik«,[3] ki je skoraj tri leta izhajal in dosegel veliko izdajo — 14.000. Namesto »Radnika« je bil javljen drug list, ki ga pa režim ni dovolil. Ravno tako so prepovedani drugi časopisi levice. V Sloveniji so bili trije delavski časopisi zaporedoma prepovedani.[4] V Zagrebu je bil prepovedan časopis »Kultura«[5] itd. Režim ne dovoljuje nikakega pisanja o zunanji politiki. Ves opozicijski tisk sme registrirati le to, kar odobri Avala oziroma kar citira vladni tisk. Opozicijski tisk ne sme pisati negativno o Stojadinovićevih zaveznikih, o Hitlerjevi in Mussolinijevi vladi. Borba proti profašistični zunanji politiki se vodi v glavnem ustno in s pomočjo pollegalnih in ilegalnih brošur.

Gibanje ljudskih množic proti taki politiki se je zlasti po »anšlusu« okrepilo. K temu je veliko pripomogla naša proklamacija v marcu t. l.[6] Naša parola »združitev vseh demokratičnih in patriotičnih sil v borbi s Hitlerjevim fašizmom in njegovim zaveznikom Stojadinovićem je dobila najboljši odmev ne le pri celotnem delavskem razredu, temveč celo pri enem delu članov JRZ in JNS.[7] Tako se je v Ptuju ustanovil enoten odbor za borbo proti Hitlerjevi propagandi. V tem odboru delujejo člani JRS, JRZ, socialni demokrati in komunisti. Na čelu odbora je ptujski župan.[8] Tudi v drugih krajih se ustanavljajo odbori, v katerih so privrženci različnih strank za borbo Slovenije proti Hitlerjevi propagandi. Pri tem je zlasti delovna mladina, ki se je skoraj vsa strnila okrog tega vprašanja. Glavno vlogo pa igra pri tem naša partija; ta si je zadala važno nalogo: borbo proti Hitlerjevi nevarnosti. Do danes je KPS izdala tri brošure proti Hitlerjevi propagandi v Sloveniji in več listov.[9] V začetku je dr. Korošec, minister za notranje zadeve, to gibanje in pobudo naše partije poskušal ovirati. Toda naletel je na odpor ne le pri delavskem razredu in pri opoziciji, temveč tudi pri lastnih privržencih. Pod pritiskom slovenskega ljudstva je bil režim prisiljen storiti določene korake proti hitlerjevskim zahtevam v Sloveniji — proti izobešanju nemške zastave s kljukastim križem, proti fašističnemu pozdravu itd.

Ravno tako je proklamacija naše partije močno odmevala v Srbiji. Tam je izšlo nad 5000 izvodov, ki so rabili kot osnova za enotno delo delavskega razreda in opozicije. Na Hrvaškem proklamacija ni bila tako ugodno sprejeta. Imeli so za nepravilno, da so pritegnili tudi poštene elemente iz JRZ in JNS. Na tem sektaškem stališču so bili celo nekateri člani naše partije in odgovorni funkcionarji na Hrvaškem.

---

* To poročilo je napisal Tito v Parizu, kjer je bil do leta 1939 še organizacijski sedež CK KPJ, čeprav je deloval biro CK KPJ, ki ga je v začetku leta 1938 sestavil Tito kot sekretar, že v domovini. Izvirno poročilo, namenjeno sekretarju IK kominterne Dimitrovu, ki se je ohranilo v arhivu kominterne (kopije hrani Arhiv CK ZKS) je napisano v nemščini in podpisano s psevdonimom Valter, ki ga je Tito uporabljal pri stikih s kominterno.

V ČEM JE OBSTAJALA HITLERJEVA PROPAGANDA V JUGOSLAVIJI

Takoj po »anšlusu« je bila Slovenija preplavljena z različnimi fašističnimi agenti. Ti so predvsem med kmeti in ne le v obmejnih krajih, temveč tudi v notranjosti razširjali različna fantastična poročila, kako je danes v Nemčiji in po »anšlusu« tudi v Avstriji vsega zadosti in poceni, da tam ni brezposelnih itd., da je v Nemčiji dosti dela tudi za tiste, ki bi želeli oditi iz Slovenije. Filialke nemških bank v Sloveniji so dobile na razpolago določene denarne vsote. Dajale so sedaj cenene kredite. S pomočjo teh kreditov so Nemci kupovali pri slovenskih kmetih zemljo, posebno v obmejnih pokrajinah. Nemške kmete iz mariborske okolice in iz Kočevja so vabili na delo v Nemčijo. Od tam so se vrnili po nekaj mesecih dobro poučeni v razširjanju Hitlerjeve propagande. V začetku so tej propagandi nasedli tudi slovenski kmetje. Govorili so: »Sedaj, ko bo prišel Hitler, se bodo odprle meje od Ptuja do Hamburga, kakor je bilo pred vojno in mi bomo lahko šli tja na delo in bomo dobro zaslužili. Po mobilizaciji vseh patriotskih Slovencev so proti tej propagandi polagoma izginjale te iluzije.

STOJADINOVIĆEVA VLADA

Stojadinović se je opiral na JRZ, v kateri so bili: mohamedanska stranka dr. Spaha,[10] slovenska ljudska stranka duhovnika Korošca, en del radikalov (mladih), en del JNS in še nekatere stranke, in sicer posebno tisti elementi, ki stoje za vsakim režimom. Te stranke in ti elementi predstavljajo današnji parlament, na katerega se opira vlada Stojadinović—Korošec. Glavno moč predstavlja Korošec in za njim pride Spaho, razen teh dveh strank ne obstaja za Stojadinovićevo vlado nobene druge. Za sodelovanje teh strank v njihovi vladi so beograjski mogočniki plačali mnogo denarja. Korošec je dobil 80 do 90 milijonov za saniranje svojih zadrug. Ravno tako je Spaho veliko dobil za zemljo begov. Vendar se že danes čuti pri privržencih Korošca in Spaha vedno večje nezadovoljstvo zaradi profašistične politike v Stojadinovićevi vladi. V Sloveniji se že čujejo glasovi, naj Korošec izstopi iz izdajalske Stojadinovićeve vlade. Tudi v Bosni ne napadajo Spaha naravnost, zahtevajo le, da se umakne iz vlade. Ta taktika je potrebna, ker je večina njegovih privržencev demokratično orientirana, vendar jima danes še sledijo.

Zaradi notranjega pritiska privržencev JRZ, posebno zaradi vedno večjega nezadovoljstva opozicije in delavskega razreda, je Stojadinovićeva vlada prisiljena dajati pojasnila o zvestobi do zaveznikov. Stalno in z vso silo govori o politiki nevtralnosti, ki je za ljudstvo Jugoslavije najbolj koristna.

O bilanci treh let Stojadinovićeve vlade je vladni tisk dolge mesece pisal o fantastičnih uspehih, ki so se obdržali zaradi Stojadinovićeve politike. Noben opozicijski list ni smel napisati niti besede kritike.

Po govorih Stojadinovića in njegovih ministrov je še eno leto do novih volitev. Stojadinović se že danes pripravlja s propagando na volitve.

ZDRUŽENA OPOZICIJA

Od »Sporazuma«[11] v septembru prejšnjega leta nismo nič napredovali glede borbe za tiste zahteve, ki jih je postavljal sporazum. V srbskem delu združene opozicije je zaradi neaktivnosti voditeljev Davidovića,[12] Stanojevića[13] in Joca Jovanovića[14] nastala velika nezadovoljnost. Dragoljub Jovanović,[15] ki se je združil s komunističnim renegatom Života Milajkovićem, s socialistom

Divaćem,[16] z demokratom Ribarom[17] in še nekaterimi, je izrabil to nezadovoljstvo in je vodil separatistične akcije, ki bi lahko povzročile razdor v združeni opoziciji. Ta opozicijska skupina je izdala program z 80 točkami, katere so večinoma pravilne. Način pa, kako to med ljudstvom izvajajo, vodi do cepitve in ne do združenja vseh demokratičnih elementov v Srbiji. Stojadinović je prav spretno ščuval k razcepitvi. Naše stališče je do teh akcij negativno. Mi zahtevamo združitev vseh demokratičnih sil, vštevši delavski razred, v boju zoper Stojadinovićevo vlado in za demokratične pravice. V delu Dragoljuba Jovanovića se često izražajo popolne trockistične težnje (v resnici tudi paktira z nekaterimi trockisti) in je nezadovoljen, ker smo proti njegovi razdirajoči taktiki.

Te dni se pripravlja sprejem dr. Mačka v Beogradu. Dr. Maček bo imel sestanek z Davidovićem in še nekaterimi drugimi. Obenem bo imel razprave z voditelji združene opozicije o različnih vprašanjih in o taktiki. Vladni tisk ironizira obisk dr. Mačka in razprave z voditelji združene opozicije. Tisk poudarja, da bi bilo bolje, če bi Maček prišel na razgovor s Stojadinovićem.

Drugače je v Srbiji, posebno v notranjosti dežele, naš vpliv opozicije zelo velik. Na vseh shodih in pri vseh akcijah sodelujemo. Voditelji združene opozicije niso proti našemu sodelovanju, nasprotno, obnašajo se proti nam precej lojalno. Iniciativni odbor delavske partije[18] ima z njimi zveze.

SINDIKALNO GIBANJE

Pisal sem že o rezultatih kongresa URS.[19] Enotnost, ki smo jo na tem kongresu dosegli, se sedaj širi in krepi. Ti rezultati in manifestacije enotnosti na tem kongresu so vlado in druge nasprotnike zelo preplašili. Vlada in drugi nasprotniki delavskega razreda so upali, da bo na tem kongresu prišlo do razdora in razcepitve med socialističnimi in komunističnimi privrženci. Po kongresu je pričela vlada vedno bolj napadati delavsko gibanje (prepoved »Radnika«). Taktika in sklepi sindikalnega kongresa so razočarali vlado. »Radnik« je bil kot stalni propagator potrebnih enotnih akcij prepovedan.

Vodstvo HRS[20] je reakcionarno in posebno enotni akciji z URS nasprotno. V HRS in njegovem tisku venomer napadajo razredne sindikate. Toda spodaj med nižjimi organizacijami URS in HRS so enotne, skupne akcije vedno bolj pogoste.

Te dni je bilo v Varaždinu enotno zborovanje URS in HRS. Zborovanja se je udeležilo 4000 ljudi. Govorili so zastopniki obeh sindikalnih organizacij. Vodstvo HRS poskuša z izključitvami zavirati zvezo z URS, toda nezadovoljstvo članov HRS je zaradi tega vedno večje in mnogo jih zaradi tega izstopi iz HRS. Zastopniki URS poskušajo sedaj enotne akcije s HRS proti vladnim sindikatom.[21] Vlada si danes še ne upa začeti z močnejšim frontalnim napadom na razredne sindikate, pač pa poskuša to le pri posameznih sindikalnih organizacijah in pri kulturnih delavskih združbah. Vlada na vsak način favorizira svoje sindikate, v katere morajo vstopiti vsi delavci, ki delajo v državnih podjetjih ali v podjetjih, ki so v zvezi z državnimi.

KOMPARTIJA

O delu v Kompartiji sem pisal že zadnjič. Sedaj bom le še nekaj dodal. Pred nekaj dnevi je bila partijska konferenca za Bosno in Hercegovino. Na tej konferenci je bilo izvoljeno vodstvo za te dežele. Po 15 in še več letih je

danes prvikrat, da ima ta važna provinca lastno vodstvo in da se je organizacija obnovila tam, kjer je težka industrija v državi največja. Razen tega je bila partijska konferenca tudi v Črni gori. Kakor poročajo, je bilo na tej konferenci obsojeno destruktivno in frakcionaško delo P. Miletića.[22]

Sedaj obstajajo v vseh provincah Jugoslavije partijske organizacije, ki so v zvezi z vodstvi. Le v Makedoniji to še ni urejeno. Organizacije sicer obstajajo, a med seboj in z vodstvi nimajo stikov. Pogoji so sicer dobri, toda ni vodilnega makedonskega kadra. Potrebno je čim prej rešiti to vprašanje.

Pred enim mesecem je bil plenum CK KPH. Na plenumu je prišlo do spora s članom CK iz Dalmacije. Nimam še poročila o tem plenumu, moram pa pripomniti, da pri starih dalmatinskih tovariših vladajo nezdrave težnje. Tako na primer poroča mladinski delegat, ki je prišel semkaj, da so tovariši v Dalmaciji partijo skoraj likvidirali in so vse delo prenesli na »delavsko partijo«, ki jo imajo kot nadomestilo za komunistično partijo. Dalmatinski vodilni tovariši so zelo nedisciplinirani in to je stara znana stvar. V zadnjem času se je položaj še poslabšal, ker so nekateri ljudje razširjali razne vesti (Željezar).[23] Pozvali so člane partije, naj se ne pokorijo sklepom CK KPJ, ker so tam vsi sumljivi itd. Željezar je po raznih družinskih zvezah poslal po deželi direktive, zatrjevaje, da je od KI dobil mandat voditi partijo. Jaz nastopam proti temu škodljivemu delu. Partijska organizacija je sicer zdrava, tembolj pa to škodljivo delo razširja zmedo na periferiji in pri simpatizerjih.

V tem težkem položaju, v katerem je naša partija v zadnjem letu, se je lahko videlo, koliko kdo velja kot partijski član. Podčrtati moram, da bo potrebno našo partijo dobro očistiti različnih tujih elementov, ki so se vrinili vanjo. To je dobro storiti čimprej, da ne bo prepozno. Naša partija ima po deželi dober in vdan kader. Veruje v KI in upa, da bo naše vprašanje kmalu in pravilno rešeno s pomočjo KI. Navzlic vsem težkočam se partija razvija in njen politični vpliv raste. Večina članov vodi pravilno politiko po liniji 7. kongresa[24] in dela na vseh sekcijah z dobrimi uspehi.

O frakcionaških bojih partijski kader po deželi sploh noče več slišati. Vsakdo, ki bi kaj takega poskusil, je obsojen na neuspeh. Če pa od zunaj pridejo kakšne vesti, ki se ne dajo tako lahko kontrolirati, lahko nastane nevarna zmeda.

Prav zaradi te vdanosti aktiva naše partije KI so bili zaman vsi poskusi trockistov, da bi se v Jugoslaviji zasidrali. Toda treba je biti pazljiv, ker razni nezdravi elementi poskušajo našo partijo v notranjosti zastrupiti. Primer Mitrovića, ko smo z energičnimi koraki to preprečili.

MLADINA

Mladinsko gibanje se precej dobro razvija. Posrečilo se je premagati sektaštvo pri nekdanjih skojevcih in danes prav dobro razumejo naloge mladinskega gibanja. Različne akcije, ki jih mladina vodi ali se jih udeležuje, to najbolje izpričujejo (sprejem Beneša, Delbosa, različne manifestacije za Čehoslovaško, Francijo itd.).[25] Na beograjski univerzi se je posrečilo 5000 študentov združiti v borbi za demokracijo in za mir. Provokacija Stojadinovića s policijskim napadom sredi noči na tehnično fakulteto je doživela strahovit polom. Vsi študentje z rektorjem in profesorji so se združili v borbi za svoje akademske pravice. Tudi javno mnenje je najstrožje obsojalo poskuse vlade prikazati univerzo kot komunistično gnezdo, kjer se skriva material.

Mladina izdaja svoje časopise. Najvažnejši je ilustrirana »Mladost« v Beogradu.

Žalostno je samo dejstvo, da že eno leto ne morem mladini materialno pomagati. Tista sredstva, ki so bila pri bratski partiji naložena za mladino, jih ta ne dobi z izgovorom, da naše vprašanje še ni rešeno. Delegat za New York[26] ni dobil za potovanje od tega denarja niti dinarja. Da se ne bi vrnil domov, sem mu z največjimi težavami dobil potrebna sredstva za pot. Moram sploh poudariti, da se vodstvo KIM[27] nič ne briga za našo mladino, čeprav vsi priznavajo, da je delo naše mladine vzor vsej mladini drugih dežel. V deželi obstajata legalna centrala in legalno deželno vodstvo mladine.

SKLEP

O tem, kako jaz in še nekateri tukajšnji tovariši mislijo, kako naj se naše vprašanje reši, sem ti že nekajkrat sporočil. Tako stališče zavzemajo vse partijske organizacije v deželi. Pri reševanju vprašanja (nečitljivo) naj ima glavno besedo aktiv v deželi.[28]

Prosim te še enkrat: v interesu naše partije in KI je, da rešitev tega vprašanja pospešiš. Jaz čakam zopet tu že dva meseca, da bi potoval k tebi. Poznam razmere v deželi in se bojim, da bodo vse te zamude slabo vplivale na našo partijo. Čakal bom še 14 dni, potem se bom moral spet odpeljati v deželo. Čutim vso težo odgovornosti, ki leži sedaj na meni, in poskusil bom narediti vse, da partijo obvarujem pred hujšimi pretresi in jo očuvati in razvijati, kolikor je mogoče, k aktivnosti za delo.

OPOMBE K POROČILU Z DNE 8. VIII. 1938

[1] Valdes je naziv za zvezo s Kominterno.

[2] »Anšlus« je skrajšan naziv za priključitev Avstrije k Nemčiji 12. marca 1938.

[3] »Radnik« je bil list razrednega sindikalnega gibanja, ki je izhajal od pomladi 1936 do poletja 1938 v Zagrebu.

[4] To so bili legalni listi KPS za delavstvo: »Delavski list« je izhajal od 15. junija 1937 do 3. decembra 1937, »Kmečka sloga« od 21. avgusta do 15. septembra 1937 (samo tri številke) in »Glas delavca« od 24. decembra do 13. maja 1937.

[5] »Kultura« je bil levičarski književno-politični časopis, ki je izhajal od januarja 1937 do poletja 1938 v Beogradu. Urednik je bil S. Galogaža, sodelavci pa Oskar Davičo, Rodoljub Čolaković, Otokar Keršovani, Čedomir Minderović itd.

[6] Marca 1938. leta je bil v planinski koči na gori Lisci v Zasavju prvi sestanek politbiroja CK KPJ, ki ga je sestavil Tito kot sekretar KPJ. Razpravljali so o novih razmerah po priključitvi Avstrije k Nemčiji in sprejeli razglas narodom Jugoslavije »Za mir, neodvisnost in svobodo«, ki je izšel v srbohrvaščini in slovenščini.

[7] JRZ — Jugoslovanska radikalna zajednica, ki jo je ustanovil predsednik vlade dr. Milan Stojadinović 27. avgusta 1935 kot svojo režimsko stranko. Sestavljali so jo srbska Radikalna stranka, Slovenska ljudska stranka in Jugoslovanska muslimanska organizacija.

JNS — Jugoslovanska nacionalna stranka: med šestojanuarsko diktaturo je bila ustanovljena 4. februarja 1932 režimska stranka Jugoslovanska radikalna kmečka organizacija, ki se je na kongresu 20. junija 1933 preimenovala v JNS. Zastopala je integralno jugoslovansko stališče.

[8] V meddruštveni odbor v Ptuju, ki so ga na pobudo komunistov ustanovili marca 1938 v narodnoobrambne namene, so sprva pristopili tudi zastopniki JRZ. Na izrecno zahtevo dr. Antona Korošca, voditelja SLS, oziroma slovenskega dela JRZ, so kmalu izstopili iz odbora.

[9] To so protihitlerjevske brošure: »Hitlerjevci v Sloveniji«, »Ali smo za Hitlerja?« in »Anšlus in koroški Slovenci«, ki so vse opozarjale na nevarnost hitlerjevske agresije. Izdali so jih levičarski študentje in so bile takoj po izidu prepovedane.

Študentje so izdali tudi dve razglednici z naslovom »Slovenci, združimo in branimo se« in »V tem znamenju boš zasužnjen«, ki ju je narisal študent arhitekture Vlasto Kopač. Na liniji narodnoobrambnega dela je pisal tudi ilegalni partijski list »Slovenski poročevalec«, ki je leta 1938 izšel dvakrat.

[10] Dr. Mehmed Spaho (1883—1940), politik iz Bosne, vodja konservativne Jugoslovanske muslimanske organizacije (JMO), večkrat minister v raznih jugoslovanskih vladah.

[11] Dne 8. oktobra 1937 so na sestanku v Farkašičih pri Sisku Hrvaška kmečka stranka in Samostojna demokratska stranka združeni v Kmečko-demokratsko koalicijo ter Narodno radikalna stranka, Demokratska in Zemljoradnička stranka sklenile sporazum. V njem so zahtevale razveljavljenje oktroirane ustave iz leta 1931, volitve v ustavodajno skupščino in novo ustavo enakopravnih narodov Srbov, Hrvatov in Slovencev. V ta namen so ustanovili blok narodnega sporazuma. Slovenske demokratične skupine so ta sporazum pozdravile.

[12] Dr. Ljuba Davidović (1863—1940) srbski politik, predsednik Demokratske stranke, leta 1924 predsednik vlade. Kot politik pristaš buržoazne parlamentarne demokracije na principu monarhizma.

[13] Aca Stanojević (1852—1947) politik iz Srbije. Član Glavnega odbora Narodno radikalne stranke od njene ustanovitve. Po razcepu v Radikalni stranki šef starih radikalov, združenih okrog tako imenovanega Glavnega odbora.

[14] Joca Jovanović (1869—1939) srbski politik. Predsednik Glavnega odbora Zveze zemljoradnikov od ustanovitve leta 1920. Eden od glavnih vodij združene opozicije proti beograjskemu režimu.

[15] Dragoljub Jovanović (1895) srbski politik, sodeloval pri formiranju Socialno-kulturne akcije, l. 1940 ustanovil lastno politično stranko Narodno seljačko stranko.

[16] Nedeljko Divac (1883) član socialistične stranke Jugoslavije, znanstvenik-zoolog.

[17] Dr. Ivan Ribar (1881) politik iz Hrvatske, član vodstva Demokratske stranke, predsednik Narodne skupščine v letih 1920—1923, od leta 1937 je pripadal levemu krilu Demokratske stranke in se do aprila 1941 dosledno zavzemal za politiko narodnega sporazuma in za boj proti reakcionarnemu režimu in fašizmu.

[18] Oktobra 1938 je KPJ sprožila akcijo za ustanovitev legalne politične stranke »Stranke radnog naroda«, da bi omogočila udeležbo delavskega razreda v bloku narodnega sporazuma. Ustanovljen je bil glavni iniciativni odbor s sedežem v Zagrebu. Vodstva strank bloka narodnega sporazuma so sodelovanje odbila.

[19] URSSJ (URS) Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije je bila razredna strokovna organizacija socialistov, v kateri so sodelovali tudi komunisti. IV. kongres URSSJ je bil od 17. do 18. aprila 1938 v Zagrebu. Na njem so obsodili razbijanje HRSSJ in poudarili, da je zveza neodvisna od političnih strank. Dosežen je bil sporazum med desnico in levico v URSSJ.

[20] HRS — Hrvatski radnički savez je bil ustanovljen 1921. leta in je pod šestojanuarsko diktaturo prenehal delovati. Svojo dejavnost je obnovil konec leta 1935. To je bila strokovna delavska organizacija Hrvatske seljačke stranke (HSS).

[21] Vladni sindikat je bil leta 1935 ustanovljen Jugoslovanski radnički savez (Jugoras) kot režimska strokovna delavska organizacija za protiutež razrednim sindikatom, v katerih se je vpliv komunistov vedno bolj krepil. Slovenski del Jugorasa je bila Zveza združenih delavcev (ZZD).

[22] Petko Miletić, črnogorski komunist, član CK KPJ, ki so ga leta 1930 aretirali v Beogradu in obsodili na robijo v kaznilnici v Sremski Mitrovici. Med komunisti v kaznilnici se je s pomočjo peščice svojih privržencev vsilil za vodjo komunističnega kolektiva obsojenih komunistov in prek kaznilniškega komiteja uveljavljal lažno revolucionarno politiko. Vse, ki s takšno politiko niso soglašali, je preganjal, organiziral bojkot proti njim in ustvarjal v partijski organizaciji pogromaško ozračje. Novi CK KPJ je na podlagi obvestil o razmerah v kaznilnici storil odločne ukrepe, da likvidira škodljivo dejavnost Petka Miletića. Izmenjal je kaznilniški komite z Miletićem na čelu in postavil za mandatorja CK KPJ Moša Pijadeja s pooblastili, da uredi razmere v partijski organizaciji v kaznilnici.

[23] Željezar — Ivan Marić je bil eden od frakcionističnih voditeljev partijske organizacije v Dalmaciji. Zastopali so stališče, da namesto ilegalne partijske organizacije zadostuje legalna Stranka radnog naroda in s svojo dejavnostjo vodili KPH v Dalmaciji na pot likvidacije. Leta 1939 je CK KPJ izključil skupino iz KPJ in sestavil novo pokrajinsko vodstvo iz mlajših kadrov.

[24] Mišljen je VII. kongres komunistične internacionale, ki je bil v Moskvi od 25. julija do 20. avgusta 1935. Kongres je obravnaval vprašanje boja proti fašizmu in vojni in sklenil zbrati v boju proti naraščajoči fašistični nevarnosti vse napredne in demokratične sile ter vzpostaviti sodelovanje z demokratičnimi meščanskimi strankami v ljudski fronti.

[25] Protifašistične mladinske manifestacije ob prihodu češkega predsednika Edvarda Beneša so bile aprila, protifašistične manifestacije ob prihodu ministra francoske ljudskofrontovske vlade Yvona Delbosa pa decembra 1937 v Beogradu.

[26] Mišljen je svetovni mirovni kongres protifašistične mladine, ki je bil od 16. do 23. avgusta 1938 v New Yorku.

[27] KIM — Komunistična mladinska internacionala.

[28] Gre za uresničitev Titovega predloga, ki ga je od leta 1937 dalje večkrat predložil izvršnemu komiteju kominterne, da se celotno vodstvo CK KPJ vrne v domovino, ustanovi tu svoj stalni sedež in se začne vzdrževati z lastnimi finančnimi sredstvi.

Opombe je napisala Alenka Nedog, sodelavka Inštituta za zgodovino delavskega gibanja

IMEL SEM INTERVJU Z MARŠALOM TITOM

Konstantin Simonov

Pravkar sem imel čast, da sem srečal in govoril z maršalom Titom. V tem kratkem poročilu ne morem prikazati celotne slike tega pomembnega moža. Vse, kar lahko storim, je, da napišem kratek oris zgodbe in to, kar mi je Tito povedal.

Maršala sem našel v majhni, temačni kmečki hiši v hribih. Vse naokrog so bili gozdovi, ki so na pobočjih prepuščali prostor koruznim poljem.

Pribočniki so nenehno stopali v sobo, ki je bila spremenjena v začasni glavni stan. Prinašali so nujna sporočila in neslišno spet odhajali. Maršal Tito je sedel pri zasilni mizi. Imel je oblečeno vojaško bluzo z dvema zlatima listoma na rdečem polju na ovratniku.

Maršalov obraz se je razjasnil z nasmehom, ko je govoril. Dober značaj, celo nekakšno nežnost je pokazal v svojih mirnih očeh misleca. Toda hkrati sem sodil, da ne bo dobro tistemu, ki bo občutil njegovo jezo. Njegov obraz je bil zagorel in je kazal vse tiste znake, kot jih ima mož, ki je precej prestal. Rahlo siveči lasje so mu pokrivali široko čelo.

Pohištvo v sobi je bilo preprosto, kot sem ga videl stokrat v štabih rdeče armade med naglimi ofenzivami: miza, stoli, zemljevidi. Edina razlika, po kateri se je odlikovala ta soba, je bil velik volčjak, ki je maršala povsod spremljal. »Tiger« je sedel poleg mize in njegove ostre oči so premerile vsakogar, ki je stopil v sobo.

Bil sem maršalov gost pri večerji. Okrog mize se je zbralo nekaj štabnih oficirjev in pogovor je kmalu postal vsesplošen. Tudi ta dan, kot nekateri v minulem tednu, je prinesel dobre novice o bojih. V ozračju je bilo tisto značilno razpoloženje, ki ga kažejo ljudje, kateri so precej prestali, in vedo, da gredo boljši prihodnosti naproti. Ob takih priložnostih najraje začnejo obujati spomine o preteklih dogodkih.

Pogovor je nanesel na Mihajlovića in na njegove izdajalske napade na partizane med časom, ko je bil še močan.

»Da, njegovih pristašev je vedno manj,« je dejal maršal. »Celo njegov sin in hčerka se zdaj bojujeta v partizanskih vrstah.« In z nasmeškom je dodal: »Bili so

celo časi v letu 1941, ko so romantiki naklonjeni časopisi imenovali Mihajlovića Robin Hood.«

Vsi so se zasmejali in nekdo je vprašal: »In kako misliš, da bi ga imenovali zdaj?«

»Sedaj?« se je namuznil maršal. »Kako že pravite temu po rusko? Neudačnik (tisti, ki ne stori ničesar dobrega).«

Vsi so se spet zasmejali, toda tokrat se maršal ni nasmehnil. V tem, kako je izgovoril rusko besedo, ni bilo prizanašanja ali odpuščanja, v tem je bil brezmejni srd.

Dejavnost Mihajlovićevih četnikov je zdaj postala predmet pogovora. »Njihovo število je vsak dan manjše,« je pripomnil maršal. »Mihajlović je hotel presaditi svoj vpliv na ljudi s pomočjo šibanja. Ko je napadel Črno goro, je dal šibati vsakega drugega Črnogorca, da bi ga tako pripravil do tega, da se pridruži njegovim četam. Mislil je, da jih bo lahko pokoril. Tukaj imamo Črnogorca.« Maršal je pokimal enemu svojih oficirjev. »Vprašajte ga, kako je to bilo ponosnim Črnogorcem všeč. Danes četniki nimajo bolj zagrizenih sovražnikov, kot so Črnogorci.«

Ne spominjam se, kako je nanesel pogovor na nemško taborišče smrti v Majdaneku, toda maršal me je opomnil, da je tudi v Jugoslaviji takšen Majdanek.

»Imenuje se Jasenovac,« je dejal. »Verjetno ga boste lahko videli.«

Nemci so bili prav tako metodični tukaj kot v Majdaneku. Zgradili so majhno tovarno, v kateri so izdelovali težka lesena kladiva. V Jasenovcu so ljudi ubijali z udarcem takšnega kladiva po glavi. Eno skupino so prisilili, da je ubila drugo, in potem so bili oni na vrsti in te je ubila prihodnja skupina.

Možje so se začeli pogovarjati o prvem, najhujšem obdobju nemške okupacije. To je zbudilo spomine v Titu na njegov odhod iz Zagreba v Beograd, ki so ga ravno takrat zavzeli Nemci. Mesto je bilo pod njihovo strahovlado. Hoditi ponoči po cesti je pomenilo za vsakogar smrt. Vsa vrata hiš, stanovanj in sob so morala biti vseskozi odprta in zapreti jih je bilo prepovedano pod smrtno kaznijo. Nemci so vlamljali vsepovsod ob vsakem času. Tito je takrat spal s samokresom pod zglavjem.

NJEGOV NACISTIČNI SOSED

Maršal se je nasmehnil, ko se je spomnil na to.

»Takrat me je edino to varovalo, da sem živel v četrti hiši po vrsti od stanovanja generala Schröderja, komandanta mesta Beograd!«

»To so bili hudi časi,« je dejal. »Nikdar pa nisem bil tako vesel kot takrat v Beogradu, ko so mi sporočili, da so zaplenili Nemcem petnajst pušk. To je bil naš prvi plen. Nekaj mesecev pozneje pa smo od njih zavzeli celo vojaško tovarno v Užicah. Njena dnevna proizvodnja je bila 420 pušk in 60.000 nabojev. Res je, zmanjkovalo nam je smodnika, vendar pa smo kljub temu imeli granate.

Pozneje so Nemci vdrli v Užice, toda tovarna nam je napravila precej koristnega. Sam sem odšel iz Užic le deset minut pred prihodom Nemcev. V teh dneh sem precej potoval po gorah.«

Večerja se je končala tako nenadno, kot se je začela. Maršal je nenadoma vstal od mize, pokimal navzočim in se potiho umaknil v sosednjo sobo.

»Odšel je delat,« je dejal eden od častnikov. V njegovem glasu je bilo občutiti globoko spoštovanje do moža, ki ga je čutil ves čas potem, ko je Tito zapustil sobo.

Prihodnji dan sem imel intervju z maršalom. Ko je odgovarjal na moja vprašanja, mi je pripovedoval nekaj podrobnosti iz svojih otroških let in mladosti. Rojen je bil v majhni hrvaški vasi kot sin revnega kmeta. Imel je tri brate, od teh

sta se dva, Štefan in Marko, zdaj bojevala v partizanih. Ko je bil še deček, ga je dal njegov oče za vajenca v restavracijo. Tri mesece pozneje je od tam pobegnil in odšel delat kot ključavničarski vajenec, kar ga je zanimalo že od otroštva. Nato je odšel v Zagreb. Tu je delal kot ključavničar. Leta 1913 so ga vpoklicali v avstrijsko vojsko.

»Naključje je naneslo,« se je nasmehnil maršal, »da sem se v tej armadi odlikoval. Bil sem dober mečevalec in sem dosegel drugo mesto v tekmovanju.«

»Ali je bilo to tekmovanje v regimentu?«

»Ne, nacionalno tekmovanje vse Avstrije.« Spet se je zadovoljno nasmehnil, ko je omenil ta skoraj nepoznan dogodek iz svojega življenja. To je pokazalo vojaški čut v njem.

Preden sem odšel, sem vprašal maršala, kateri so bili njegovi najhujši in najsrečnejši dnevi v zadnjih treh letih (1941—1943).

»Dobro,« je dejal po kratkem premisleku. »Morda je to bil isti dan v obeh primerih. Bil je to četrti dan nemške ofenzive na Neretvi. Bili smo v gorah. Na vseh straneh so bili Nemci, pred nami pa Neretva. Mostovi prek nje so bili še v naših rokah. Z nami je bilo 4000 ranjenih vojakov, ki sem jih hotel za vsako ceno rešiti. Boj za gorski prelaz je trajal ves dan. Če bi bili Nemci prodrli v našo dolino, bi bili pobili vse ranjence.«

LASJE SO OSIVELI

»Medtem ko smo čakali na novice z bojišča, sem vso noč hodil po sobi v glavnem štabu v majhnem mlinu. Tej noči se imam zahvaliti za vse svoje sive lase. Prihodnje jutro sem dobil sporočilo, da smo Nemce zadržali. Zdaj smo se morali odločiti, ali se bomo umaknili prek planin v Bosno ali prek Neretve v Sandžak. Odločil sem se za drugo, ker so bile nemške sile v tej smeri slabše.

Da bi zagotovil uspeh načrta, sem se odločil uporabiti prevaro. Na presenečenje vseh naših borcev sem ukazal porušiti vse mostove prek Neretve, delu naših sil pa, naj napadejo v smeri Bosne. Prešli so v napad, razbili nemško divizijo in začeli prodirati. Nemci so umaknili svoje čete od reke, da bi jih zbrali za protinapad. To je bilo, na kar sem čakal.

Ukazal sem zgraditi nov most prek reke in ranjence smo varno prenesli v Sandžak.

To je bila noč, ki je bila najhujša v mojem življenju. Ko pa sem videl, kako so nesli zadnjega ranjenca prek reke na varno, je bil to moj najsrečnejši trenutek,« je končal svoje pripovedovanje maršal Tito.

Sovjetski vojni tednik, 19. oktobra 1944

Käthe Kollwitz: Avtoportret, *1934, litografija*

DERVIŠ IN SMRT

(Odlomek iz romana)

Meša Selimović

Štirioglata odprtina na vratih se je cvileče odprla, a noter nista prodrla ne svetloba ne zrak. Nekdo je gledal iz te druge teme. Stopil sem k lini, gledala sva se čisto od blizu. Obraz je imel bradat, brez potez. Ničesar ni imel, ne oči ne ust.

— Kaj hočeš? — sem vprašal in se bal, da ne bo mogel odgovoriti. — Kdo si ti?

— Džemal.

— Kam so me pripeljali? Kaj je to?

— Hrano delimo enkrat. Samo. Zjutraj.

Glas je imel hripav, mračen.

— Je kdo vprašal po meni?

— Boš jedel?

Vse se mi je zdelo umazano, sluzasto, gnilo, bilo mi je slabo že ob sami misli na hrano.

— Ne bom jedel.

— Tako pravijo vsi. Prvi dan. Potem pa zahtevajo. Ne kliči me potem.

— Me je kdo iskal?

— Ne. Nihče.

— Prijatelji me bodo iskali. Pridi mi povedat.

— Kdo si ti? Kako ti je ime?

— Derviš, šejh tekije, Ahmed Nurudin.

Zaprl je lino in jo spet odprl.

— Znaš molitev? Ali zakletev? Proti revmatizmu?

— Ne znam.

— Škoda. Poginil bom od tega.

— Vlažno je tukaj. Vsi bomo zboleli.

— Vam je lahko. Vas spustijo. Ali ubijejo. Jaz pa sem večno. Takole.

— Imaš kakšno desko ali plahto. Ne morem leči.

— Navadil se boš. Nimam.

Derviš Ahmed Nurudin, luč vere, šejh tekije. Pozabil sem nanj, vso noč nisem imel ne poklica ne imena. Spomnil sem se, oživil sem ga pred tem človekom. Ahmed Nurudin, pridigar in učenjak, streha in temelj tekije, slava kasabe, gospodar sveta. Zdaj prosi za desko in plahto netopirja Džemala, da ne bi legel v blato, in čaka, da ga zadavijo in mrtvega spustijo v to blato, v katerega živ noče leči.

Bolje je brez imena, z ranami in bolečinami, s pozabljenjem, z ranami in upanjem v jutro, toda to mrtvo jutro brez zore je zbudilo Ahmeda Nurudina, zadušilo je upanje, odrinilo rane in bolečine telesa v neobstajanje. Spet so postale nevažne pred težjo in nevarnejšo grožnjo, ki se je dvigala iz mene, da bi me porušila.

Varoval sem se brezumja, vse ostalo sem lahko dopustil. Če bi se dvignilo, se ne bi moglo več ustaviti, sežgalo bi, uničilo vse v meni, ostala bi puščava, bolj grozna od smrti. A čutil sem, kako se giblje, premika, moja misel nima nič oprijemljivega, prestrašeno se obračam, iščem, bilo je, do včeraj,

do tega trenutka, kje je, iščem, zaman, nikjer opore, ponižal sem se v blato, vseeno, zaman je, šejh Nurudin.

A val, ki se je dvignil, je obstal, ni rastel. Začudeno sem čakal: tišina.

Vstal sem, počasi, držal sem se z rokami za zidove, z dlanmi sem se opiral ob sluzaste izbokline, hotel sem stati. Še sem upal, iskali me bodo, prišli bodo, dan se je komaj začel, trenutek slabosti me ne bo ubil, in dobro je, ker se ga sramujem.

In čakal sem, čakal, v dolgih urah sem vzdrževal plamenček upanja, tolažil sem se z bolečino in vročimi ranami, prisluškoval korakom in pričakoval, da se odpro vrata, da pride vsaj sporočilo, in znočilo se je, vedel sem po tem, ker mi oči niso bile več potrebne, spal sem v smrdljivem blatu, utrujen, prebujal sem se brez želje, da bi sedel na kamen, in jedel zjutraj Džemalovo hrano, in spet čakal, dnevi so minevali, druga za drugo so se vrstile mračne zore in nisem več vedel, če sem čakal.

Takrat sem se, oslabljen, v polsnu od utrujajočega čakanja, izčrpan od vlage, ki se je vsesavala v moje kosti, v vročici, ki me je grela in me za hipec pripeljala iz groba, tedaj sem se, pravim, pogovarjal z bratom Harunom.

Zdaj sva enaka, brat Harun, sem govoril nepremičnemu in molčečemu. Videl sem samo njegove oči, oddaljene, stroge, izgubljene v temi, spremljal sem jih in jih naravnaval proti sebi, ali pa sem šel za njimi. Zdaj sva enaka, oba nesrečna; če sem bil kriv, zdaj ni več krivde, vem, kako si bil sam in kako si čakal, da bi se kdo oglasil, stal si pri vratih, poslušal glasove, korake, besede, mislil si, da se tičejo tebe, vedno znova. Ostala sva osamljena, jaz in ti, nihče ni prišel, nihče ni povprašal po meni, nihče se ni spomnil, prazna je ostala moja steza, brez sledu in brez spomina in želel sem, da vsaj tega ne bi videl. Ti si čakal name, jaz sem čakal Hasana, nisva pričakala, nikoli nihče ne dočaka, končno vedno ostane vsak sam. Enaki smo, nesrečni smo, ljudje smo, brat Hasan.

»Kličem za pričo čas, ki je začetek in konec vsega, da je vsak vedno na izgubi.«

— Je kdo prišel? — sem iz navade vprašal Džemala, brez upanja.

— Ne. Nihče.

Hotel sem upati, ne dá se živeti brez čakanja, a nisem imel moči. Zapustil sem stražarsko mesto poleg vrat, sedel sem kamorkoli, tih, poražen, vedno tišji. Zgubljal sem občutek življenja, izginjala je meja med resnico in sanjami, zares se je dogajalo tisto, kar sem sanjal, prost sem hodil po stezah mladosti in otroštva, nikoli po ulicah kasabe, kot da bi me lahko odpeljali iz sna v zapor, živel sem z ljudmi, ki sem jih davno poznal, in bilo je lepo, ker ni bilo prebujanja, nisem ga poznal. Tudi Džemal je bil sen, in tema okrog mene, in mokri zidovi, in še takrat, kadar sem se zavedel, nisem preveč trpel. Tudi za trpljenje je treba imeti moči.

Postalo mi je jasno, kako človek umira, in videl sem, da ni težko. Niti lahko. Nič ni. Samo vedno manj živiš, vedno manj ješ, vedno manj misliš in čutiš, in veš, bogato pretakanje življenja usiha in ostaja tenka nitka negotove zavesti, vedno bolj revna, manj pomembna. In potem se ne zgodi nič, ni nič, je nič. In nič, vseeno.

A ko je nekoč v tem usihanju brez časa, ki se je trgal in ni več predstavljal trajanja, rekel Džemal nekaj skozi lino na vratih, nisem takoj dojel, kaj pravi, a sem vedel, da je pomembno. Prebudil sem se in razumel: prijatelji so mi prinesli darila.

— Kateri prijatelji?

— Ne vem. Dva. Vzemi.

Vedel sem, brez potrebe sem vprašal, vedel sem tudi, da bosta prišla. Zdavnaj sem že vedel, čakanje je bilo dolgo, toda vedel sem.

Grebel sem s prsti po vratih, da bi se dvignil. Nisem slučajno sedel tu.

— Dva?

— Dva. Dala sta stražarju.

— Kaj sta rekla?

— Ne vem.

— Reci, naj vpraša, kdo sta.

Hotel sem slišati znana imena. Hasan in Harun. Ne. Hasan in Ishak.

Vzel sem hrano, datelje in češnje, bile so zelene šiške, ko sem stopil sem noter, bile so rožnat cvet, želel sem, da bi se pretakala po meni njihova brezbarvna kri in da bi brez bolečine cvetel vsako pomlad, kot one, bilo je to nekoč, davno, še v lepšem življenju. Mogoče se mi je tedaj zdelo težko, a če mislim o njem tu, želim, da bi se vrnilo.

Bal sem se, da mi sveženj ne bi padel na tla, roke sem imel votle, roke sem imel vesele, roke sem imel nore in nemočne, krepko so pritisnile na prsi ta dokaz, da nisem mrtev. Vedel sem, da bodo prišli, vedel sem! Sklanjal sem glavo in vdihoval sveži dih zgodnjega poletja, žejno, željno, še, še, trohnoba se bo kmalu vrinila v ta lahkotni, rdeči vonj češenj, z blatnimi prsti sem se dotikal njihove nežne deške kožice, za hip, v eni uri se bodo zgubale, ostarele. Vseeno, vseeno. To je znamenje, to je sporočilo z onega sveta. Nisem sam, upanje je. Solze so mi tekle, ko sem razmišljal, da je blizu konec, a zdaj so tekle kar naprej iz oživelega studenca oči; prav gotovo so puščale sledi na blatni oblogi obraza. Naj teko, vstal sem od mrtvih. Bilo je dovolj že najmanjše znamenje, da nisem pozabljen, in izgubljena moč se je vrnila. Telo imam slabo, a to ni važno, segrela me je toplota nekje v notranjosti in nisem mislil na smrt in ni mi bilo več vseeno. Prišlo je zadnji hip, da me je zadržalo na strmini, po kateri sem drsel, da je zadržalo umiranje. A začelo se je, zares. (Prepričal sem se, in ne samo tokrat, da lahko duša pogosto obdrži telo pri življenju, telo pa duše nikoli: sama omahuje in se izgublja.)

Spet sem čakal.

Govoril sem: spomnili so se, Harun.

In mislil na Hasana. In mislil na Ishaka.

Dvignila bosta punt in me osvobodila.

Priplazila se bosta po skrivnih hodnikih in me bosta iztihotapila.

Spremenila se bosta v zrak, v ptice, v duhove, postala bosta nevidna, prišla bosta.

Zgodil se bo čudež, toda prišla bosta.

Potres bo porušil te stare zidove, onadva pa bosta čakala in me odpeljala iz ruševin.

Hasan in Ishak bosta prva odprla ta vrata, pa naj pride kdorkoli in naj se zgodi karkoli.

Niti ene navadne misli ni bilo v meni, vse so bile izven reda in običajnih tokov. Prisluškoval sem hrupu svojega osvobajanja kot veselju, čakal bobnenje kot povračilo za tistega, ki sem ga strahoma dušil v sebi, kakor hitro se je pojavil samo kot slutnja. Navadnega konca ni bilo v tem čakanju. Mogoče zaradi groba, v katerega sem bil zaprt, in bližine smrti, ki me je dušila, mogoče zaradi globokih hodnikov in trdih vrat, ki se ne odpirajo na besedo in na prošnjo, mogoče zaradi strahote, ki se mi je zgodila in ki se jo je dalo

uničiti samo z drugo strahoto, težjo. Čakal sem nekakšen sodni dan in prepričan sem bil, da bo prišel. Najavila sta mi ga onadva.

Naslednjega dne sem spet dobil darove, čas se je spet povezal, in spet sta bila dva, brez imena, toda jaz sem vedel, kdo sta, in sem čakal potres.

— Kaj pa, če bi bil potres ali požar ali upor? — sem vprašal Džemala in se čudil, ker ničesar ni razumel. Ali pa je razumel. Vprašal me je:

— Ti si derviš. Znaš tisto: »Ko pride veliki dogodek«?

Mar misliva isto?

— Znam.

— Pridi. Sem. Govori.

— Nočem.

— Škoda. Nisi dober človek.

— Čemu ti bo to?

— Rad bi. Poslušal.

— Odkod poznaš?

— Od zapornika. Pred teboj. Dober človek.

— To je iz Kur-ana. Iz sure Vakia.

— Mogoče.

— »Ko pride veliki dogodek« ...

— Tiše. Pridi sem.

— »Ko pride veliki dogodek, bodo nekoga povišali, nekoga ponižali. Ko se bo zemlja silno stresla, vas bo tri vrste«.

V sivem mraku, naslonjen z brado na oster rob železnega okvira, sem razločil njegov brezizrazni obraz v štirioglatem okviru, čisto blizu mojih oči. Začudeno je poslušal tisto, kar sem govoril, z zanimanjem, ki ga nisem mogel razumeti.

— Ni to.

— Mogoče je »Pajek«?

— Ne vem. Vseeno. Kakšne tri vrste?

— »V prvi bodo srečni prijatelji, enaki v sreči. Oni so bili voditelji in so stali pred vsemi ljudmi. Približali so se Alahu in žive v rajskih vrtovih blaženosti. To je skupina prvih, a malo jih bo prišlo kasneje. Oni so na prestolih, izvezenih z zlatom, udobno zleknjeni drug proti drugemu. Strežejo jim dečki, katerih leta se nikoli ne menjajo, nosijo jim vrče, skodelice in čaše, napolnjene s čisto pijačo, ki teče iz enega samega izvira. Od te pijače jih ne bo zabolela glava niti jim ne bo oslabelo telo. In jemali bodo sadje, ki jim bo všeč, in ptičje meso, kakršno bodo želeli. Obkrožala jih bodo čudovita dekleta, z velikimi očmi, lepe kot biser, ki ga skriva školjka. To je nagrada za njihove zasluge. Ne bodo poslušali praznih besed niti grešnega govorjenja. Slišali bodo samo besede: mir, mir!«

»Tudi tovariši na desni strani so tovariši v sreči. Sede pod plodnim drevesom lotosovim, ki nima trnov, in pod bananami, ki jim plodovi visijo v grozdih in v senci, ki se na široko razprostira poleg vode, ki teče bistra in v obilju sadja, ki ga nikoli ne zmanjka, niti ni prepovedano, počivajo na visokih ležiščih«.

— Lepo. Tudi njim.

Njegov šepet je občudujoč, poln zavisti.

— »A gorje ubogim, ki jih je zadela nesreča! Njihovo mesto je v žarečem ognju in vreli vodi, v megli mračnega in črnega dima, ki ni ne prijeten ne lep. — Jedli boste grenke plodove drevesa zekkum in pili vrelo vodo. Pili boste

Heinz Lohmar:
Nadzver, *1936, olje*

kot žejne kamele. Določili smo, da bo med vami kraljevala smrt, a naša moč je velika in tako bo«.

— A zakaj? So krivi?

— To ve bog, Džemal.

— Gre še naprej?

— »Nesrečni bodo rekli izbranim: »Počakajte, da vzamemo malo vaše svetlobe!« Odgovor pa se bo glasil: »Vrnite se in iščite zase svetlobo.« Potem se bo med njimi dvignil zid, znotraj bo milost, zunaj zidu trpljenje. Tisti zunaj bodo kričali: »Mar nismo bili z vami?«

— Oh, usmiljeni bog. Spet. Brez svetlobe.

Nato je dolgo molčal, njegovi razburjeni možgani so se mučili. Dihal je težko.

— A jaz? Kje bom jaz?

— Ne vem.

— Bom na desni strani?

— Mogoče.

— »Vas čakajo rajski vrtovi, po katerih teko reke.« To je govoril oni. Pred teboj. On o soncu. Kje bom jaz? To je za zasluge. Jih imam? Zasluge? Petnajst let takole. Tukaj. A tam je sonce. Reke. Sadje. Za zasluge.

— Kaj je bilo s tistim človekom?

— Umrl. Dober. Tih. Govoril mi je. Tako. Tudi ti boš, je rekel. Tam. In vsi dobri ljudje. To je dobro. Rekel sem. Zaradi sonca. In zaradi vode. Bistre. In zaradi revme. Moje.

— Kako je umrl?

— Težko. Duša ni hotela. Ven. Otepal se je. Tudi jaz sem bil. Tako. Pomagal.

— Pri čem si pomagal?

— Zadavljen je.

— In ti si ga pomagal zadaviti?

— Otepal se je.

— Se ti ni smilil?

— Smilil. Zaradi sonca. Ker je govoril.

— Kako mu je bilo ime? Da ni bil Harun?

— Ne vem.

— Kaj je zagrešil?

— Ne vem.

— Pojdi, Džemal.

— Mogoče bom tudi jaz? Na drugi strani. Zidu.

— Prav gotovo, Džemal.

Vprašal me je, če bi rad v drugo celico, ki ni tako mračna niti vlažna kot moja.

— Vseeno mi je, Džemal.

— Boš pripovedoval? Spet? »Ko se zbude«. Samo to. Prvo. Tudi tukaj je tema. In grdo. Petnajst let. Ni prav. Tudi tam.

— Pojdi, Džemal.

Dolgo so se motali okrog mene njegovi raztrgani stavki, skrčeni, pohabljeni. Videti je bilo, da se komaj drže skupaj, toda izgubljeni, brezglavi delci so po čudežu ostajali skupaj in izražali celo človeško hrepenenje.

Zgubljal sem se, spet.

Ko je nekoč, kasneje, tistega dne ali veliko kasneje ali nikoli, odprl vrata moje celice, sta me zalila dva popolnoma nasprotna občutka, strah, da me bo zadavil, in upanje, da me bo spustil. Pritisnila sta hkrati kot dvoje nestrpnih, razburjenih bitij, se prerivala in prehitevala. In tako majhna razdalja je bila med njima, da sem ju časovno težko ločil. Najbrž sem prvo misel takoj zavrgel, ker je bil sam, in takoj se je pojavilo veselje: prostost! Lahko bi se zgodilo eno in drugo, razloga sploh ni bilo treba. Kadar ubijajo brez krivde, lahko tudi spuščajo brez razloga.

Toda ni bilo ne eno ne drugo. Moral sem samo v drugo celico.

Pristal sem, brez veselja.

Stopil sem v tuj grob, zdaj je bil tudi moj, in se postavil zraven vrat, da bi se privadil.

— Pss!

Čudno se mi je zdelo to tuje opozorilo iz polmraka, a v tem hipu je iz line prhnil golob. Opazil sem ga, ko je odletel.

— Zdaj razgrajaj, kolikor hočeš — je rekel tisti, ki me je miril, da ne bi splašil goloba.

— Nisem vedel. Bo spet prišel?

— Saj ni nor. Slučajno je zašel.

— Žal mi je. Imaš rad golobe?

— Ne. Toda tu boš vzljubil celo netopirja.

— Pri meni ni bilo niti netopirjev, najbrž zaradi vlage.

— Tudi tu jih ni. Ne prenesejo ljudi. Ujel sem enega, ki je slučajno priletel, po pomoti, hotel sem ga privezati z vrvico s telovnika, pa se mi je zagnusilo. Sedi, kamor hočeš, vseeno mi je.

— Vem.

— Koliko časa si že zaprt?

— Dolgo.

— Da te niso pozabili?

— Kako pozabili?

— Tako, pozabili. Pripovedoval mi je nekdo, bil je tu, ujeli so ga nekje v Krajini, vodili so ga dneve in tedne, od mesta do mesta, iz zapora v zapor, dokler ga niso pripeljali sem. A tu so ga pozabili. Meseci so minevali, on pa je sedel, ždel, nihče ga ni klical, nihče ni vprašal po njem, pozabili so ga in konec. Samo da se ti to ne zgodi.

— Oglasili so se moji prijatelji. Zvedeli so, kje sem.

— To je še slabše. Tudi za tistega človeka so zvedeli sorodniki in prišli, on pa jim je sporočil, naj ga ne iščejo. Tako je vsaj živ, če se ga pa spomnijo, bi bilo lahko hudo. In res, neke noči so ga odpeljali. V izgnanstvo menda.

Glas je imel posmehljiv, kot da me nalašč straši, a zgodba ni bila neverjetna.

— Zakaj tako govoriš? — sem ga vprašal, začuden nad načinom in namenom. Mislil sem, da so tu vsi smrtno žalostni in enotni vsaj v želji, da ne bi ranili drug drugega.

Človek se je nasmejal. Zares se je nasmejal. Bilo je videti tako nepričakovano, da sem pomislil, morda je nor. Čeprav se je smejal povsem navadno in veselo, kot da je doma. Mogoče prav zato.

— Zakaj tako govorim? Tu je vsa modrost v tem, da si potrpežljiv. In da si pripravljen na vse. Takšen kraj je to. A če se primeri kaj boljšega, kot si pričakoval, hvala bogu, potem si na dobičku.

— Kako lahko gledaš tako črno?

— Če ne misliš črno, je lahko še bolj črno. Nič ni odvisno od tebe. Ne pomaga ti niti če si hraber niti če si strahopetec niti če psuješ niti če jočeš, nič ne pomaga. No, potem pa sedi in čakaj usodo, a črna je že zato, ker si tu. Takole mislim: če nisi kriv, je njihova napaka, če si kriv, je tvoja napaka. Če si brez greha, se ti je zgodila nesreča, kot da si padel v globok vrtinec. Če si kriv, je po tebi, nič drugega.

— Pri tebi je vse to čisto preprosto.

— Pravzaprav niti ni tako preprosto. Treba se je navaditi, potem je enostavno. Vidiš, jaz mislim, da nisem kriv, kot prav gotovo misliš tudi ti. To pravzaprav ni res, ker si prav gotovo vsaj enkrat v življenju nekaj zagrešil, česar bi se moral kesati. A vseeno, takrat si ušel kazni, a zdaj nisi ničesar kriv. Seveda, zdi se ti, da bi te morali spustiti. Samo kako naj te spustijo? No, poskušaj misliti tako kot oni. Če nisem kriv, potem so se oni zmotili, zaprli so nedolžnega človeka. Če me spustijo, bodo priznali svojo napako, a to ni ne lahko ne koristno. Nihče pameten ne more zahtevati od njih, da delajo proti sebi. Zahteva bi bila nestvarna in smešna. Potem moram biti kriv. A kako naj me spustijo, če sem kriv? Razumeš? Ne smemo biti preveč krivični. Vsak izhaja s svojega stališča in smo mnenja, da je tako prav, kadar delamo to mi, a kadar delajo tako oni, nas moti. Priznaš, da je to nedosledno.

— A če te pozabijo, kdo je potem kriv?

Zastrupila me je ta možnost: pozabili so name, tema se spušča nate, a nihče ne ve niti, da obstajaš, ljudje mislijo, da si umrl ali odtaval nekam v svet, da si tam, kamor si hotel iti in da ti je lepo, mogoče ti celo zavidajo, ti pa čakaš zaman, krivde ni, a krivda kar naprej je, kazni ni, a kazen se kar naprej izvršuje, bolj grozna, kot če bi bila izrečena.

— Kdo je kriv? Pozabljivost. To je človeško, dogaja se. In celo, če dobro pomisliš, ti nihče ni storil nič žalega. Taka je tvoja usoda. Ali pa si kriv sam zato, ker nisi kriv. Ker če bi bil kriv, te ne bi pozabili. To je celo priznanje, da si nedolžen.

On se vendar šali, šele zdaj sem to ugotovil! Kakšen človek je to, ki se takole šali! Izmučil me bo, bolje bi bilo, da sem ostal sam.

— Grde šale imaš, prijatelj — sem mu rekel karajoče.

— Če je grda, potem ni šala. Šala ni nikoli grda.

Takrat sem ga prepoznal. Dih mi je zastal, kriknil sem ali pa se mi je zdelo, da sem kriknil, potrebno je bilo, moral sem, tukaj se ga nisem upal srečati!

To je Ishak!

Ishak, moja pogosta misel, najlažji spomin, negotova želja mene nezavestnega in neuresničenega, daljna svetloba moje teme, človeško upanje, iskani ključ skrivnosti, neslutena možnost izven znanih, priznavanje nemogočega, sanje, ki se jih ne da uresničiti niti zavreči, Ishak, občudovanje norega poguma, ki smo nanj pozabili, ker ga nismo potrebovali.

Ujeli so junaka iz edinih pravih zgodb, otroških, ki ga ustvari čista domišljija in se ga spominja zrela slabotnost. Porušili so človeške sanje. Močnejši so od pravljice.

Tudi on je verjel v pravljice, govoril je, da ga ne bodo nikoli ujeli.

— Ishak! — sem zavpil, kot da kličem izgubljenega.

— Koga kličeš? — je vprašal začudeno.

— Tebe kličem. Ishaka kličem.

— Jaz nisem Ishak.

— Vseeno. Jaz sem te tako imenoval. Kako si dovolil, da so te ujeli?

— Človek je ustvarjen, da ga kdaj pa kdaj ujamejo.

— Prej nisi tako mislil.

— Prej tudi nisem bil zaprt. Nekoč in zdaj, to sta dva človeka.

— Mar se jim vdajaš, Ishak?

— Jaz se ne vdajam. Mene so izročili. Izven mene je. Ne želim, a je. Pomagal sem jim, ker sem. Če me ne bi bilo, mi ne bi mogli ničesar.

— Mar je samo to razlog, ker si?

— Razlog in pogoj. To je vedno priložnost. Zate in za njih. Redko ostane neizkoriščena. Ne oziraje se na to, če si tu ali zgoraj. Ne vem samo, koliko časa traja krivica. Se nadaljuje tudi na onem svetu?

— Če nisi naredil nič slabega, nisi kriv. Bog popravlja storjene krivice.

— Prehitro odgovarjaš. Premisli dobro. Je oblast od boga? Če ni, od kje ji pravica, da nam sodi? Če je, kako se lahko zmoti? Če ni, jo bomo zrušili; če je, jo bomo poslušali. Če ni od boga, kaj nas obvezuje, da trpimo krivice? Če je od boga, so to krivice ali kazen zaradi višjih ciljev. Če ni, potem je nad menoj in nad teboj in nad vsemi nami izvršeno nasilje, in potem smo spet mi krivi, ker ga prenašamo. Zdaj odgovori. A nikar ne povej po derviško, da je oblast od boga, a da jo včasih izvršujejo hudobni ljudje. In nikar ne reci, da bo bog cvrl nasilnike na peklenskem ognju, ker ne bova vedela nič več, kot veva zdaj. Kur-an pravi tudi to: »Pokoravajte se bogu in poslancu in

Käthe Kollwitz: Padli, *1921, litografija*

tistim, ki vodijo vaše posle.« To je božji ukaz, ker je bogu važnejši cilj kot ti in jaz. So potem nasilniki? Ali pa smo mi nasilniki in nas bo žgal peklenski ogenj? Je to, kar delajo, nasilje ali obramba? Opravljanje poslov je vladanje, oblast je sila, sila je krivica zaradi pravice. Brezvladje je slabše: nered, splošna krivica in nasilje, splošni strah. Zdaj odgovori.

Molčal sem.

— Ne moreš odgovoriti? Čudim se, vi derviši ne znate ničesar pojasniti, a na vse znate odgovoriti.

— Vnaprej si se pripravil, da se ne boš strinjal z menoj, kar koli bi rekel. Težko se bosta sporazumela dva človeka, ki različno mislita.

— Lahko se bosta sporazumela dva človeka, ki mislita.

Spet se je začel smejati. Ta smeh ni bil žaljiv, veljal je zanj prav tako kot zame, a sem ga uporabil kot razlog, da sem prekinil pogovor, pri katerem sem se negotovo počutil. Prvič se mi je zgodilo, da so me zmedla vprašanja, ki so se mi zdela jasna. Njegovi razlogi so bili samovoljni, površni, celo šaljivi, pa vendar mi je bilo težko odgovoriti nanje. Ne zato, ker nisem vedel odgovora, ampak zato, ker jih je spremenil v pomanjkljive. Pustil je neplodno zemljo za seme, ki naj bi ga posejal. Vnaprej je razstavil vse, kar bi lahko rekel, stisnil me je v obroč, me pripeljal nad praznino, s katero me je obkolil, s posmehom je jemal vrednost mojemu možnemu mišljenju. Premagal me je, s tem da mi je vsilil svoj način razmišljanja in obvezal s spoštovanjem vseh možnosti.

— Pošten si — je rekel z navideznim spoštovanjem. — Pošten in pameten. Nočeš odgovarjati s praznimi besedami, a pravih ne poznaš. A polagal sem ti odgovore v usta.

— Da bi jih lahko potolkel. Posmehoval si se.

— Hotel sem, da bi se pogovarjala, brez kakršnegakoli namena. A težava je v tem, da se ti ne upaš razmišljati. Bojiš se, ne veš, kam bi te misel odpeljala. Vse se je pomešalo v tebi, zapiraš oči, držiš se stare poti. Pripeljali so te sem zaradi nečesa, česar ne poznam in me ne briga, a ne sprejemaš mojih pojasnil o človeški krivici. Misliš, da je to šala. Mogoče tudi je šala, a iz nje bi se dalo narediti kar dobro filozofsko misel, nič slabšo od drugih. Bila bi vsaj lepo uporabna, pomirjala nas bi z vsem, kar se zgodi. Ogorčen si, ker misliš, da nisi kriv. Škoda. Če te ne spustijo, boš kmalu umrl od tega in vse bi bilo v redu. A kaj bi se zgodilo, če te spustijo? To bi bila najbolj čudna nesreča, ki jo poznam. Tisto zgoraj je tvoje prav tako kot njihovo, toda oni so te izključili. Boš šel med hajduke? Jih boš sovražil? Boš pozabil? Vprašam, ker ne vem, kaj je teže. Vse to je možno, a ne vidim rešitve. Če greš med hajduke, boš delal nasilje, zakaj bi se potem jezil nanje? Če jih boš sovražil, te bo zastrupila slaba volja, kolikor ne boš storil ničesar proti njim in proti sebi, ker si isto kot oni, in spet te bodo ujeli in to je kot samomor. Če pozabiš, bi lahko našel v tem neke vrste nadomestilo, ker bi mislil, da si plemenit, oni bodo pa mislili, da si strahopetec in hinavec in ti ne bodo verjeli. V vsakem primeru boš izključen, a to je tisto, česar ne moreš sprejeti. Možna bi bila ena sama rešitev: če se ničesar ne bi zgodilo.

— To je moja misel! — sem začudeno vzkliknil.

— Toliko slabše. Ker samo to je nemogoče.

Ishak! Drug, bolj drugačen, a prav tak kot takrat. Vse je drugače, pa vendar enako. Ishak, ki ne odgovarja, ampak sprašuje, ki sprašuje, da bi zastavljal uganke, ki zastavlja uganke, da bi se jim posmehoval. Neujemljiv. Pojdi, bi mi rekel kot nekoč, ko bi ne bilo smešno, ker ne morem oditi. On lahko gre.

Šel bo ven, če bo hotel, zgodil bi se čudež in izginil bi, zaman bi ga iskali, ne bi ga zadržali zidovi, ne bi ga zadržali stražarji, nihče mu ničesar ne bi mogel. Neujemljiv, kot njegova misel. Odšel bo brez odgovora, čeprav ga pozna, a ga noče povedati. Zapušča me razbitega, vedno zmeša v meni vse, kar vem, in zaman mi je kasneje jasno, kaj bi moral odgovoriti, ker nisem odgovoril, nisem mogel, bolj sem v teh trenutkih verjel njemu kot sebi, zaman tudi zato, ker niti sebi ne verjamem brez njega, bojim se, da bi pobil vsako mojo misel, če bi jo slišal, zato molčim, a lahko bi jo ohranil samo, če bi jo obranil pred njim. A tega si ne upam. On misli drugače kot jaz, njegova misel gre po nepričakovanih poteh, nevezana je, drzna, ne spoštuje, kar spoštujem jaz. On gleda na vse svobodno, jaz se pred marsičem ustavim. On razbija, a ne gradi, pove, kar ni, a ne, kar je. A odrekanje je prepričljivo, ne postavlja sebi meja in ciljev, k ničemur ne teži, ničesar ne brani. Teže je nekaj braniti kot napadati, ker tisto, kar se ustvarja, se kar naprej trga, kar naprej se ločuje od ideje.

Poskušal sem se ubraniti pa sem rekel:

— Življenje vedno teži navzdol. Potreben je napor, da se tega ne dovoli.

— Ideja ga vleče navzdol, ker se začenja upirati sama sebi. A potem nastane nova ideja, nasprotna, in dobra je, dokler se ne začne uresničevati. Ni dobro tisto kar je, ampak tisto, kar želimo. Kadar najdejo ljudje lepo misel, bi jo morali varovati pod steklom, da bi se ne umazala.

— Potem ni nobene možnosti, da uredimo ta svet? Ves je samo zabloda in večni poskus?

Ni odgovoril. Izrekel je čudno misel, v začetku čudno, potem mi je bilo vseeno.

— Tudi to je svet. Mi smo v podzemlju. Če ga uredimo, pomeni, da bo slabši.

Nato se je začel nesmisel. Dozdevalo se mi je, da se ga zavedam, a se mu nisem mogel iztrgati. Bilo je nekaj neubranljivo slastnega v tem niču, v plavanju brez napora in cilja. List, ki plava po neodgovornem toku. Razbremenjena misel, ki se ne upira. Muhasta in lepa igra brez smisla. Lebdenje brez strahu. Muha, zaradi katere se ne kesaš, prijetna in neizbežna nujnost, kot dihanje, kot tok krvi.

— Za koga bi bilo slabše? — sem vprašal brezskrbno.

— Za nas. Zanje. Zapirali bomo drug drugega. Navadili se bomo. Spremenili se bomo v krte, v netopirje, v škorpijone.

— Ne bomo niti prihajali na dan. Vzljubili bomo tišino in temo.

— Ne bomo šli ven. Za večno bomo ostali tu. Ne moremo brez večnosti.

— Drug na drugega ne bomo pozabili.

— Nasprotnike bomo zapirali gor, pregnali jih bomo na zemljo. In pozabili bomo na njih.

— »Ko bodo zapustili pekel, bodo vrženi v reko življenja«.

— Zgoraj bodo nesrečni. Vpili bodo: »Dajte nam vsaj malo teme! Bili smo z vami!«

— A mi jim bomo rekli: »Iščite svojo temo! Ustvarite jo sami!«

— Kako bodo nesrečni! Vpili bodo: »Osvobodite nas! Pustite nas dol!« A mi jim bomo rekli: »Sami ste krivi. Niste nam verjeli.«

— Sami ste krivi. Ostanite zgoraj.

— Jaz bom od časa do časa šel na zemljo.

— Vedno si bil neubogljiv.

— Ti boš pa derviš-krt. Pazil boš, da ne bomo spregledali, da se ne bomo oddaljili od naše temne pokrajine.

— Varovali bomo naš svet.

— Nočem biti krt.

— Rastejo nam krempeljci. In kožuh. In smrček.

— Nočem biti krt. Pojdi.

Čepel sem, s čelom naslonjen na hrapav, moker zid, brez moči, da bi se odtrgal.

Nekdo je stal nad menoj.

Pomagal mi je na noge.

— Spuščen si. Čakajo te prijatelji.

Opominjal sem se, z daljno brezkrvno mislijo, da se moram veseliti, pa nisem niti poskušal, nisem čutil nobene potrebe.

— Kje je Ishak? — sem vprašal Džemala. — Bil je tukaj.

— Ne skrbi. Za druge.

— Bil je zdaj, pravkar.

Na hodniku je čakal neznan človek. Pripeljali so me trije. Zdaj nisem pomemben.

— Pojdi — je rekel.

Šla sva molče skozi mrak, udarjal sem ob zidove, pridrževal me je, šla sva, bežal sem, dolgo me ni bilo, pa sem se spet vračal, in mislil: kdo me čaka? In bilo mi je vseeno. Mislil sem: je Ishak pobegnil? In bilo mi je vseeno. In potem sva se prizibala iz večne teme v manjšo, spomnil sem se, da je to noč, minljiva, lepo je vse, kar ni večno, noč in dež, poletni dež, hotel sem stegniti roke, da bi mi spral podzemno blato, da bi pogasil vročino, a roke so mi visele nemočne, nepotrebne.

Prevedel Bogdan Gjud

kasaba — mestece, trg
šejh — predstojnik tekije
tekija — stavba, v kateri žive derviši
derviš — pripadnik muslimanskega reda (menih)

ZAČETEK NOVEGA POSLOVNEGA LETA

Tone Krašovec

Ob začetku novega poslovnega leta začne vsako gospodarstvo prizadevno uresničevati na novo zastavljene ali predvidene naloge. Tako tudi pri nas, kjer je gospodarsko leto 1968 značilno predvsem zaradi svoje vloge v okvirih nadaljnjih prizadevanj za uresničitev reformnih ciljev.

O lanskih dosežkih, med katerimi je najbolj oprijemljiva stabilizacija gospodarskih dogajanj, in o številnih težavah ne kaže na tem mestu ponovno govoriti. Temeljitejše ocene, kot smo jih dobili ob koncu lanskega leta v vrsti širokih razprav, strnjenih na koncu v ugotovitve IX. plenuma CK ZKS in zadnjega lanskega plenuma CK ZKJ, je težko prikazati. Zato se bolj kaže dotakniti nekaterih dogajanj v svetovni ekonomiji, ki jih letos moramo upoštevati v našem gospodarstvu.

Vemo, da je za Zahodno Evropo v zadnjih dveh letih, torej v glavnem v obdobju, ko mi uresničujemo reformo, značilna gospodarska recesija in močna ekonomska integracija s koncentracijo proizvodnje, ki je sposobna uporabljati najnovejše svetovne tehnološke dosežke. Okrog polovica naše prodaje na tujih tržiščih pa je usmerjena ravno v take razvite dežele, ki se vse bolj branijo tujih vplivov s carinsko in drugačno zaščitno ograda okrog zaprtih gospodarskih grupacij. Tu je blago vedno teže plasirati, pravzaprav prodati z ustreznim zaslužkom. Ne pripadamo nobeni od takih gospodarskih grupacij zahodnega sveta (EGS in EFTA), čeprav težimo k sodelovanju z vsemi. Na drugi strani pa tudi potek ekonomskih odnosov z organizacijo socialističnih ekonomij s SEV ni zadovoljil naših teženj. Znotraj te organizacije blagovna menjava stagnira in se usmerja na konvertibilna področja, struktura naše menjave s to skupino, ki predstavlja okrog tretjino naše zunanje trgovine, pa povečuje naše terjatve, čeprav zelo pogosto uporabljajo uvozniki socialističnih dežel ob pomanjkanju konvertibilnih valut naše blago namesto proizvodov iz Zahodne Evrope. Prav tako se prešibko razvija menjava z deželami v razvoju, deloma zaradi preskromne učinkovitosti njihovih ekonomij, deloma pa zaradi pomanjkanja naših kreditnih sredstev.

Ta kratek oris pove, da v okviru razpletanja domačih težav, ko se lotevamo letošnjih gospodarskih nalog, moramo nujno računati na te neugodnosti v tokovih svetovne ekonomike. Med temi nalogami naj na prvem mestu omenimo nujno pospešitev proizvodne rasti v stabiliziranih razmerah. To nalogo nam vsiljuje že sama dosežena stopnja uresničevanja reforme. Ta namreč že nakazuje vitalnost naše ekonomije, saj je degresivno obdobje proizvodnih tokov v glavnem za nami, kažejo se težnje hitrejše rasti in bolj dinamičnih proizvodnih dogajanj. Rast proizvodnje v lanskem zadnjem četrtletju lahko glede na objektivne možnosti nadaljujemo tudi letos in dosežemo do konca leta 3- do 4-odstotno povečanje družbenega proizvoda v primerjavi z letom 1967. Tudi naročila odjemalcev našega blaga na svetovnem trgu za leto 1968, ki opravičujejo prognozo, da bo rastel izvoz enkrat hitreje kot družbeni proizvod (predvideno je povečanje za 7 do 8 %), podpirajo mnenja, da je

obdobje adaptacije novim reformnim razmeram naša ekonomija v glavnem že prešla. Te prve vitalnejše procese moramo zato z vsem potencialom naših sposobnosti podpreti, številne težave, ki nas še spremljajo, pa odpraviti oziroma izboljšati. Vendar nas to ne sme zavesti k prezaletavim težnjam po hitrem porastu proizvodnje za vsako ceno, saj bi lahko táko nezvestobo reformnim smernicam v kratkem drago plačali.

Drugo vprašanje pa je, s katerimi glavnimi sredstvi naj pospešimo proizvodnjo. Predvsem dvoje teh sredstev bo najumestnejših: bolj dinamičen izvoz in ustrezna rast investicij. Kljub težavam lahko računamo predvsem s povečanjem izvoza na konvertibilna področja in v dežele v razvoju, pri tem pa naj bi uvoz iz zahodnih držav ostal na sedanji ravni, iz socialističnih držav pa bi se ob dosedanji ravni izvoza močno povečal in takó prispeval k uravnovešenju medsebojnih odnosov. Predvidenega zadrževanja uvoza s področij konvertibilnih valut pa ne smemo jemati kot prezahtevno oviro za domače gospodarstvo, ki troši tovrsten uvozni material, saj ne gre pozabiti, da bomo imeli na razpolago precejšnja devizna sredstva zaradi manjšega uvoza hrane s teh področij in zaradi zmanjšanja nekaterih drugih deviznih izdatkov.

Kot smo dejali, pa je drugi nujni ukrep za oživitev proizvodnje povečanje investicij v osnovna sredstva. Če skušamo oceniti lansko dejansko vrednost teh investicij, potem ta dosega komaj dve tretjini investicij v osnovna sredstva iz leta 1963. Razumljivo je, da nobena država in tudi Jugoslavija v takih razmerah ne more zagotoviti zadovoljive rasti in modernizacije proizvodnje. To je tudi eden izmed vzrokov njene dosedanje stagnacije.

To so bistvene naloge, katerim moramo letos nameniti vso skrb, saj je od njih odvisen prispevek oziroma delež leta 1968 k uresničenju reformnih teženj. Res je s tem povezana še vrsta drugih vprašanj, kot na primer realno omejevanje splošne in osebne potrošnje, ustrezno gibanje cen, ki ne sme presegati napredka produktivnosti, vitalnejši kreditni in bančni mehanizem ter postopno oblikovanje trga kapitala, razumno povečanje zaposlenosti in še nekatera dogajanja na drugih ekonomskih področjih. Tudi tem velja nameniti vso skrb. Na kratko pa lahko na splošno ocenimo, da bo leto 1968 leto dinamične ekonomske akcije po dveh letih zaznavne stagnacije.

UČINKOVITOST POSAMEZNIH OBLIK DRUŽBENE SKRBI ZA BORCE IN AKTUALNI PROBLEMI

Marjan Grampovčan

O pokojninah je bilo že mnogo napisanega in nekateri menijo, da ni mogoče ničesar novega več dodati. Če je tako, potem skorajda nimajo niti zvezni niti republiški organi razloga, da bi nenehno obravnavali to problematiko. Vendar je njihova dejavnost za ureditev nerešenih pokojninskih vprašanj borcev še vedno živahna, zato menimo, da je prav, če o tej dejavnosti spregovorimo kljub prepričanju, da gre za stare zadeve. Za nekatere je pokojninsko vprašanje borcev stara zadeva zato, ker ne zasledujejo, kako poteka nenehno prizadevanje za ureditev problematike.

Temeljni zakon o pokojninskem zavarovanju obravnava borce in njihove pravice ob upokojitvi v posebnem poglavju. To sicer ni novost, ker je tudi prejšnji zakon namenil udeležencem NOV posebno poglavje, le da sedanji zakon natančneje določa njihove pravice, čeprav s tem ni rečeno, da bi se tudi pravice povečale. Zaradi sistemske spremembe pri upokojevanju so borci pravzaprav izgubili precejšnjo pravico do izjemne upokojitve, čeprav niso imeli niti minimalne delovne dobe.

Veljavni pokojninski predpisi delijo borce v dve skupini, in sicer na tiste, ki so začeli aktivno sodelovati pred 9. septembrom 1943, in na tiste, ki so začeli sodelovati pozneje. Vsem borcem pa se šteje doba aktivnega sodelovanja v NOV v dvojnem trajanju. Pri predčasnem upokojevanju imajo vsi pravico do povečanja pokojninske osnove, le da je obseg te pravice od začetka sodelovanja in izražen v večjem ali manjšem odstotku. V novem TZPZ je glede določanja pokojninske osnove za pokojnino bistvena razlika, kajti sedaj to ni več določen odstotek osebnih dohodkov (po starem ZPZ je bil diferenciran po letih vstopa v NOV), ampak mesečno poprečje osebnih dohodkov v določenem obdobju, od katerih se odmeri pokojnina v višini 85 % od teh dohodkov.

Znano je, da je za udeležence NOV pred 9. septembrom 1943 za pet let krajša zavarovalna in pokojninska doba kot sicer pri drugih zavarovancih in minimalna pokojninska doba, s katero lahko pridobijo starostno pokojnino 20 let, od katere mora biti zavarovalne dobe vsaj deset let. To je bistvena razlika med sedanjo ureditvijo in nekdanjim zakonom, saj se je delovna doba dejansko povečala za minimalno pokojnino za pet let.

Zakon je sicer upošteval tudi slabo zdravstveno stanje borcev in je izjemoma, če je posebna republiška komisija ugotovila, da je to potrebno zaradi zdravja in delovne sposobnosti borca, mogoče priznati temu pokojnino tudi s pokojninsko dobo petnajst let. Borci, ki so stopili v NOV po 9. septembru 1943, ne uživajo ugodnosti pri upokojevanju in se upokojujejo po splošnih pogojih. Toda tudi tem borcem se povečujejo pokojninski prejemki, kakor so bili določeni na osnovi polne pokojninske dobe, seveda glede na leta sodelovanja v NOV.

O izrednem upokojevanju odloča komisija izvršnega sveta. Pri upokojitvi tistih, ki dobivajo dodatek po zveznem in republiškem zakonu o dodatku za zaposlene, ni osnova za odmero pokojnine njihov osebni dohodek na delovnem mestu, temveč osebni dohodek, v katerega je vštet tudi borčevski dodatek. Tako zveza kot republika namreč plačujeta zavodom za socialno zavarovanje vse prispevke, ki se plačujejo od osebnih dohodkov, kar daje pravni temelj za njegovo vštevanje v pokojnino.

Po predvidevanjih se večina borcev upokoji po redni poti ob dopolnitvi delovne dobe in starosti. Pa tudi redna upokojitev borcev s 35 leti delovne dobe oziroma 30 let za žene je pravzaprav izjema, če jo primerjamo s predpisanimi pogoji za druge zavarovance. Zato lahko znižano dobo dosežejo že skoraj vsi tisti borci, ki so bili v predvojni Jugoslaviji vsaj nekaj let zaposleni. Koliko je takšnih rednih upokojitev oziroma kakšno je sedanje število teh upokojenih borcev, ne ve noben pravni organ, ker tem borcem ni bilo treba priznati nobenih olajšav in se v ničemer ne razlikujejo od drugih upokojencev. Med njimi pa je veliko redno upokojenih, ki so zaradi nizkih osebnih dohodkov na delovnem mestu izkoristili zakonsko pravico do borčevskega dodatka tudi ob upokojitvi. V letih 1965 in 1966 je bilo izredno upokojenih 1139 borcev, do konca julija 1967 pa je komisija izvršnega sveta upokojila še 154 borcev. Glede na skupno število borcev s priznanim statusom je dosedanje število izredno upokojenih veliko, kar kaže na slabo zdravje zaposlenih in na vzroke, ki jih bo v prihodnje treba odpraviti (nepravilen odnos do borcev v nekaterih delovnih organizacijah, ki povzroče predčasno upokojitev).

Višine pokojnine za doslej upokojene ni mogoče natančno ugotoviti, ne da bi prej opravili ustrezne ankete. Prevedba po novem zakonu je zajela vse upokojence, zlasti ugodna pa je bila za upokojene borce, udeležence NOV izpred 9. IX. 1943, katerih pokojninska osnova je bila nižja od zneska, do katerega so bili zajamčeni prejemki zaposlenih borcev glede na zvezni in republiški dodatek. Ob uvedbi novega sistema je bila pokojninska osnova za nosilce spomenice 59.000 S-din, za borce iz leta 1941 50.100, za borce 1942 48.500 in za borce pred 9. IX. 1943 43.700 S-din. Po valorizaciji s 1. avgustom 1965 so prejemali nosilci spomenice 69.600, borci iz l. 1941 59.700, iz leta 1942 57.700 in borci izpred 9. IX. 1943 52.400 S-din.

Udeleženci NOV, ki so imeli višje pokojnine zaradi doseženih osebnih dohodkov med aktivnim delom, so bili prevedeni po splošnih določilih, in tisti borci, ki so stopili v NOV po 9. IX. 1943, niso bili pri prevedbi deležni ugodnosti. Zato se čutijo prikrajšani v primerjavi s tistimi, ki prejemajo pokojnine na podlagi zajamčenih osnov.

Zaostajanje osebnih dohodkov borcev za osebnimi dohodki drugih delavcev sta skušala urediti zvezni zakon o dodatku za borce in ustrezen republiški zakon. Dodatek po obeh zakonih predstavlja razliko med osebnim dohodkom iz delovnega razmerja in osnovo za določanje dodatka, ki pa je dvignila osnovo na 920 N-din. Osebni dohodki zaposlenih borcev so se s tem povečali, pokojnine po tej osnovi pa bodo za nosilce spomenice 920 N-din, za udeležence iz leta 1941 716 N-din, iz leta 1942 697 in iz leta 1943 635 N-din. To seveda velja le za tiste, ki bodo upokojeni po sprejetem odloku.

Za že upokojene, katerim so že upoštevali veljavno osnovo za dodatek, pri valorizaciji pokojnin ne bodo uporabljene nove določene osnove. Pokojnine se ob valorizaciji določijo enako kot pri drugih zavarovancih, s tem pa se vsi poznejši upokojenci nekoliko razlikujejo od prejšnjih.

Če teoretično primerjamo med seboj pokojnine doslej upokojenih borcev na temelju osnove za dodatek, upoštevaje valorizacije, dobimo tole podobo:

A. *Borci, upokojeni do 31. decembra 1964*

	Osnove in pokojnine v N-din							
Datum povečanja	1. jan. 1965		1. avg. 1965		1. jan. 1966		1. jan. 1967	
Osnova BD in pokojnina	Osn. BD	pokoj.	Osn. BD	pokoj.	Osn. BD	pokoj.	Osn. BD	pokoj.
Leto udeležbe								
Spomenica 1941	590	590	590	696	680	754	780	806
1941	590	501	590	597	680	646	780	691
1942	590	485	590	578	680	625	780	669
1943	590	437	590	525	680	567	780	607

B. *Borci, ki bodo upokojeni na podlagi BD po 31. decembru 1967*

	v N-din	
Leto udeležbe	osnova BD	pokojnina
Spomenica 1941	920	920
1941	920	716
1942	920	697
1943	920	635

Osnova borčevskega dodatka je k vsotam pokojnin v prvi tabeli dodana zgoraj zaradi primerjave, ker na vsote ni vplivala, saj je šlo v teh primerih le za valorizacijo pokojnin upokojenih do sprejetja novega zakona. Te pokojnine so bile ob prvi valorizaciji izračunane na podlagi dodatka za borce iz leta 1964, v poznejših navedenih razdobjih pa valorizirane neodvisno na naraščajoči dodatek v navedenih letih. Tej tabeli je treba pripomniti le to, da je primerjalna osnova tista iz prejšnjega leta, kajti za njeno celotno upoštevanje je potrebnih 12 mesecev prejemanja borčevskega dodatka.

Republiški zakon o dodatku za zaposlene borce je dodatno k zveznemu izboljšal materialni položaj borcev v Sloveniji. Določa namreč, da se osebni dohodki borcev izenačijo z republiškim povprečjem osebnih dohodkov, povečanim za 25 %. Vendar vsi ne prejemajo enakega dodatka, ker je višina prilagojena letom udeležbe v NOV.

Ob sprejemu zakona so predvidevali, da bo pravico do borčevskega dodatka imelo okrog 6000 zaposlenih borcev, po podatkih republiškega zavoda za socialno zavarovanje pa je bilo to število skoraj za polovico manjše. Sedaj veljavni republiški zakon o dodatku je delno sprejel način federacije za določanje osnove za dodatek, in sicer tako, da republiški izvršni svet vsako leto določi osnovo na podlagi statističnega povprečja osebnih dohodkov zaposlenih v Sloveniji za prejšnje leto, to pa poveča za toliko odstotkov, za kolikor se bodo povečali osebni dohodki po predvidevanjih skupščinskih aktov o gospodarskih gibanjih.

Pogoji za pridobitev borčevskega dodatka so dobro znani, zato jih ne bi ponavljali, vendar je zanimiva primerjava za dodatek v Sloveniji in v Jugoslaviji:

Povprečje osebnih dohodkov			Osnova za borčevski dodatek		
Leto	SFRJ	SRS	Leto	SFRJ	SRS
1963	263	360	1963	263	263
1964	450	542	1964	360	450
1965	490	625	1965	490	680
1966	550	820	1966	550	780
			1967	690	920

Ta primerjava jasno kaže, da je bilo povprečje osebnih dohodkov v Sloveniji vsako leto precej višje od zveznega, temu ustrezno pa se je v naši republiki gibala tudi osnova za določanje dodatka. Število tistih, ki so prejemali dodatek, je v prvih dveh letih po sprejetju predpisov nekoliko naraščalo, v letu 1966 pa je njihovo število že začelo upadati. Posebno močno pada število upravičencev do zveznega dodatka, ker je osnova za ta dodatek precej nižja od povprečnih osebnih dohodkov v Sloveniji. Čeprav je število majhno, le dokazuje, da posamezni udeleženci pred 9. IX. 1943 na delovnem mestu še vedno ne dosegajo primernih osebnih dohodkov za preživljanje.

Povprečje dodatka je bilo v letu 1966 115,80 N-din, v letu 1967 pa se bo povečalo na 150 N-din (po oceni).

Sprememba republiškega zakona, ki je odpravila dosedanje pavšalno povišanje povprečja osebnih dohodkov za 25 % in ga nadomestila z realnimi predvidevanji povečanja na podlagi skupščinskih aktov o gospodarskih gibanjih, je vplivala na obseg upravičencev. Vsekakor bi jih bilo precej več, če bi zadržali prejšnji način. Kljub temu se število ne bo dosti povečalo, če upoštevamo izkušnje iz prejšnjega leta, ko se je njihovo število celo znižalo, pri tem pa je treba upoštevati, da se je v tistem razdobju osnova povišala le za 100 N-din. Sprememba zakona je po splošnem prepričanju ustalila število uživalcev dodatka, zaradi naraščanja osebnih dohodkov pa je materialni položaj borcev nekoliko manj pereč. S spremembo zakona

smo se tudi izognili prihodnjim nesoglasjem med dohodki iz delovnega razmerja in dohodki, ki bi obsegali za 25 % povečano povprečje teh dohodkov, kajti odstotek ob sprejetju potrebnega povečanja v sedanjih razmerah ni več ustrezen.

Dosedanje gibanje dodatka za borce in vse večja stabilizacija osebnih dohodkov bosta čedalje bolj v navzkrižju. Sedanja sprememba zakona je bila nujna, po določenem razdobju pa bo potrebno upoštevati, da bo iz istih vzrokov, ki so povzročili novelo zakona, treba ponovno urediti razmerje med povprečjem in dodatkom za borce. Še bolj nujna je korekcija sedanjega določanja dveh dodatkov, saj upravnim organom in delovnim organizacijam povzroča velike preglavice. Zvezni dodatek je namreč potrebno določiti posebej in neodvisno od republiškega, šele nato pa se določi še republiški dodatek, ki je tako pravzaprav razlika med seštevkom dohodkov iz delovnega razmerja in zveznega dodatka ter osnovo za republiški dodatek. Računanje je zamotano, saj je potrebno pri obeh računih upoštevati predpisane odstotke za posamezna leta sodelovanja v NOV. Najpreprosteje bi bilo, če bi imeli en sam dodatek za borce, kar pomeni, da bi se zvezni zlil z republiškim. V tej smeri so že bili dani predlogi in zveza jih je v načelu sprejela. Sredstva, ki jih zdaj federacija zagotavlja, naj bi se prenesla na republike, ki bi z njimi ustanovile samostojne republiške dodatke in po svojih možnostih to vprašanje urejale podobno, kot je v Sloveniji že v navadi.

Nekateri predlagajo, da bi določili stalne dodatke za borce po posameznih letih udeležbe ne glede na nihanja osebnega dohodka na delovnem mestu. Toda v tem primeru dodatek ne bi izravnaval osebnih dohodkov do osnove, ampak bi bilo težišče višine osebnega dohodka premaknjeno na delovno mesto. Osebni dohodek iz čistega dela namreč niha odvisno od storilnosti, dodatek pa je nespremenljiv. Vsekakor ima ta predlog močnejši poudarek na stimulaciji kot sedanja ureditev, ki močno diši po »priborjenem privilegiju« in je zaradi nedelavnosti nekaterih marsikomu v spotiko.

Nekateri menijo, da bi moral biti dodatek odvisen od števila članov družine, ki jih mora borec preživljati, oziroma od višine dohodka na družinskega člana. Ta varianta v bistvu negira sedanje priznavalnine, ki jih dobivajo tudi zaposleni borci. Odgovor zagovornikov je preprost: Namesto da zagotovi priznavalnino občina, naj ustrezen dodatek zagotovi republiški proračun.

Tudi ustrezno predlogu za spremembo sedanjega načina pri ureditvi borčevskega dodatka je potrebno analizirati in opremiti z vsemi potrebnimi ekonomskimi kazalci. Ker bo dodatek tudi poslej sestavni del pokojnine v prihodnje upokojenih borcev, je njegova analiza s predlogi prihodnja naloga pristojnih organov.

S predvidevanji prehodov na enoten borčevski dodatek je treba uravnavati tudi plačilno tehniko. Sedanji način je sporen posebno v delovnih organizacijah. Zaradi obsežnih administrativnih opravil pri realizaciji dohodka je refundacija s strani občinskih skupščin v nenehnem zaostanku. Način sedanjega izplačevanja že sam govori v prid enotnemu dodatku, za izplačevanje pa bi bilo seveda najlaže, če bi bilo moč sprejeti predlog, po katerem bi dodatek izplačevali občinski organi za varstvo borcev, in sicer na podlagi enkrat na leto predloženih potrdil o povprečnem mesečnem osebnem dohodku v prejšnjem letu in na podlagi veljavnega odloka o borčevskem dodatku.

Točnejše predvidevanje potreb za leto 1968 je odvisno od uresničenja načrtovanega povečanja povprečnih osebnih dohodkov na zaposlenega v Sloveniji. Po sedanjih gibanjih bodo povprečni osebni dohodki presegli predvidenih 10 % povečanj, sedanja osnova za borčevski dodatek pa je bila že ob koncu leta gotovo nižja od povprečja. Če sodimo po sedanjih gibanjih, bo republiško povprečje osebnih dohodkov v letu 1967 približno 980 N-din. Upoštevaje potrebno in predvideno usta-

litev naraščanja osebnih dohodkov (torej bo planirano tudi za leto 1968 približno 10 %), bo osnova za dodatek v letu 1968 najmanj 1020 N-din. V tem primeru se bo število uživalcev dodatka spet nekoliko povečalo in bo po vsej verjetnosti obsegalo 3300 borcev. Ker se bo povečala tudi povprečna vsota dodatka za približno 20 N-din, bo potrebno za leto 1968 zagotoviti 5,940.000 N-din za dodatek sam in 1,500.000 N-din za prispevke socialnemu zavarovanju. Ta predvidevanja niso izločila tistih, ki dobivajo dodatek in se bodo v letošnjem in prihodnjem letu upokojili.

Na področju zdravstvenega varstva, zlasti kmetov-borcev, so bile velike spremembe in dane velike ugodnosti. Toda zaradi preširokih kriterijev glede statusa kmeta-borca (za pridobitev statusa je zadoščalo sodelovanje z NOV ne glede na dolžino sodelovanja, tudi en sam dan) je bilo na zahtevo organizacij ZB NOV potrebno spremeniti zakon in poostriti kriterije. Za pridobitev pravice do zdravstvenega varstva je zdaj pogoj sodelovanje z NOV, ki se šteje v dvojnem trajanju, in sicer najmanj od 1. januarja 1945 do konca vojne. Spremenil se je tudi krog upravičencev, saj se je zožil le na borčevskega zakonca in njegove otroke.

S takimi zaostrenimi kriteriji je bilo pričakovati, da se bo število nosilcev zavarovanja zmanjšalo. Da so taka pričakovanja bila realna, dokazuje tudi podatek, da se je število uživalcev zdravstvenega varstva znižalo skoraj za 17 %, število družinskih članov pa nekaj več kot tretjino.

Statističnih podatkov o naraščanju števila zdravstvenih storitev kmetom-borcem zdravstveni zavodi še niso zbrali, v organizaciji ZZB NOV pa ugotavljajo, da kmetje mnogo bolj kot doslej iščejo pomoč zdravstvenih delavcev, posebno v primerih, ko je potrebna hospitalizacija. Po dosedanjih porabljenih sredstvih in po pregledu zdravstvenih storitev ni v letu 1967 ostalo nič neporavnanih stroškov.

Obseg zavarovancev po zakonu o zdravstvenem varstvu kmetov-borcev ni sporen. Po splošnih ocenah je bila izločitev ostalih družinskih članov, razen zakonca in otrok, sprejeta z razumevanjem, večina ugovorov pa zadeva le svojce tistih padlih kmetov-borcev, ki so stopili v NOV po 1. januarju 1945 in na kmete-borce, ki z oddajo posestva otrokom niso več nosilci in upravičenci.

O tem vprašanju je razpravljala tudi republiška konferenca SZDL, ki je predlagala, da je potrebno ugotoviti, kolikšno je število tako prizadetih, tudi število družinskih članov, ki so zdravstveno ogroženi. Če bi analiza tega vprašanja pokazala, da je novela zakona izločila pomembno število, bi bilo potrebno predlagati novo rešitev, tako da bi pridobile pravico do zdravstvenega varstva tudi vdove in otroci padlih ter starši lastnika posestva, če so sami borci. Po splošnem mnenju je število tako prizadetih tako malenkostno in če bi upoštevali novo rešitev, bi se obveznosti republike ne povečale občutno. Po nekaterih ocenah bi sedanje število upravičencev naraslo največ za 5 %.

Tudi kriterije za pridobitev republiške priznavalnine bo treba bolj natančno določiti, prav tako krog upravičencev. S spremembo oziroma dopolnitvijo kriterijev, po katerih bi prišli v poštev tudi nosilci spomenice, katerih je v Sloveniji približno 1400, bi bilo potrebno zagotoviti precej več sredstev. Višina potrebnih sredstev je povsem odvisna od kriterijev, ki jih sprejema administrativna komisija izvršnega sveta, kajti upoštevati bo treba tudi mnenje, naj se višina priznavalnine ravna po povprečnih osebnih dohodkih na družinskega člana upravičencev (na primer 501 N-din na družinskega člana, torej po cenzusu, ki velja pri pravici do otroškega dodatka).

Komisija zveznega izvršnega sveta za družbene službe je obravnavala zdravstveno varstvo vojaških vojnih invalidov in družin padlih borcev ter njihov socialni in materialni položaj. Iz ugotovitev velja poudariti, da je današnji obseg zdravstvenega varstva kljub temu, da je zajel zelo široko področje materialnega in zdrav-

stvenega zavarovanja invalidov in družin padlih borcev, še vedno pomanjkljiv. Čeprav je problem družin padlih najpogosteje viden v zahtevah za povečanje družinskih invalidnin, ki že od leta 1946 znaša 12 N-din mesečno, je prevladalo mišljenje, da ni treba povečati invalidnin, ker bi se s tem ne uredil osnovni problem zdravstvenega varstva. Velika večina od skupnih 176.000 družinskih invalidov v Jugoslaviji je drugače zdravstveno zavarovana, toda 50.000 je še takih, ki niso bili deležni zdravstvenega varstva. Njihov problem je najbolj viden in se zato pospešeno rešuje.

Zvezni izvršni svet je sklenil, da se zdravstveno varstvo z zakonom o vojaških vojnih invalidih razširi na vse uživalce družinske invalidnine in da se zato ne ukine simbolični znesek 12 N-din, ker bo ta rabil kot pravna osnova za uveljavitev polnega zdravstvenega varstva, invalidskega dodatka, posebnega invalidskega dodatka in drugih dohodkov. Kot je predvideno, bo treba za tako razširjeno zdravstveno varstvo zagotoviti letno 15 milijonov N-din. Po izkušnjah iz prejšnjih let bi letni stroški na posameznega upravičenca ne presegli okrog 300 N-din. Ta sredstva bo zagotovila federacija glede na to, da je pravica do zdravstvenega varstva dana z zveznim zakonom.

Zvezni izvršni svet se zaveda, da tudi položaj staršev in vdov padlih ni s predpisi dobro urejen. To zadeva zlasti starejše osebe, ki niso sposobne, da si s svojim delom zagotovijo najpotrebnejša sredstva za vzdrževanje.

Doslej je v Jugoslaviji od skupno 17.500 samo 6000 prejemalo invalidski dodatek do višine 300 N-din mesečno, medtem ko so vsi drugi prejemali samo družinsko invalidnino.

Zvezni izvršni svet je sklenil uvesti novo obliko invalidskega varstva z dodatkom samohranilcem v znesku 101 N-din. Zveznemu svetu za zdravstvo in socialno politiko je naloženo, da skupno z ustreznimi republiškimi organi in organizacijami ZZB NOV prouči, če je ta znesek ustrezen, o čemer bo končno odločala zvezna skupščina, ko bo sprejela spremembe zakona. Stroški za tako obliko varstva bi znašali 21 milijonov N-din, vsoto pa bi zagotovili z zveznim proračunom za 1968. leto.

Glede osebnih invalidnin je aktualna valorizacija in njihovo usklajevanje z gibanji osebnih dohodkov in porastom življenjskih stroškov. Kljub povečanju v prejšnjih letih osebne invalidnine še vedno ne dosegajo porasta življenjskih stroškov. Zato je zvezni izvršni svet sprejel predlog o povečanju osebnih invalidnin za vse kategorije vojaških vojnih invalidov za 25 %.

Posebna pozornost bo dana najtežjim vojaškim vojnim invalidom (prvi in drugi skupini), pri katerih naj bi se položaj varstva poboljšal z dopolnilnimi oblikami. Obveznost federacije za valorizacijo osebnih invalidnin bi znašale okrog 30 milijonov N-din.

Tudi stanovanjskim problemom borcev in invalidov je zvezni izvršni svet namenil več skrbi, četudi so se stanovanjski problemi v zadnjih letih pospešeno reševali. Zvezni izvršni svet je sprejel sklep, da je treba proučiti možnost, kako bi se s spremembo in dopolnitvijo zakona o sredstvih za stanovanjsko graditev omogočilo republikam, da del sredstev iz prispevkov namenjajo za stanovanjske zadeve borcev. To bosta opravila komite zveznega izvršnega sveta za komunalna in stanovanjska vprašanja in sekretariat zveznega izvršnega sveta za zakonodajo.

Mogoče bi lahko ob sklepu tega članka trdili, da gre v glavnem za znane probleme, prevečkrat opisane, prevečkrat ugotovljene in da je zato škoda tiskarskega črnila. Toda ravno zato, ker so problemi stari, jih pristojni organi poskušajo kolikor se da dokončno urediti. Vse pa kaže, da se bomo z njimi še večkrat srečali, kajti zvezni izvršni svet je sklenil, da se bodo vsa vprašanja borcev še nadalje proučevala in pripravljale konkretne rešitve tudi na ravni republike in federacije.

NEKAJ UGOTOVITEV O NAŠIH EKONOMSKIH ODNOSIH S TUJINO

Ta čas še ni mogoče dati dokončne ocene glede gibanja blagovne menjave s tujino v letu 1967. Vendar pa je mogoče na podlagi dosedanjih tendenc dokaj natančno orisati ta gibanja v minulem letu. Glavne značilnosti zunanjetrgovinske menjave Slovenije v tem obdobju so bile: izvoz je rastel štirikrat hitreje kot proizvodja, uvoz se je povečal hitreje kot proizvodnja in izvoz, močneje kot na konvertibilna je naraščal izvoz na klirinška področja, pri uvozu pa so nastala prav nasprotna gibanja in neblagovni devizni priliv, zlasti od turizma, se je močno povečal.

V primerjavi z letom 1966 je v letu 1967 izvoz iz Slovenije za okrog 8 do 9 % večji.

Struktura slovenskega izvoza po namenu porabe blaga se dokaj razlikuje od strukture vsega jugoslovanskega izvoza. Delež izvoza reprodukcijskega materiala in blaga široke potrošnje v celotnem izvozu Slovenije je bil v letošnjem letu nekoliko večji kot delež izvoza teh izdelkov v jugoslovanskem izvozu. Ob tem je udeležba izvoza opreme manjša kot lani, čeprav se je izvoz opreme v primerjavi z letom 1966 povečal za okoli 10 %. Vendar je to pripisati realizaciji zakasnelih dobav iz leta 1966. Prodaja opreme v tujini je otežkočena predvsem zaradi pomanjkanja kreditnih sredstev za kreditiranje izvoza, zato proizvajalci opreme ne sklepajo novih pogodb in ne morejo zadovoljivo sodelovati na mednarodnih licitacijah.

Vsekakor je koristno, da je Slovenija v letošnjem letu v primerjavi z izvozom celotne Jugoslavije izvozila razmeroma več proizvodov visoke in srednje stopnje predelave, medtem ko je udeležba proizvodov nizke stopnje predelave občutno nižja kot lani. Z druge strani pa je treba ugotoviti, da smo tudi uvozili največ teh zahtevnih proizvodov.

Izvoz iz Slovenije na klirinško področje se je povečal v primerjavi z letom 1966 za okoli 16 %, na konvertibilno področje pa za okoli 9,5 %. Pri izvozu na klirinška področja je treba pripomniti, da se je izvoz na področja vzhodnoevropskih držav povečal bolj kot na druga področja, s katerimi imamo klirinški način plačevanja.

To znova opozarja, da ni zadovoljivo rešen instrumentarij za pospeševanje izvoza na zahod, prav tako pa tudi ne režim blagovne menjave s klirinškim področjem. Ker so pogoji za realizacijo dohodka v menjavi s klirinškim področjem ugodnejši, je mogoče razumeti, da se podjetja pri izvozu usmerjajo bolj na vzhod kot na zahod, vendar se zaradi tega poslabšuje bilanca v blagovni menjavi. Njeno neravnovesje pa rešujemo po naši stari navadi tako, da skušamo zavirati že doseženo stopnjo liberalizacije pri uvozu iz konvertibilnega področja, namesto da bi izdelali sodoben instrumentarij za izvoz na konvertibilno področje. Dokler bodo podjetja dohodkovno na slabšem, če bodo izvažala na konvertibilno področje, tako dolgo jih ne bo mogoče prepričati, naj prodajo na teh tržiščih pospešujejo. Slovensko gospodarstvo sicer izvaža na konvertibilno področje okoli 68 % tujini namenjenega blaga, v jugoslovanskem merilu pa je ta številka okoli 52 %. Pri izvozu na klirinško področje je to razmerje obratno. V dežele s klirinškim načinom plačevanja pa gre 48 % jugoslovanskega in 32 % slovenskega izvoza. In še to: v slovenskem merilu smo uvozili iz konvertibilnega področja 55 % in v jugoslovanskem 59 %, iz klirinškega pa v slovenskem merilu 45 % in v jugoslovanskem 41 % v tujini kupljenega blaga.

Največ je v minulem letu Slovenija izvažala v Italijo (med 23 in 24 % našega skupnega izvoza). V primerjavi z lanskim letom je izvoz v to državo večji za več

kot 20 %. Italiji sledita SZ in Zahodna Nemčija s približno enako udeležbo v celotnem slovenskem izvozu.

Za našo republiko je pomembna tudi menjava v okviru sporazumov med Slovenijo, Avstrijo in Italijo.

Tu moramo ločiti menjavo po sejemskih sporazumih in menjavo po obmejnih sporazumih.

Blagovna menjava SR Slovenije po sejemskih sporazumih v letu 1967 je nasproti blagovni menjavi po teh sporazumih v prejšnjih letih močno upadla. Številčna primerjava za sejemski sporazum z Italijo kaže padec izvoza v letu 1967 nasproti izvozu v letu 1966 za trikrat, nasproti izvozu v letu 1965 pa za štirikrat. Uvoz v okviru sejemskega sporazuma z Italijo je v letu 1967 nasproti uvozu v letu 1966 5,5-krat manjši, nasproti letu 1965 pa za štirikrat manjši. Izvoz po sporazumih z Avstrijo v letu 1967 ni samo močno padel, čeprav je nasproti izvozu v letu 1965 tudi trikrat manjši, uvoz pa enkrat manjši.

Razlogi za to upadanje so v našem stalno neurejenem uvozu v okviru sejemskih sporazumov, čeprav so sklenjeni sejemski sporazumi obe državi obvezovali k tekočemu razvoju poslovanja v obeh smereh. Devizna kvota za uvoz blaga široke potrošnje prek sejemskih sporazumov, ki jo je do leta 1967 sprejemala Gospodarska zbornica, ni zadoščala za izčrpanje vseh, z izvozom ustvarjenih sredstev, gospodarske organizacije pa zaradi veljavnih zunanjetrgovinskih predpisov niso pripravljene plačati uvoza po teh sporazumih iz svojih razpoložljivih sredstev. Ker tega uvoza ne realiziramo, moramo omejevati tudi izvoz. Še vedno imamo na kontih sejemskih sporazumov iz prejšnjih let saldo v našo korist, ki ga bomo postopoma zmanjševali še v letošnjem letu.

Medtem ko je izvoz po sejemskih sporazumih z Avstrijo v letu 1965 predstavljal 14 % vsega slovenskega izvoza v Avstrijo, je ta delež v letu 1967 padel na 5,7 %, izvoz po sejemskem sporazumu z Italijo pa je od 5 % v letu 1965 padel na 1,1 % v letu 1967.

Global sejemskih sporazumov z Avstrijo in Italijo je do konca leta 1966 znašal skupno 6,200.000 dolarjev. V letu 1967 so pristojni zvezni organi ta global znižali na 4,000.000 dolarjev (ki ga delimo s SRH v razmerju na 50:50) in dali navodilo, da se skuša global za leto 1968 še znižati. Da bi uredili vprašanja našega uvoza v okviru sejemskih sporazumov, je odobrena finančna kompenzacija v tem smislu, da je uvoz neposredno vezan na izvoz. Čeprav komercialni pogoji za te vrste kompenzacij predvsem v izvozu niso ravno idealni, kaže začetno poslovanje v okviru sporazumov z Avstrijo, da tako poslovanje v okviru sejemskih sporazumov gospodarstvu bolj ustreza.

Omeniti je treba tudi blagovno izmenjavo v okviru tržaškega in goriškega sporazuma, ki sta bistveno vplivala na povečanje ne samo obmejne, temveč tudi splošne blagovne menjave med Jugoslavijo in Italijo. Oba sporazuma sta v blagovni menjavi vsa leta prispevala k izredno živahnemu in ugodnemu gospodarskemu sodelovanju, saj znaša njuna realizacija v zadnjih letih povprečno letno okoli 10 milijard lir v vsako smer. Z izvajanjem teh sporazumov naj bi se ohranila gospodarska enotnost Trsta in Gorice z njihovimi zalednimi pokrajinami, ki se lahko na tej osnovi pospešeno ekonomsko razvija. V interesu trajnejšega in obsežnejšega povezovanja obmejnih in prek teh tudi širših območij bi morali v to blagovno menjavo vključiti novo stopnjo, to je industrijsko tehnično sodelovanje in razširiti obseg menjave po teh sporazumih, v menjavi sami pa odpraviti kakršnokoli kontingentiranje in namesto tega uvesti kvalitetnejša ekonomska merila.

V zadnjem času je izvoz v Italijo deloma zastal, pravzaprav je zastal samo izvoz živine, medtem ko ves ostali izvoz normalno narašča.

Kot je znano, ima naša živinoreja velike možnosti za izvoz, saj je živina po kvaliteti na ravni svetovnih proizvajalcev. Edina ovira pri tem so cene, ki jih izvozniki dosegajo in v zadnjem času ne krijejo niti stroškov proizvodnje za živino iz farmske in kooperacijske reje. To je povzročilo občutno zmanjšanje proizvodnje in vse večje opuščanje kooperacije v živinoreji. Vzrok za to je povišanje prelevmanov v Italiji, ki je članica EGS. Zaščita domače kmetijske proizvodnje v EGS pa se začenja pri podpiranju medsebojne menjave med integriranimi državami in obvezni koordinaciji uvozne politike na osnovi enotne carinske politike. Predvsem so prizadeli naš izvoz že omenjeni prelevmani, ki so se med letom stalno spreminjali. Potrebno je poudariti, da prelevmani niso le ekonomski dejavnik pospeševanja proizvodnje v integriranih državah, temveč predvsem dejavnik zaščite pred tujo konkurenco.

Jugoslavija je zaradi tega najobčutneje prizadeta. Verjetno bi Italija kljub članstvu v EGS ob dobri volji lahko drugače obravnavala uvoz živine iz Jugoslavije — zaradi boljše kakovosti mesa in zaradi uvoza žive mlade živine, ki lahko služi tudi za reprodukcijo osnovne črede in s tem ne povzroča neposredne nevarnosti za odkupne cene mesa na italijanskem trgu. Prav tako bi bilo verjetno obojestransko koristno, če ne bi Italija včasih tako prizadevno izvajala zaščitnih ukrepov EGS, še preden so bili uradno objavljeni.

Kot že rečeno, se višina prelevmanov stalno spreminja. Verjetno lahko pričakujemo, da bodo prelevmani v kratkem zaradi večjega povpraševanja po mesu v Italiji nekaj nižji in bo izvoz začel spet normalno potekati. Razen tega obstaja v Italiji še vedno razlika med domačo proizvodnjo mesa in njegovo potrošnjo. Potem lahko sodimo, da ne bo obstajal problem količinskega plasmaja naše živine in mesa predvsem zaradi njegove dobre kakovosti.

Naj poudarim še, da so odnosi z Italijo vsestransko dobri. Motijo le navedeni momenti. Pričakujemo pa, da bi tudi takšne nesporazume lahko reševali, kakor smo vzajemno specifično reševali blagovno menjavo v času, ko je bila liberalizacija šele na začetku svojega razvoja.

Ob koncu minulega leta je bila tudi devalvacija funta sila pomemben dogodek v mednarodnih ekonomskih dogajanjih. Poglejmo, kako se to kaže v slovenskih ekonomskih razmerah?

Razumljivo je, da so bolj prizadete dežele z visoko stopnjo menjave s šterlinškim področjem. Za Jugoslavijo je v globalu menjava s šterlinškim področjem po devalvaciji pozitivna. Vendar pa bodo nekatera podjetja prizadeta. Vsekakor je treba računati, da so posli, za katere ni dogovorjena zlata klavzula, plačani toliko manj, kolikor znaša devalvacija. Z druge strani se bo zato lahko povečal uvoz iz teh področij. Vendar pa, kakorkoli že razmišljamo, osnova za to mora biti odstotek naše celotne menjave, ki odpade na Anglijo. V letu 1966 je ta znašal nekako 3,6 % celotnega jugoslovanskega izvoza in okoli 5,6 % celotnega jugoslovanskega uvoza. Od slovenskega izvoza je odpadlo na Anglijo 4,2 % od uvoza pa 4 %. Za devalvacijo dinarja pri tako nizkih odstotkih udeležbe torej ni osnove vse dotlej, dokler ne bi spremenile valutnega tečaja velike ekonomske grupacije in države, na katere odpade največji del svetovne trgovine.

Seveda pa so bile trenutne posledice za nekatera slovenska podjetja izredno težavne, obenem pa se je pokazalo, da za take primere nimamo urejenih odnosov podjetje—država na deviznem področju.

Posebno neugoden je ob devalvaciji položaj turizma. Spremembam, ki so zaradi nje nastale, se bomo morali prilagoditi v državnem merilu, sicer bomo postali turistično draga dežela. To pa pomeni padec turističnega prometa, ki je eden glavnih virov neblagovnega deviznega priliva in nam lahko letos močno škoduje.

Poglejmo še na kratko glavne naloge slovenskega gospodarstva v mednarodnih ekonomskih odnosih v letu 1968.

Kljub stagnaciji gospodarstva v svetu, ki vpliva posredno tudi na našo zunanjetrgovinsko menjavo, nekateri objektivni pogoji govore, da se bo izvoz tudi v letu 1968 nadalje povečeval.

Med temi velja omeniti zlasti industrijske kapacitete, ki so za domač trg prevelike in jih lahko polno zaposlimo samo, če proizvajamo za izvoz. Vendar pa ti objektivni pogoji sami po sebi ne pomenijo dosti, če ne bo zagotovljena večja izvozna stimulacija tudi v sistemu samem.

S sistemom je treba rešiti najprej stimulacijo izvoza na konvertibilna področja, regulirati menjavo s klirinškim področjem in izboljšati kreditni sistem.

Ne glede na to, da kreditna politika vsaj delno ustreza, pa bi se v letu 1968 morala izpopolniti v korist izvoznikov, ki izvažajo na konvertibilno področje. In ne samo to. Treba bo večjih spodbud zlasti v panogah z največjim deviznim učinkom in z domačo surovinsko osnovo. Te so zlasti kovinska industrija, barvna metalurgija ter lesna in papirna industrija, na katerih predvsem sloni predvideno povečanje blagovne menjave s tujino. Ob tem bo treba urediti vprašanje kreditiranja izvoza opreme, kar bi kovinski industriji omogočilo dejansko hitrejši razvoj, posredno pa tudi povečanje obsega izvoza. Hkrati bi bilo treba začeti tudi praktično izvajati predpise o zavarovanju izvoznih rizikov in tudi tako pospešiti prodajo na tujem trgu.

V prihodnjem letu je treba seveda računati z nekaterimi zaviralnimi momenti, ki lahko pomembno vplivajo na razvoj blagovne menjave s tujino. V mislih imam predvsem težave pri izvozu živine v Italijo, kjer obstajajo že omenjeni visoki prelevmani. Kolikor ne bodo prihodnje leto znižani, je treba računati, da se bo izvoz kmetijstva pomembno znižal.

V skladu s predpisi, ki so v pripravi, lahko pričakujemo, da se bo povečala tudi menjava s klirinškimi državami. Na tem področju bo treba prvenstveno zmanjšati visoke pozitivne salde, hkrati pa težiti za večjim izvozom na to področje.

Mnogo pričakujemo od turizma, vendar pa bi morali na tem področju stvarno kalkulirati in prilagoditi cene spremembam, ki nastajajo po devalvaciji funta v drugih turističnih deželah.

Sam potek tega poslovnega leta bo verjetno pokazal, da so ta predvidevanja dokaj realna, predvsem pa bo značilnost letošnjega leta, da bo zunanja trgovina znova naraščala precej hitreje kot proizvodnja. *K. T.*

ŠERCEJEVCI SO ZLOMILI VRAT SLOVENSKIM ČETNIKOM

Milan Guček

V štabu 14. divizije je dozorel sklep za napad na Grčarice. Ta čas je brigada počivala, preostali četi drugega bataljona pa sta se vrnili k prvi proti Mokrcu, da pripeljejo protitankovski top, ki so ga med zadnjimi boji morali skriti na krvavopeški planoti. Brez njega se ni dalo niti zamisliti kakšnega »kapitalnega« napada.

4. septembra ponoči se je v bližino Grčaric priplazil brigadni obveščevalec Joki s svojim spremljevalcem, domačinom, ki je dobro poznal razmere. Ves naslednji dan sta preždela le kakih 200 korakov daleč od prvih grčarskih hiš. Pred vstajajočim dnevom ju je obšla plavogardistična patrulja, ne da bi ju bila opazila v njunem skrivališču.

Oglednika sta si zapisovala vse, kar sta videla. Opazila sta, da je utrjeno veliko poslopje na koncu vasi. To je bila gozdarska upravna hiša. Videla sta, da utrjujejo gostilno, ki se ji je reklo »Tschinkel«. Odkrila sta tudi šest stražarskih mest, štiri mitraljezka gnezda in položaj za minometalec.

Ker pa se je Jokiju zdelo, da so ti podatki preskromni, sta ostala na preži med mladimi smrečicami še en dan. Tega dne pa sta imela kaj videti.

Ko se je po deveti uri dvignila tenčičasta meglica, sta po naselju opazila živahno tekanje in kmalu nato se je vsa posadka zbrala na trgu pred cerkvijo. Tam se je postrojila v štiri oddelke z vsem orožjem.

Pogled za obveščevalca kot če lovec zagleda tropo gamsov... Joki je brž naštel, da jih je vsega okoli 150, da imajo težke in lahke italijanske mitraljeze, puške »mauserice« in lahke minometalce. Oblečeni so bili deloma v uniforme bivših jugoslovanskih planincev, deloma pa v civilne obleke, pokriti z enotnimi kapami s kokardami velikega kraljevskega grba. Zbor je nato obšel stasit oficir, se po obhodu ustavil, do Jokija in spremljevalca pa je prineslo gromski odziv moštva na komandantov pozdrav: »Pomozi bog, junaci!« Nato je odred jugoslovanske kraljevske vojske v četverostopih odmarširal v cerkev.

Jokija pa je še držalo na preži. Počakal je, da je maša minila in da so se vrnili slovenski četniki po isti poti in v enakem koraku na trg, kjer so se spet zvrstili in jim je govoril neki civilist. Poslušalo ga je pa stoje okoli zbora vojakov še več državljanov. Nato je bilo videti in čuti glasno pritrjevanje.

Potem je bil razhod. Med hišami pa je ostalo živahno še ves dan.

Popoldne sta se pripeljala v Grčarice dva lojtrska voza iz ribniške strani polna oboroženih in neoboroženih četnikov. Z »domačini« so se hrupno pozdravljali in ostali z njimi. Bilo jih je kakšnih 50, ko sta Joki in spremljevalec zapustila »čeko« in si razgibavala otrdele ude. Potem sta pohitela z dragocenimi podatki v brigado in divizijo, kjer so ju že nestrpno pričakovali.

Četniški odred, ki ga je vodil major jugoslovanske kraljevske žandarmerije Danilo Koprivica-Borut, je imel v svoji sestavi ljudi najrazličnejših preteklosti,

usod, starosti in poklicev iz vseh delov Slovenije.

Skupaj z dvema drugima »bratskima« odredoma je bil organizacijsko in kadrovsko jedro predvidene nove jugoslovanske kraljevske vojske. Tretjina moštva so bili aktivni oficirji vseh rodov vojske, ki se vse do poletja 1943 niso izpostavljali niti v borbi proti okupatorju niti proti partizanski vojski. Nato so bili manjši del moštva tisti, ki so se vojaških, ovaduških in klavskih izkušenj nabrali že v borbah proti narodnoosvobodilni organizaciji in vojski. Kot je to bil, na primer, odredov »kurat« koljač in kaplan Tone Šinkar-Gorazd, že borec proslulega belogardističnega »štajerskega bataljona« na Gorjancih, ki je o njem »članica« te razbojniške vojaške enote, Roza Uhan-Silva, takole pisala v svojem dnevniku: »... Doma me je tako pretreslo, če sem slišala o umoru, sedaj pa hladnokrvno gledam. Kdor je proti nam, gre rakom žvižgat. To se razume. Streljamo malo, bolj pobijamo. Škoda naboja za partizanske buče. Pred napadom nam tovariš Gorazd podeli odvezo. Svetinjice imamo vsi... Človek mora biti trd za vse. Koder hodimo po hostah, puščamo za sabo grobove...«

Potem je pa ostala še večina. To so bili predvsem mladi ljudje, ki se niso doma opredelili za OF, ker se niso strinjali z vodilno vlogo KP v njej, so pa bili naprednjaško usmerjeni in pripravljeni boriti se proti Nemcem toliko časa, da bi domovino osvobodili — zavezniki. To so bili zvečine člani nekdanjih sokolskih in drugih nacionalističnih organizacij, po prepričanju rodoljubi, vendar ne pristaši OF in njene oborožene sile. Testo, ki bi ga bilo treba samo prav pregnesti in bi bili lahko prav tako navdušeni borci na strani partizanov. Tako pa so ti mladi nacionalistični idealisti in naivneži nasedli.

Na parado 6. septembra je prišel v Grčarice tudi komandant slovenskih četnikov major Karel Novak, ki je moral miriti zaradi orožja in laži razburjeno vojsko.

Nelagodno razpoloženje v grčarski postojanki je bilo tudi 8. septembra, ko so kmalu po večernem mraku zaropotali prvi rafali.

Pred večerom 8. septembra se je pripetilo še nekaj čudnega. Še v jutranjem mraku tega dne je odšla na redni obhod in v zasedo proti Gotenici patrulja, ki jo je vodil France Mihelič, eden najbolj upoštevanih in izkušenih kolovodij, znan pod prikritim imenom »Balant«. Njegov oddelek je naletel že na eno prvih zased Šercerjeve brigade, ki je okoli Grčaric pravkar sklepala obroč. Partizanska zaseda s težkim mitraljezom, vkopana za zasilnim zakloniščem, pa je — spala.

Balantova patrulja jo je pustila, da je spala naprej, ko pa se je vrnila v postojanko, je o svoji najdbi poročala štabu. Po vrnitvi Balantove patrulje je bila v Grčaricah zapovedana stroga pripravljenost. Ko so proti nepričakovanemu »odkritju« poslali nato še eno patruljo, ki jo je vodil četnik Marjan Končan-Sever, doma nekje od Litije, jo je že prestregel partizanski rafal zbujene zasede.

Navsezgodaj zjutraj je ušla obkolitvi, ne da bi za to sploh vedela, skupina na pol oboroženih četnikov na obeh vozovih, ki jo je vodil neki major Vojić. Ta se je spotoma oglasil v Dolenji vasi, kamor je imel vsak čas dostop vsak četnik, čeprav je bila vas zasedena po Italijanih in belogardistih. Belogardističnemu komandantu je poročal, da je grčarska posadka dobro oborožena in preskrbljena z vsem, tako da bi v boju vzdržali tudi mesec dni, če bi bilo potrebno.

Medtem so trije bataljoni Šercerjeve brigade sklenili obroč okoli Grčaric, Tomšičeva brigada je držala dohode k obkoljeni postojanki od severa in zahoda, Gradnikova dva bataljona pa od juga in vzhoda.

Da je zapora neprodušna in da je partizanom dosegljivo z orožjem vse, kar se dogaja v naselju zunaj hiš, je bilo obkoljenim očitno, ko sta dva četnika hotela po vodo k vodnjaku pod gozdarsko hišo. Le eden je bil toliko pogumen, da

Kurt Magritz: Obtožujoče žene III, *1934, linorez*

je vztrajal v dežju krogel in je v utrjeno hišo prinesel zadnje vedro vode in pa kuhar, ki se je plazil od štaba do Činklja proti drugi trdnjavici z zadnjim toplim obrokom hrane v vojaškem kotlu, ki ga je vlekel privezanega na vrvi.

Ko je hotel kasneje preteči pot od štaba v gostilni do skupine v gozdarski hiši še četniški kurir Mirko Marn, ga je podrl dobro merjeni strel. Vendar večini moštvo v Grčaricah še ni bilo jasno, da gre — zares.

Z nočjo pa se je razvnel pravi boj. Šercerjevski mitraljezi so s silovitim ognjem varovali juriš bataljonov, ki so se spustili z obrobnih višin in iz zavetja obraščenih pobočij ter zasedali naselje, hišo za hišo in hlev za hlevom. Pri tem ni bilo nobenega odpora, ker po vasi, razen v obeh utrjenih zgradbah ni bilo četniške posadke. Štab odreda je že umaknil iz prizidka poleg gostilne moštvo, hišo pa so zaminirali.

Štab Šercerjeve brigade je zasedel Jaklitschevo hišo, ki je stala nasproti Činkljeve gostilne. Dlje se borci niso uspeli pretolči. Močni bunkerji, utrjene zgradbe, brisani prostor — to so bile hude ovire.

V tej prvi noči so se med valovanjem rafalov oglašali s partizanske strani klici in pozivi na predajo, ki pa so se sprevračali tudi v zmerjanje in psovanje. Nanje so četniki odgovarjali le z rafali,

partizani pa so jim vračali tudi s harmoniko in petjem.

Take jih je doletelo jutro. Verjetno bi tudi ta dan, 9. septembra, minil kot noč ob puškarjenju, da ni pridrvel iz Mokreca Šercerjev II. bataljon in pripeljal s seboj brigadni protitankovski top s 36 granatami. Partizani so ga brž postavili in zasidrali zraven gasilskega doma z dobrim pogledom na Činkljevo hišo.

Že postavljanje topa na položaj so opazili aktivni oficirji iz obeh bataljonov pri četniškem štabu. Novica je zresnila in preplašila moštvo, pa so ga kolovodje brž potolažili. Iz štabne zgradbe so partizane celo zasmehovali: »Kaj pa boste s tem psom? — Pojdite z njim raje domov strašit vrabce.«

In že je zaropotalo po topovskem oklepu. Na muho ga je vzel četniški mitraljezec. Ker ob topu ni bilo moč vzdržati na nogah, se je pod njega vlegel komandant I. bataljona Milan-Jože Merlak, izkušen poklicni vojak. Na hrbtu leže je pripravil elemente — in prva granata je vsekala. Ta še malo visoko, druga že bolje, naprej pa vse v polno.

Top so po nekaj strelih prestavili v štabno zgradbo na drug položaj, da bodo poskusili še z gozdarsko hišo.

Prvih nekaj strelov je spet šlo mimo. Nato pa je granata zadela, prevrtala zid in razbila še notranjo steno. Ranjen je bil četnik Sandi Prešeren in več drugih, mitraljezec Žnidaršič pa je bil ubit.

Še prej je zadetek v polno razdejal v štabni zgradbi njihovo radijsko postajo, da niso imeli več zveze s Kairom. To je štab s svetlobnimi znaki sporočil posadki v gozdarski hiši.

V postojanki je nastal preplah. Kaj je naredil partizanski top škode in žrtev v gozdarski hiši, so brž sporočili štabu, ki je zahteval elemente, da bi z minometom uničili nevarno orožje.

Prve žrtve niso preplašile četniških komandantov, so pa nagnale strah v kosti in streznile moštvo, ki je vse do sedaj gledalo na vse skupaj kot na kramljanje med dvema sprtima sosedoma. Začeli so znova in vsak zase misliti na to, kako bi se rešili nesreče. Ko pa jih je bilo že več takšnega mnenja, so stopili skupaj in zahtevali od bataljonskih komandantov Vošnjarja in Abrama, da se pogovorijo o morebitni predaji, ker jim partizani obljubljajo izpustitev, če odložijo orožje.

Kapetan Vošnar je kar spreminjal barve, ko so mu zastopniki moštva povedali to odločitev. Potegnil je pištolo in z njo zagrozil vsakomur, ki bi pomislil še kaj takšnega. Ker se zlepa ni mogel pomiriti, sta mu dva bojna tovariša izvila iz rok pištolo.

Da je zločincem Vošnarju, Šinkarju, Mavcu, Jakošu, Kienu, Tomažiču, Balantu, Marinčiču in mnogim drugim šlo za glave, ni vedel nihče od moštva.

Nastali položaj po prvih izstreljenih granatah na obe utrjeni zgradbi pa je ocenjeval tudi brigadni štab. Samo protitankovski top bo za Grčarice premalo. Premajhne so bile luknje v zidovih in premalo se je zatreslo. V postojanki je bila čudno mučna tišina.

Tega dne, 9. septembra zgodaj zjutraj, pa se je na Kolpi pred Ferdrengom pri mlinarju Greglju dogajalo nekaj nenavadnega. Kakšnih dvesto z brzostrelkami, mitraljezi in minometalci oboroženih četnikov je zahtevalo od brodnika, da jih je prepeljal s čolnom na levi breg Kolpe. Nato so spraševali za pot proti Kočevju in zakoračili v strm breg po stezi, ki pelje v Muho vas in Škrilje, od tam pa je že cesta naprej za Kočevsko Reko in Grčarice. Prišli so že do Rogatega hriba, ko jih sreča neki aktivist v civilu, neoborožen, in jih iz navade pozdravi: »Smrt fašizmu!«

Šele ko so ga ustavili in obstopili, je spoznal, da to ni partizanska vojska. Vojaki so mu sami povedali, da niso partizani, ampak vojska kralja Petra, ki se bo zvezala z Angleži in Američani ter osvobodila Jugoslavijo. Ko pa so od terenca izvedeli, da so njihovi pobratimi v Grčaricah že obkoljeni od partizanske vojske, so pričeli kar tjavendan metati bombe in kričati: »Živel kralj Peter!«

Nato so se obrnili in se pozno popoldne spet prepeljali čez vodo ter izginili v smeri proti Skadru.

Bili so — najavljeni in težko pričakovani ličko-kordunaški četniški korpus...

Glas o razpadu Italije pa še ni prodrl do Grčaric.

Ker je bilo po izstreljenih granatah na bojišču večji del zatišje, štab brigade pa ni več vedel, kako naj pride obkoljenim plavogardistom do živega, se je odločil, da z blokado nadaljuje. Ali bodo nasprotniku strli živce ali pa ga bodo izčrpali.

Medtem pa je iznajdljiva Šercerjeva Olga odpeljala komandanta Vasjo v hišo poleg gasilnega doma na omlete, ki jih je tam na veliko pekla za vsakogar, kdor je mogel blizu. Prehod iz Jaklitscheve hiše, kjer je bil štab, v sosednjo hišo čez cesto pa je bil vsakokrat nevaren podvig. Olgo in še nekatere je namreč veselilo, da so dražili mitraljezca pri Činklju. Počakali so, da je spustil ves okvir, ko pa je vdeval novega, so skočili čez brisani prostor.

Slabo pa je računal komandant Vasja, ko se je s pogostitve pri Olgi vračal v štab. Čeprav mu je Olga zakričala, da okvirja še ni konec, je Vasja skočil na cesto in — obležal. Rafal ga je prešival na pol života skozi jetra in želodec.

Vsi tam naokoli so se razbežali, le Olga se je morala pokoriti za svojo razigranost. Pod točo krogel se je splazila do živega Vasje, si ga leže naložila na rame in ga odvlekla na varno. Kot da bi bila oba premazana s čudodelno mastjo — nobena krogla se ju ni prijela!

Mitraljezcu v brigadnem štabu pa so naročili, naj za vsako ceno uniči »sobesednika« v Činkljevi gostilni. Nato sta se oba obdelovala na vse kriplje, a si nista mogla do živega.

Prišla je že druga noč boja za Grčarice. Ker je divizijski štab zapovedal brigadnemu, da mora do dneva postojanka pasti, so šercerjevci zažgali cerkev in še nekaj praznih hiš in hlevov, da bi ob svetlobi bolje videli tarče; pa ni vse skupaj nič zaleglo. Na nekaj minercev, ki so skušali podminirati gozdarsko hišo, so branilci spustili z oken več bomb. Naprej ni šlo. V gozdarski hiši pa za kakršnokoli akcijo ni bilo nobene prave volje več. Še tisti, ki so čez dan zahtevali predajo in so v mraku premišljevali o samostojnem preboju ponoči, so otopeli. Trdovratni nasprotnik zunaj zidov, razočaranje nad komandanti, lakota in žeja, nesmiselna obramba, čemu vse to?

Ko je zasvetil 10. september, že tretji dan nadlege, so nenaspani branilci opazili, da je po naselju vse živahneje. Vse več je bilo premikajočih se tarč, da so vanje spuščali rafale. Kmalu pa so zaslišali iz bližnjih hiš klice partizanov: »Italija je razpadla — vaših gospodarjev ni več — kaj še čakate — pojdite ven — pojdite domov!«

V obkoljeni postojanki pa tega niso vzeli resno. Na vse pozive k predaji so še bolj odgovarjali z rafali. Potem je bilo dolgo vse tiho.

Italijanska vojska je medtem že polagala orožje. Ker je divizijski štab vedel za stisko šercerjevcev pri Grčaricah, je brž pregledal prvi plen, ki ga je Tomšičevi brigadi pustila umikajoča se vojska. Pri Dolenji vasi so stale za cesto štiri havbice in dve je takoj napotil z »domačo« strežbo vred k Šercerjevi brigadi. Šercerjevci so vsi iz sebe hiteli postavljati havbice na položaj tik nad vasjo. Italijanski oficirji so se kislo držali, ko so morali izbirati najbolj primeren prostor. Luka, ki je prevzel komando za ranjenim Vasjo, je vsakemu oficirju zagrozil, da bo dobil strel v glavo, če že prva granata ne bo zadela.

Ko pa so oficirji že naravnali cevi na Činkljevo gostilno, se je izkazalo, da je orožje brez udarnih igel. Ker je italijanskim oficirjem šlo le za glave, so povedali, da so udarne igle pometali proč nekje ob glavni cesti.

Šercerjevec Krištof, ki je nekje v ribniški dolini že staknil motor s prikolico, se je z njim brž pripeljal do Grčaric. Naložil je enega izmed oficirjev, drugi oficirji pa so ostali tam za talce.

Vse je nestrpno pričakovalo — bo sploh moč ustreliti iz teh kanonov.

Ni še minilo pol ure, ko se je na cesti od Jelendola že vrtinčil prah. Čez nekaj minut se je prismejal Krištof z oficirjem in z udarnimi iglami. Ko so potem sprožili, se je pokadilo na gostilniških zidovih. Prvi strel — prvi zadetek!

Potem so ustrelili še nekajkrat in vsakokrat zadeli. Preluknjan je bil tudi bunker pred vhodom v četniški štab in v njem je ubilo bataljonskega komandanta Milana Kranjca, namestnika Danila Koprivica in Marjana Ferlinca.

V postojanki je bilo nato tiho, da je bilo iz nje slišati samo petje petelinov in mukanje preplašene živine.

Šercerjevci so medtem eno havbico postavili že tudi na drugo stran in spustili nekaj strelov še v gozdarsko hišo. Tudi tu so se zidovi kar dobro odprli. Ko je bilo nato slišati povelje — »Prekini paljbu! Sprema za juriš!« — je iz močno načete Činkljeve gostilne planil ven nekdo, od ometa prašen kot mlinar, da je bilo komaj prepoznati uniformo na njem. V roki je vihtel bel prt in kričal: »Nehajte streljati! Saj nas boste pobili!«

»Zato smo pa tukaj!« mu je brž izza ogla Jaklitscheve hiše zavpil komandant Luka.

Ono človeče pa nazaj: »Nehajte streljati, da se pogovorimo! Jaz sem zdravnik, predstavnik kraljevske jugoslovanske vojske iz Kaira in zastopnik angleške vojske!«

Nato mu je na pol poti prišel nasproti Milan, komandant I. bataljona Šercerjeve brigade. Skupaj sta se vrnila pred hišo brigadnega štaba, kjer je zastopnik kraljeve jugoslovanske vojske brž izvedel edini pogoj: »brezpogojna predaja...«

Med tem kratkim razgovorom pa je stopil pred nasprotnikovega mirovnega odposlanca načelnik divizijskega štaba Pero Popivoda. Majorja je najprej usekal okoli ušes in ga nato še obrcal: »Evo ti kraljevsku vojsku!«

Ves ta ceremonial je videl s strehe gozdarske hiše plavogardistični stražar in opazovalec, ki se je brž spustil v nadstropje in povedal, da je iz njihovega štaba šel nekdo ven z belo zastavo in proti Jaklitschevi hiši. Ker jih je držalo, da bi čimprej izvedeli, kaj se bodo oni v štabih domenili, so poslali tja svojega odposlanca Stojana Harba. Nestrpno so čakali, kaj bo z njim. Borbe tako ne more biti več, ker jim nobeno orožje ne dela. Zasipal jih je omet, ki so ga okrušile havbične granate. Samo, da bi bil konec — pa kakršen že, si je želelo moštvo, ko si je otepalo nadležni prah. Vošnar in njegovi vrstniki pa so si grizli zaprašene ustnice.

Čez pol ure se je odposlanec vrnil in povedal, da je sklenjena brezpogojna predaja. Vsi morajo oddati orožje in vsi so ujetniki partizanske vojske, dokler ne bodo oni »zgoraj« ugotovili, kdo je zrel za ljudsko sodišče...

Kar se je potem dogajalo na vasi, je bilo za obe strani več kot nepričakovano in presenetljivo. Redki so bili tisti na obeh straneh, ki ne bi imeli pri nasprotniku kakšnega poznanega. Ob takšnem razpoloženju so potem partizani celo pozabili, da je treba postaviti straže. In ko je med znanci padla beseda o požigalcu vasice Poljna v Loški dolini in ubijalcu od Šentjošta nad Vrhniko, proslulem komandantu bele in plave garde Franciju Južini, ki je bil tudi v grčarski posadki, so ga iskali že zaman. Izginil je tudi zastopnik kraljevske jugoslovanske vojske.

Ko pa so iz brigadnega štaba vztrajno iskali mitraljezca, ki je iz Činkljeve gostilne držal v šahu Jaklitschevo hišo in je tudi ranil komandanta Vasjo, so ga vendarle našli — v prisrčnem razgovoru in objemu z mitraljezcem, ki je iz Jaklitscheve hiše obstreljeval Činkljevo gostilno. Bila sta — brata...

Zmagovalci so nato odšli še v obe utrjeni hiši. Izvlekli so osem pobitih plavogardistov, kakšnih osemnajst ranjenih pa so odložili posebej. Med njimi na

smrt ranjenega komandanta Boruta-Danila Koprivico, ki si je sodil sam.

Požrtvovalna Šercerjeva Olga se potem ni več odmaknila od njih in jim je stregla z vsem, kar je premogla. Natanko toliko ranjenih in tri več padle je imela tudi Šercerjeva brigada. Pa ni bilo zato pri borcih nobene sle po maščevanju.

V gostilni so bile od granat narejene luknje, zadelane z vrečami riža in sladkorja, v krušni peči je gorel kup čisto novih italijanskih lir, ki jih ni reševal nihče.

Vsem pa so se zasvetile oči, ko so našli skladišče, še v oljen papir zavite nove puške, mitraljeze in strelivo vseh vrst.

Medtem pa so zunaj že razvrstili ujetnike. Našteli so jih 126. Imeli so tudi pet lahkih minometov, 4 težke in 30 puškomitraljezov, 300 mauseric, 100 italijanskih in francoskih pušk, municije in še za enega ali dva opreme in hrane.

Še preden so si potešili sladek občutek do kraja opravljenega dela, je borce Šercerjeve brigade prevzemala že druga vznemirjenost: Italijanske vojske ni več! En sovražnik je manj!

Brž nadenj, da mu bomo pobrali orožje in še hitreje nad belo gardo, ki je zdaj ostala brez pokrovitelja in zaščitnika!

Zdaj imamo topove, minomete, kamione in streliva na vagone.

Uničiti še belo gardo!

GABRŠKA GORA

Ivan Stare

Iz poletnih dni leta 1942, ko se je prek Gorenjske prebijala druga grupa odredov na Štajersko, so mi v neizbrisnem spominu ostali številni dogodki.

Bili so lepi julijski dnevi, ko se je Zdravkov, Simonov in Kranjčev bataljon s štabom grupe ustavil na majhni jasi Gabrške gore nad Poljansko dolino. Ob jasi v smrekovem gozdiču je naš znani Polh postavil partizansko kuhinjo, za njo pa je žuborel studenček. V taborišču je bilo sprva tiho, a kasneje je postalo vse živahnejše. Oglašale so se pesmi: Vintovačka boj, Dimendodeva s morena ter druge puntarske pesmi. Čete so razpošiljale patrulje in straže. Čistili smo orožje, vrstile so se politične in vojaške ure.

Komandant Stane, komisar Tomaž, Skala, Marok in borci iz štaba gorenjskih partizanov so se sestajali na jasi, ter načrtova'i prihodnje boje.

V tistih časih pa je na slovenski zemlji še trdo stal fašistični škorenj. S prihodom naše grupe na Gorenjsko pa je odpravil še tisto malo svobode, ki so jo ljudje imeli dotlej. Policijska ura je bila skrčena od osme zvečer do petih zjutraj. Zaprli so gostilne in druge javne lokale, prepovedali so slovenske pesmi. Dežela je bila kot izumrla. Po cele dneve na cestah ni bilo videti ne kmečkega voznika, ne kolesarja, celo pešcev ne. Nemci so se zavlekli v utrjene postojanke in nadzirali okolico. Manjše patrulje tedaj niso hodile po cestah, za nami pa so pošiljali ogleduhe. Vedeli so, da je na Gorenjsko prišla večja partizanska enota. Z našo grupo so imeli izkušnje malo prej že na Jančah. Zato so se pripravljali in izbirali načrte, da bi nas tu uničili. In tako smo prej ali slej morali trčiti skupaj.

In to se je zgodilo prav tega sončnega dne. Datuma se ne spominjam, a bilo je na Gabrški gori. Stražar na opazovalnici je videl, kako se po cesti po Poljanski dolini pomika dolga kolona kamio-

nov. Štel je in jih naštel 66, in še so prihajali novi. Okupator je prevažal vojaštvo, kot da pripravlja napad na sosednjo državo. To je pomenilo, da se zaveda naše moči in da nas ceni. Uradno in neuradno nas je nazival z bando, v resnici pa je šel nad nas z najelitnejšo vojsko šest tisoč mož, okrepljenih s SS enotami. Kamioni še niso utihnili, ko so se Nemci že približevali našemu taborišču in se nazadnje celo plazili po tleh. Po cestah pa so še vedno prevažali prazne kamione, da bi nas prevarali in presenetili. Hoteli so nas popolnoma obkoliti. Trikratni nemški obroč pa komandanta Staneta ni zmedel. Vanj smo verovali kot v čudežno moč, ki nas bo tudi iz tega boja popeljal kot zmagovalce.

Vitke smreke in košate bukve so že metale dolge sence, ko so čete Simonovega in Kranjčevega bataljona trčile na prodirajočega sovražnika. Udarile so naše bombe, vmes pa so z obeh strani drobili mitraljezi. Nemci so pritiskali zdaj na levem, zdaj na desnem krilu. Jobova in Štefanova četa sta prišli v navzkrižni ogenj. Dobrih trideset metrov pred njima pa je ležala sovražna vrsta. Razin je bil zadet v prsi in v nogo; nezavesten je ležal le 10 metrov od sovražnega mitraljeza. Tudi drugi naši ranjenci so se brez glasu zvijali na tleh. Več jih je mrtvih obležalo tam, ne da bi jih bili mogli odnesti. Navzkrižni sovražni ogenj in bližina njihove linije je naše čete prisilila na juriš. V divjem metežu pa so se potem prerivale bojne vrste druga v drugo. Silovitost boja in trušč dveh sil je bil podoben trčenju lokomotiv.

Jaz sem s komandirjem težkomitralješkega voda Mastekom ter z Danilo, Tonetom, Tomom, Nikom in drugimi borci ležal na mehki travnati poti ter z mitraljezom zadrževal sovražne napade. Bili smo v dobrem zaklonu, zato nismo bili tarča sovražnim svinčenkam. Proti nam sta merila dva šarca ter bledo pobliskavala z dolgimi rafali. Nazadnje so z jurišem hoteli pregnati naše gnezdo. Dolgi rafali našega težkega mitraljeza pa so redčili in slabili njihove vrste ter jih pognali celo v beg. Pred nami so ležali ranjeni in mrtvi Nemci. Videli smo njihovo veliko premoč, a videli smo tudi, kako so padali pred našimi mitraljezi. Komandir Mastek je tedaj dejal: »Če njim tu na tujem ni žal življenja, tudi nam ne more biti!« Ne vem, kako dolgo smo se tolkli, spominjam pa se, da se je že začelo mračiti, ko se je bojišče vendarle umirilo. Nemci, navajeni nočnih bojev, so se, toda le za nekaj deset metrov, umaknili ter strnili obroč. Nastopila je tiha, a moreča, nevarna noč z neštevilnimi zvezdami. Dve sovražni vrsti pa sta ležali tam druga proti drugi. Hladen in čist gorski zrak nam je razjedal nos in prsi, hladil pa je tudi naše orožje. Čutili smo, da Nemci po poljanski cesti dovažajo okrepitve. Sem in tja so izstrelili tudi kako razpoznavno raketo.

V naelektriziranem ozračju nam ni bilo do spanca. Bolj smo se bali kot veselili zore in jutrišnjega dne. Bili smo vendar v nemškem obroču. Ura na nekem oddaljenem zvoniku je odbijala vsake četrt ure, mi pa smo s prsti šteli njene udarce. Jutro se je naglo približevalo.

Polagoma se je zvezdnato, temno modro nebo začelo prelivati v sivo barvo, pokazale so se krošnje dreves ter bledi, utrujeni in neprespani obrazi soborcev. Na vzhodu se je prikazala zarja in osvetlila gorenjske hribe. Štab grupe pa se je že posvetoval. K našemu gnezdu je potem prišel komisar Tomaž ter povedal, da se bomo skozi nemške obroče prebijali in sicer po posameznih četah. Zato smo previdno zapustili položaje ter se po četah zbirali na različnih krajih. Naš težkomitralješki vod se je priključil matični četi. Njen komandir Gedžo in komisar Plahun sta nam ponovila že znano povelje, nista pa določila zbornega mesta. Kraji nam niso bili znani.

Sonce je odgnalo jutranji hlad, na bojišču pa je bilo še vedno mirno. Naša četa si je za preboj določila Poljansko dolino. Računali smo, da cesta in poti

tam ne bodo tako zasedene. Naenkrat pa je za našimi hrbti začelo strašno pokati. Ena naših kolon se je že začela prebijati in iskati izhoda. Nismo vedeli, katera četa je bila tam. Po silovitem pokanju in vpitju naših borcev smo sodili, da so pohodili pred seboj vse; ker smo bili vajeni ognja in bojev, nas je to prej navdušilo kot demoraliziralo. Trušč ni trajal dolgo. So se torej prebili? Mirno kot prej smo se pomikali proti svojemu cilju. Zdaj je treščilo na levi, malo kasneje še na desni. Po ostrini pokanja smo sodili, da so se prebili tudi tam. Zaverovano smo zdaj opazovali Poljansko dolino in cesto po njej, kjer so se na naše razočaranje svetlikale v soncu preštevilne nemške čelade. Mi pa smo se, še lačni in neprespani ter potrebni svežila, lotili obiranja borovnic, ki so tistega leta prav posebno bogato obrodile. Čas je tekel in ne bi mogel povedati, katero uro se je prebila ta ali ona četa. Vem, da je bilo že pozno popoldne. Sonce se je že nagibalo k zatonu, ko sta se pod izpraznjeno Polhovo kuhinjo sestali Štefanova in naša četa. Poizvedovali smo za novicami in zvedeli, da so se prebile že vse naše čete. V nemškem obroču smo ostali samo še mi. O ranjenih in padlih niso vedeli povedati dosti. Midva s Colaričem sva za velikanskim, do pasu visokim štorom, našla razkrito skladišče sladkorja. Pridno sva ga nabirala v nahrbtnik, pridružil pa se je še Pavle iz Štefanove čete, potem pa še komandir Gedžo, Mastek in drugi.

Kratek rafal od kuhinje sem nas je opozoril na previdnost. Dobrih 50 metrov od nas se je zbrala neka nemška četa, pred njo pa je stal oficir ter moštvu nekaj vpil. Jezika nisem razumel, kasneje pa sem zvedel, da jih je pošiljal v strelce. Naš težki mitraljez, ki je počival na štoru, nam je prišel prav. Nemci niso imeli časa, da bi se razpršili v strelsko vrsto, kajti zaropotal je naš mitraljez in jih precej pokosil. Obležalo jih je 12, ranjeni in živi pa so se naglo razbežali. Tisti dan potem nismo več prišli v stik s sovražnikom.

Spet je prišla noč. Zaradi košatih vej in visokih smrek je bila tema še hujša, kolona naših dveh čet pa se je počasi usmerila iz nekdanjega taborišča na novo zborno mesto, ki je bilo na Mladem vrhu. Nismo še prehudili sto metrov, ko smo začuli glas ranjenega Razina, ki je vso noč in ves prejšnji dan ležal skrit v borovničevju ter čakal na kakršnokoli rešitev. Vzeli smo ga s seboj in še nekaj drugih ranjencev. Hodil sem malone na čelu kolone. Pred nami je šel le vodnik-borec in domačin iz gorenjskega bataljona. Dobro je poznal kraj, vendar ga je zmedlo pogorišče neke zažgane domačije, ki je že dogorevala. Ustavil se je, ne vedoč, kam bi se obrnil v tem trenutku. Zjutraj, ko je bilo sonce že visoko, se je kolona naših dveh čet ustavila na strmem hribu Mladega vrha. Tam so ostale čete Zdravkovega, Simonovega in Kranjčevega bataljona že spale po tleh, le komandant Stane je sedel, z nogami uprt ob mlad borovec. Ker sem bil na čelu kolone, me je Stane vprašal, kako je s četami, o naših ranjenih in mrtvih. Ne daleč od njega smo opazili komisarja Tomaža, okoli njega pa je sedela majhna skupinica tovarišev in tiho pela pesem »Bratje, le k soncu svobodi«. Ne vem, kaj je te utrujene in lačne ljudi spomnilo na to pesem. Tudi sam sem tedaj poiskal neki borovec ter se zaradi strmine bolj ovil kot ulegel okoli njega. Od utrujenosti omrtvičeno telo pa mi ni dalo trdno zaspati. Iz polsna me je zbudilo zamolklo bobnenje. To je bil šum letal. Pogledal sem navzdol po lepi gorenjski pokrajini in se potem obrnil tja, kjer je grmelo. Italijani so bombardirali in obstreljevali Krim in Notranjsko. Tudi drugi so pritrdili tej domnevi. Začela se je velika nemško-italijanska ofenziva. Tudi drugi borci so vzdigovali glave in prisluškovali besu, ki se je zlival na osvobojeno slovensko ozemlje.

NA BOŠTANJ

Nace Poljanšek

Takrat sem zaplaval že v šesti križ, vendar sem se z veseljem vključil med partizane. Prišel sem v Cankarjevo brigado.

Italija je kapitulirala in posebno na Dolenjskem je vse vrelo. Prihajali so novinci, mi pa smo imeli toliko načrtov in nalog, da nismo vedeli, česa naj bi se preje lotili. Brigada je imela štiri bataljone in jaz sem bil tedaj v četrtem. Ker sem že v Avstro-Ogrski služil pri topničarjih, med partizani pa je manjkalo takih, ki bi se razumeli na težko orožje, sem bil dodeljen k minometalcem. Imeli pa smo le enega težkega, ki ga je nosila mula, več pa lahkih. ki smo jih prenašali kar na naših hrbtih. Pri minometalcih je bil tudi sin Bojan. Raje je nosil mitraljez, kar se mu je pozneje tudi posrečilo, a tedaj sva bila skupaj. Žal je padel 1944 na Javorici v tistem nesrečnem bataljonu. Naš bataljon, bilo nas je nekaj čez sto, je dobil nalogo približati se gradu Boštanju nad Grosupljem in napasti belogardiste, ki so se zabili vanj tako kot oni na Turjaku. Zanimivo, koliko je bilo še gradov in da so skoraj vse uporabljali okupatorji, predvsem pa njihovi belogardistični hlapci.

V dotedanjih bojih in še posebej v Grčaricah, ki so bile že za nami, nismo nabrali le izkušenj, temveč tudi dodatne korajže in volje. Res nas ni bilo veliko, a nekako bo že. To sem si mislil, ko sem videl to mlado zagnanost in neustavljive fante. Po visokem grebenu, od koder smo videli na obe strani, smo se drug za drugim in pri belem dnevu bližali Boštanju. Ni nas bilo težko opaziti z gradu. To smo kmalu občutili: proti nam so se začeli oglašati mitraljezi. Oddaljenost je bila še precejšnja in zaradi varnosti nam ni bilo treba storiti drugega, kot pomakniti se za greben. To smo tudi storili. Kaj bi se brez haska izpostavljali kroglam. Samo nekaj korakov in bili smo v mrtvem kotu. Krogle so žvižgale prek nas, ne da bi komu kaj prizadele. Tak je bil sprejem pred Boštanjem.

Vseskozi pa belogardisti tudi niso mogli streljati, ker smo se mi, razdeljeni po četah, hitro potaknili okoli gradu. Obkolili smo ga, vendar ne tako, da bi sklenili obroč. Bilo nas je pač premalo. Vse to sem gledal, tehtal in si kot vojak, ki se je tolkel vso prvo vojno, mislil:

»Le kaj bomo s puškami, mitraljezi in z nekaj minometalci proti taki utrdbi! Še topovske granate bi imele trdo delo, če bi hotele prebijati te zidove. Če jih je v gradu samo deset, jim s tem orožjem ne bomo prišli do živega. Ta srednjeveška in dobro ohranjena trdnjava bo za nas pretrd oreh. Ne bomo prišli vanjo!«

Rekel pa nisem nič, ker nisem hotel kvariti razpoloženja tem zagnanim fantom in tudi godrnjal nisem nikoli.

Komisar se je tedaj spomnil, da bi bilo dobro najprej poskusiti po »diplomatski« poti. Predlagal je:

»Dajmo, pozovimo jih na predajo. Škodovati nam ne more. Tolkli se bomo še vedno lahko!«

Sestavili so pismo in javil se je mlad, drzen kurir, ki ga je odnesel naravnost v grad. Na palici je imel navezano belo ruto. V drugi roki je držal pismo tako, da je bilo čimbolj vidno. Hodil je zelo počasi, da so za zidovi imeli dosti časa za premislek. Močno je potrkal na vrata, ki so se tudi odprla. Videli smo, kako je izročil pismo, potem pa je čakal pred zaprtimi vrati na odgovor. »Nestrpen sem bil,« je pravil pozneje, »a tega nisem hotel pokazati. Minute so bile dolge, a sem le dočakal, da so se vrata spet odprla.«

Mi, ki smo bili potaknjeni okoli gradu, smo bili še dosti bolj neučakani, napeti in radovedni kakor on sam, ki je kmalu z zaprtim pismom prišel nazaj k

Fritz Schulze:
Dvorišče kaznilnice,
1934, linorez

štabu bataljona. Ali bo ali ne bo, smo ugibali. Komisar je z zadrževano mirnostjo odprl pismo, v katerem je pisalo:

»Mi vas pozdravljamo, a se ne predamo. Raje jugovzhodno od gradu poberite svoje mrtve!«

podpis: dr. Capuder

Odgovor glede predaje nas ni preveč začudil, zanimivo pa je bilo ono zaradi naših padlih. So pač mislili, da so tiste naše, ki so se med približevanjem po grebenu metali v kritje, podrle njihove krogle.

Zdaj smo vedeli, kaj bo sledilo. Napad! Tega pa smo bili cankarjevci vajeni. A še vedno sem si o našem uspehu mislil tako kot v začetku: »Preslabo orožje imamo in premalo nas je!«

Okoli gradu in posebno okoli gospodarskih poslopij je raslo grmovje in drugo šavje. Morda bo to prišlo prav. Začeli smo mi z minometalcem. Seveda s težkim, a še ta je bil za tako zidovje

prelahek. Minometalec je bil sicer v redu, toda manjkala mu je merilna aparatura. Zato smo pomerili kar na oko tako smer kot nagib. Spustili smo prvo. Spremljali smo njen let in takoj, ko je usekala, zlahka ugotovili, da je bila predolga. Premaknemo nagib cevi, namerimo še enkrat in spustimo drugo. Ta je bila prekratka. Aha, smo rekli, zdaj moramo zadeti. In tretja je resnično usekala v enega izmed stolpov. Je koga zadela, je napravila kaj škode? Bomo videli.

Medtem so poveljniki potaknili borce med tisto grmovje in zelenje, kar je bilo čisto blizu grajskim linam in obzidju. Začelo se je obstreljevanje, nekakšno pikanje in izzivanje. Ali se bodo oglasili iz gradu ali ne?

Ni jim bilo treba dolgo čakati. Iz lin so se začeli stegovati svetli jeziki in oglasilo se je pokanje. Zadrdrali so tudi njihovi mitraljezi. Toda ne na gosto. »Ne, od tu je nemogoče zavzeti nekaj tako trdnega kot je to zidovje,« sem še vedno dvomil v mislih in opazoval fante, ki so bili že blizu zidov. Naši fantje pa so kar naprej izzivali one v linah. In kjerkoli se je oglasil mitraljez, že se je proti njemu usmeril najmanj eden naših. Mitraljezi proti mitraljezom, puške proti puškam. Branilci so se dali izzivati in tako so pokazali svojo razmestitev.

»Vidiš fante! To je že nekaj!« sem se čudil v vsej svoji izkušenosti. Streljanje pa je bilo le redko, samo toliko je pokalo, da sta bili vznemirjeni obe strani.

Naenkrat je vse utihnilo.

Medtem so se pripravili trije naši minerji: v torbicah so imeli plastik s potrebnimi detonatorji in žicami.

Po kratki tišini so zdaj užgali vsi naši strojničarji in vsi ostali. Peklensko je ropotalo. Okrog lin v grajskem zidu so krogle krušile omet, minerji pa so stekli proti vratom. Kazalo je, da so naše krogle čisto zaprle grajske line, kajti minerci so celi pritekli do močnih vrat in že smo videli, kako so na več mestih, predvsem tam, kjer so bili tečaji, pritiskali razstrelivo. Potegnili so že vžigalne vrvice, vžgali in na vso moč stekli nazaj proti nam. Med gostim ropotanjem so odjeknile pretresujoče eksplozije — in vrata so padla s tečajev. Pokazala se je velika odprtina, ki je vodila na grajsko dvorišče. Čeprav je plastik eksplodiral že med umikom minercev, niti eden izmed njih ni bil ranjen. Moral sem se jim čuditi. Ti drzni fantje so nadomestovali težke topove!

Boj je naglo tekel naprej. Komaj so vrata zgrmela po tleh, so bili ob njih že jurišači, posebna skupina, ki je bila pripravljena na ta trenutek. Naglo, vendar previdno so poskušali priti na dvorišče, vendar so jih ustavili in potisnili v kritje mitralješki rafali. Onstran dvorišča nekje za zidovjem so na ta trenutek čakali najmanj trije belogardistični mitraljezci, ki so imeli cevi naravnane natanko v odprtino vrat. Še so poskusili jurišači, vendar je bil ogenj grajskih braniteljev pregost in prenatančen. Umik!

Toda takoj smo ugotovili, da so kljub navideznemu uspehu branitelji storili napako. Če bi namreč še malo počakali in spustili naše jurišače na dvorišče, bi se za njimi prav gotovo zagnali še novi — in tam bi brez težav vse potolkli. Tako pa na naši strani še ni bilo žrtev in zato začasen neuspeh še ni kazal na konec.

Kot star vojak pa sem si še vedno mislil:

»To, kar smo storili, ni bilo malo, a kaj več si pač ne moremo obetati!«

Po kratkem obstreljevanju je potem nastopila noč, z njo pa tudi mir. Vendar se mi nismo odlepili od gradu. Še vedno smo ga obkoljevali in čisto blizu razbitih vrat se je usidrala cela četa.

Noč je ostala mirna!

Navsezgodaj zjutraj se je znašla med nami neka starejša ženska. Prišla je iz gradu s košaro v rokah, kot da se ni nič zgodilo. Naši so jo takoj prijeli, misleč, da gre za prevaro. »Kje so beli?« je bilo poglavitno vprašanje.

A ženska se je delala, kot da prvič sliši o njih. Zmignila je z rameni in rekla:

»V gradu ni nobenega!«

To je bilo kaj čudno. Komandant in komisar sta ji po kratkem razgovoru zagrozila:

»Če ni res, kar si rekla, se pripravi. Čeprav si ženska, si dobro oglej to drevo!«

Ona pa je spet zatrjevala, da v gradu ni nobenega, da vsaj ni videla nikogar.

Ženska je morala ostati tam zastražena, nas pa je zdaj razjedal hud dvom. Je govorila resnico ali ne? Kaj se je zgodilo? In kaj se bo zgodilo, če vdremo v grad? Sama napetost in negotovost!

A štab ni dolgo cincal: padla je odločitev:

»Naprej, a previdno v trdnjavo!«

Zdaj so se čete druga za drugo in po mačje začele plaziti k vhodu, po kratkem otipavanju pa naprej. Ko je bila prva četa že v grajskih hodnikih, še vedno ni bilo nobenega pokanja, potem pa smo zaslišali fante, ki so vpili:

»Nikjer ni nobenega! Naprej!«

Kako so jo ponoči potegnili, ne da bi mi to opazili, si nismo znali in mogli pojasniti. Da bi pa dolgo iskali kak tajen izhod ali kaj podobnega, pa nismo imeli časa. Priganjale so nas nove naloge, kajti v tem času je bilo po vsej pokrajini vse na nogah.

Verjetno so jo potegnili na Turjak ali pa v Ljubljano. Kdo bi tedaj vedel. Skratka: ni jih bilo več.

Pri vsem tem smo v gradu dobili enega samega mrtvega. In na nesrečo ni bil belogardist ali vojak, temveč tisti kmet, ki je ob našem prihodu blizu gradu nalagal na voz gramoz. Z belogardisti je moral v grad, da ne bi nam kaj povedal. Vsuli smo se v grad in se razsuli po njem. Naglo smo ogledovali prostore, a resnično ni bilo nikjer nobenega sovražnika.

V gradu smo našli veliko različnega materiala in hrane. Nekaj smo jo vzeli mi, vse ostalo pa so odpeljali domačini. Rekli smo jim, naj hitro spraznijo trdnjavo. Skladišča municije tudi nismo imeli časa iskati. Morda so pa vse odnesli s seboj?

Vedeli smo, da bodo Nemci, ki so po padcu Italijanov skupno z belogardisti zasedli te kraje, poskušali v gradu spet vzpostaviti postojanko. Poslej bi jo utrdili bolj, kot je bila doslej. A že sama po sebi je bila zadosti trdna. In takega trenutka verjetno vse do konca vojne ne bo več. Zato smo bili prisiljeni grad zažgati. Ni prijetno uničevati take zgodovinske dragocenosti — a življenja so bila pač več kot ti, če tudi imenitni in vredni zidovi!

Potem, ko je že močno gorelo, smo naglo odšli. Bili smo že daleč stran, ko se je med dim in ogenj pomešalo močno streljanje. Toda — to je bila le municija, ki jo je, dobro skrito, zajel plamen in zato je še dolgo za nami močno pokalo. Žal nam je bilo zaradi municije.

A kaj smo hoteli, takoj smo se morali obrniti proti Velikim Laščam. Tam je napadala neka druga naša enota, mi pa smo šli na položaje, ki so ščitili dostop iz ljubljanske smeri.

Takrat in tam smo tudi zvedeli, da je na belogardistični strani padel dr. Cepuder, tisti njihov voditelj, ki se je podpisal na odgovor glede predaje.

A jaz sem še vedno občudujoče razmišljal:

»Taka utrdba, pa smo jo zasedli. In niti eden naših ni padel!«

NOČNI RAPORT

Lado Ambrožič-Novljan

Novembra 1942. leta se je Gubčeva brigada še vedno zatekala v svoje taborišče v gozdu Radulji. Od tu ni bilo daleč do Trebelnega, kjer je bil rojstni kraj brigade, ali pa do Šmarjete. Trško goro in Hmeljnik so potujoče patrulje rade obiskovale, da so se odžejale po utrudljivem pohodu.

Dne 4. novembra se je končala velika italijanska ofenziva. Toda že septembra so sovražnikove čete prekrižarile okoliš brigadnega taborišča, da so partizani že pozabili, kako so se umikali pred gostimi strelskimi vrstami okupatorjeve vojske. Dvomesečno dobo od ustanovitve pa do konca ofenzive je brigada dobro izkoristila. Odhajala je na akcije ali na dolge marše do Podlipoglava in Suhe krajine ter v bojih in pohodih izpopolnjevala bojno sposobnost. Ko so se okupatorjeve čete, naveličane brezplodnega 16-tedenskega hajkanja po gozdovih Slovenije, vrnila v garnizije, so prišle na vrsto brigade, da bi se italijanskim napadalcem in njihovim belogardističnim hlapcem maščevale za vse zločine, ki so jih bili med ofenzivo storili nad slovenskim prebivalstvom.

Novembra, zlasti pa prve dni decembra, je bila Radulja kakor mravljišče. Mraz je začel že kar hudo pritiskati in brigada se je mrzlično pripravljala na zimske ofenzivne akcije. Iz Ljubljane smo dobili vagonsko pošiljko raznega materiala in opreme. Tu je bilo mnogo uniform bivše jugoslovanske vojske. Kdor jo je dobil, je bil za zimo toplo oblečen. Perila je bilo precej in najpotrebnejši so ga dobili. Posebno so nas razveselili šotori in šotorska krila. Odslej nam bodo dajali streho. Čevljev je bilo veliko. Sem pa tja smo našli kak par škornjev, ki so se tako lepo podali vitkim partizanskim mladeničem. Dobili smo čutarice, porcije, jedilno orodje. Prišli so tudi usnjeni pasovi, torbice za nabo-je, nahrbtniki, šivalne potrebščine, sanitetni material in drugo. Čudili smo se neznanim aktivistom Ljubljane, da so zmogli po tako hudih preizkušnjah v ofenzivi v tako kratkem času zbrati prav tiste potrebščine, ki smo jih v brigadi najbolj rabili. Gubčevci ne bodo nikoli pozabili anonimnih tovarišev in tovarišic, ilegalcev, partijcev in članov OF, neznanih junakov in dobrotnikov, skromnih meščanov Ljubljane, ki so nas tako bogato opremili ravno ob pravem času. Zavedali smo se, v kakšni nevarnosti so zbirali ta material in kaj vse so morali tvegati za njegov prevoz.

Mnogi partizani so tedaj prosili, naj jih pošljemo domov, da se bodo za zimo preoblekli. Puščali smo jih v močnejših skupinah za kako noč in jim naročali, da opravijo posel po vojaško; naj se zavarujejo, da jih ne bodo presenetili belogardisti ali Italijani. Veselje je bilo pogledati te, večinoma kmečke fante, ko so se vračali v čete v zimskih oblekah, v gojzarjih, močnih čevljih ali v škornjih. Večina je nosila skrajšane tople plašče. Prihajali so obriti in nasmejani kakor v svoj panj in hiteli pripovedovati novice z doma in o svojih doživetjih.

Ko smo nekega dne napravili v taborišču zbor vse brigade, je bilo veselje pogledati ta krepki zid mladih partizanov, ki so bili ponosni člani naše brigadne družine. Pa niso bili le ponosni. Več kot dvomesečne izkušnje so jim prekalile samozavest. To so bili sedaj že preizkušeni borci, vajeni bojnega hrupa.

Konec novembra smo sprejeli posebne goste. To so bili oficirji, ki jih je bil poslal vrhovni štab, da bi bili v pomoč slovenskim partizanom in nam posredovali izkušnje osrednjih partizanskih enot Jugoslavije. Dragan Jeftić, ena najbolj znamenitih osebnosti iz njihovih vrst, je bil Srb. Sprejeli smo ga prijateljsko. Kmalu smo spoznali, da je to prizade-

Hans Grundig: Pohod lačnih, *1932, olje*

ven, inteligenten partizan, z bogatimi političnimi in vojaškimi izkušnjami. Bil je velik, stasit, širokega obraza. Z dobrodušnimi in bistrimi očmi se je razgledoval po lepo urejenem taborišču in hitro sklepal prijateljstva. Ni še poznal naših razmer. Morda so oficirji iz vrhovnega štaba prihajali k nam s predsodki o naši slabši bojni pripravljenosti, toda kmalu jih je prevzelo navdušenje nad redom, organizacijsko sposobnostjo in politično pripravljenostjo naših čet. Novi oficirji so si prizadevali, da bi se čimprej vživeli v novo okolje in da bi si pridobili naklonjenost partizanov.

Neutrudni brigadni politkomisar Rudi je nenehno in z veliko energijo povezoval moralne niti med partizani. Najti je bilo treba dobre bataljonske in četne politkomisarje ter vodne delegate. Krepiti je bilo treba partijsko in skojevsko organizacijo. Organizirati je bilo treba politično, propagandno in kulturno delo. Neprestano se je razgovarjal s posamezniki, dajal naloge in raziskoval stopnjo politične zavesti v brigadi. Pod njegovim vodstvom se je razvijal zdrav politični kader, ki je postal vzornik in vodilni politični element v enoti.

Brigado so obiskovale delegacije iz glavnega štaba. Največkrat se je oglasil Jaka Avšič. Kmalu so se izoblikovale bojne naloge, ki jih bo morala izvršiti brigada. Vse bolj je postajalo očito, da

bo treba napasti belogardistično postojanko v Ajdovcu, ki se je ugnezdila tako rekoč sredi osvobojenega ozemlja v okolišu Brezove rebri. Milovan Šaranović, ki so mu zaupali poveljstvo Dolenjske operativne cone, je vneto proučeval rajon, kamor bodo Gubci usmerili svoj napad in predlagal taktične rešitve za izvedbo te zahtevne naloge.

Mrzlične priprave so nakazovale skorajšnji pohod brigade na velike in odločilne akcije. Nekega hladnega decembrskega dne smo zapustili Raduljo in se za vedno poslovili od nje. Odšli smo iz gozdov, da bi odslej uživali gostoljubje v naših vaseh. Čemu bi zmrzovali v taborišču, ko pa so v dolini topli domovi naših slovenskih ljudi. Ogreli se bomo v toplih izbah, nato pa udarili po sovražniku. Tako nas je najprej sprejel Rihpovec, kjer so nas vaščani sprva nezaupno opazovali, nato pa pogostili.

»Govorili so, da so vas vse pobili,« so hiteli pripovedovati, »sedaj pa vas je še več kot pred ofenzivo in še bolje ste oboroženi.«

Brigada je bila zdaj disciplinirana, možata enota, ki si je znala tudi na terenu pridobiti ljudi. Pravilen odnos do civilnega prebivalstva je bil poglavitna lastnost dobre partizanske enote. Nastop in odnos morata vzbujati zaupanje in spoštovanje. Očita mora biti razlika med nami — ljudsko vojsko in okupatorskimi ter belogardističnimi četami.

V noči na 11. december smo šli pri vasi Podboršt čez železniško progo, jo porušili, nato pa smo se utaborili v Rdečem kalu. Tu se je brigada v popolni tajnosti pripravljala za napad na Ajdovec. Vas je bila obkoljena s stražami in nihče je ni mogel zapustiti.

Podatkov o belogardistični postojanki na Ajdovcu smo imeli dovolj. Naša ogledniška in obveščevalna služba sta delovali zelo dobro. Imeli smo dobro skico o belogardističnih utrdbah, patrulje pa so nas obveščale o gibanju sovražnika. Poročila so nas utrjevala v veri, da sovražnik ne ve o naših namenih. Nobenega posebnega gibanja nismo mogli opaziti. Ajdovški belogardisti so mirovali.

Do večera so bile vse priprave končane.

Ko je tema zajela Rdeči kal, se je brigada zbrala pred hišo na koncu vasi. Kmalu so se partizani v največji tišini razvrstili po skupinah. Razvrstitev je bila usklajena z bojnimi nalogami enot in skupin. Na desnem krilu je bila predhodnica, ki naj bi prva odšla na pohod. Za njo je stalo čelo glavnine. Tja se je postavil Milovan Šaranović z Brilejem in s svojimi spremljevalci. Nato so v vrsti stale borbene grupe za napad na šolo, župnišče, cerkveni stolp in prosvetni dom. Zadaj je bila maloštevilna zaščitnica in oddelek, ki bo varoval trebanjsko smer.

Nato se je oglasilo povelje »mirno«. Partizani so se v vrstah poravnali, kakor bi hoteli pričeti dano nalogo v zbranosti in napetosti bojnega duha. Komandirji in komandantje so odsekano raportirali komandantu brigade o številu, oborožitvi, opremi in njenih nalogah.

Potem je komandant brigade imel kratek nagovor. Spomnil je partizane, da je končano sovražnikovo divjanje po deželi in da zdaj mi začenjamo bojni pohod, ki bo imel nalogo odpraviti posledice italijanske ofenzive. Belogardizem se je nevarno razpasel. Zato prvi udarec Gubčeve brigade velja izdajalskemu gnezdu, ki varuje sovražnika, da bi laže izvajal okupacijo naše domovine. Ajdovec mora pasti to noč. Gubčeva skupaj z drugimi brigadami začenja ofenzivo, ki mora uspeti že pri prvem koraku. Komandant se je skliceval na hrabrost in domovinsko zavest gubčevcev in izrazil prepračanje, da bo jutrišnji dan dan veličastnega zmagoslavja.

V tej usodni noči je bil pogled na razvrščeno brigado nenavaden. Partizani zdaj niso nosili le orožja, ampak so se opremili z vsakovrstnimi pripomočki. Za juriš na utrdbe so napadalci pripravili mnogo bomb, ki so jih nosili okoli pasu. Težkomitralješki vod je imel napolnjene in s svetlimi naboji nanizane

dolge redenike, da bi švarcloze lahko deloval nemoteno. Če bi bilo treba rušiti utrdbe, so bila pri roki potrebna orodja vse od krampov in lopat do železnih drogov. Za zažig poslopij so partizani nosili butare gorljivega materiala in na dolge drogove privezane snope slame. Gasilski kavlji bi služili za odkrivanje streh, kamor bi nato spustili rdečega petelina. Urejeno je bilo vse, da bi se partizani po potrebi vkopali ali pa postavili prepreke. To za primer, če bi belogardisti poizkušali preboj.

Še nikoli doslej ni bila brigada tako dobro tehnično in moralno pripravljena za boj kot to pot. Nočni raport je utrjeval samozavest, nenavadna oblegovalna oprema zaupanje v dobro vodstvo komandirjev. Brigada je bila v svoji čvrsti strnjenosti, discipliniranosti, veri v dobro pripravljenost in organiziranost akcije, moč, ki je obetala uspeh tudi v najtežjem boju.

Pa saj so v njihovih vrstah bili tedaj še slavni borci, mitraljezci, bombaši, komandirji, komandantje in politkomisarji, obveščevalci in intendantje kot Može, Cvetan, Intihar, Rojšek, Radulović, Franci, Rudi, Olga, Rade, Maruša, Lazar, Vasja, Štefan, Ibar, Niko, Ferdo, Čampa, Hribar in več sto drugih, katerih imena bi bilo vredno vklesati v granitno skalo.

Preden je drugo jutro petelin v tretje zapel, je bila belogardistična postojanka Ajdovec zrušena v prah in pepel, posadka pa ujeta. Zmaga je bila začetek dolge in naporne napadalne poti gubčevcev od Ajdovca prek Doba, Draganičev, Jelenovega žleba, Novega mesta in mnogih krajev do Ljubljane.

Otto Dix: Mrtvaški ples leta 17, iz cikla »Vojna«, *1924, jedkanica*

SVET OB KONCU LETA

Drago Košmrlj

Pregled o mednarodnih dogajanjih v letu 1967 ne kaže nič kaj spodbudne podobe. Bili smo priče vrsti dogodkov, ki so pomenili vir izredno hudih preizkušenj za mir in močno kalili težnje po miroljubnem mednarodnem sodelovanju. Politika sile se je tudi v tem letu skušala uveljaviti v mednarodnih odnosih in uspevala v določenem obdobju dajati celo osrednji pečat celotnemu mednarodnemu dogajanju. Izkazalo se je, da je za eno izmed najbolj močnih sil zahodnega sveta, Združene države Amerike, za celotno njeno angažiranje v svetu bila še posebej značilna politika pritiska in sile, ki za svoje poglavitno orožje uporablja teorijo o potrebnosti in koristi malih vojn za dosego imperialističnih ciljev. Taka politika in take teorije so povzročile, da se celotno mednarodno življenje giblje na robu vojne in da posamezna žarišča mednarodne napetosti močno zatemnjujejo mnogotera pozitivna in miroljubna prizadevanja.

Nedvomno je umazana vojna, ki jo vodijo ZDA v Vietnamu, ena izmed osrednjih nevarnosti, ki groze svetovnemu miru. Ta vojna je močno zavrla sleherne možnosti, da bi svet hitreje stopil na pot miroljubnega, sporazumnega urejanja mednarodnih spornih zadev. Vrhu tega pa pomeni vojna v Vietnamu doslej najvidnejši izraz politike sile, ki se ne ustavlja niti ob nevarnosti čedalje večjega angažiranja ZDA v tej vojni za splošni mir na svetu. Prav v letu 1967 smo bili priče nevarnega stopnjevanja vojnih akcij, ki je doseglo svojo najvišjo točko z neprestanim bombardiranjem ozemlja Demokratične republike Vietnam. Ta vojna, ki je zajela v svoj vrtinec že velikansko množico vojakov in orožja, se je hkrati sprevrgla že v oblike pravega zločinskega početja, saj se napadalec loteva vsakovrstnih oblik uničevanja prebivalstva in so cilji bombnih napadov čedalje bolj tudi nevojaški objekti, bolnišnice, šole, stanovanjski deli in podobno. Prav ob koncu leta postajajo vedno bolj očitna tudi posamezna znamenja, ki pričajo, da bi se vojna utegnila razširiti tudi na sosednje dežele Vietnama, kot sta Kambodža in Laos.

Po drugi strani pa je prav krutost, s katero ameriško vojaško vodstvo stopnjuje vojno v Vietnamu, sprožila v svetu in tudi v samih Združenih državah vse bolj viden val nasprotja in obsodb. O tem pričajo množične demonstracije proti vojni po mnogih krajih sveta in v Združenih državah. Ob vprašanjih nadaljnjega stopnjevanja vojaških akcij in razširitve vojne je nastal razkol tudi v samem političnem vodstvu v ZDA, ki se kaže v razrešitvi dosedanjega obrambnega ministra McNamare in v napovedih o novih spremembah v ameriški vladi. Vendar je očitno, da se vojaško vodstvo in vlada ne kanita odreči sedanje politike; ta teži k nasilni uresničitvi imperialističnih načrtov, ki jih imajo ZDA v tem delu sveta. Prav zato pa še naprej ostaja vietnamski problem eden izmed najbolj zaskrbljujočih in najbolj nevarnih žarišč napetosti in virov za neustaljenost v mednarodnih odnosih.

Politika sile je sprožila hudo krizo z vsemi negativnimi posledicami tudi na drugem pomembnem območju sveta, na Bližnjem vzhodu. Izraelska agresija na arabske države je pomenila izredno nevaren poskus imperialističnih sil sodobnega

sveta, da bi z uničenjem neodvisnosti vrsto arabskih držav oslabili in celo spravili ob tla enega najbolj pomembnih dejavnikov za mir in miroljubno mednarodno sodelovanje, neuvrščene države in njihovo miroljubno politiko. Izraelski napad na ZAR in druge arabske države je pomenil doslej najbolj obsežno zasnovan načrt, da bi zlomili v mednarodnem obsegu vpliv in moč neuvrščenega sveta. Prav zato velja ugotovitev, da je bila izraelsko arabska vojna ena izmed najhujših preizkušenj za ves neuvrščeni svet. Večmesečne razprave v Združenih narodih so potekale prav zato v znamenju spopada dveh pojmovanj, dveh politik, ki se pojavljata v sodobnem mednarodnem življenju. Prva teži k nadvladi sile kot poglavitnega sredstva za doseganje določenih ciljev in za urejanje spornih mednarodnih zahtev. Druga smer pa je izražena v spoznanju, da ni mogoče dovoliti, da bi si kdorkoli s silo, z vojaškim poseganjem na ozemlja drugih držav koval svoje koristi. Prav zato je bila zahteva po umiku izraelskih čet z zasedenega ozemlja tista rdeča nit, ki je spremljala vsa miroljubna prizadevanja za rešitev krize, katero je rodila agresija na Bližnjem vzhodu.

Za spopolnitev podobe sodobnega mednarodnega življenja, ki je polno nevarnih zapletov, bi poleg drugih veljalo omeniti tudi ciprsko krizo, ki je nekaj tednov grozila, da sproži vojno med dvema državama na obalah Sredozemskega morja. Kompromisna rešitev, ki so jo dosegli takó po posredovanju Združenih narodov, kot tistih držav in sil, ki imajo neposredne interese v tem delu sveta in vpliv na odnose med sprtimi stranmi — v mislih imamo ZDA in Atlantsko zvezo — je za zdaj odpravila neposredno nevarnost za mir v tem delu sveta. Nikakor pa ni sedanja ureditev spora med Grčijo in Turčijo spodrezala korenin tem sporom, saj kompromisni sporazum ni odpravil ovir, ki onemogočajo, da bi Ciper zaživel kot povsem neodvisna država. Tudi ni odpravil možnosti tujim silam, da posegajo v notranje zadeve ciprske države. Slej ko prej se ni ničesar spremenilo v težnji, da Ciper še naprej ostane pomembno oporišče vojaških sil Velike Britanije in s tem tudi sil Atlantske zveze.

Leto 1967 je poleg političnih pokazalo tudi vrsto hudih gospodarskih problemov, ki tarejo sodobni svet. Po splošnih ugotovitvah so v celotnem gospodarskem življenju zaznamovali upadanje napredka, zaostajanje proizvodnje v mnogih, tudi razvitih državah, upadanje mednarodne menjave blaga in druge negativne pojave. Prav to stanje v mednarodnem gospodarstvu je bilo vzrok, da so se dežele v razvoju morda bolj prizadeto in bolj složno kot vse doslej lotile velike naloge, da uravnajo tok mednarodne blagovne menjave v drugo, pozitivnejšo smer, v táko, ki bo vsaj ublažila, če ne že odpravila vsa tista negativna gibanja, ki so značilna za gospodarsko sodelovanje med bogatimi in zaostalimi deli sveta. Resolucija sestanka 86 predstavnikov dežel v razvoju — kot priprava na mednarodno gospodarsko konferenco, ki bo februarja meseca v New Delhiju — pomeni izraz trdne odločenosti dežel v razvoju, da spremene sedanje neugodno stanje v njihovem gospodarskem razvoju.

Kljub nakazanim negativnim smerem, ki so bile značilne za mednarodni razvoj, pa je bilo v tem letu tudi nekaj pozitivnih premikov, ki vlivajo določeno upanje v izboljšanje neugodnega položaja. Sem sodijo prizadevanja, da bi odpravili pregrade in ovire, ki so bile dolgo časa značilne za sodelovanje med vzhodom in zahodom. Vrsta primerov je bila, ko so posamezne dežele z ene in druge strani okrepile sodelovanje, kar vsekakor pomeni prispevek k popuščanju napetosti. K pozitivnim tokovom je treba šteti nadalje določene uspehe na področju razorožitve, kot je na primer načrt sporazuma o prepovedi širjenja atomskega orožja, dalje sporazum o prepovedi prenašanja atomskega orožja v vesolje in podobno. Seveda pa uveljavljanje politike sile in teorije o koristih lokalnih vojn preprečuje, da bi svet dosegel

kakšen vidnejši napredek na področju razorožitve. Nasprotno, tekma v oboroževanju še vedno teče.

Tak neurejen in težaven mednarodni položaj pa kajpada terja od vseh miroljubnih sil sveta, da povečajo svoje napore za odpravo nevarnosti vojne in za izboljšanje mednarodnega položaja. V vrsto tistih držav na svetu, ki so spoznale tako svojo nalogo in dolžnost, vsekakor sodi Jugoslavija. Obilo primerov je dalo leto 1967 o tem, kako močno je bila naša država angažirana v iskanju miroljubnih poti iz zagate, v katero je spravila svet politika sile in lokalnih vojn. Tudi to pot se je izkazala načelna in dosledna politika Jugoslavije za mir in miroljubno mednarodno sodelovanje. Nedvomno najpomembnejši poseg Jugoslavije v mednarodno dogajanje — z namenom preprečiti usodne posledice — pa je nudila izraelska agresija na arabske države. Jugoslavija je bila tista, ki je prek svojih najvišjih predstavnikov že prvo uro obsodila agresijo in tudi opozorila svet na pravo ozadje tega početja in na njegove daljnosežne posledice. Vsestranska dejavnost jugoslovanske zunanje politike ob krizi na Bližnjem vzhodu je pripomogla k temu, da se je vzbudila vest človeštva in je svetovna organizacija laže usmerila svoje razprave, ki so težile k odpravi posledic agresije. Aktivna udeležba Jugoslavije pri reševanju krize na Bližnjem vzhodu in pri odpravljanju njenih posledic je prispevala viden delež k splošnemu aktiviranju vseh miroljubnih sil, še posebej neuvrščenih držav. Poslanice predsednika Tita državnikom sveta, nastopi jugoslovanskih predstavnikov in samega predsednika Tita na sestankih, ki so bili posvečeni vprašanju izraelske agresije in vse druge akcije, so pomenile dragocen, hiter in viden delež k preusmeritvi razvoja dogodkov na Bližnjem vzhodu v pozitivnejšo smer. Po zaslugi vseh prizadevanj miroljubnih sil je bilo moč doseči, da je bila agresija zaustavljena, da so Združeni narodi po dolgih naporih le izglasovali resolucijo, ki vsebuje zahtevo po umiku izraelskih čet. Vendar problem ostaja še nadalje odprt in težaven, kajti očitno je, da se pobudniki agresije niso odpovedali svojim načrtom o uničenju neuvrščenih sil v tem delu sveta.

Očitno je torej, da leto 1967 ni prineslo rešitve mnogoterih odprtih mednarodnih vprašanj, nasprotno, prav v tem letu so se mnoga vprašanja še bolj zaostrila, odprla pa so se tudi mnoga nova. Zato bodo morala v letu 1968 prizadevanja miroljubnih sil osredotočiti vso pozornost vsem osrednjim žariščem neustaljenosti, napetosti in nevarnosti vojnih spopadov. Ostaja močno zaostreno vietnamsko vprašanje, kjer nenehno stopnjevanje vojaških akcij in težnja po razširitvi vojne na nova območja čedalje bolj ogroža svetovni mir. Ostaja nerešeno vprašanje Bližnjega vzhoda z vsemi posledicami. Ostaja še vrsta drugih spornih mednarodnih problemov, ki so ostali odprti prav zaradi neugodne situacije, ki je posledica delovanja nemiroljubnih sil. Leto 1968 bo nadalje značilno po tem, da bodo že v njegovih prvih mesecih prišla na površje vprašanja preusmeritve gospodarskega sodelovanja med razvitimi državami in deželami v razvoju.

Položaj ob koncu leta nikakor ne daje podlage za upanje, da bi mogla biti vsa poglavitna odprta vprašanja hitro in uspešno rešena. Prav zato bo tok mednarodnega dogajanja terjal še večjo zavzetost in še večjo enotnost in skladnost nastopov vseh miroljubnih sil in v tem sklopu tudi in še posebej nastopov neuvrščenih držav, ki s svojimi izdelanimi pogledi o poti k trdnemu miru pomenijo dragoceno moralno-politično silo miru in miroljubnega mednarodnega sodelovanja.

Lea Grundig: Tank, iz cikla »Vojna preti!«, *1935—1937, jedkanica*

DORE KLEMENČIČ-MAJ: V IMENU KRISTUSOVIH RAN

V mesecu oktobru je italijansko mesto Pesaro, pobratimljeno z našo Ljubljano, priredilo v galeriji mestne palače razstavo grafičnih del s tematiko narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem. Italijanskemu občinstvu so se predstavili s svojimi deli Nikolaj Pirnat, Vito Globočnik, France Mihelič, Božidar Jakac, Ive Šubic, Ive Seljak-Čopič in mnogi drugi naši likovniki-partizani. Z listi iz grafične mape V imenu Kristusovih ran pa je na razstavi v Pesaru sodeloval tudi akademski slikar Dore Klemenčič-Maj. Zlasti njegova grafika, ustvarjena — na temo izdajstva — v letu 1944 nekje na Primorskem, je bila povod žolčnega napada na župana mesta Pesaro dr. Giorgia de Sabbata, znanega prijatelja Slovencev v Italiji. Nanj sta ga brez občutka za mero naslovila Giuseppe Rubinacci, edini neofašistični predstavnik v občinskem svetu, in dr. Guido Gaudenzi, predsednik državljanskega sveta za mesto Pesaro. Ne bo odveč, če se zato tudi bralci revije Borec seznanijo z vsebino obtožb in napadov, ki žalijo ponos ne samo uglednega župana mesta Pesara ter številnih slovenskih umetnikov, temveč tudi vseh tistih, ki so se z orožjem v roki pri nas ali v Italiji uprli fašističnemu »novemu redu« in ga vojaško tudi porazili.

*

Gospodu predsedniku občine Pesaro
in v vednost: eksc. prefektu
in eksc. škofu

Gospod predsednik,

Pred nekaj dnevi sem si ogledal razstavo jugoslovanske grafike v občinski galeriji in na svoje začudenje opazil nekaj lesorezov, točneje številke 37, 39, 40 in 35, delo slikarja Klemenčiča-Maja, ki prikazujejo pokole, ki so jih povzročili katoliški duhovniki.

Človek bi še nekako razumel, da takšno razstavo lahko priredi ena izmed najbolj prenapetih sekcij komunistične stranke. Najhuje pri vsem tem pa je, da je dela predstavila javnemu mnenju občinska uprava. Mimo tega ni moč iti mirno. Kaj takšnega se še ni zgodilo.

Zato izražam ogorčenje v imenu vseh katoliških Pesarčanov, za katere je to žalitev, in vas naprošam, da mi odgovorite:

1. imena članov komisije, ki je izbrala razstavljena dela,
2. kdo financira razstavo,
3. ali ne bi bilo umestno odstraniti označena dela, ki ne predstavljajo drugega kot plod avtorjeve sektaške fantazije?

S spoštovanjem

Giuseppe Rubinacci, l. r.

Pesaro, dne 19. oktobra 1967

*

RESTO DEL CARLINO,
Bologna 31. X. 67

Odprto pismo predsedniku občine
»RAZLIČNOST« POBRATIMOV

Predsednik državljanskega sveta (Comitato civico) za Pesaro dr. Guido Gaudenzi, je naslovil na predsednika občine »odprto pismo«, v katerem med drugim pravi:

»Spoštovani gospod predsednik! Ogledal sem si razstavo jugoslovanske partizanske grafike v galeriji občinske palače.

Videl sem lesoreze, ki predstavljajo Franca v frančiškanski kuti in opremljenega s kljukastim križem, katoliške duhovnike s peklenskimi rilci in brzostrelkami v rokah, ki se pripravljajo, da bodo planili iz utrjenih samostanov, ropali in pobili partizane, pri tem pa zrejo z zadovoljstvom na kup mrličev. Vse je prikazano s čudne vrste okusom. Toda kar takoj vam povem, da ne bom kričal zaradi škandala ali pa si raztrgal obleke zaradi žaljenja čustev vaših someščanov.

Bolje kot jaz veste, da so ti prizori nesramna laž in brez kakršnekoli resnične inspiracije. Zato vam hočem reči le to, da obžalujem revščino teh sličic, ki izkazujejo le revno fantazijo človeka,

ki jih je ustvaril, in tistega, ki jih ima za »umetnine«.

Če je v tem izražena vsa umetniška inspiracija mladih komunistov, lahko ponovno ugotovimo le propad komunizma na vseh področjih, še posebej pa na umetniškem, kjer umetnost ne more priti do veljave, če je potlačena, posiljena in ponižana.

Spoštovani g. predsednik, »tovariši« pošiljajo na prisilno delo umetnike, kot sta Sinjavski in Danijel, da bi lahko »ustvarjali« takšne, kot tiste, ki sodelujejo v občinski galeriji. Čestitam vam zaradi umetniškega okusa avtorjev in zaradi daljnovidnosti v občinski politiki.

To pobratimstvo je bilo zares vredno naporov: dežela Raffaella, Bramanteja in Rossinija se bo lahko naučila še marsičesa!

Z najglobljim spoštovanjem
dr. Guido Gaudenzi
presidente del comitato civico
di Pesaro.«

*

Odgovor župana mesta Pesara je več kot korekten. Dr. De Sabbato ne žali nikogar, in če je že nad čem zaskrbljen, potem je to sožitje med dvema deželama in dvema mestoma. To sožitje pa ima svoje korenine že v skupnem boju Slovencev in Italijanov proti fašizmu.

*

»RESTO DEL CARLINO«,
Bologna, 6. 11. 67

Odgovor predsednika občine predsedniku državljanskega sveta
»POBRATIMLJENI« RAZLOGI

Kot je pri novinarjih običaj, objavljamo odgovor predsednika občine Pesaro dr. Giorgia de Sabbata na odprto pismo predsednika državljanskega sveta dr. Gaudenzija v zvezi z razstavo grafike v občinski palači:

»Znano je, da ima sedanja slovenska grafika za seboj dolgoletno tradicijo in da je ena najboljših v vsej Evropi.

V Pesaru je bil razstavljen izvleček tistega, kar so slovenski umetniki ustvarili med okupacijo v letih 1941 do 1945. S tem smo hoteli seznaniti javnost s svojevrstnim zgodovinskim dokumentom, ki je dokaz idealne zvestobe ljudi v najhujših razmerah, in ponovno poudariti kulturno vrednost odporniškega gibanja.

Čisto razumljivo je, da so umetniki v eni izmed najhujših in najdaljših okupacij zadnje vojne dobivali največ inspiracije od narodnoosvobodilne borbe. V Jugoslaviji, ki je imela le malo več kot petnajst milijonov prebivalcev, je bilo skoraj dva milijona mrtvih. V tej borbi se je katoliška duhovščina (z razliko od pravoslavne) postavila v pretežni večini na stran okupatorjev. Ako pomislite, da je med Slovenci mnogo katoličanov in da njihovo versko prepričanje ni nič manjše kot je v Italiji, si lahko sami predstavljate, kako hudo krizo vesti so morali prestajati slovenski katoličani, ki so se v obrambi domovine dostikrat znašli v nasprotju s svojimi duhovniki. Če zares še niste bili poučeni o vsem tem, boste pa zdaj zvedeli, kar je težko verjeti, da je nacifašistični del te duhovščine kriv marsikaterega zla.

V Italiji ni manjkalo duhovnikov, ki se ne bi bili pogumno pridružili protifašističnim borcem. Po umbrijsko-markežanskih Apeninih smo imeli vrsto takšnih duhovnikov, pa tudi številne slovenske borce. Takšne duhovnike so imeli tudi v Sloveniji. Deležni so bili velikih priznanj in dobili so zaslužena odlikovanja.

Po drugi strani sem prepričan, da vsi pesarski katoličani ne cenijo Franca, ki uporablja vero za »instrumentum regni«, v nasprotju s sklepi nedavnega koncila. Toda pesarski državljanski svet se nikdar ni zmenil za takšna in niti za druga vprašanja, ki izražajo težnje k miru in razumevanju med narodi, ki so še dandanes prisiljeni boriti se z orožjem v rokah.

Kar pa zadeva zaključni del tega pisma, zagotavljam ljubljanskim prijateljem, da čustva ogromne večine meščanov popolnoma soglašajo z dejanji občinskega sveta, ki je sklenil pobratimstvo ob soglasnosti vseh svojih članov. Sicer pa nista Rossini in Raffaello tista, ki bi se morala naučiti česa od Ljubljane, marveč današnji ljudje, kot sta na primer dr. Gaudenzi in tisti, ki mu je pismo napisal. Prijatelji iz Ljubljane pa izkoriščajo vsakršno priložnost, da bi spoznali kaj novega v našem Pesaru.

Vsekakor gre za pismo, ki ne upošteva niti običajnih pravil o vljudnosti in gostoljubnosti in kaj takšnega lahko izide samo izpod peresa nerazsodnega pisca, ki je storil svoj korak v jezi.«

*

Dore Klemenčič-Maj doktorju Giorgiu de Sabbatu, županu mesta Pesaro precej za tem, ko je izvedel za obtožbe, in dasiravno se sam še ni mogel seznaniti z njihovo vsebino:

Dore Klemenčič-Maj: Pogine naj vsak partizan, *1944*

Dore Klemenčič-Maj: Judeževi groši, *1944*

Spoštovani gospod predsednik,

od naše organizacije Zveze borcev sem zvedel, da so nastale ob razstavi naše partizanske grafike v vašem mestu neke težave. Obtožba zadeva vašo osebo, a snov, za katero gre, so prav moje grafike. Novica me je mučno prizadela. V istem trenutku pa sem se zavedel svoje dolžnosti, da sedaj, v tem trenutku, kakor tudi v kakršnem koli drugem, stojim na mestu svojega prepričanja, ki mi ga je ustvarilo življenje s svojimi izkušnjami, da branim predvsem vas, kot naprednega in kulturnega človeka, kot našega prijatelja in borca za najnaprednejše misli in dejanja današnjega sveta.

Glede svojih grafik moram zatrdno izjaviti, da so bile narisane samo na osnovi resničnih dejanj in zločinov, ki jih je v naši deželi povzročila bela garda. Ne samo moje grafike, tudi tisoč verodostojnih dokumentov, fotografij in raznih originalnih listin, ki jih hranita naš Muzej revolucije in Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, lahko pričajo in dokazujejo svojo resničnost kadarkoli in pred komerkoli.

Kot partizanski borec in slikar sem prepešačil polovico Jugoslavije od Kozare v Bosni, do Gorice in Trsta in sem na svoje oči videl strahotne zločine, ki so jih povzročili okupatorji in domači kolaboracionisti, najsi bodo ustaši, četniki ali belogardisti. Tu lahko izjavim, da sem videl toliko strahot, katerih v risbi in grafiki ni mogoče prikazati. Pri tem je sodelovalo veliko število duhovnikov. Poznal sem kateheta in kasneje ustaškega vojnega kurata, ki mi je sam pripovedoval, da je lastnoročno sodeloval pri pokolu skupine otrok, katerih starše so pobili ustaši. Svoje dejanje je opravičeval s tem, da niso mogli otrok pustiti živih, kajti ko bi nekoč zrasli, bi se za smrt svojih staršev maščevali. Ta duhovnik se je imenoval Zvonko Brekalo. Videl sem in slišal duhovnika z imenom Laštro, ki je nekemu hrvaškemu oficirju pripovedoval, kako je bil navzoč pri velikem pokolu cele vasi po imenu Drakulići. Koljaški pohod je organiziral in osebno vodil frater z imenom Filipović. Videl sem župnika Kerna iz vasi Hinje, ki je nekoč prekinil mašo, da je lahko šel na pobijanje ljudi, ki so jih belogardisti nabrali po vaseh kot partizanske simpatizerje. Videl sem po Sloveniji mnoge požgane cerkve, katere so belogardisti spremenili v bojne bunkerje. Videl sem obraze deklet, katerim so belogardisti v živo lice vrezali peterokrake zvezde itd. itd. Moja mapa V imenu Kristusovih ran... obsega deset listov. To-

da če bi hotel upodobiti samo največje zločine, bi bilo tisoč listov premalo.

Naslov te mape je vzet iz belogardistične bojne parole: »V imenu Kristusovih ran — pogine naj vsak partizan!« Pod to parolo se je dogajalo tisto, kar je v mapi upodobljeno, in še mnogo več.

Temu pismu prilagam celotno mapo. Večina listov je originalnih odtisov, ki so bili odtisnjeni v Trnovskem gozdu nad Gorico v juniju 1944. Tam je bila majhna tiskarna IX. korpusa. V mapi je tudi tekst, ki je bil hkrati z izdajo mape napisan. Priložen je tudi prevod v vašem jeziku.

Za danes vam na hitrico pošiljam to. Če še kaj potrebujete, mi, prosim, takoj sporočite.

S spoštovanjem vas prisrčno pozdravlja

Dore Klemenčič«

*

Res. Napad na razstavo slovenske partizanske grafike v Pesaru na vzhodni obali Jadranskega morja me je več kot prizadel. Prizadela pa me je tudi nespodobna korespondenca, ki sta jo »za razcvet italijanskega naroda tako zavzeta« naslovila na dr. de Sabbata, našega iskrenega prijatelja in človeka, ki ga tudi sam visoko cenim in spoštujem, gospoda Rubinacci in Gaudenzi. To spoštovanje do njega in njegove osebnosti pa delijo z menoj vsi tisti slovenski likovni ustvarjalci, ki so imeli v oktobru čast nastopiti pred pesarškimi ljubitelji umetnosti, zasnovani tokrat na temo osvobodilnega boja in odporniškega gibanja v letih 1941 do 1945.

Med vojno sem doživel, kakor toliko drugih mojih znanih in neznanih soborcev, strahovite prizore zločinov, ki so jih uprizarjali nad svobodomiselnim ljudstvom nacifašistični okupatorji in njegovi zvesti hlapci: ustaši, četniki in belogardisti.

Svojo partizansko pot sem začel v Kozari. Še danes niso zbledeli spomini na krvava početja ustaških zločincev. Ko pa sem naposled peš in po čudnih ovinkih prišel v rodno Slovenijo, sem tudi tukaj videl prizore in sledove grozovitih morij, ki so jih belogardisti, »vojščaki Kristusa kralja«, kakor so se sami imenovali, zagrešili nad golorokimi pristaši osvobodilnega gibanja. Ti prizori, pa naj sem jih doživljal sam ali so mi o njih pripovedovali drugi, so me poslej nenehno spremljali in nekako v aprilu leta 1944 je v meni docela dozorelo spoznanje, da so se tisti, ki so stopili na pot izdajstva v imenu svete Cerkve, spopadli zavoljo svoje notranje razkrojeno-

Dore Klemenčič-Maj: Za Boga in vero, *1944*

Dore Klemenčič-Maj: Črna duša, *1944*

sti tudi z njenimi lastnimi moralnimi ter etičnimi zakoni in normami. Vseskozi pa me je vznemirjalo vprašanje moralnega profila tistega človeka, ki se je odločil za pot izdajstva lastnega naroda. Prav izdajstvo je osrednji motiv in vzrok za nastanek moje grafične mape. Njen naslov V imenu Kristusovih ran pa je že tedaj nedvoumno izpovedal, pod čigavim plaščem so umazani posamezniki iz vrst nacifašizmu naklonjenega dela katoliške duhovščine hoteli opravičevati svoja neodpustljiva dejanja.

Videl sem toliko gnusnih zločinov, razpetih med Kozaro in Slovenijo, toda tokrat ne mislim posebej govoriti o njih. Vsi naši ljudje jih poznajo in o njih so napisane zajetne knjige. Toda sam sem jih gledal čisto od blizu. Videl sem kateheta Zvonka Brekalo, svojega profesorskega kolega na banjaluški gimnaziji. Bil je drastičen primer verskega blazneža in izprijenca, ki je, ne meneč se za etične norme svoje Cerkve, z gnusnimi dejanji strahotno padel v zločin in postal med morijami prebivalstva celo ustaški kurat. Pozneje sem spoznal tudi duhovnika Laštra, ki je z navdušenjem pripovedoval o »vrlinah« fra Filipovića iz frančiškanskega samostana blizu Banja Luke. In slednjič sem si v Sloveniji dodobra ogledal tudi župnika Kerna iz Hinj, ki ga je zaradi njegovih izdajalskih početij in razpihovanja bratomorne vojne poklicala na odgovornost prav naša brigada. Njegova fiziognomija mi je še danes živo pred očmi. Pa tudi na procesu v Kočevju oktobra leta 1943 sem videl kaplana Šinkarja in vso njegovo izdajalsko bratovščino in lahko rečem, da je sleherni zapis v grafični mapi V imenu Kristusovih ran plod mojega osebnega doživetja, ocene ali spoznanja ob srečanjih s temi »vojščaki Kristusa kralja«. Na tem mestu torej lahko samo še ponovim besede velikega španskega slikarja Francisca Goye, ki je ob svojem grafičnem ciklusu DESASTRES DE LA GUERRA, obsojajoč grozote vojne, dejal: »Yo lo vi« — Videl sem!

In ker sem marsikaj videl oziroma doživel sam, mi ni bilo težko ustvariti podobe izprijenega človeka — in to je vidno v prvi sliki iz mape — ki se prične z »Judeževimi groši« in se prek vrste zločinov konča v poslednjem grafičnem listu »Črna duša«. Poslednja kaplja črne vesti izdajstvu in zločinu prodanega človeka.

Ob dogodku v Pesaru bi rad povedal, da pred več kot triindvajsetimi leti nisem imel namena risati samo navadnih, cenenih, rekel bi žurnalističnih karikatur. Vseobsežna tema našega pravičnega boja za svobodo je terjala od slehernega kreativnega umetnika dosti več. In tudi izraziti sem hotel dosti več, kot pa lahko zajema gola agitka. Uporabil sem izrazno tehniko — četudi malce groteskno — v nameri, da bi s tem izpovedal svoj umetniški in človeški revolt nad početji nosilcev bratomorne vojne — v likovnem jeziku!

Misel o ustvaritvi lastne mape z likovnimi zapisi o izdaji in izdajalcih sem nosil že dolgo v sebi. Toda bila je vojna in vrsta drugih opravil me je vedno znova odvračala od tega, čemur sem se hotel in nameraval posvetiti z vsem žarom. Zgodaj spomladi leta 1944 pa sem prišel na Primorsko v Čepovan in ideja o tem delu je v meni že docela dozorela. Lotil sem se dela, ki ni poznalo počitka. Prva skica mi je že dala idejo za drugo in tako je šlo v pravi umetniški vnemi vse do desete. Medtem pa je bil prišel po konspirativnih partizanskih kanalih tudi linolej z lesoreznimi noži in dokončno delo se je na moje veliko veselje tako tudi začelo. Mimogrede naj povem — in to bo gospoda Rubinaccioja in Gaudenzija gotovo zanimalo — da so mi te dragocene pripomočke poslali v Trnovski gozd prav italijanski partizani, ker jih na našem teritoriju kljub večkratnem povpraševanju naših intendatov ni bilo mogoče dobiti. Vrste vdanih privržencev boja proti nacistični Nemčiji nismo imeli samo v Trstu, Vidmu in Gorici, temveč tudi po vsej Padski nižini, tja do Milana in drugih italijanskih mest. In noži, s katerimi sem izrezal »inkrimirano« mapo V imenu Kristusovih ran, so prišli prav iz glavnega mesta Lombardije. Bratstvo ali pobratinstvo, ki smo mu danes priča med slovenskimi in italijanskimi mesti, torej ni stvar novejšega datuma. Njegove globoke korenine so pognale že v skupni borbi proti fašizmu pred več kot celo četrtino stoletja.

In rezal sem tako, kot sem bil videl in doživljal. Rezal v bornih kmečkih hišah, ko se je nad moje skice z začudenjem in radovednostjo v očeh sklanjala kopica otrok. Rezal na Lokvah v svoje zadovoljstvo in v zadovoljstvo partizanskih tovarišev. Rezal celo v temačnem gozdu med nemško ofenzivo. Samo za dober lučaj daleč proč je taborila angleška vojaška misija. Pa je prišel prav tisti trenutek do mene kapetan Dawis in si z rahlim nasmeškom ogledoval moje delo. Bržkone sprva ni mogel docela razumeti, kaj počnem, ko so komaj nekaj sto metrov stran pošastno regljale strojnice in pokale bombe. Verjetno se mu prav zaradi tega nisem zdel čisto pri pameti. Ko pa je videl, da pod vrezi

ostrih nožičev nastajajo groteskne podobe ljudi, ki streljajo v noč iz cerkvenih zvonikov in oken, je presenečen nad to motiviko le začel z menoj živahen pogovor: Kakšna je vloga umetnosti v življenju človeka, v zgodovinskih trenutkih nekega naroda? In kmalu sva si bila edina v prepričanju, da čas, ki smo mu priča, in vojna, ki smo jo nosili na svojih zastavah, ne zasluži samo vseh sil vojaka, temveč tudi umetnika.

Junij 1944. Fašistična pošast je zmerom bolj izgubljala tla pod nogami. Ko sem končal mapo z desetimi grafikami, sem napisal tudi besedilo, ki je nekakšna vzporednica grafičnim listom. Ko so partizanski kurirji raznesli mapo na vse strani, na Dolenjsko, Gorenjsko, Štajersko, v Belo krajino, sem se zavedel, da sem dovolj jasno izpovedal, kako je domači izdajalec dosti bolj nevaren kot pa okupator, da je notranji razkroj v narodovem organizmu v svoji zahrbtnosti nevarnejši kot pa rana, dobljena od zunaj.

Mapa je tako prišla v roke ljudi. Prelistavali so jo borci v enotah naše vojske, z začudenjem pa so strmeli vanjo tudi tisti, na katerih kožo je bila pisana. Nekateri ugledni člani Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Primorsko so mapo sprejeli z odobravanjem. Priporočali pa so mi, naj za območje Primorske ne uporabim linoreza, ki prikazuje duhovnika z revolverjem v roki, ker se primorski duhovniki dobro držijo in tudi docela soglašajo z idejami našega boja. To pa seveda ni moglo veljati za nekatera druga območja Slovenije, koder so moje grafike zadele belogardistične posameznike in vso njihovo izdajalsko srenjo več kot v živo.

Ko je mapa V imenu Kristusovih ran dosegla Dolenjsko in tudi nekatere vodilne institucije našega boja, pa čete, bataljone, brigade in divizije, sem dan za dnem prejemal pisma od znancev in prijateljev pa tudi od neznanih borcev. Vsi so odobravali to edicijo, ki je zagledala luč sveta v tako hudih časih in je tako pogumno pogledala resničnosti v obraz. Niso bili redki, ki so menili, da je likovna vsebina te mape ostra razlaga bistva belogardizma, da slika včasih deluje lahko dosti bolj učinkovito, kot pa izgovorjena ali pa napisana beseda.

Seveda je odveč pripovedovati, kako srečen sem bil v potrditvi svojih prizadevanj. Slišal sem tudi za vsebino pisma, ki da ga je pisatelj France Bevk pisal z Baze 20 svoji ženi Davorini na Primorsko. V njem ji pripoveduje, da je likovna mapa V imenu Kristusovih ran sprožila v vrhovih vodstva osvobodilnega boja živahno polemiko. Nekateri so bili mnenja, da je to zgolj politična propaganda v obliki grafike, drugi so zatrjevali, da je to prava umetnost, tretji spet, da gre za likovno izražanje, ki da je za današnji čas zelo živo in nasprotno, da je to nekoliko zastareli »ekspresionizem«.

Spet in spet sem si začel zastavljati nova vprašanja. Spet me je zanimalo izdajstvo človeka, njegova okrnjena moralna podoba, zlasti pa še »posebnost« izdajstva našega slovenskega človeka. Ovedel sem se, kaj pravzaprav je hlapčevstvo, tisto hlapčevstvo, ki se sprevrže v podlost. In iskal sem primere v naši narodni zgodovini. Slednjič sem se ustavil v mislih ob pogromih, ki jih je uprizarjal nad privrženci reformacije tedanji ljubljanski škof Tomaž Hren. Ali ni s svojim početjem zadušil razvoj naše kulture za dobo skoraj dveh stoletij? Ali niso poldrugo stoletje za tem, ko je Primož Trubar v čast in slavo svojega ljudstva napisal zanj prvo knjigo, na Slovenskem, natančneje v Ribnici na Dolenjskem, sežigali še »čarovnice«, o čemer sem se tudi sam poučil iz dokumentov, shranjenih v muzejih. Po kakšnih strmih stopnicah smo morali potem capljati Slovenci, preden nam ni blisnilo vsaj malo vedrine in ponosa iz naših preroditeljev, Vodnika, Prešerna, Levstika in drugih znamenitih mož naše kulture. Toda v zavesti našega človeka je kljub nastopu in delovanju pokončnih mož naše kulture vendarle ostalo nekaj tistega, česar niso mogla izbiti iz njega niti dolga stoletja in kar je našlo godna tla prav pod zaščito okupatorja v letih druge svetovne vojne. Nenavadna, rekel bi groteskna upodobitev teh mračnih in neosveščenih sil v naši polpretekli zgodovini je samo moj likovni opomin na to, med našim osvobodilnim bojem še vedno pričujočo rakavo tvorbo na telesu razsvetljenega in za nove socialne ter humane cilje se borečega majhnega slovenskega naroda.

O tem gospoda Gaudenzi in Rubinacci gotovo nista razmišljala!

Ali je med našim bojem kdo »uradno« ocenil mojo grafično mapo? Tudi na to vprašanje lahko odgovorim pritrdilno. Izšli sta dve kritiki, bolje rečeno recenziji o tem mojem delu. Prva v poletju 1944 izpod peresa pisatelja Ivana Potrča v Ljudski pravici, drugo — kmalu za tem — pa je napisal v Slovenskem poročevalcu France Mihelič, akademski slikar in partizan, tvorec tistega Franca v meniški kuti, ob katerega se je dottore Gaudenzi prav tako spotaknil v bolognj-

skem listu RESTO DEL CARLINO. Upoštevanja je vredno, da sta tako Potrč kot Mihelič kreativna umetnika: prvi kot pisatelj, drugi kot slikar-grafik. V svojih ocenah si nista niti najmanj prizadevala, da bi dala mojim grafičnim listom, čeprav sredi boja, kakršenkoli propagandni pomen, da bi tako ali drugače podprla našo tedanjo politično linijo. To tudi ni bilo treba. Moji listi so govorili in obtoževali sami po sebi! Napisala pa sta oceni iz čisto človeško — umetniškega stališča in iz obeh pisanj je bilo mogoče razbrati, da so to grafike, ki imajo svojo vsebino in svoj namen — in nenazadnje tudi svojo umetniško vrednost!

In če se slednjič ozremo zdaj tudi na to, kar je zapisal ob razstavi teh in podobnih grafik dottore Gaudenzi, ko svari pred »ničvredno« umetnostjo »tovarišev«, ko govori o umetnosti, ki da ne more biti kreativna, »če je potlačena, posiljena in ponižana«, ko vse likovne ustvarjalce našega narodnoosvobodilnega boja, razstavljajoče v Pesaru, vrže kar v en koš z zlobnimi insinuacijami v zvezi s Sinjavskim in Danijelom, mu je treba odkrito povedati, da se tedaj niti en sam komunist ni vtikal v kreativnost partizanskih slikarjev, pa tudi v moja dela ne. Če pa je kdo od komunistov, ki so dvignili v naši deželi upor proti fašizmu, razpravljal karkoli o tem, je to storil torej popolnoma drugače, kot pa to trdi danes gospod Gaudenzi, zgolj s pravico osebnega mnenja, ki ga ima vsak človek ne glede na njegovo ideološko prepričanje. O Ždanovu, o stalinističnih pogledih na umetnost, o normah v njej, smo slovenski umetniki zvedeli šele po vojni. Tedaj pa, ko smo bíli boj za osvoboditev svoje dežele in s tem tudi vseh ljudstev zasužnjene Evrope, smo v svoji umetniški zavzetosti poslušali samo svojo vest in svoje srce. Vsebina našega boja je bila tako dramatična, tako bridka in krvava, da se nam zares ni bilo treba zgledovati pri tujih »vzorih«, ki jih, kakor že rečeno, niti poznali nismo, in da je šlo pri stvari za vse prej, kot pa za »plod avtorjeve sektaške domišljije« kot namiguje na to drugi gospod, z imenom Giuseppe Rubinacci.

Če pa naj že spregovorimo besedo ali dve o »diktatu« v delih partizanskih umetnikov, potem to zanesljivo niso bili od Gaudenzija poimenovani »tovariši«, ki bi bili kaj diktirali. Če je kdo partizanskemu umetniku diktiral vsebino njegovega dela, potem so bili to izključno samo okupatorji in njihovi pomagači s svojim obstojem in samo njim in vsem njihovim početjem se moramo zahvaliti, da smo svoje delo opravili tako in ne drugače.

Razveseljivo pa je, da pojav oživljanja fašistične miselnosti v Italiji ni splošen pojav. Zanj se ogrevajo samo nekateri, katerih pa vendarle ne gre prezreti, kajti njihovo zahrbtno ali odkrito delovanje lahko naredi veliko škodo. Bratstvo, ki smo ga ustvarili v skupnem boju z italijanskimi tovariši, na katere nas vežejo nepozabni spomini, nam daje danes polno možnosti in pravico, da živimo v dobrih sosedskih odnosih in da se drug od drugega učimo.

Tudi meni so bili zmerom pri srcu ustvarjalci italijanske kulture, pa naj bo to v likovni umetnosti, v glasbi, v pesništvu... Resnični dediči te kulture pa niso in ne morejo biti tisti, ki kričijo v njenem imenu in pozivajo na sveto vojno proti »tovarišem«. Gospoda Rubinaccija in gospoda Gaudenzija bi rad opozoril na to, da je zlohoten in boleč refren fašističnih »nosilcev dvatisočletne kulture« v letih 1941 do 1945 skopal prenekateri grob svobodomiselnim in za pošteno sožitje med vsemi narodi borečim se Slovencem.

Sicer pa: ves svet pozna naše gostoljubje, ves svet ve, da dobro ne vračamo z zlim! Ali si morda gospoda Rubinacci in Gaudenzi ne bi potrudila priti v Ljubljano? Če sta resnicoljubna — o čemer me pa za zdaj ne prepričata — jima bo sprehod od dokumenta do dokumenta v našem muzeju in istitutu znova potrdil, da razstava slovenskih umetnikov-partizanov zares ni v nobenem primeru žalila čustev katoliških Pesarčanov in da zares ni plod nobene sektaške domišljije.

M. M.

JANKO JARC: PARTIZANSKI ROG

Kočevsko pogorje, ki ga poznamo pod imenom ROG, je med osvobodilnim bojem postalo eden najbolj znanih predelov slovenske zemlje. V roških gozdovih je bilo dolgo časa prebivališče slovenskega vojaškega in političnega vodstva osvobodilne vojne in ljudske revolucije ter osrednjih organov in ustanov. Iz gozdov Roga so vodile niti v vse predele Slovenije in v vrhovni štab k jugoslovanskemu političnemu in vojaškemu vodstvu. Od poletja 1942 je bila po roških gozdovih skrita cela vrsta partizanskih bolnišnic. V gozdovih Roga so nastajale prve delavnice, iz katerih je od leta 1943 nastajal cel sistem partizanskih tehničnih in mehaničnih obratov ter delavnic. Za Dolenjsko in Belo krajino pa je bila pomembnost Roga v tem, da je bil v prvem letu oboroženega upora varno zbirališče in prezimovališče prvih dolenjskih partizanskih skupin in enot, tu pa je bilo tudi zatočišče vrste odborov in komisij. Odveč bi bilo torej pisati o pomenu Roga v slovenskem osvobodilnem boju. Pa tudi o tem, kaj se je v gozdovih Roga vse dogajalo med osvobodilnim bojem, je že precej znano. O Rogu, o življenju na Bazi 20, sedežu političnega vodstva osvobodilnega boja, o življenju v partizanskih bolnišnicah, o roški ofenzivi in hajkah po Rogu je bilo pravzaprav veliko napisanega. Vendar je vse to ostalo razdrobljeno, raztreseno po revijah, časnikih, po spominskih knjigah. Knjige, ki naj bi v celoti zajela vsa dogajanja na Rogu in okrog njega, doslej nismo imeli. Zdaj jo imamo. Napisal jo je znani novomeški zgodovinar Janko Jarc, sam avtor večine spisov o osvobodilnem boju na Dolenjskem, neutrudni zbiratelj partizanskega spominskega gradiva. Knjiga pod naslovom PARTIZANSKI ROG je izšla pri Dolenjski založbi, ki pa je od takrat, ko je končala svojo samostojno dejavnost, vključena v mariborsko založbo Obzorja. Tako je torej mariborska založba dejansko posredovala slovenskemu človeku knjigo o partizanskem Rogu.

Jarčeva knjiga o Rogu ima najprej kratek prvi del, v katerem je govor o Rogu v preteklih stoletjih. Zlasti o poselitvi Roga in o nemških Kočevarjih so podatki, čeprav precej skopi, dobrodošli. Poglavitni del knjige nosi naslov Partizanski Rog. Ima pa celo vrsto poglavij. V posameznih podaja avtor najprej zgodovino dogajanj v vojnih letih. Rog, zbirališče dolenjskih partizanov, Partizanska spomlad 1942, Prvi znanilci viharja, Roška ofenziva, Ponovni vdori na Rog, Italija položi orožje, Šest tednov svobode v jeseni 1943, Zavarovanje Roga in boj za dolino Krke, Zadnji boji za Krko in Rog, to so naslovi nekaterih poglavij, ki jih je vseh skupaj trinajst. Temu kronološkemu pregledu vojnih dogodkov v okviru Roga pa slede štiri poglavja. Prvo govori o partizanskih bazah, drugo o bolnišnicah, tretje o tiskarnah in delavnicah, zadnje pa o pomembnejših krajih na območju Roga. Opombam slede povzetki v angleščini in ruščini.

Jarčeva knjiga je dokumentarna. Pripoved je vseskozi dokumentirana. Kljub taki naravi pa je knjiga vendarle zanimiva, napisana tako, da jo bo z užitkom prebiral vsakdo. Zato torej ne gre za nikako znanstveno izdajo, temveč za poljudno napisano dokumentarno knjigo o vlogi in pomenu Roga v osvobodilnem boju, pa za knjigo, ki kolikor mogoče prikaže vse dogajanje okoli tega tako pomembnega in osrednjega gorovja v naši najnovejši zgodovini. Ta svoj namen knjiga v celoti izpolnjuje. Vendar je treba ob tej knjigi zapisati pripombo.

O Rogu, o delovanju političnega in vojaškega vodstva na njem, o partizanskih bolnišnicah in delavnicah, ki so v teh gozdovih našle svoje zatočišče, je bilo že precej napisanega. Pričakovali bi torej, da bo knjiga o partizanskem Rogu prinesla vse, kar o njem že vemo. Toda ko vzamemo v roke delo Janka Jarca in listamo po straneh, ki opisujejo zgodovino vojnih dni tega področja, vidimo, da nam ta knjiga ne pove vsega. Pravzaprav malo.

Zato je točna avtorjeva trditev, ki je, zavedajoč se tega, že v svoji uvodni besedi napisal, naj bo njegova knjiga predhodnica zajetnejšega in temeljitejšega dela, ki bo z vso dokumentarno tehtnostjo tako nam kot bodočim rodovom razkrivalo vso pomembnost Roga in njegovega sosedstva v velikem osvobodilnem boju. Seveda bo za prikaz celotnega dela in življenja posameznih baz, bolnišnic, delavnic in raznih odborov potrebno napisati najprej monografije, iz katerih bo mogoče sestaviti šele pravo delo o pomenu Roga v narodnoosvobodilnem boju. Tako je bila torej dalj časa napovedana in pričakovana knjiga že vnaprej obsojena na to, da ostane nepopolna. In da bo ostala šele

zametek bodoče monografije o Rogu. Čeprav nam Jarčeva knjiga na kakih 250 straneh teksta, dopolnjenega z mnogimi fotografijami, vendarle pove dosti, čeprav je avtorjeva velika zasluga, da imamo sploh vsaj to, kar nam ta knjiga nudi, čeprav moramo dati Janku Jarcu, kot zaslužnemu zgodovinarju našega osvobodilnega boja, vse priznanje za zbiranje gradiva in njega obdelavo, pa nas njegova knjiga vendarle ne more zadovoljiti. Kajti zdi se nam, da je glede na vse, kar se je na Rogu in okrog njega dogajalo, vse preveč skromna. Končno bi bil danes vendarle že čas, da bi imeli o Rogu napisano tehtno in kar se da popolno delo, ki bo slonelo na podrobnih kronikah partizanskih bolnišnic, kronikah dela in življenja na Bazi 20, kronikah partizanskih delavnic, ne pa da smo po tolikem času dobili šele zametek bodočega večjega dela, zametek, za katerega se bojimo, da bo ostalo le pri njem.

Janko Jarc je opravil veliko delo. Njegovega pomena ni mogoče umanjšati s temi pripombami. Končno je njegovo gradivo vendarle zbrano v knjigi, ki vseskozi govori le o Rogu. V njej je zbrano veliko snovi, ki je tako ohranjena in dostopna. Toda tudi izid te knjige nas ne odvrača od tega, da si ne bi želeli večjega, popolnejšega in temeljitejšega dela, ki bi vse več povedalo o bazah in bolnišnicah ter o usodah ljudi, ki so tam živeli in delali za zmago Osvobodilne fronte. S prelistavanjem Jarčeve knjige se o vsem tem le deloma, vsekakor pa premalo izčrpno seznanimo. Knjiga Janka Jarca naj bi bila torej spodbuda za nadaljnje delo, predvsem pa za monumentalnejše delo o Rogu. Čas za to bi vsekakor že bil.

S. R.

SLOVENSKE ZALOŽBE V LETU 1968

Potem ko smo pregledali založniško dejavnost v letu 1967, si na kratko oglejmo kaj pripravljajo slovenske založbe za prihodnje leto. Kljub težavam v založništvu, kljub težji prodaji knjig, so programi slovenskih založb za leto 1968 vseeno bogati, pestri in, upajmo, tudi kvalitetni. Morda nekatere založbe spričo gospodarskih težav skrčujejo svoje programe in iščejo novo pot. Pri drugih založniških ustanovah pa se nam spet zdi, da se kar naprej razvijajo, da širijo svoje programe in povečujejo število knjig. Nekatere založniške hiše pa spet ostajajo v solidnih mejah in tehtno, premišljeno skrbe za to, kako bi čimveč dobrih knjig spravile na slovenski knjižni trg. Naj velja to za ene ali za druge, navsezadnje se ob prebiranju obširnih knjižnih programov vendarle vprašujemo, ali bo slovenski knjižni trg mogel vse to prebaviti. Res je, da vse, kar vsebujejo okvirni programi, ne bo izšlo. Toda če odštejemo četrtino, bo tudi to, kar ostane, še vedno veliko. Ob razmeroma visokih cenah knjig smemo biti več kot veseli, če slovenski bralci pokupijo toliko knjižnega bogastva, kot ga ponujajo slovenske založbe. Sicer pa ni tu mesto, da bi razpravljali o problemih založništva in o težavah pri širjenju dobrih knjig med naše ljudi. Oglejmo si, kaj vse so pripravile slovenske založbe za prihodnje leto in polistajmo po knjižnih programih.

ZAVOD BOREC

je edina slovenska založba, ki izdaja izključno dela s partizansko, vojno in revolucionarno tematiko. Na eni strani pomeni to za založbo sicer omejitev programa, na drugi strani pa daje možnost neizčrpne izbire te tematike, zlasti v svetovnem slovstvu. Seveda je danes v svetu in pri nas zanimanje za tovrstna dela nekoliko manjše. Na drugi strani pa spet velja, da so kvalitetna dela te vrste deležna takega zanimanja kot le malo katera druga knjiga. Pogoj je le v tem, da so dela kvalitetna. Zato je prav skrb za kvaliteto, pa naj gre za prevode ali za domača dela, poglavitna skrb urednikov. Upajmo, da je bila tudi pri izbiri del, ki bodo izšla v letu 1968, odločilna predvsem kvaliteta. Moramo pa že takoj ugotoviti, da je ta založba posvetila tudi domačim avtorjem potrebno skrb, saj bo izšlo več knjig domačih pisateljev.

Naj najprej omenimo zbornik Prebujenje, ki bo antologija partizanske pro-

ze. V tej knjigi bodo zbrana dela, ki so jih slovenski književniki napisali med osvobodilnim bojem in jih objavili že tedaj v ilegalnem tisku ali pa takoj po vojni. Ko bosta izšli še antologiji partizanske dramatike in poezije, bomo dobili izčrpen prikaz domače literature, ki je nastala med vojno. Matevž Hace je že tako dober znanec, da ga res ni treba posebej predstavljati. Zavod Borec bo izdal pod naslovom Zadnji obisk partizanske zgodbe, v katerih s sugestivno besedo slika usode posameznikov v težkih vojnih preizkušnjah. Roman Iva Zormana Čez dvajset let bo vse drugače pa pripoveduje o sedanjosti nekdanjih partizanov, ki so si prihodnost vendarle drugače predstavljali. Svojevrstna bo pesnitev Jožeta Šmita Koleselj iz Cedilike, posvečena štajerskim fantom, ki so jih mobilizirali v nemško vojsko in so trpeli ter krvaveli po evropskih bojiščih, dokler se jim ni ponudila možnost, da se s prekomorskimi brigadami vključijo v osvoboditev domače zemlje. Med spominskimi deli naj omenimo spomine Frančka Majcna, ki osvetljujejo doslej manj znane stvari iz delovanja OF v Ljubljani, zlasti krščansko-socialne skupine.

Med prevodnimi literarnimi deli, ki jih bo zavod Borec izdal v prihodnjem letu, je pravzaprav en sam roman, in sicer tekst znanega avtorja Duška Kalića. Gre za roman Pomračena stran, ki svojevrstno prikazuje življenje v nemškem taborišču. Iz jugoslovanske književnosti izide še prevod spominov enega še živečih herojev Vlada Šegrta, ki prikazuje začetke vstaje v Bosni in Črni gori preprosto, toda neposredno in sugestivno. Zanimivi bodo spomini nekdanjega šefa zavezniške vojaške misije pri vrhovnem štabu NOV Fitzroya Macleana, ki bodo izšli v slovenskem prevodu pod naslovom Vojna na Balkanu. Maclean ni samo politik in zgodovinar, temveč tudi duhovit pripovedovalec, obenem pa velik prijatelj jugoslovanskih narodov, kar izraža tudi v tem svojem delu. Diplomatska zgodovina druge svetovne vojne bo obsežena v knjigi Herberta Feisa z naslovom Churchill, Roosevelt, Stalin. Zgodovino gestapa prikazuje knjiga francoskega avtorja Jacquesa Delarua, Kljub tolikemu času, ki je minil od konca tega organiziranega nasilja, bo delo močno aktualno. Češka avtorja Dušan Hamžik in Jiři Pražak sta z zgodovinsko točnostjo opisala dogodke v zvezi z atentatom na Heydricha ter s knjigo prikazala tudi delovanje čeških rodoljubov. Upore proti avstro-ogrski monarhiji po

Barlach Ernst: Tragično leto, *1936, les*

koncu prve svetovne vojne osvetljuje knjiga Karla Pichlika, medtem ko knjiga svetovnoznanega novinarja Wilfreda Burcheta, ki je leta 1965 živel med južnovietnamskimi partizani, pripoveduje o vojni v Vietnamu.

Upamo, da bodo navedene knjige take, kakršne si želimo, umetniško prepričljive, dokumentarno dognane in da tudi memoarska dela ne bodo samo faktografske obnove dogodkov. Kajti s povprečnimi knjigami, pa četudi govore o osvobodilnem boju in revoluciji, ne moremo več osvajati bralcev.

ZALOŽBA OBZORJA

Ni sicer umestno, da bi eni ali drugi založbi peli hvalo. Toda mariborski založbi Obzorja moramo izreči vsaj to priznanje, da je svojo dejavnost razvila zelo široko, pri tem pa pokazala dvoje: posluh za aktualnost in vso pozornost za izvirno slovensko literaturo. Program založbe Obzorja za prihodnje leto pa kaže, da se založba tudi v letu 1968 tem načelom ne bo izneverila. Samo nekaj osnovnih podatkov. Program obsega nič manj kot 78 (!) naslovov, ki jih bo založba izdala v štirinajstih zbirkah. Med izvirnimi slovenskimi novitetami je napovedanih kar 15 novih knjig ne glede na to, da so nekatera dela slovenskih avtorjev razporejena še v druge zbirke. Kaj hočemo še več? Včasih smo še delali razlike med osrednjimi slovenskimi založbami in onimi na obrobju slovenskega ozemlja. Toda založba Obzorja je postala tako plodovita, da bo, če še ni, prekosila druge založniške ustanove ter se med slovenskimi založbami uvršča na vodilno mesto. Založba Obzorja ima za prihodnje leto pripravljenih toliko knjig in toliko zbirk, da bi vseh niti našteti ne mogli. Naj se zato omejimo samo na najvažnejše.

Začnimo pri izvirnih leposlovnih delih domačih avtorjev. Leopold Suhodolčan, ki nas je pred dvema letoma prijetno presenetil z romanom Svetlice, letos pa spet z Dobrijsko balado, bo izdal nov roman, Bog ljubezni. Gre za sodoben roman iz istega okolja kot prejšnja dva teksta, z umetnikom kot osrednjo osebnostjo, za roman, v katerem se zrcali naš svet s svojimi številnimi dilemami. Kot Suhodolčan postaja tudi Pavle Zidar stalen gost na programih založbe Obzorja. Tekst Barakarji, v katerem obuja svoje mladostne spomine pomeni sicer odmik od pisateljeve družbenokritične angažiranosti. Druga knjiga istega avtorja ima naslov Piranske razglednice. Tudi tu se je sicer odmaknil od družbene problematike ter se lotil ljubezenske tematike. Tudi Borisa Pahorja ne moremo več pogrešati v vsakoletnem programu založbe Obzorja. V letu 1968 izide njegovo najnovejše delo Skarabej, dnevnik s potovanja po Sredozemlju, ki ne bo samo potopisni dnevnik, temveč vse bolj poglobljeno delo, polno aforizmov in reminiscenc. Med domačimi avtorji srečamo tudi predstavnika starejše literarne generacije, in sicer Maksa Šnuderla, ki ga poznamo zdaj bolj kot političnega delavca. Še iz predvojnega časa je rokopis Osvobojene meje, ki v ekspresionističnem slogu pripoveduje o bojih za severovzhodno mejo. Delo bo izšlo v spomin na petdesetletnico teh dogodkov. Novi roman mariborskega avtorja Janeza Švajncerja Karneval, po vrsti že četrti, pripoveduje v poetični privzdignjeni govorici o zadružnem prekupčevalcu in njegovi ljubezenski avanturi. V drugi zbirki pa izide roman Vladimira Kavčiča Ogenj in pepel, ki je zgodovinska freska o Poljanski dolini v času nemške okupacije. Potem imamo dve knjigi novel. Kamen je naslov druge novelistične zbirke Rudija Šeliga, ki piše sicer najbolj eksperimentalno prozo. Druga zbirka nosi naslov Moloh, njen avtor pa je Braco Rotar. Ne smemo prezreti romana Vitomila Zupana Vrata iz meglenega mesta, ki je bil napisan že pred časom, pa še ni bil objavljen. Posvečen je proletarski mladosti junaka iz ljubljanskega predmestja. Potem imamo še nekaj pesniških zbirk. Za petinsedemdesetletnico Janka Glazerja izide izbor njegovih pesmi Pohorje, z nekaterimi še neobjavljenimi pesmimi. Tudi knjiga Romantika jekla bo prinesla izbor iz petih pesniških zbirk Lojzeta Krakarja. Prometej ali tema v zenici sonca pa je naslov najnovejše stvaritve Vena Tauferja. Gre za dramo v verzih z antíčno tematiko. Prihodnje leto pa poleg tega izide še troje pesniških prvencev, in sicer pesniške zbirke Alenke Glazer, Jožeta Olaja in Hermana Vogla.

Mariborska založba Obzorja bo prihodnje leto izdala tudi veliko prevodov, ki pa jih vseh ne moremo našteti. Ustavimo se vsaj ob nekaterih pomembnejših, ki bodo pritegnili še posebno pozornost slovenskih bralcev bodisi zaradi tematike, ki jo obravnavajo ali zaradi posebnih estetskih ali idejnih vrednot. Znani ameriški pisatelj Herman Wouk, avtor Upora na ladji Caine, je napisal roman o lepi, ambiciozni newyorški ženi in mladem popevkarju, roman, ki so ga posneli tudi za film. Ta tekst Marjorie Morningstar dobimo torej tudi v slovenskem prevodu. Popularni Hans Helmut

Kirst bo ponovno zastopan, z romanom Zadnja postaja, v katerem opisuje nacistične oficirje v ameriškem ujetniškem taborišču. Kritično podobo povojne nemške zgodovine predstavlja tudi roman Divja leta, delo Stefana Amberga, pri nas še neznanega nemškega avtorja. V ponatisu izide Croninov roman Zvezde gledajo z neba ter roman Daphne Adeane Maurica Baringa. Tudi trije romani Stefana Zweiga o Napoleonovem policijskem ministru Josephu Fouchéju, o Mariji Antoinetti ter Mariji Stuart so slovenskim bralcem znani iz predvojnih izdaj. Zaradi kvalitete jih je založba znova uvrstila v svoj program. Zanimiv kot zgodovinski dokument bo roman o usodnih dogodkih po zavezniškem izkrcanju v Normandiji, zlasti dogodkih v zvezi s Parizom, katerega je Hitler ukazal uničiti. Boj za francosko prestolnico sta odlično prikazala Larry Collins in Dominique Lapierre v tekstu z naslovom Gori Pariz?

Zbirka romansiranih biografij o slavnih umetnikih (Veliki možje) bo letos prinesla tri knjige, med katerimi utegne biti najzanimivejša knjiga o Hemingwayu, delo pisateljevega prijatelja in zapisovalca njegovih misli Alfreda Hotchnerja. Druga dva romana bosta posvečena Paganiniju in Rembrandtu. Razpotja je naslov esejistične zbirke, ki je doslej najpomembnejša zbirka te vrste pri nas. Prihodnje leto izideta dve knjigi, s knjižnimi kritikami Jožeta Šifrerja ter s študijami Tarasa Kermavnerja o najmlajši slovenski pesniški generaciji. Založba Obzorja bo tudi v prihodnjem letu izdala pet knjig za mlade bralce, izdajala bo zbirko Iz antičnega sveta, dala na knjižni trg pod naslovom Iz slovenske kulturne zakladnice Aškerčeve balade ter Samorastnike Voranca Prežiha ter v zbirki Likovna obzorja monografiji posvetila Maksimu Gaspariju ter Gabrijelu Stupici. Povrh vsega pa bo cela vrsta knjig izšla še izven zbirk. Med njimi Janka Lavrina življenjepisi o Tolstoju, Dostojevskem in Gogolju, Lojzeta Peniča knjiga Po sledovih NOB v Slovenski Bistrici. Knjiga Pisma ustreljenih v okupirani Sloveniji, kar bo razširjena izdaja znanega dela, katerega sta pripravila Milan Ževart ter Stane Terčak.

Naj bo dovolj. Že to, kar smo omenili, je toliko, da kaže izredno široko dejavnost mariborske založbe, ki nas tudi v prihodnjem letu najbrž ne bo razočarala.

Prav v zvezi z Obzorji pa naj omenimo še, da je ta založba prevzela v svoje okrilje založniško ustanovo iz Novega mesta. To je

DOLENJSKA ZALOŽBA

ki je pred dvema, tremi leti utihnila zaradi materialnih težav, pa jo je že v letošnjem letu, s tem ko jo je prevzela v svoje okrilje, obudila k življenju mariborska založba. Iz programa založbe Obzorja lahko posnamemo, da bosta v prihodnjem letu v okviru knjižnega programa Dolenjske založbe izšli dve knjigi. Prva knjiga bo zbornik zgodovinskih razprav o Novem mestu, izdan v počastitev 600-letnice dolenjske metropole. Druga knjiga pa bo Valvasorjevo delo Prizorišče človeške smrti, latinsko nemški tekst v verzih s 122 bakrorezi, ki so delo Novomeščana Ivana Kocha. Nova izdaja bo latinsko-slovenska z likovno študijo Emilijana Cevca.

PREŠERNOVA DRUŽBA

Založba Prešernova družba je zrastla iz svetlih tradicij slovenskega založništva, da bi najširšemu krogu bralcev posredovala kvalitetna dela za vsakomur dostopno ceno. Zato Prešernova družba izda vsako leto kolekcijo knjig s tradicionalnim koledarjem, poleg tega pa med letom še umetniško dognana dela, ki so zanimiva za prav vsakega prijatelja branja. V letu 1968 bo Prešernova družba izdala v redni knjižni zbirki poleg koledarja povest Karla Grabeljška, znanega avtorja partizanskih povesti in romanov, Ti drobni otroški koraki, v kateri je avtor posegel po sodobni tematiki in obdelal odnose med starši in otroki. Izbor najlepših Gregorčičevih pesmi je namenjen ljubiteljem poezije. Roman Ivana Olbrahta Žalostne oči Hane Karadžičeve obravnava usodo židovstva v Podkarpatski Rusiji. Četrta knjiga poleg koledarja pa bo bogato ilustrirana knjiga o Jugoslaviji in sosednih državah. Napisal jo je Avguštin Lah. Za doplačilo izideta Jurčičev roman Doktor Zober ter poljudnoznanstveni spis Antona Polenca Pogovor z živalmi.

Drugi del dejavnosti Prešernove družbe obsega izdajanje zanimivih in kvalitetnih leposlovnih del v zbirki žepnih romanov. V letu 1968 bo Prešernova družba izdala šestero knjig. Roman Alana Patona Jokaj, ljubljena dežela pripoveduje o rasnem zatiranju v Južni Afriki. Pisatelj John Knittel, ki ga poznajo slovenski bralci po več romanih prevedenih tudi v slovenščino (Via mala, Teresa Etienne, El Kakim) je v romanu Abd El Kader orisal boj Maročanov za svobodo v boju proti kolonialistični Franciji. Avtor romana iz življenja italijanskih partizanov je Italo Calvino. Zad-

nji roman Williama Faulknerja Zlikovci bo gotovo našel obilo bralcev tako kot roman grškega pisatelja Angelosa Doksasa Človeška kri, ki pripoveduje o grško-turški vojni v Mali Aziji po prvi svetovni vojni. Zadnji tekst bo norveški roman Nočna straža, ki ga je napisal Tarjei Vesaas.

CANKARJEVA ZALOŽBA

Cankarjeva založba v Ljubljani izdaja sicer dve vrsti knjig. Na eni strani leposlovna dela, na drugi strani pa skrbi kot menda edina založba v Sloveniji za izdajanje znanstvene in poljudnoznanstvene literature, posebno še za filozofska in politična dela. Izdajanje marksističnih klasikov, filozofskih del, publikacij, ki govore o aktualnih družbenih problemih, prav gotovo ni lahka naloga, zlasti ne v času, ko načelo ekonomske rentabilnosti vse bolj vpliva na oblikovanje založniških programov. Vendar Cankarjeva založba z družbeno pomočjo izdaja tovrstna dela v več knjižnih zbirkah. Naj omenimo samo že popularno Malo knjižnico marksizma-leninizma, zbirko Sodobni problemi socializma, zbirko z naslovom Delavska univerza ter zbirko publikacij z naslovom Naši aktualni družbeni problemi. Čeprav je sicer izdajanje tovrstnih del terjalo na eni strani večjo angažiranost sodelavcev založbe (izbor, grajenje terminologije, prevajanje, opremljanje knjig z opombami in komentarji, pisanje uvodov) ter več gmotnih sredstev, vezanih na daljše obdobje, je Cankarjeva založba vendar s temi izdajami opravljala pionirsko in družbeno pomembno delo. Upamo, da ga bo tudi še naprej, čeprav danes ne bi mogli poročati o tem njenem programu za prihodnje leto.

Pač pa je Cankarjeva založba objavila program svojih leposlovnih izdaj, ki jih bo izdajala predvsem v okviru treh knjižnih zbirk Mozaika, Biosa in Sto romanov. Sicer bo prihodnje leto Cankarjeva založba nadaljevala z izdajanjem Zolajevega izbranega dela, ki je predvideno na petnajst knjig in z izdajanjem izbranih del domačega in svetovnega slovstva v zbirki Bela krizantema.

V zbirki Mozaik bodo izšli trije znameniti romani, to pot treh ameriških avtorjev. Prvi bo roman Nežno je noč, ki ga je napisal Francis Scott Fitzgerald, eden od tistih ameriških pisateljev, ki so poskušali s psihološko poglobljenostjo analizirati podobo ameriške meščanske družbe med obema vojnama. V tem tekstu opisuje usodo ameriškega zdravnika in njegove napol ozdravljene, shizofrenične žene sredi bogataškega in v površnost usmerjenega okolja. Drugi bo roman ameriškega pisatelja-zdravnika Franka Slaughterja z naslovom Dr. Spencer Brade. Zaradi tematike, usoda mladega zdravnika na začetku kariere in zaradi družbeno kritične analize ameriških razmer, bo knjiga zanimivo branje. Tudi roman z naslovom Hotel, ki ga je napisal Arthur Hailey, je izredno zanimiv zaradi razgibane in bogate zgodbe, ki se dogaja v velikem ameriškem hotelu v enem tednu. Tudi v naslednji zbirki Bios bodo izšle tri knjige. Roman Mornar na konju že poznamo, saj je prevod že izšel. Napisal ga je znani ameriški pisatelj Irving Stone, ki je v tem delu prikazal življenjsko pot velikega pisatelja Jacka Londona. Druga knjiga bo prinesla zgodovinski roman tudi že znanega francoskega pisatelja Marcela Druona Prekleti kralji. To je zgodovinski roman, v katerem pisatelj oživlja dogodke v Franciji v XIV. stoletju. Tretja knjiga z naslovom Spolne variante izpod peresa psihologa Paula Gilletta je znanstveno delo o spolnih problemih. Zbirka Sto romanov bo še bolj pestra. Tudi četrti letnik bo ostal zvest osnovni ideji te zbirke, prinesti slovenskim bralcem najpomembnejše stvaritve svetovne književnosti po vsakomur dostopni ceni, v knjigah, ki prinašajo poleg teksta samega še uvodne študije o posameznih pisateljih in njihovem delu. V četrtem letniku te zbirke bomo dobili v novi izdaji že znano delo islandskega pisatelja Halldora Laxnessa Islandski zvon ter enega najbolj znanih romanov angleške klasike Dickensovega Davida Copperfielda. Gotovo bo še posebej privlačen roman z naslovom Berlin, Alexanderplatz, delo nemškega pisatelja in zdravnika Alfreda Döblina, ki slika berlinske razmere leta 1928, pred nastopom nacizma. Pasternakov Doktor Živago je roman, ki je pred leti vzbudil toliko prahu, ker je prej izšel v Italiji kot pa v pisateljevi domovini, Sovjetski zvezi. Danes, ko je vihar mimo, pa je ta roman pomemben kot umetniško zrela mojstrovina o ljubezni in svobodi. V zbirki Sto romanov bomo dobili nadalje še roman pisateljice Carson McCullers Ura brez kazalcev, pripoved o problemih odnosov med belci in črnci v Ameriki, roman Ponos in predsodek, delo angleške pisateljice Jane Austen ter znameniti humoristični roman Laurenca Sterna, življenjsko delo ene najbolj svojevrstnih osebnosti v angleški literaturi 18. stoletja.

Georg Grosz: »Naj plava, kdor plavati zna, kdor je preslab, naj potone!« *(Schiller), 1922, risba*

MOHORJEVA DRUŽBA

Mohorjeva družba, katere izdaje veljajo za najbolj množične pri nas, izdajo vsako leto knjižno zbirko, namenjeno predvsem preprostejšemu, podeželskemu bralcu. Tudi knjige, ki jih bo proti koncu prihodnjega leta izdala Mohorjeva družba in ki bodo namenjene za sezono 1968—1969, bodo dobrodošle predvsem širokemu krogu bralcev. Tako izide poleg koledarja še Stanka Cajnkarja Noetova barka, nadalje Vladimirja Kavčiča Začarani vrt (slovenske narodne pravljice in pripovedke), Kramolc — Tomčeva pesmarica z narodnimi pesmimi ter Janeza Kromarja spis o naših strupenih rastlinah. Založba pa bo upoštevala tudi praktične potrebe našega podeželja in ima v načrtu priročne edicije s področja agrikulture (Praktično gnojenje, Naše sadje). Ne smemo pa prezreti dveh pomembnih knjižnih zbirk, namreč zbranega dela dveh slovenskih klasikov Ivana Preglja ter Frana Detele. Doslej je od vsakega imenovanih avtorjev izšlo po pet knjig, v letu 1968 pa bo založba nadaljevala izdajanje tako Pregljevega izbranega kot Detelovega zbranega dela.

MLADINSKA KNJIGA

Mladinska knjiga je ena največjih slovenskih založb, vsekakor pa založniška ustanova, ki je za prihodnje leto pripravila najobsežnejši program. Ta je tako velik, da samo seznam vseh knjig,

ki jih nameravajo izdati, obsega devet strani. Sicer pa bo založba Mladinska knjiga v prihodnjem letu izdala knjige v štiriindvajsetih zbirkah, v katerih bo izšlo skupaj čez 140 knjig! Če pa prištejemo še knjige Moje knjižnice bo vseh knjig toliko, da bo pri založbi vsak drugi dan prišla na svetlo po ena nova knjiga. To pa vsaj za slovenske razmere vendarle veliko pomeni.

Delo Mladinske knjige je, kot pove že naslov založbe sam, usmerjeno predvsem v izdaje za mlade bralce vseh kategorij, od najmlajših do študentov univerze. Založba pa že vsa leta izdaja tudi izbrana dela za odrasle bralce, med temi deli pa so v zadnjem času nekatere posebno pomembne izdaje. Sicer pa si oglejmo program. V njem je ogromno knjig od Najdihojce, Slikanic, Cicibanove knjižnice, Čebelice, Zlate ptice do Sinjega galeba, Biserov, Moje knjižnice, Kondorja, Sivega kondorja, Kosmosa, Globusa in drugih. Če izvzamemo knjige za najmlajše bralce, naj med knjigami, namenjenimi mladini, omenimo najprej osem knjig zbirke Kondor, med katerimi bodo izšle Klopčičeve pesmi, izbrane pesmi Hrista Boteva, Grumov Dogodek v mestu Gogi, Cirila Kosmača Balada o trobenti in oblaku, Izbor iz Valvasorjeve Slave vojvodine Kranjske, izbor pridig Janeza Svetokriškega in Maupassantove novele. V zbirki Globus z izbranimi potopisnimi deli izideta dve domači deli: Ivana Bratka potopis po arabskih deželah Sredozemlja pod naslovom Praznik pomaranč ter planinski potopisi Janka Mlakarja, enega najpopularnejših in najduhovitejših slovenskih planincev, ki bodo izšli pod naslovom Iz mojega nahrbtnika. Prevod iz srbohrvaščine (avtor Majstorovič) bo potopis iz Groenlandije in Islandije, zadnja knjiga pa bo knjiga znamenitega morjeplovca Francisa Drakeja. Založba Mladinska knjiga skrbi za uveljavljanje mladih avtorjev. V tovrstni zbirki Pota mladih izideta dve knjigi: Frančka Rudolfa knjiga poezije (Dnevi v predalu) ter Dimitrija Rupla knjiga proze (Na pol poti do obzorja). Zbirka Levstikov hram prinaša že vrsto let izbrana leposlovna dela, namenjena odraslim bralcem. Za prihodnje leto je v programu Bevkova Mladost, roman Dolina meseca Jacka Londona, Kozara Mladena Oljače ter roman o uporu v Kotoru Franza Fleischhackerja. Posebna knjižna zbirka je zbirka Naša beseda, ki jo je založba osnovala letos z namenom, da ljubiteljem domače besede v izbrani opremi posreduje izbrana dela domačega slovstva. Prihodnje leto izidejo tri knjige Ivana Tavčarja, dve knjigi Janka Kersnika, po ena knjiga Levstika, Aškerca, Svetokriškega, Mirana Jarca in Alojza Gradnika.

Potem imamo vrsto velikih knjižnih izdaj enciklopedične narave, ki jih bo prihodnje leto Mladinska knjiga nadaljevala. Naj omenimo dokončanje zbirke Sodobna ilustrirana enciklopedija. Nadalje štiri knjige (Baročna arhitektura, Gotska arhitektura, Romanska umetnost, Gotsko slikarstvo) zbirke Ars Sloveniae. Nič manj pomembne niso enciklopedične izdaje Odkritja, Astronomija, Matematika, Zgodovina zahodne filozofije in Ocean, ki jih bo založba prav tako izdala v prihodnjem letu. V letu 1968 začne izhajati enciklopedična zbirka Živali, ki bo obsegala sedem bogato ilustriranih knjig. Zbirka Kultura bo tudi novost na slovenskem knjižnem trgu. Prihodnje leto je na programu devet knjig, med njimi Valvasorjevo berilo Mirka Rupla v novi izdaji, izbor slovenske umetne poezije, Zgodovina grške književnosti, spis Slobodana Nešovića o Moši Pijadeju ter znana knjiga Predsednikova smrt izpod peresa Williama Manchestra. Še in še bi lahko naštevali knjige Mladinske knjige, toda bodi dovolj. Že to, kar smo našteli, kaže na izredno razsežnost programa te založbe.

DRŽAVNA ZALOŽBA SLOVENIJE

Pred seboj imamo predlog programa Državne založbe Slovenije za leto 1968, predlog, ki pa ga je založniški svet medtem že sprejel. Brez šolskih knjig, jezikovnih priročnikov, knjig s področja pedagogike in psihologije, brez muzikalij, ki sestavljajo sicer tudi močno postavko v založniški dejavnosti te založbe, obsega knjižni program za prihodnje leto 64 naslovov, razdeljenih na štirinajst knjižnih zbirk. Prav verjetno je, da bo kaka knjiga, sprejeta v program, odpadla, da pa bo marsikatera, ki ni v programu, prišla v prihodnjem letu na naše knjižne police. Zlasti velja to za izvirna, domača dela, za katere se tudi pri Državni založbi najde možnost izdaje, tudi med letom, če le gre za kvalitetna dela. Prav tako niso v tem programu obsežene knjige nove zbirke, ki jo pripravlja ta založba skupaj z založbo Otokar Keršovani na Reki, namreč knjige zbirke Umetnost v slikah. Ta zbirka, ki bo v osemnajstih knjigah s 5000 fotografijami predstavila umetniška dela iz vseh obdobij človeškega ustvarjanja, bo začela izhajati v slovenščini že prihodnje leto, čeprav sicer v tem letu še ne bo zaključena. Tako

nam torej program, ki ga imamo pred seboj, ne pove vsega o dejavnosti Državne založbe, pa vendar dovolj o zanimivih knjigah, ki jih bodo predvidoma dobili v izdaji te založniške hiše na naš knjižni trg.

Po kulturnem pomenu in po moralni obveznosti do naše kulturne dediščine se na prvo mesto gotovo uvrščajo knjige zbranih del slovenskih pesnikov in pisateljev. Zdaj, ko se ta zbirka počasi približuje stoti knjigi, bo ta založniški podvig, svojevrsten v zgodovini slovenskega založništva, še vse bolj jasen in otipljiv. Prihodnje leto bo izšlo osem knjig, med njimi tri knjige zbranega dela Prežihovega Voranca, druga knjiga Kosovelovega zbranega dela in štiri knjige Cankarjevega zbranega dela. Zlasti Cankarjevo zbrano delo sodi med trenutno najpomembnejše slovenske založniške podvige, saj bo ta teamska izdaja vsega Cankarja z originalnimi uvodi in komentarji mlade generacije slovenskih literarnih zgodovinarjev resnično veliko delo.

Za prihodnje leto pripravlja Državna založba Slovenije izdajo zbranega dela W. Shakespeara. V prvih štirih knjigah bodo vsebovana naslednja dela: Rihard III., Komedija zmešnjav, Dva gospoda iz Verone, Ukročena trmoglavka, Romeo in Julija, Sen kresne noči, Mnogo hrupa za nič, Vesele žene Windsorske, Julij Cezar, Kakor vam drago, Kar hočete, Hamlet. Ostala dela izidejo v kasnejših letih.

Državna založba posveča posebno skrb izdajanju zgodovinskih del. V zbirki teh del bo izšlo šest knjig. Predvsem velja omeniti nadaljnji dve knjigi (Tretjo in šesto) Zgodovine slovenskega naroda izpod peresa Boga Grafenauerja, ki je sicer nekoliko zastala. Obširna edicija Zgodovina človeštva pa bo prinesla tri knjige: Začetki civilizacije, prva knjiga izpod peresa Leonharda Woolleya je že izšla; tri nadaljnje knjige, Stari svet, pa je napisal Luigi Pareti. Posebna zbirka je zbirka Kultura in zgodovina, v kateri bodo prav tako izšle štiri knjige. Posebno obeta biti zanimiva knjiga Vzpon in padec tretjega rajha izpod peresa Williama Shirera. O rojstvu makedonskega naroda pa bo spregovorila knjiga makedonskega zgodovinarja Dragana Taškovskega. Tudi zbirka biografskih romanov je pravzaprav posvečena preteklosti. Vendar pa sodijo tovrstna dela trenutno med najbolj brane knjige, ne samo po svetu, temveč tudi pri nas. V prihodnjem letu bomo dobili roman, posvečen Wagnerju (napisal ga je znani avtor tovrstnih del Jean Rousselot), nadalje roman o slikarju Utrillu ter Harolda Lamba biografski roman pod naslovom Hanibal sam proti Rimu. In ker smo že pri zgodovini, lahko omenimo še dvoje del o zgodovini slikarstva. Prvo knjigo, ki go-

Max Lingner:
Nikoli več vojne!,
1935—1936, risba

vori o zgodovini slikarstva od Giotta do Cezanna, je napisal Michael Lewey, drugo, ki govori o slikarstvu od Cezanna do Picassa, pa Herberd Read.

V zbirki svetovnih klasikov bomo dobili dve knjigi obsegajoči roman Dostojevskega Bratje Karamazovi, ponovno izdajo Stendhalovega romana Rdeče in črno ter izbor rimske lirike v slovenskem prevodu v redakciji Kajetana Gantarja. Če prištejemo dva izvirna slovenska teksta (Danilo Lokar: Bela cesta in Marjan Tomšič: Krog v krogu) je to pravzaprav vse, kar bo širšemu krogu bralcev zadovoljilo potrebe po branju. Zato lahko označimo program Državne založbe kot klasično-zgodovinski s sorazmeroma majhnim številom leposlovnih del.

Prezreti pa ne moremo še cele vrste najrazličnejših izdaj. Od treh knjig pesmi (Sodobna italijanska lirika, izbor Villonovih pesmi, Marc Alynove pesmi), trojezične izdaje pesmi Kosovela, Šimiča Koče Racina in B. Miljkovića, do slovarjev, jugoslovanske mladinske enciklopedije, avtomobilskega priročnika in zbornika slik s podobami izpod Triglava. Če bi pa k tem knjigam prišteli vse učbenike in knjige za šolo, ki jih je še enkrat toliko, pa bi šele spoznali vso široko razvejanost dela te založniške hiše.

ZALOŽBA LIPA IN POMURSKA ZALOŽBA

bosta seveda tudi v prihodnjem letu delovali v okviru dosedanjega programa, vendar pa doslej njunih podrobnejših programov nismo dobili.

S. R.

ILUSTRACIJE ZA OTROKA IN MLADINO S TEMATIKO NOB

Ob jubilejnem festivalu Kurirček

V Mariboru je bil pretekli mesec jubilejni peti plenum festivala Kurirček, ki so se ga udeležili mladinski pesniki in pisatelji ter ilustratorji mladinskih knjig iz vse Jugoslavije. Plenuma so se udeležili tudi predstavniki garnizije JLA v Mariboru. Odprl ga je predsednik festivala Kurirček, pisatelj Ivan Potrč in najavil temo letošnjega plenuma »Mladinska književna ilustracija s partizansko tematiko«. Plenum so imeli prav na dan petinštiridesete obletnice, odkar se je rodil Karel Destovnik-Kajuh. Zato je bil posvečen spominu tega partizanskega pesnika in borca, hkrati pa tudi šestindvajseti obletnici ustanovitve Jugoslovanske ljudske armade.

Festival Kurirček se je pričel pred petimi leti skromno z literarnimi nastopi v Mariboru in okolici. Že kmalu pa je njegovo delovanje preraslo ozek okvir in postalo last vse Jugoslavije, še posebej vseh jugoslovanskih otrok. Festival Kurirček je v preteklih petih letih uspel ohraniti otrokom izročilo NOB in ga poživiti v umetniški besedi in sliki.

Prejšnja leta so govorili na plenumih festivala Kurirček predvsem o otroški literaturi na tematiko narodnoosvobodilnega boja, se zavzemali za kvalitetnejša, literarno bolj dognana dela in odrekali mesto klišejski in šablonski literarni obdelavi tematike NOB na mladinskem knjižnem trgu, zadnji festival pa je bil posvečen ilustraciji partizanske književnosti za otroka in mladino. Referate na to temo so prispevali mladinski ilustratorji Vilko Gliha iz Zagreba, Jelisaveta Čopič iz Ljubljane ter Vladimir Čerkez iz Sarajeva. Govorili so predvsem o vlogi in pomenu ilustracij za mladino.

Zaradi zanimivosti teme naj navedemo nekaj misli iz referata Jelisavete Čopič o pomembnosti in problemih knjižne ilustracije s partizansko snovjo.

Enako kot vsa ostala kvalitetna mladinska književna ilustracija je tudi ilustracija partizanske književnosti pomemben vzgojno izobraževalen dejavnik. Posebno mesto si je pridobila v slovenski kulturi, ilustratorju nudi bogato

Eva Schulze-Knabe: Razpravljanje, *1936, linorez*

snov, ki je epska in dramatična, akcijska, množična pa tudi lirična in osebna, predvsem pa domača. Ilustratorji so v preteklih dvajsetih letih ustvarili obsežno zbirko ilustracij, ki zasluži podrobnejši pregled in oceno. Ilustracija partizanske književnosti je potrebna, ker govore teksti o ljudeh, dogodkih in okolju, ki jih današnja mladina ne pozna. Slikar lahko otroku nazorneje pokaže predmete, situacije in dohodke kot pisana beseda. Ilustracija je posebno važna za otroke z manj razvito domišljijo, ki jim tudi podrobnejši opisi — pogosto nevarni tovrstni literaturi — ne pomagajo do jasnejših predstav. Poleg konkretnega sveta, ki prikazuje zgodovinsko resničnost NOB, pa mora ilustracija podpreti pisatelja v njegovi težnji, da prenese zgodovinsko gradivo v osebna doživetja in posreduje mlademu bralcu prek njih pristnejšo in prepričljivejšo podobo dobe v njeni enkratni veličini in občečloveški vrednosti.

Književna ilustracija se razvija v zapleteni odvisnosti med podobo in vsebino teksta, med slogovno tendenco literarnega dela in ilustracije ter med osebnim slogom avtorja in sodobnimi umetnostnimi avantgardističnimi gibanji. Zvestoba ilustratorja vsebini ilustriranega teksta ni vedno spoštovana, vendar moramo imeti ilustracije, ki govore o nečem drugem kot besedilo ali, ki so netočne ter begajo otroka, za neprimerne, čeprav so oblike dobre. Skladnost oblikovanja v prijemu teksta in ilustracije je zapletena stvar in te soodvisnosti ne moremo pojmovati niti ozko niti statično. Mladinska književnost in ilustracija mladinskih knjig sta, vsaj deloma, omejeni tudi s starostjo in zrelostjo otroka, ki sta mu namenjeni. V tem spletu pozitivnih možnosti in negativnih omejitev ima prav partizanska književnost in ilustracija izredno bogato delovno območje. Vendar obstaja nevarnost glede težavnosti vsebine in oblike. Ta nevarnost je predvsem v prilagajanju izhojenim potem in obravnavanju mladinske ilustracije kot postranske, skoraj bi dejali, obrtniške veje likovne umetnosti. V tem primeru je lahko ilustracija le tehnični učni pripomoček, nekako ponazorilo, ne pa estetsko ustvarjalna veja umetnosti.

Partizansko knjižno ilustracijo ogroža tudi nepravilno obravnavanje zgodovinskega dogajanja. Celo kadar je snov NOB prikazana najmlajšim, se ne sme spremeniti v igračkasto idilo. Brez dvoma mora biti snov za vsako starost posebej skrbno izbrana in oblikovana — snovno bogastvo teh štirih let nudi neomejene možnosti — toda vse je bilo resnično ne pravljično, doseženo s človeškimi močmi in ne s čarovnijo. Ne bi bilo prav, če bi se naglo in nasilno

otresli danes še žive in poznane zgodovinske resničnosti in jo sami izpreminjali v legendarne in fantastične pripovedi, kar bo v pospešenem tempu storil čas, ko živih prič ne bo več. Toda to ne izključuje največje mere poetičnosti, ki jo je ustvarilo življenje samo v času NOB, usmerjeno je le proti ozkosrčnemu pomanjševanju, olepševanju in poplitvenju obravnavane snovi. Ilustracija ima na tem področju še veliko možnosti, prav lahko pa zdrkne v cenenost in potvarjanje resničnosti. Njena nadaljnja rast bo kvalitetna le, če ji bomo posvetili veliko mero kritične pozornosti in pritegnili nove ustvarjalne sile.

*

V okviru osnovne teme festivala Kurirček je bila v razstavnem salonu Rotovž v Mariboru odprta razstava ilustracije za otroka in mladino na temo NOB. Na njej so bila predstavljena dela 47 ilustratorjev, kar sicer ni malo, vendar želja prirediteljev ni bila izpolnjena, ker se vabilu nekatere jugoslovanske založbe niso odzvale. Morda zato, ker je šlo za prvi poskus prikazovanja ilustracij s tematiko NOB v jugoslovanskem okviru. Na plenumu pa je bilo sklenjeno, da bodo nadaljevali zbiranje teh ilustracij, tako da bi lahko bili bodoči pregledi ilustracije na temo NOB popolnejši. Pisatelj Ivan Potrč je med drugim ob otvoritvi razstave povedal: »Če so razstavljalci hoteli biti pregledni, so se morali odločiti predvsem za pestrost in raznolikost te naše risbe ob partizanski književni vsebini — drugačna je bila ta risba v Srbiji ali na Hrvatskem ali Bosni, drugačna v Sloveniji. To razstava tudi pokaže. Potem morem za Slovenijo povedati, kako smo imeli na osvobojenem ozemlju celo slikarsko šolo v rokah naših znanih mojstrov, in da smo prve risbe za partizanskega Pionirja dobili iz te slikarske skupine — risali pa so ali mojstri ali pa učenci te edinstvene partizanske šole.«

In še misel iz Uvoda h katalogu, ki jo je zapisal Andrej Ujčič: »Veliki čas NOB daje izredne možnosti umetniku, da pedagoško kvalitetno poseže v otrokovo psiho. S tem seveda nalaga tako literarnemu kakor likovnemu ustvarjalcu izredno odgovornost. Saj je mogoče poseči s čisto vojaško predstavo o tem času ne samo v razvrednoteni svet atrakcij in ga s tem v bistvu osiromašiti, ampak je mogoče tako popolnoma popačiti njegovo resničo podobo. S tem smo si odvzeli tudi možnost ohranjevati tradicijo NOB v zavesti mlade generacije, ki v tem času ni živela. Šele prava umetniška ustvarjalnost in domišljija ter vizionarski občutek oblikovalca nam lahko pričarajo verno podobo ne toliko resničnih dogajanj, to je predmet zgodovine, temveč notranjih človeških dilem, predvsem pa spoznanj, ki nam jih je to obdobje dalo.«

*

Poleg osnovne teme so se na plenumu pogovorili tudi o delu v prihodnje. Sklenili so, da se bo festival povezal s šibeniškim odborom, ki pripravlja vsako leto festival otroka, ter z odborom Zmajevih iger v Novem Sadu. Vse tri organizacije bodo na posebnem sestanku, ki bo februarja letos v Beogradu, ustanovile koordinacijski odbor, ki bo zatem povezoval prireditve vseh treh organizacij. Sprejeli so tudi nov način nagrajevanja. V letošnjem letu bodo namreč nagrajevali le dela, ki so že izšla (za letos bodo dobila nagrade dela, ki so izšla oz. bodo izšla od 1. septembra 1966 do 1. septembra letos). Predvideli so tudi višje nagrade za likovnike oz. ilustratorje, vendar bodo nagrajevali odslej predvsem celoten umetnikov opus in umetnikovo osebnost. Ugotovili so tudi, da so bili lanski literarni večeri, ki so se vrstili vse leto od Skopja prek Sutjeske, Pulja do Maribora in se jih je udeležilo prek 40 tisoč otrok in vrsta uglednih pisateljev — zelo pestri in uspešni.

In za konec — zadnji plenum festivala Kurirček je bil prvi pregled ilustracije za otroka in mladino s partizansko tematiko. Če pomislimo, da je minilo več kot dvajset let, kar je bila uspešno končana narodnoosvobodilna borba in da v vsem tem, ne ravno kratkem času, ni bilo poglobljenega pogovora in dogovora o tej danes še kako zanimivi in potrebni temi, lahko samo ugotovimo, da je bil ta pregled in posvet potreben in koristen — če ne še kaj več.

M. L.

John Heartfield: Milijoni stojijo za menoj. *Smisel Hitlerjevega pozdrava, 16. oktobra 1932, fotomontaža*

ASSO — LIKOVNA RAZSTAVA V DRESDENU

V eni izmed palač dresdenskega gradu Pillnitz so v številnih sobanah do pred kratkim razstavljali preostali likovniki leta 1929 ustanovljene Association revolutionärer bildender Künstler Deutschlands — ASSO. Skupina je štela do nastopa nacizma 35 članov. Sam naslov pove, da so bili v tem združenju napredni in revolucionarni likovniki. Ob prvih nacističnih pogromih je bilo kar dvajset članov aretiranih, današnjih razstavljalcev pa je komaj dvanajst.

Revolucionarno tvornost pravzaprav zasledimo že v predvojnih delih Kollwitzeve, Grosza, Zilleja, Barlacha in drugih. Prva svetovna vojna to njihovo gledanje samo potrdi in razširi krog njihovih somišljenikov. Kollwitzeva se z vsem srcem in strastjo zavzame v svojih delih proti vojni in njenim strašnim posledicam. Dix najmočneje obsoja svetovno vojno v ciklusu petdesetih jedkanic Vojna. Ko se vrne Grosz iz strelskih jarkov, prične demonsko secirati gnilobo meščanske družbe, militarizem in nacizem, ki je šele v prvih povojih, toda on ga napoveduje preroško. Svoj revolt beleži v satiričnih risbah in akvarelih iz krčem, kasarn, ulic, seans delničarjev in junkerjev, bordelov, bednih podstrešnih in kletnih stanovanj, berlinskih dvorišč, prosjačenja vojnih invalidov in do motivov iz zaporov. Barlach črpa svojo motiviko med kmeti, delavci, brezdomci in berači ter jih modelira enostavno in ekspresivno. Ko je bil v Rusiji že leta 1906, je nanj vplivala ruska ljudska umetnost. Heartfield, nespravljivi borec proti nacizmu, je spočetka pripadal dadaistom, kjer je sodeloval z Groszom, Hausmannom, Hoechom in Baaderjem. Kmalu zapusti ta krog in se posveti fotomontaži, ki se mu zdi najmočnejše orožje v razkrinkovanju nacizma, velekapitala in militarizma. Ob požigu Reichstaga in procesu proti Dimitrovu pogumno razkrinkuje ozadje in brezpravnost te inscenirane laži. Na volilnih plakatih je Nemcem tako razgalil domači fašizem, da so se na njegovih povojnih retrospektivah čudili točnim in dolgoročnim prognozam.

V osredju povojne Nemčije po letu 1918, v njeni politični in gospodarski razkrojenosti, so ti umetniki snemali krinko temu kaotičnemu stanju. Njihova intenzivna angažiranost na strani bednih in zatiranih je bila obenem borba za spremembo takega stanja s socialno revolucijo. S svojim delom so zadevali na odpor zagovornikov »čiste umetnosti« ali »l'art pour l'arta« in doživljali grobe napade in zapreke pri umetniškem uveljavljanju. Georg Grosz je izdal satirično knjigo Umetnost je v nevarnosti proti mistifikatorjem »čiste umetnosti«. Delo teh umetnikov je bilo izrednega pomena, saj so široko vplivali na mlajše ustvarjalce doma in po svetu. Sem segajo tudi korenine kasnejših assovcev.

Njihov začetek sega v leto 1929. V katalogu je napisano, da so imeli člani estetski in politični program, da je politična policija že pred nastopom nacizma budno bdela nad njihovo dejavnostjo in porabila vsako priliko za aretacijo. Zato manjkajo vsa dela umetnikov Jüchserja, Grämerja, Winklerja,

Wolfa, Neroslawa in von Appena med leti 1929—1933. Veliko del je bilo uničenih med bombnim napadom februarja 1945, ko je zajel požar in je bilo razdejanega 15 kvadratnih kilometrov Dresdena.

Po vseh objektivnih in subjektivnih težavah ter tragedijah so bili zastopani s slikami, grafikami in risbami Rudolf Bergander, Wilhelm Dodel, Hans Grundig (umrl 1958), Leo Grundig, Eugen Hofmann, Werner Hofmann, Waldo Köhler, Wilhelm Lachnit (umrl 1962), Kurt Querner, Fritz Schulze (umorjen 1942) in njegova žena Eva Schulze-Knabe. Iz podatkov vidimo, da so ti ljudje preživeli vojno po zaporih, taboriščih, emigraciji, v najboljšem primeru na fronti ali pa jim je bilo prepovedano vsako likovno delovanje in so delali po tovarnah, kioskih ali pri prometu.

Nekatera dela segajo do leta 1921, najmlajša pa so iz leta 1937. Dela starejših predstavljajo frontne jarke I. svetovne vojne z bedo in grozotami vojaškega življenja. Nizajo se motivi posledic vojne, kot so zgoraj naštete pri Groszu. Srečamo številne lastne portrete, like delavcev in kmetov, predvsem pa mladine. Pri vseh delih prevladuje dobra risba ter jasna kompozicija, s težnjo prikazati realno stanje upodobljenih objektov in razmer ali, kot beremo v uvodu Groszove monografije: socialnokritična obdelava stvarnosti. Med razstavljalci sta dva Dixova učenca, Bergander in Querner. Pri nas sta poznana Hans in Lea Grundig, ki sta lani razstavljala ob obletnici španske državljanske vojne v Vidmu ob Ščavnici. Prav tako nam je znan Werner Hofmann iz Dresdena, ki je predlanskim slikal in razstavil v Vidmu. Letos pa je prav tu razstavil številne grafike Kurt Magritz. Tik ob mojem odhodu iz Dresdena so pripravljali njegovo obširno retrospektivo v Kreiswaldu. Tudi razpon njegovega dela seže precej pred nastopom nacistične strahovlade. V Demokratični republiki Nemčiji so podobne retrospektive pogostne in zelo cenjene, ker ne nosijo v sebi samo likovno zgodovinski pomen, temveč tudi vzgojni. Letos smo imeli podobno, toda nepopolno retrospektivo v osiješki galeriji likovnih umetnosti pod naslovom Angažirana umetnost Jugoslavije do l. 1941 Za kruh in svobodo.

K zgornji prireditvi v Dresdenu bi bilo treba dodati, da je bila v poletnih mesecih 1937 v Münchnu razstava tako imenovane propadajoče umetnosti. V istem času je pri čiščenju dobesedno izginilo iz muzejev in galerij prek 16.000 del največjih nemških umetnikov. Dve leti kasneje so na dvorišču gasilnega doma v Berlinu javno zažgali 1004 olja, 3925 akvarelov, grafik in risb. Od tega požiga dalje nadzira gestapo ateljeje in prepove delo Ottu Dixu, Emilu Noldeju, Maxu Beckmanu, Paulu Kleeju, Karlu Hoferju, Wiliju Baumeistru, Ernestu Barlachu, Ottu Naglu, Käthe Kollwitzevi, obema Grundigoma in Hofmannoma itd. Vsi, ki so delali kot pedagogi na akademijah ali srednjih umetniških šolah, so morali takoj zapustiti službo. Znani slikar Grieshaber je prodajal časopise (prej profesor akademije), Baumeister (profesor umet. šole) je moral v tovarno.

Čeprav vsebuje sestavek samo najnujnejše in pomanjkljive podatke, je iz njega lahko presoditi vlogo likovnih umetnikov v boju proti največji tiraniji človekove zgodovine. Z gotovostjo lahko ugotavljamo, da je bilo likovno gradivo teh umetnikov objavljano med obema vojnama po vsem svetu, kjerkoli se je pojavilo napredno in revolucionarno gibanje. Tudi pri nas v Jugoslaviji so vse mogoče marksistične in antifašistične publikacije zelo pogosto uporabljale reprodukcije del teh umetnikov. Točen profil tega opusa bo moral nujno uveljaviti pri nas v prihodnosti umetnostni zgodovinar.

Stane Kumar

KÄTHE KOLLWITZ

Letos je minilo sto let, odkar se je rodila nemška slikarka, grafičarka in kiparka Käthe Kollwitz v današnjem Kaliningradu (Königsbergu). Že od očeta, ki je bil globoko socialno čuteč, je nesla s seboj v življenje humano kulturo. Nedvomno se je izražal ta vpliv v vsem njenem življenju po človeški in umetniški plati.

Študirala je na akademijah Berna in Münchna. Ko se je poročila z zdravnikom, sta si ustvarila nov dom v industrijskem predmestju Berlina. Čakalnica v njegovo ordinacijo je dajala Kollwitzevi neprestan stik z bednimi ljudmi industrijskega proletariata. Tu je našla mnoge modele za svoje grafične cikluse. Vse življenje je gledala razmeram naravnost v oči, kar je izoblikovalo v njenih delih napreden nazor, samosvoj, preprost slog in socialno vsebino. Beda, upor, materinstvo, socialna neenakost in protivojna tendenca dominirajo v njenih delih.

Leta 1924 je razstavljala z naprednimi umetniki v trgovski hiši »Wertheim« — 250 del je šlo v pomoč stavkujočim. Isto leto je napravila svoj najlepši avtoportret. Pomembni so njeni grafični ciklusi Upor tkalcev, Kmetska vojna in Vojna. Vsa dela je črpala iz življenja in imela velik vpliv na mladino. V l. 1927 je potovala v Rusijo, kjer so ji kasneje priredili razstavo. Njena dela postanejo toliko znana, da jih producirajo vsa napredna gibanja po svetu, prav tako tudi v Jugoslaviji.

Z nastopom nacizma je izgubila 1933 službo profesorice na akademiji za likovno umetnost v Berlinu. Večkrat so jo zasliševali in ostro napadli v nacističnem tisku. Končno so ji 1936 prepovedali likovno delovanje. V obeh vojnah je izgubila oba sinova in med zadnjo vojno ji je umrl tudi mož. Leta 1943 je bil pri bombnem napadu porušen njen atelje. Veliko njenih del so že poprej skrivaj prenesli na deželo. Še se je umaknila, in sicer v Nordhausen v Harzu, kasneje pa v Moritzburg pri Dresdenu. Doživela je zadnje dneve barbarskega nacizma, toda njegovega konca ni dočakala. Umrla je nekaj dni pred koncem vojne.

Ob stoletnici njenega rojstva so izdali v Vzhodni Nemčiji obširno monografijo, tekst pa je napisal njen prijatelj — slikar Otto Nagel.

S. K.

Werner Hofmann: Ljubezen je radost siromašnih, *1932, lesorez*

RELAZIONI INTERNAZIONALI 18. 11. 67. Iz številnih resnih razprav, ki jih navadno prinaša ta italijanski tednik, smo izbrali članek z naslovom Paradoks Albanije, ki nam poskuša sicer po italijansko, pa vendar dokaj nepristransko osvetliti vzroke albanske zaprtosti vase, saj je že resnično postala paradoks, škodljiv predvsem za Albanijo samo:

Če pobliže razčlenimo zgodovinska dogajanja, ki so spremljala Albanijo, so prav gotovo manj naključna, kot bi si jih lahko predstavljali. Za današnjo albansko notranjo in zunanjo politiko je veliko vzrokov, ki nam mnoge stvari lahko pojasnijo.

Za Albanijo trdijo, da je »politični fenomen naše dobe«, to pa je v nekem smislu tudi res. Če hočemo dojeti vse vzroke procesa, ki jih je v to nagnal, moramo najprej upoštevati, da je to narod, ki je še vedno prepoln spominov na prednike in njihova večna vojskovanja. Kulturna antropologija se včasih zateka k hipotezam in razlagam, ki so velikokrat dvomljive, vendar bi bilo zelo zanimivo prav v tem primeru zastaviti vprašanje: »Kakšno zvezo bi lahko imele izkušnje s tujimi zavojevalci v stoletjih, tuja dominacija — z izolacijo, na katero je, kot je videti, država v današnjem času obsodila samo sebe?«

Za izolacijo in hud občutek negotovosti, ki ga Tirana vedno bolj stopnjuje, pa je sama le delno odgovorna. Objektivne razmere, v katerih se je Albanija izkopala izpod italijanske nadvlade, najprej izpod protektorata in poznejše aneksije, so prav gotovo zapustili globoke sledove v njeni bojazni za obstoj naroda, saj je bilo nacionalno življenje v tem času resnično ogroženo. Na drugi strani ji je Grčija vedno pretila, da ji odvzame Epir, kjer živi 20 % prebivalstva grško-pravoslavne cerkve. In pa še bližina Jugoslavije, za katero so bili Albanci vedno prepričani, da »steguje« roko po njih.

Samo iz tako velike bojazni lahko sklepamo, zakaj se je razvoj ekonomsko-carinske unije med Albanijo in Jugoslavijo, ki je bil sklenjen 9. VII. 1946, zato tako hitro pretrgal in čez slabi dve leti, ko se je Jugoslavija odcepila od informbiroja, tudi bilateralni odnosi. Takoj so pregnali iz dežele vse strokovnjake in tehnično osebje pod obtožbo, češ da so skušali priključiti Albanijo k svoji federaciji.

Odnosi z Jugoslavijo pa so se zaostrili še zato, ker prebiva na jugoslovanskem teritoriju albanska manjšina, ki po številu dosega polovico vsega albanskega življa. Lahko si samo mislimo, kako velik etnično centrifugalen element je pomenil za Tirano in kot tak je bil bolj element razdvajanja, kot pa zbliževanja dveh sosednjih držav.

Vsi navedeni dejavniki, v bistvu nacionalne narave, pa so bili tudi bistveni povod za albansko prekinitev odnosov s SZ leta 1960 in 1961 ter vedno tesnejšemu približevanju Kitajski. V tem obdobju je sovjetsko-kitajski spor prešel iz latentne faze nasprotij v odkrit spopad, obenem pa se je Jugoslavija spet pričela približevati SZ, ker se je pač stišalo petletno obdobje večnih antagonizmov. Zdaj pa je Albanija odkrito stopila na stran Kitajske in mogoče s tem hotela rešiti problem svoje varnosti za daljše obdobje.

Toda kaj kmalu se je pokazalo, da za Albanijo ne morejo veljati ista notranja, še manj pa zunanjepolitična načela kot za Kitajsko. Leta 1957 je bila Kitajska na notranjepolitičnem področju vsa zavzeta z »Velikim skokom«, ki je, kot je znano, izzval nasprotja med Pekingom in Moskvo. Tega kitajskega skoka Albanija še ni poskušala posnemati, toda zvesto je posnemala Kitajsko v odločnem boju proti birokratizmu, ki se je pred nekaj leti razvil v okviru »kulturno ideološke revolucije«. Toda vsi ti albanski poskusi so se izjalovili toliko bolj, kolikor bolj verno so se hoteli približati kitajskim vzorom. Zato v Albaniji ni moč videti kaj prida grandioznih načrtov, ki bi morali po mnenju kitajskega vodstva pripeljati Kitajsko do ekstenzivne in avtentične demokracije.

Albanija je bila leta 1960 in 1961 res še predmet velikih debat med SZ in Kitajsko, a je zgubila ves pomen za obe strani, ko sta véliki nasprotnici pričeli neposredno polemiko. Vse obširne albanske zunanjepolitične protestne deklaracije so zgubile ves pomen in se zmanjšale na tako minimalne možnosti, kolikor jih v resnici ta država tudi ima.

To je potrdil julija 1967 tudi govor albanskega ministra za zunanje zadeve pred ljudsko skupščino. Prvega dela, v katerem se ponavljajo že znana gesla, ne bi omenjali. Drugi pa je toliko bolj važen, ker glede zunanjepolitičnih odnosov Albanije

zunanji minister trdi, da si Albanija prizadeva razširiti odnose in sodelovanje z vsemi deželami »ne glede na njihove politične in družbene sisteme«, in sicer v skladu z dobro znanimi načeli enakopravnosti, spoštovanja suverenosti in teritorialne neodvisnosti, nevmešavanja v notranje zadeve, v smislu obojestranskih interesov in koristi. Poleg privilegiranih odnosov s Kitajsko, trdi minister, vzdržuje dežela zelo prijateljske odnose še s Severno Korejo, z Romunijo, s Kubo, s Pakistanom, s Kambodžo in z arabskimi državami, predvsem z Alžirom in Združeno arabsko republiko. Kar se pa tiče odnosov s sosednjimi balkanskimi državami, pa so poskusi za dobre sosedske odnose propadli tako z Jugoslavijo, kot Grčijo, »a ne po krivdi Albanije«. S Francijo se odnosi razvijajo v »pozitivni smeri«, z Italijo pa »normalno«.

To je slika njihovih zunanjepolitičnih odnosov, ki je na prvi pogled videti zelo široko razvejana, a v resnici se zoži le na Kitajsko in tiste socialistične države, ki so se pokazale v sporu med Pekingom in Moskvo dokaj nevtralne, za nekaj nevezanih držav in dve iz zahodnega sveta, s katerimi vzdržujejo normalne diplomatske odnose.

Notranjepolitični razvoj, ki je seveda pod vplivom daljne prijateljske dežele, pa poteka na treh področjih:

1. kvalitativne modifikacije v notranji družbeni strukturi, ki se v bistvu nanašajo le na dva tipa emancipacije — družbeno emancipacijo žensk in ideološko — proti religiji,

2. partija in kvalifikacije za vstop v njene vrste,

3. razvoj gospodarstva, predvsem kmetijstva.

Emancipacija žensk je eden od aspektov »družbene revolucije«, za katero se je odločilo partijsko vodstvo pred približno letom dni, hkrati s povezovanjem mesta in vasi ter opredelitvijo vloge mladine v sedanji socialistični obliki družbe. To je bila tudi tema II. plenuma CK APD. Potem je bilo 248.000 žensk vključenih v proizvodnjo, ki so za nekatere kraje naenkrat pomenile maso novozaposlenih, v tekstilni industriji pa 73 % vseh zaposlenih, v javni higieni 69,4 %. Posebej moramo poudariti, da je danes izmed 214 poslancev kar 40 žensk. Resnično velik napredek, če pomislimo na stoletno zaostalost in vlogo ženske v njej.

Boj proti religioznim ostankom je za obliko države, kakršno ima danes Albanija, sila naporna naloga, kajti v deželi, ki je kljub vsemu še vedno zelo zaostala in vsa predana »besam«, je osvobajanje od verskih ideologij zelo težaven posel. Glede na zakoreninjene tradicije in navade, ki so vladale stoletja za 70 % pripadnikov islamske vere, 20 % grškokatoliške in 10 % rimskokatoliške, so se vsi poskusi, kakršnikoli so že bili, zaustavili le na zapiranju molilnic in odstranjevanju ikon ter duhovništva, če je res, kar trdi njihov književni časopis Nendori.

Kriteriji za sprejem v članstvo Partije so bili proučeni na kongresu Albanske partije dela v novembru 1966. leta, ko so sprejeli veliko ostrejše kriterije za sprejem v članstvo. Ob kongresu je bilo objavljeno, da ima Partija 66.327 članov, kar pomeni 3,4 % vsega prebivalstva, toda pri tem so poudarili, da pride v mestih en član na 12 prebivalcev, na deželi pa na vsakih 66. Povečanje števila članstva za 13.000 od leta 1961 do 1966, kar je več kot za 20 %, je toliko bolj razumljivo, če vemo, da je bilo v predhodnem petletnem obdobju za več kot polovico manjše, kar pa je verjetno treba povezati s prekinitvijo sovjetsko-albanskih odnosov leta 1961. Povišanje števila partijskega članstva je prav gotovo moralo kompenzirati globoke reperkusije med tistimi člani, ki so videli v SZ prvega političnega zaveznika in glavni vir ideološke inspiracije.

Kasneje se je najbrž pokazalo tako masovno povečevanje članstva neumestno, zato so od lanskega leta dalje začeli uporabljati bolj rigorozne in selektivne kriterije glede kadra, ki naj bi branili revolucionarno avantgardno funkcijo Partije.

Gospodarski, predvsem kmetijski napredek: na V. kongresu APD so med drugim tudi sklenili večjo povezavo med mesti in vasmi, kar so pozneje tudi točno precizirali v petletnem planu 1966—70.

V prvi fazi so pričeli nekakšno kampanjo za osvajanje neobdelanih zemljišč, da bi pridobili kmetijstvu še 115.000 ha zemlje, kar je skoraj za 20 % več v primerjavi s predhodnim planom. V tem obdobju so kmetijstvu namenili tudi večji delež investicije, ki bi znašala za kmetijstvo 60 %, za industrijo pa le 40 %. Industrija naj bi v tem obdobju težila k decentralizaciji; to naj pomeni, da bi z lokacijo obratov v manj razvitih krajih neposredno pomagali kmetijskemu napredovanju v svojih okoliših. Da bi v kmetijstvu dosegli večjo spodbudo, naj bi se po planu dohodek v kmetijstvu povečal za 20 do 25 %, medtem ko bi se v drugih panogah le od 9 do 11 %.

Da bi ponovno vzpostavili ravnotežje med ostalimi panogami in kmetijstvom, pa ni bil zadosten le materialni stimulans, pač pa tudi moralen pritisk. Mestnemu prebivalstvu, predvsem mladini, verno polagajo na srce, naj se spet prilagodi ekonomskim in socialnim razmeram dežele. Kajti v Albaniji primanjkuje strokovnjakov in tehničnega osebja vse od leta 1961, ko so sovjetski strokovnjaki nenadoma zapustili

deželo, prav v času, v katerem je država, kot leto poprej Kitajska, šla skozi vrsto ekonomskih težav, tem pa so se pridružile še velike naravne katastrofe.

Če predvidevamo, da se bo Albanija kdaj spet vključila v svet evropskih socialističnih držav, čeprav je za zdaj to prav gotovo še zelo daleč, bi bila ekscentrična izolacija, katera danes škodi samo razvoju Albanije, povsem nesmiselna v prihodnosti. Toliko bolj, ker ohranjanje takega nenormalnega stanja nikakor ni v interesu njenih balkanskih sosedov. V ozadju, če smemo trditi, je še vedno negotovost, ki si je pač nadela masko antirevizionistične ideologije, vendar nima nobenih razlogov, da se z njo istoveti.

Vsa ostala Evropa pa je daleč od tega, da bi se ograjevala od tega paradoksa na svojem kontinentu, saj je v primeri z drugimi, ki jo mučijo, res neznaten. Zato bi bilo potrebno vložiti veliko naporov, da bi se že vendar razbil ta krog nezaupanja, ki, kot je videti, predstavlja glavno politično ozračje v Albaniji, ter ga bi se vzpostavilo take vrste praktično sodelovanje, ki bi bilo v duhu s programom in cilji albanskih oblasti. M. M.

NEW STATESMAN 27. 10. 67. Spet smo se odločili za pričujočo angleško revijo, da vam naštejemo nekaj njenih člankov in po starem običaju enega podrobneje obdelamo. Na prvi strani zasledimo prav izčrpen komentar o možnostih za pomiritev na Bližnjem vzhodu, kajti Naser je znal doslej vedno zajeziti prehude ekstremne pritiske nekaterih arabskih držav proti Izraelu. Če le ta ne bi bil vedno znova povzročal nemirov in poglabljal prepada med sprtima stranema, potem bi tudi ZN lahko uspešno opravili svojo nalogo. Nato pa sledijo: Demonstracije po vsej ZDA proti vojni v Vietnamu, Kje tiče nasprotja, ki ne dovolijo Veliki Britaniji vstop v SET, Dokaj nepričakovan izid angleških lokalnih volitev, ter kopica kulturnih zanimivosti iz vsega sveta, kot je že navada.

Našo pozornost pa je pritegnil članek Jamesa Hemminga Humanizem na razpotju. Ker je vreden pozornosti, bi vam ga radi vsaj delno posredovali:

Zahod v svoji sedanji civilizaciji nima filozofske podlage, zato gnije v svojem jedru. V glavnem slišimo iz vseh strani: srečen je tisti, ki si lahko podvoji svoj standard na vsakih pet in dvajset let. In to se stopnjuje iz desetletja v desetletje. Zahteve po zadnjih tehničnih in drugih modnih krikih so tako ostre in vsiljive, da se jim skoraj nihče več ne more upirati. Zamislite, kakšen čudež bi samo bil, trdijo, ko bi mogli pomnožiti kanale barvne TV na vseh 24 ur v dnevu? Tako čudovite sanje, bi prav gotovo predramile in vzbudile našo mladino!

Povsem razumljivo je, da morajo vse proizvode vreči tudi na tržišče, in pri tem bi res lahko imel vsakdo vse, kar bi potreboval. V trenutku pa, ko pričnо ceniti človeka — delavca samo po debelini njegove denarnice ali višini plače, potem je izgubil vse človeško dostojanstvo, postal je človek — objekt, sam pri sebi pa ponižan, razočaran in odtujen, ker vse to pač čuti. In prav do tu nas je pripeljala vsa skomercializirana današnja družba.

Ustvarili smo tako obliko družbe, od katere se odvrača vedno več in več ljudi, posebno pa se ji mladi z gnusom umikajo. Ta večina, ki hoče ubežati, uživa vedno več tablet, da bi jim prinesle mir, počitek in pozabo, s tem pa sami sebe uničujejo. Pa ne samo tablete, naraščajo tudi hujše oblike pomiritve: samomori, uživanje alkohola in mamil.

Ta razumski svet pa ne razdira le naše živce, temveč nam razkraja tudi srca. Kam nas bo pripeljala v naslednjih 25 letih naraščajoča avtomatizirana proizvodnja?

Razviti narodi bodo prav gotovo utonili v poplavi hiperprodukcije, ko bo moralna obveza že vsakogar, da vsako leto kupi nov avtomobil, da bi omogočil zagotovljeno potrošnjo. Medtem pa bodo bolj zaostali narodi vedno bolj zaostajali. Če se ob tem malo bolj zamislimo, ugotovimo prav lahko, da nas že nosi tak nori vrtinec. Toda kam? Vsa ta moreča vsakdanjost nam že danes počasi, a vztrajno razjeda duše. Človek si želi in pričakuje od življenja nekaj več, kot samo to.

Današnja družba je prav gotovo bolna in išče uteho v tem, da eni polagajo nove plošče ye-yejevcev na gramofon, drugi kupijo vilo na Malti, tretji razkošno jahto na morju in se pri vsem tem početju globoko zavedajo, kako zelo jalova so vsa njihova početja. To je reakcija samomorilcev in tega se, žal, vsi dobro zavedamo. Kje so meje temu? Kje je čudodelno zdravilo vsemu temu?... ni ga! niti v pozabi nenaravnih ekskluzivnostih, ne v brezglavi histeriji.

Humanisti nimajo niti skupnih niti določenih načel, kako bi temu vsaj delno odpomogli, vendar neutrudno iščejo možnosti, kako bi našli pot iz vsega tega kaosa.

Toda vprašanje je, kje pričeti? Zahod ima kronično shizofrenijo, ker se že od nekdaj slepi, da je trdno zasidran na temeljih krščanstva. Večina zagotavlja, da se bo vse lepo uredilo samo od sebe, le če se povrnemo h krščanstvu. Vendar ni nobena skrivnost, da je krščanstvo sámo v globoki zmedi, kako približati svoje nauke mo-

dernemu intelektu. Na vsakem koraku nam vsiljujejo geslo: **Vrnite se k bogu!** Toda kateremu? Billia Grahama? Johna Robinsona? Teilharda de Chardina? — ali na tisoče drugim?

Da bi se dokopali do nove, prepričljivejše osnove, ki bi bila lahko podlaga za obstoj poznejšim rodovom, se moramo odločno odvrniti od vseh temnih ostankov idej o človekovi izpopolnitvi v nebesih in v celoti sprejeti idejo o človekovi izpopolnitvi na zemlji. Kaj je človek? In kaj izpopolnitev? Odgovor je dobro poznan vsakomur. Tu je človek, ta produkt 2000 milijonov let evolucije, ki se zvedavo ozira po neznanem prostranstvu vesolja, planetih, zvezdah. Zvezda ali pa naše sonce, ki nas greje, je le del neznanega prostranstva, katerega le svetla črta na nočnem nebu — rimska cesta, kot trdi profesor Morrison, šteje 100 bilijonov zvezd. In vse to ogromno področje tako malo raziskano! Zato ni čudno, da vedno znova in znova spodbuja človeškega duha k novim in novim raziskavam.

Pa ne samo zunaj planeta Zemlje, človek je ugotovil, da je odgovoren tudi za življenje na svojem planetu. Njegovo hlastanje po vedno novih in novih odkritjih ga je pripeljalo tako daleč, da lahko uniči svoj lastni planet in sebe... ali pa s svojimi dognanji obogati človeško bodočnost do neslutenih razmerij, tako da prebivalec tega planeta ne bo samo izkoriščan, ampak tudi obogaten. O sijajnosti te izbire bi moral presoditi človek sam! Kaj pa ta počne v tem trenutku? Trenutno je neverjeten sklop vseh možnosti, monstrum, ki je sposoben z rastočim ekonomskim napredkom doseči čudovito sposobnost združevanja in izpopolnitve. V tem preprostem dejstvu tiči tudi vsa moralna vrednota. Sprejetje odgovornosti za druge, prav tako kot zase, je osnovni pogoj za človekovo izpopolnitev na zemlji.

In po vsem tem bi se lahko tudi svetovni politični cilji obravnavali iz povsem drugačnih zornih kotov. In kakšne akcije bi lahko v prihodnosti obogatile človeška življenja? Predvsem kontrola rojstev, ohranjevanje dobrin, kultiviranje neobdelanih površin in dvig življenjskega standarda v deželah, kjer je to pereč problem, na tako stopnjo, da bi zagotovil vsakomur človekovo dostojanstvo ter mu omogočil delo v najustreznejših razmerah.

Ničesar ne bi bolj utrdilo resnične humanizacije na svetu in oplemenitilo človeka bolj, kot če bi vsi véliki narodi zamenjali uničevalno oboroževalno tekmovanje za sodelovanje v grandioznih, domiselnih načrtih, na primer, puščave spreminjali v plodna tla.

Humanist ne sme biti prepričan, da je kot posameznik nemočen v vsem tem današnjem kaosu in da ne bi mogel vnesti vsaj delčka sprememb za kvaliteto življenja. Ljudje, ki so v to prepričani, lahko store veliko, saj imajo na razpolago vsa informativna sredstva v rokah, nadalje javno mnenje in končno še parlament, kjer njihov vpliv lahko zavrè veliko zlorab. Seveda ni vse to nič kaj preprosto, tu so velike sile, njihova hotenja, ki so danes prav v nasprotju s humanizacijo, in potrebno bo še veliko časa, da se mnenje manjšine razširi, in veliko naporov, da bodo humanistične ideje prodrle prav tja, kjer jih že dolgo časa zamenjujejo z lažnimi rožnatimi prividi človeku, ki ga požira vrtinec današnjega kaosa.

M. M.

LE MONDE DIPLOMATIQUE 11/67. Ta francoski mesečnik, namenjen predvsem gospodarskim problemom v svetu, se ne izogiblje niti političnim analizam aktualnih dogodkov v posameznih državah. Redno pa prinaša tudi pregled zadnjih dogodkov v političnih in ekonomskih organizacijah po svetu, zato si ga je res vredno ogledati.

V sedanji številki smo izbrali članek Politične in ekonomske težave Španije, prav zato, ker je še do nedavnega vladalo v javnosti prepričanje, da so kljub vsem stavkam, neredom in odkritim nasprotjem delavcev to le trenutne muhe enodnevnice, bolj politične kot pa ekonomske narave. Zdaj pa nam je pričujoča razprava potrdila slutnje, da Španija ne stoji tako trdno na svojih ekonomskih nogah, kot je bilo to videti na prvi pogled. Ampak prav nasprotno... Španija je na robu tako hude gospodarske krize, ki grozi, da bo sprožila plaz ne samo tistih, ki so že vseskozi nasprotni frankističnemu režimu, čeprav tudi teh ni malo, pač pa tudi vseh nekdanjih falangističnih zastavonoš, ker je vsem pošlo potrpljenje. Komentator namreč trdi, da v deželi kar smrdi po novi državljanski vojni.

Vlada se tega že nekaj časa popolnoma zaveda in je napravila nekaj korakov, ki bi bili še pred nekaj leti povsem nemogoči za španski režim. Toda niti referendum niti ljudski poslanci v skupščini ter še nekaj drobnih svoboščin, s katerimi je vlada upala, da bo zadostila zahtevam nezadovoljnežev, niso pomirile duhov. Čeprav so zapori polni, je ljudstvo brez strahu kazalo še naprej svoje nezadovoljstvo.

Pred meseci je vlada iz bojazni, če se sedanjemu voditelju države karkoli primeri, prisilila trdovratnega Franca, da je pristal na namestnika, oziroma podpredsed-

nika vlade, dolgoletnega sodelavca falange — Carrera Blanca.

Tudi Cerkev, ki je bila včasih temelj španske oblasti, danes ni več pokorna in povsem odkrito kaže svoje nezadovoljstvo.

In kje so vzroki za vsa ta nezadovoljstva? Nekaj v političnem stanju, glavnina pa prav gotovo v gospodarskih težavah dežele, ki so iz leta v leto hujše.

Po prejšnjih letih kriz si je Španija v prvem obdobju gospodarskega načrta, to je v letih 1964 in 1965 kar opomogla. Na noge so jo postavili tuji krediti, produktivnost je sunkovito rastla. Res je vse to spremljala stalna inflacija, toda le-ta se je dala povsem upravičiti z dvigom investicij v javnem sektorju za 22 odstotkov.

Že v drugi polovici leta 1965 pa je vlada omejila vse kredite in centralno banko spremenila v poslovno banko. Kaj kmalu po tem ukrepu pa so se v gospodarskih panogah, zlasti v industriji, pričeli vrstiti prisilni ukrepi, da bi zajezili težave, v katere so podjetja zašla. Cene so pričele naraščati, medtem ko so mezde ostale na isti ravni ali pa so jih morali ponekod celo znižati. Mnoga podjetja pa se niso mogla zaustaviti in najti svoje sanacije le v teh ukrepih. Morali so odpuščati delovno silo celo taki, ki so bili nekdaj steber nacionalnega gospodarstva. Npr. samo lesno podjetje de Sagonte, eno največjih v državi, je moralo odpustiti petino delovne sile ali 1200 zaposlenih. Še slabše je bilo v manjših podjetjih.

Kam s to odpuščeno delovno silo? Se zaposleni španski delavec mora za enako družino kot delavci po svetu za najnujnejše življenjske potrebe opraviti 3711 ur in 45 minut, medtem ko jih angleški napravi za vse to le 1281, belgijski 1492 in venezuelski 1524.

Nekdaj je odhajala odvečna delovna sila v trumah iz Španije v tujino. Toda gospodarske krize, ki so se kazale več ali manj po vseh državah Zahodne Evrope, so jim zaprle še ta vrata. Že leta 1966 se jih je vrnilo več, kot jih je odšlo (131.700 proti 130.700). In še vsa ta velikanska številka delovne sile, ki se vrača, zahteva delo. Kje je izhod vsemu temu? Predvsem bi ga rada našla španska vlada, saj je zašla v tako resne gospodarske težave glede najemanja tujih kreditov. V letu 1963 je znašal primanjkljaj milijardo dolarjev, leta 1966 pa se je povzpel že na dve milijardi.

Mogoče bi bil izhod iz njenih trenutnih gospodarskih težav, če bi se priključila SET, vendar ji šesterica držav članic ne bo nikoli odpustila njene nekdanje prezirljive izjave: »V SET ne stopimo, pa če nas prosijo na kolenih.« To je bila nekdaj mogoče res preveč drzna trditev, kajti saj samo tej gospodarski skupnosti danes dolguje nič manj kot 925 milijonov dolarjev. Za vračanje ne kaže veliko, še manj pa za trgovino s skupino šestih, kajti njihovi proizvodi so več ali manj nezaželjeni na tem tržišču. Turizem in množična razprodaja zemlje tujim turistom jim ne prinaša veliko, čeprav je vse to obetalo nekoč gore dobička. Turistična reka, ki se je včasih valila proti Pirenejem, se je obrnila v druge smeri, kajti zahotelo se ji je sprememb.

Po vseh teh ugotovitvah res ne bi bilo čudno, da bi táko klavrno gospodarsko stanje s primesjo političnega nezadovoljstva v vseh slojih ljudstva prineslo tisto, kar pisec tega članka uvodoma poudarja — novo državljansko vojno.

M. M.

SMRT LEGENDARNEGA PARTIZANA LATINSKE AMERIKE — »Partizanom je bilo že od nekdaj težko priti do živega. Hitro premikanje iz kraja v kraj, dobra skrivališča v gozdovih in podpora prebivalstva so borcem za svobodo omogočala dolgotrajen in uspešen boj. Nenadni in nepričakovani napadi pa so sovražniku navadno povzročili hude izgube,« piše revija Stern. Vendar pa ima vsako partizansko bojevanje svoje ranljivo mesto, to je izdaja. To, kar smo večkrat lahko doživeli v lastnih vrstah, je tokrat povzročilo tudi smrt legendarnega revolucionarja Latinske Amerike, moža, ki je hotel rešiti veliko večino nad 200 milijonskega prebivalstva lakote in bednih življenjskih razmer, pa čeprav po svoje, morda nekoliko preveč idealistično. Dne 9. oktobra 1967 je bil v boju izdan, ujet in potem umorjen dr. Ernesto Guevara, z vzdevkom »Che«, mladi argentinski zdravnik, ki je dobil kubansko državljanstvo, potem ko se je z ramo ob rami boril z dr. Fidelom Castrom za osvoboditev Kube, kjer je bil nekaj let tudi minister za industrijo. Guevara — nekateri so ga imenovali tudi Robin Hood 20. stoletja — je dokončal v Buenos Airesu študij medicine, vendar se ni posvetil zdravniškemu delu. Njegov ideal je bil drugačen. Hotel je spremeniti deželo, kjer so španske konkvistadorje zamenjali kapitalisti s Severa, skupaj z domačimi vrstniki, spet v ponosno, svobodno deželo. Trdno je bil prepričan, da lahko to doseže le z oboroženim bojem. Sovražil je Združene države zaradi tega, ker se Latinska Amerika čedalje bolj pogreza v neposredno odvisnost te velike sile, ki je povezala vse dežele zelenega kontinenta z vidnimi in nevidnimi vezmi.

Svoj ognjeni krst je »Che« Guevara doživel leta 1954 v Gvatemali, ko je leto pred tem zapustil Peronovo Argentino. V Gvatemali je bil takrat na vladi ustavni pred-

sednik, socialist Jacobo Arbenz. Pri uresničevanju svojega programa agrarne reforme je naletel na odpor znane ameriške družbe United Fruit, ki je dejanski vladar tako imenovanih bananskih držav Srednje ter nekaterih dežel Južne Amerike. Ta družba je tudi finančno podprla (ne prvikrat) vojaški upor plačancev proti Arbenzovi vladi, da so zakonitega predsednika vrgli z oblasti. Guevara je takrat zbežal s stotinami Arbenzovih privržencev v Mehiko.

Tam je Guevara spoznal moža, ki je usmeril njegovo življenje na odločilno pot, in sicer leto dni starejšega kubanskega pravnika dr. Fidel Castra. Castro je že takrat pripravljal invazijo na svoj domači otok Kubo, da bi strmoglavil osovraženega diktatorja Fulgencia Batisto. Tako se je začel najbolj dramatični boj v ameriški zgodovini. Ko je po dveh letih Castro zmagoslavno vkorakal v Havano, velja omeniti, da mu je pri odločilni vojaški zmagi močno pomagal Ernesto »Che« Guevara, ki je postal pravi mojster gverilskega vojskovanja.

Ernesto »Che« Guevara je postal Castrova desna roka, minister za industrijo, odposlanec Kube v Moskvi, Pekingu in v Združenih narodih, udeležil se je tudi vseh mednarodnih konferenc od Ženeve pa do Montevidea. Zanj je bila tako kot za Castra značilna vojaška uniforma, za razliko od Fidela je nosil baretko, imel je močno brado in vedno cigaro v ustih. Za množice je bil nekak politični magnet, saj je s svojimi govori vedno potegnil za seboj tisoče poslušalcev. Kot minister za industrijo pa se je morda le nekoliko preveč zavzel za naglo industrializacijo Kube, tako da so Kubanci precej zanemarili pridelovanje osnovnega pridelka Kube, sladkornega trsa. Morda je tudi ta neuspeh na gospodarskem področju — kot je znano, se je Kuba znašla v velikih gospodarskih težavah, iz katerih sta jo rešila in delno jo še danes rešujeta Sovjetska zveza in delno tudi LR Kitajska — prispeval k temu, da je »Che« Guevara v letu 1965 zapustil Kubo ter odšel neznano kam.

V svojem poslovilnem pismu, ki ga je Fidel Castro prebral pol leta pozneje, je svoj odhod pojasnil takole: »Kubanski revoluciji sem prispeval svoje, zato se poslavljam od tebe, Fidel, od vseh tovarišev ter od ljudstva, ki ga imam za svojega. S tem se odpovedujem svojim partijskim in vojaškim funkcijam ter kubanskemu državljanstvu. Drugi narodi zahtevajo moje skromne moči. Čas naše ločitve je napočil.« Dejansko ozadje temu pa je morda bilo med drugim tudi to, da je »Che« ostal vedno v senci Castra, poleg tega pa je stalno zahteval »drugo fronto« na kontinentu, čemur je nasprotovala Sovjetska zveza, saj je menila, da pogoji za oborožen boj v Latinski Ameriki ne obstajajo. To je prav gotovo možno potrditi, saj je razcepljenost političnih strank v latinskoameriških državah tolikšna, da je za zdaj težko računati s kakršno koli enotno, posebej pa še z oboroženo akcijo, kot je to bil primer na Kubi.

Guevara je »izginil« za dve leti. Njegovo ime se je večkrat pojavilo, ob spopadu v Dominikanski republiki, v Peruju, enkrat celo v Gvineji, nato v Venezueli in nazadnje v Boliviji.

Letos aprila pa so na konferenci revolucionarnih gibanj latinskoameriških držav objavili poslanico dr. Guevare, katere geslo je bilo, »da je napočil čas, da mora Latinska Amerika iti po poti Vietnama.« Guevara sicer ni omenjal bojišča, vendar pa so takrat že padli prvi streli v Boliviji. Zakaj je Guevara izbral prav Bolivijo, ni težko odgovoriti. Dežela, kjer so novembra leta 1965 vojaški pučisti vrgli oblast ustavnega predsednika Paza Estenssora, je bila vseskozi žarišče nemirov. Predvsem je omeniti revolucionarne rudarje, ki so večkrat organizirali oborožene stavke, študente, ki se niso strinjali s politiko vlade Reneja Barrientosa in pa čedalje večjo povezavo z Združenimi državami Amerike, ki jo je Barrientos na samem začetku prevzema oblasti zavračal, pozneje pa je svojo politiko spremenil.

Tako je spet odšlo v bolivijske gozdove na vzhodu dežele nekaj sto revolucionarjev, (saj je prav zaradi politične razcepljenosti v deželah Latinske Amerike težko organizirati oborožen odpor v množičnem smislu), ki so hoteli zanetiti žarišče upora proti Američanom v tej deželi. Vendar pa so Združene države Amerike med tem časom prek posebne šole za protigverilsko vojskovanje v Panami in pa s sodelovanjem v Vietnamu preizkušenih »svetovalcev« uspele usposobiti bolivijsko vojsko, ki jo pretežno sestavljajo kmečki, neuki indijanski prebivalci, med katerimi je precej nepismenih, tako da je razbila večje partizanske skupine ali guerrillerose in po zaslugi izdajalcev obkolila Ernesta »Che« Guevaro v bližini kraja Higuerasa. Približno 1800 vojakov proti dvajseterici partizanov!

Boji s skupino »Che« Guevare niso bili taki kot tedaj, ko so zadušili upore revnih rudarjev ali podhranjenih bolivijskih kmetov. Tokrat se je vojska morala spoprijeti z dobro organizirano skupino partizanov, ki so vodili načrtno gverilsko vojno. CIA je bila alarmirana, ko je izvedela, da se je med bolivijskimi partizani pojavilo legendarno ime »Che« Guevare. Prvi, ki je to potrdil, je bil ujeti in med tem na trideset let zapora obsojeni francoski

novinar Régis Debray, ko je med zaslišanjem izjavil, da vodi bolivijske partizane Ernesto »Che« Guevara.

Začel se je največji lov na človeka, kar jih pomni Latinska Amerika. ZDA in Bolivija sta angažirali vse sile, da bi ujeli tega legendarnega junaka, čigar ime so izgovarjali s spoštljivostjo in občudovanjem tako rudarji v bolivijskih in perujskih Andih kakor peoni v argentinskih pampah. Ljudstvu je treba odvzeti njegov idol, je bila osnovna misel CIA in tako kot so nekdaj nemški padalci z napadom na Drvar hoteli z zajetjem Tita zlomiti hrbtenico partizanskemu gibanju Jugoslavije, tako so tokrat Američani za vsako ceno hoteli dobiti v roke človeka, ki je pokazal, da zna voditi revolucionarje, pa tudi zmagovati in zbirati ljudstvo okrog sebe.

Z nenadnimi napadi je Guevara uničeval manjše bolivijske vojaške skupine, v bojih so bili ranjeni tudi ameriški vojaški svetovalci, sodobni lovci na človeške glave. S svojimi zmagami je Ernesto »Che« Guevara pridobival ugled in tudi bolivijski kmetje, s katerimi je vedno lepo ravnal in jim plačeval živež, ga niso sovražili.

Vendar pa Guevara apatičnih Indiosov ni mogel pridobiti k aktivnemu sodelovanju in tako ni mogel revolucije razširiti v večjem obsegu. »Indijanci so ravnodušni kot kamen,« je zapisal Guevara v svojem dnevniku. Pa tudi geografske razmere so bile drugačne v Boliviji, saj je desetkrat tako velika kot Kuba, prav tako pa je bolivijska vojska imela o sovražniku precej dobrih in točnih informacij in v Vietnamu »prekaljene« severnoameriške »strokovnjake«.

Tako se je začel obroč okrog operativnega področja guerrillerosov na vzhodnem pobočju Andov ob reki Rio Grande počasi zoževati. Vsaki uspešni partizanski akciji je sledil protiudarec vojske, ki so jo vodili indijanski »rangerji« izvidniki, izurjeni v Združenih državah Amerike, izdajali so jih mučeni ujetniki ter zasledovala letala.

Guevara je do zadnjega govoril kmetom, prebiral knjige in pisal dnevnik. Tole je zapisal 7. oktobra: »Ob 12. uri je prišla stara kmetica s kozami prek naše poti. Nič točnega ni vedela povedati o vojakih. Popoldne ob 17.20 je šel soborec Aniceto v njeno kočo ter dal starki, ki je imela bolno hčerko, 50 pesov (4 dolarje), da ne bi vojakom kaj izdala. Toda nismo ji zaupali. Kmalu smo odšli v temno noč.«

Prihodnji dan je bila nedelja. S Che Guevaro je bilo vsega 20 ljudi. Umaknili so se v skalnato korito reke, v kraj, ki se imenuje Quebrada de Yuro, sedem kilometrov severno od vasi Higueras. Guevarov nasprotnik je bil bolivijski kapetan Prado, poveljnik 2. bataljona rangerjev. Že dva dni je bil partizanom za petami. Poslal je dva voda na višine in enega v dolino. Tako je bil Guevara obkoljen.

Ob 13. uri se je začel napad. Na petdeset metrov razdalje so začeli partizani streljati. Eden med njimi se je dvignil in začel stoje kositi z avtomatom. Bil je zadet v noge in drug partizan je pritekel k njemu, da bi ga rešil. Vojaki so ga ubili in zajeli ranjenca. Bil je dr. Ernesto »Che« Guevara, za katerega je bolivijska vlada razpisala 50.000 pesov (4500 dolarjev) nagrade, za živega ali mrtvega. Boj je trajal 5 ur, v njem je padlo šest partizanov in dva vojaka. Nato pa so vojaki ranjenega Guevaro odnesli na nosilnicah v kraj Higureas. Bil je pri polni zavesti in je dajal bolničarjem sam navodila za prvo pomoč.

Osma divizija je medtem obvestila La Paz, da je Guevara ranjen in ujet. Prosili so za navodila, vendar pa odgovor iz La Paza ni znan. Prihodnji dan so Guevaro s helikopterjem, vendar že mrtvega, prepeljali v Valle Grande. Truplo je imelo rano na srcu, vendar ta ni bila iz boja. Guevara je bil umorjen, star 39 let.

Ranjen vojak Benito Jimenez je o Guevari povedal tole: »Ponoči je prišel h Guevari polkovnik Selnich. Dolgo sta se pogovarjala, vendar nisem mogel razumeti kaj. Nato sta govorila o Ameriki, vendar je bil glas Guevare oslabljen, polkovnik pa je nanj vpil. Nenadno je Guevara udaril oficirja po obrazu, nato je ta odšel ven. Pozneje so odnesli Guevaro na nosilnicah. Vojak Jimenez ni slišal strela, pač pa je dejal, da se večkrat sliši streljanje v Higuerasu.

Smrt Guevare ni zapis o slavi bolivijske vojske. Velikega nasprotnika so ubili kot steklega psa. Vendar so mu nehote storili veliko uslugo. Kajti nikdar v življenju se ime Guevare ni pojavilo tolikokrat na ustnicah desetin milijonov revnih Južnoameričanov, saj svojega velikega rojaka ne bodo tako kmalu pozabili.

Legendarni guerrillero »Che«, borec za socialne pravice ljudstev Latinske Amerike je mrtev, vendar pa je kljub svoji smrti podnetil iskro upora, ki se bo tako ali drugače danes ali jutri, razširil po tej celini. Za Simonom Bolivarjem »Osvoboditeljem« je prišel »Che«, pa tudi za Guevaro bodo prišli novi borci, ki bodo zagotovili Latinski Ameriki pravo mesto v družbi narodov sveta, njenim prebivalcem pa človeka vredno življenje.

E. R.

LEPOSLOVJE

BASS, Eduard: Cirkus Humberto. Roman. Prevedel: Vekoslav Špindler. Prizma — izbrani romani iz svetovne književnosti 19. Založba Obzorja. Maribor 1967. 566 + (I) str.

BLOK, Aleksander: Dvanajst. Poslovenil: Mile Klopčič. Ilustriral: Jože Ciuha. Spremna beseda: dr. Bratko Kreft. Oprema: Vladimir Lakovič. Bibliofilska zbirka »Večni sopotniki«. Urednik: Kajetan Kovič. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1967. 85 + (II) str.

GILOT, Françoise, Carlton. LAKE: Življenje s Picassom. Prevedel: Veno Taufer. Bios. Cankarjeva založba. Ljubljana 1967. 246+ (II) str. + 4 str. sl.

GROSMAN, dr. Božena-Vida: Nekoč je bilo. Iz spominov partizanske zdravnice. Opremil Vladimir Lakovič. Kurirčkova knjižnica. Zavod »Borec«. Ljubljana 1967. 119 + (VIII) str.

HEMINGWAY, Ernest: Čez reko in med drevje. Prevedel: Bruno Hartman. Opremil: Janez Vidic. Nova Obzorja 60. Založba Obzorja. Maribor 1967. 225 + (I) str.

HERBERT, Xavier: Capricornia. Roman. Prevedla: Irma Ožbalt. Opremil: Uroš Vagaja. Svet v knjigi 39. Založba Obzorja. Maribor 1967. 711 + (V) str.

HOFFMANN Ernst Theodor Amadeus: Hudičevi napoji. Zapiski iz zapuščine brata Medarda, kapucina. Izdal pisec fantazijskih pripovedi po Callotovem načinu. Prevedel in spremno besedo napisal Silvester Škerl. Svetovni roman. Urednik: Lojze Krakar. Cankarjeva založba. V Ljubljani 1967. 271 + (III) str.

INGOLIČ, Anton: Jesenske disonance. Novele in črtice. Zbrani spisi 10. S sodelovanjem avtorja ureja Mitja Mejak. Opremil: Janez Vidic. Založba Obzorja. Maribor 1967. 393 + (III) str.

KAFKA, Franz: Grad. Prevedel: Jože Udovič. Študijo napisal: Dušan Pirjevec. Zbirka »Sto romanov« 30. Urejuje: dr. Anton Ocvirk. Cankarjeva založba. V Ljubljani 1967. 348 str.

KOSOVEL, Srečko: Integrali '26. Izbral in uredil Anton Ocvirk. Uvodna študija A. Ocvirka: Srečko Kosovel in konstruktivizem. Zbirka »Bela krizantema«. Urejuje: Cene Vipotnik. Cankarjeva založba v Ljubljani in založništvo tržaškega tiska, Trst 1967. 314 + (II) str.

LLEWELLYN, Richard: Osamljeno srce. Prevedla Seta Oblak. Opremil: Jože Rihtar. Zbirka Mozaik. Urednik: Ivan Skušek. Cankarjeva založba. V Ljubljani 1967. 339 + (I) str.

MARSHALL, Arthur Calder: Poročila sva se včeraj. Roman. Prevedla: Vera Boštjančič-Turk. Ljudska knjiga 93. Prešernova družba. V Ljubljani 1967. 174 + (I) str.

NORDHOFF, Charles, James Norman HALL: Vihar. Prevedel: Bruno Hartman. Svet v knjigi 38. Založba Obzorja. Maribor 1967. 197 + (II) str.

PREŠEREN, Dr. France: Krst pri Savici. Faksimile cenzurno-revizijskega rokopisa Prešernovega »Krsta« iz knjižnice Narodnega muzeja v Ljubljani z dodatnim faksimilom izdaje »Krsta« iz leta 1836. Spremne besede: Jože Kastelic, Ob Prešernovem »Krstu«. — Jože Žigon, Ob rokopisu »Krsta«. — Jože Kastelic, Tekstno kritični aparat. — Branko Reisp, Poročilo o reprodukciji. Oprema: Aco Mavec. Uredil Alfonz Gspan s sodelovanjem dr. Marje Boršnik in dr. Branka Berčiča. Mladinska knjiga. V Ljubljani 1967.

PRUS, Boleslav: Faraon. Zgodovinski roman. Prevedel: Francè Koblar. Levstikov hram. Ureja: Ivan Potrč. Mladinska knjiga. V Ljubljani 1967. 644 str.

SZABO, Magda: Srna. Prevedel: Jože Olaj. Opremil: Uroš Vagaja. Zbirka »Kiosk« 64. Urednik: Vital Klabus. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1967. 173 + (II) str.

SIMONOV, Konstantin: Ne rodijo se kot vojaki. Roman. Prevedel Aleksander Skaza. Opremil: Ive Šubic. Zavod »Borec«. V Ljubljani 1967. 644 + (III) str.

SVETINA, Tone: Ukana. 2. knj. Vojnozgodovinski roman. Opremil: Ernest Krnaić. Zavod »Borec«. V Ljubljani 1967. 905 + (II) str.

TEŽKA URA. Izbor partizanskih iger. Izbral, uredil in spremno besedo napisal Ferdo Fischer. Knjižnica Kondor 94. Mladinska knjiga. Ljubljana 1967. 172 + (IV) str.

DRUŽBENE IN POLITIČNE VEDE

ALBREHT, Roman: Družbeni nosilci samoupravljanja in vzvodi njegove družbene in poslovne učinkovitosti. (Notranja na-

slovna stran.) Ob blejskem simpoziju. (Naslov na platnicah.) ČZP »Komunist«. V Ljubljani 1967. 48 str.

JOVANOVIĆ, Aleksandar: Društveno-političko uredjenje i ustavni sistem Jugoslavije. Biblioteka društvenih nauka. Urednik: prof. dr. Jovan Djordjević. »Savremena administracija«. Beograd 1967. 306 str.

KUŠEJ, Gorazd: Politični sistem Jugoslavije. Cankarjeva založba. V Ljubljani 1967. 127 + (IV) str.

LEKOVIĆ, Dragutin: Marksizam i filozofija. Prevela s francuskog: Vida Gostuški. Institut za izučavanje radničkog pokreta. Beograd 1967. 480 str.

MARX, Karl: Kapital. Kritika politične ekonomije. 2. zv. 2. knj.: Proces cirkulacije kapitala. Prevod: Aleksander Bajt. Oprema: ing. arh.: Jože Brumen. Cankarjeva založba. V Ljubljani 1967. 628 + (II) str.

MARX Karl—Friderik ENGELS: Komunistični manifest. Preložil M. J.-Č. IV. zvezek knjižnice časopisa »Naprej«. Izdala založba časopisa »Naprej«. Idrija 1908. Ob 50-letnici oktobrske revolucije je to faksimilirano izdajo »Komunističnega manifesta« izdala in založila Cankarjeva založba, Trubarjev antikvariat. Ljubljana (1967). 32 str.

REDŽEPAGIĆ, Sulejman-Brana MARKOVIĆ-Milesa VITOROVIĆ: Sindikati i položaj radničke klase. Argentina, Brazil, Meksiko, Velika Britanija, SAD. Institut za izučavanje radničkog pokreta. Beograd 1967. 656 str.

SOCIJALNO-etnička struktura i politički pokreti. Indija, Alžir, UAR, Kenija. (Autori:) Dragoljub Nesić, Zoran Atanacković, Stojan Gligorić, Vladimir Tomac. Institut za izučavanje radničkog pokreta. Beograd 1967. 510 + (II) str.

ZGODOVINA

LJUBIBRATIĆ, Dragoslav: Budjenje Hercegovine. Sreski odbor Saveza udruženja boraca NOR u Mostaru. Mostar 1966. 160 str.

PRISPEVKI za zgodovino delavskega gibanja. Letnik VI. štev. 1-2. Zbornik razprav in obravnav znanstvenega posvetovanja o Osvobodilni fronti slovenskega naroda ob njeni 25-letnici v Ljubljani od 28. do 30. aprila 1966. Odgovorni urednik: Bogdan Osolnik. Zunanja oprema: arh. Vlasto Kopač. Inštitut za zgodovino delavskega gibanja. Ljubljana 1966. 462 + (V) str.

VILHAR, Srečko-Albert KLUN: Prva in druga prekomorska brigada. Knjižnica NOV in POS 25-I. Ureja zgodovinski odbor Komisije za razvijanje tradicij NOV Slovenije pri predsedstvu republiškega odbora ZZB NOV Slovenije v Ljubljani. Predsednik: Ivan Ferlež. Strokovna recenzenta: Miroslav Luštek in Miroslav Stepančič. Opremil: Vladimir Lakovič. ČZP »Soča«. Nova Gorica 1967. 412 + (III) str. Med tekstom slike.

ZBORNIK dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda. Tom X. Jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo u narodnooslobodilačkom ratu Jugoslavije 1942—1945. 1. knj.: maj 1942—februar 1945. Odgovorni urednik: Fabijan Trgo. Vojnoistorijski institut. Beograd 1966. 640 str.

DELOVNI KOLEKTIV
TOVARNE KOVINSKEGA OKOVJA
KOT TACEN 38
LJUBLJANA-ŠENTVID

želi vsem srečno
in uspešno
novo leto 1968

Katedra za zgodovino filozofske fakultete v Ljubljani

OFENZIVA

Katja Špur

(Iz zapiskov L. Grada-Kijca)

Tisto popoldne smo se ustavili pri Obrtanu v bližini našega taborišča. Dekleta so nam povedala, da je odšel Dušan s skupino čete v akcijo, komisar Dolfi in komandant Drago pa sta šla z drugim delom čete proti Solčavi. Taborišče je bilo torej prazno, zato smo ostali pri hiši. Proti večeru pa sem nameraval oditi za Dragom. Ugibal sem, zakaj je četa tako nenadoma odšla iz taborišča. Drago je povedal dekletom samo to, da se umikajo, ker se v tem kraju pripravlja velika sovražnikova ofenziva. Kakšna ofenziva naj bi bila to? Pravkar smo prišli iz Mežice in tam ni bilo videti nič sumljivega.

Prosil sem dekleta, naj nam začno preurejati uniforme. Potrgali smo z oblek vse hitlerjanske znake, dekleta pa so nam prišila na kape rdeče zvezde. Meni in Branku so napravile iz nemških čepic lepe »partizanke«. Ves popoldan so hitele z delom in zvečer smo bili oprani, zlikani in urejeni, da nas je bilo veselje pogledati. Zaplesali smo nekaj koroških polk, medtem pa se je vrnil z akcije komandir Dušan. Šli so v akcijo na železniški most in z njimi je prišlo precej novincev.

Dušan je bil besen. Imel je premalo razstreliva, zato mu je akcija le napol uspela; namesto da bi pognal most v zrak, ga je samo razmajal. Jezil se je na terence, ki spet niso pripravili streliva, čeprav so ga bili obljubili. Prigovarjal sem mu; drugič si moramo razstrelivo prej pripraviti, namesto da čakamo do zadnjega trenutka. Dušan je bil kljub temu potrt in je zamišljeno ogledoval moje fante v novih oblekah. Pikro je menil:

»Kar vem, da se bo moja četa najslabše izkazala. Še tvoja patrulja je boljša.«

Spodbujal sem ga, naj ne bo tako črnogled, potisnil sem ga med dekleta in zaklical Rajku:

»Kotuljsko polko za Dušana!«

Dušan je pozabil na skrbi in se je zavrtel, da je bilo veselje. Še bi bili rajali, a dolžnosti so nas klicale drugam. Preden smo se odpravili, je prihitela iz doline hčerka Lenčka in povedala, da so prišle v Črno, Mežico, Prevalje in Slovenj Gradec cele kolone vojaštva in policije. Namenjeni so v hribe in s seboj vodijo mule. Pravijo, da bo velika ofenziva.

Menil sem, da ne bo tako hudo. Vprašal sem Dušana, ali kaj ve o kakšnih nemških transportih; zanikal je.

Sklenil sem, da se bomo umaknili do Javorja oziroma do Jazbine. Jutri se bomo ravnali po okoliščinah, kakršne pač bodo. Poslovili smo se od prijaznih deklet. In že nas je vzela noč.

Po hitrem pohodu smo prišli okoli desetih zvečer do naše postojanke »Pri miškah«. To je bila Petričeva kmetija na Jazbinah, »miški« pa sta bili prikupni domači dekleti. Z Dušanom sva menila, da smo tu dovolj visoko v hribih in lahko brez skrbi prenočimo pri hiši. Počutil sem se varnega, saj Nemcev že od maja ni

bilo sem. Bili pa smo do skrajnosti utrujeni, kajti moji fantje že tretjo noč niso spali.

Zbudili smo družino in zasedli veliko izbo. Zunaj smo postavili dva stražarja — enega v smer, iz katere smo prišli, drugega proti javorski cerkvi. Ker smo tu že večkrat prenočevali, sem vedel, da je to dovolj.

Koroški fantje bi ne bili Korošci, če bi šli kar tako spat, naj smo bili še tako utrujeni. Rajko je zaigral na harmoniko in že smo se zavrteli. Srečen sem opazoval fante, kako se po otroško veselijo. Zmotil me je Branko, ki je stopil k meni, da bi se še midva zavrtela, češ da bo plesal »za dečvo«, če ni drugih deklet. Najbrž naju je bilo v najinih črnih uniformah lepo gledati, ker je mati navdušeno vzkliknila:

»Mejdun, plešeta kot hudička!«

Še mater smo potegnili v vrtinec.

Dobro uro je trajala ta »gavda« — zabava — tedaj pa sem odločil:

»Tovariši, dovolj je norčij! Gremo spat!«

Borci so neradi odnehali. Odpravili smo se počivat. Tiha, skrivnostna noč je zakraljevala nad nami.

Zbudilo nas je čemerno, hladno jutro. Bil je sedmi november. Obetal se je sneg. Dekleta in mati so bile že pokonci in so nam pripravljale zajtrk. Odšel sem se umivat.

Bil sem slabo razpoložen. Odkar sem vstal, me je pritiskala čudna tesnoba. Nisem vedel, kaj mi je, bil je samo nekakšen občutek, slutnja, ki ni prodrla v zavest. V sobi je bila moja brzostrelka, odložil sem še pas s samokresom, torbico pa sem vzel s seboj. V njej sem nosil seznam imen svojih tridesetih borcev, ki jih je bila zahtevala cona. Stopil sem v sobo tostran veže in se začel umivati. Zdaj sem odložil še torbico. Ko sem se umil, sem nekaj časa neodločno stal tam — tesnoba v meni je rasla. Potem sem naglo stopil v veliko izbo, kjer so bili borci. Poklical sem Dušana:

»Dušan, takoj skliči zbor svojih fantov in se umakni z njimi v taborišče nad hišo! Jaz bom šel s svojo patruljo proti Smrekovcu. Če bo kaj posebnega, ti bom poslal dva svoja fanta, da se boš vedel ravnati. Pa kar takoj se odpravi, Dušan! Danes mi nekaj ne ugaja.«

Nad hišo smo že večkrat taborili. To je bil varen kraj, pa vendar dovolj blizu domačije.

»Toliko še počakaj,« je dejal Dušan, »da napišem poročilo za komandanta Draga. Potem se bom takoj umaknil v taborišče.«

Sedel je k mizi in začel sestavljati poročilo o zadnji akciji.

Mimo mene je prišel Branko. V rokah je imel zobno krtačko.

»Zdaj, ko smo lepo oblečeni, si moram še zobe očistiti,« je dejal in stopil ven. Zamišljeno je obstal sredi sobe. Na postelji je ležala harmonika kot razpotegnjen utrinek na sinočnjo razposajenost. Vzel sem jo v roke in rekel fantom:

»Tovariši, pripravite se za odhod! Medtem vam bom še eno zaigral.«

Nategnil sem harmoniko, zaigral dva ali tri akorde, tedaj pa je zunaj počilo. Takoj za njim je z ostro blebetavostjo zadrdrala strojnica. Vse to se je zgodilo hipoma, z nepopravljivo resničnostjo. Odvrgel sem harmoniko in zavpil:

»K orožju!«

Zgrabil sem pas s samokresom, se bliskovito opasal in se pognal s brzostrelko ven. V hiši je nastala zmeda, prerivanje, vpitje. Toliko da sem še utegnil zavpiti:

»Tovariši, brez panike! Hitro ven!«

Ko sem skočil skozi vrata, sem stekel ob hiši in se ozrl navzgor v hrib. Spreletel me je srh: v strmini nad hišo je ležala dolga vrsta Nemcev. Vrh hriba je bil ves zelen od uniform in še zmeraj so prihajali novi in zavzemali položaje. Od

prvega strela in strojničnega rafala pa do trenutka, ko sem pritekel iz hiše, je bilo vse mirno. Kazalo je, da se tudi Nemci niso takoj znašli; zdaj so v naglici zasedali položaje. Ko pa sem skočil iz hiše in so me zagledali, je završal ognjen vihar.

Kmetija, v kateri smo bili, je stala ob vznožju dvajset metrov visoke strmine. Čez to strmino je nekako v višini strehe peljala pot in na tisti poti je stal naš stražar in nadzoroval smer proti Javorju. Nad dvajsetmetrsko strmino, torej naprej od našega stražarja, je bila še kakih dvesto metrov široka čistina, onkraj katere se je pričenjal gozd. Naš stražar je imel dober pregled nad drugimi kmetijami. Še danes ne vem, ali je bilo vmes izdajstvo ali pa so Nemci z daljnogledi opazili našega stražarja: kajti niso prišli od Javorja sem, kjer bi jih bil naš stražar pravočasno opazil, pač pa za robom gozda. Nenadoma so se znašli nad stražarjevo glavo. Pod njihovo strelsko črto je ležala naša kmetija kot na dlani.

S spodnje strani je stal nasproti hiši precej velik hlev, vmes pa je bilo kakih dvajset metrov široko dvorišče. Strmina se je takoj za hlevom prevesila v kakšnih dvesto metrov globoko sotesko. Bila je globoko vsekana, bolj podobna divjemu prepadu kot soteski. Z obeh strani hiše so bile njive, ki so se položno spuščale proti robu soteske.

Ko so torej Nemci z roba na zahodni strani strmine udarili po meni, sem naglo skočil za zid in jim odgovoril z brzostrelko. Iz hiše je pritekel Dušan s peščico borcev. Zavpil sem:

»Dušan, drži s fanti vzhodno stran hiše, jaz bom zahodno!«

Hitro so se znašli. Čeprav je bil naš položaj brezupen, smo začeli z načrtno obrambo. Nismo se mogli umakniti od hiše, ne da bi bili imeli nad seboj Nemce. Nikamor: povsod so bili Nemci, povsod na odličnih položajih; če smo se le premaknili, že smo jim padli naravnost v vizir.

Boj se je razvnel.

Trdovratno smo se branili iz hiše. Nemci so razpotegnili strelsko črto ob robu strmine. Rafali so začeli drdrati bočno po nas in strojnični ogenj se je združil pred hlevom v križni ogenj. Čez hišo so začeli metati na dvorišče ročne granate. V nekaj minutah jih je padlo čez petdeset. Eksplozija se je zlivala z eksplozijo, vmes so rafali šivali ognjene črte. Ročna granata je padla v strešni žleb in pločevina je zletela v zrak, kot bi nenadni vrtinec vetra dvignil uvelo listje. Druga granata je padla pod hlevska vrata. Drobci so ranili živino. Razleglo se je mukanje govedi. Kriki borcev, vzbuhi granat, rafali, prst v zraku— vse to se je zvrtinčilo v en sam, zaglušujoč bojni vrtinec. Granate so orale po dvorišču. Streli so praskali omet z zidov.

Sredi najhujšega boja je pritekla mati, brezglavo vila roke in kričala:

»Bežite, hudiči! Bežite, hudiči! Bežite, hudiči!...« Glas se ji je zlomil in zahlipala je.

»Mati, ali so za hlevom vrata?« sem kriknil.

»Bežite, hudiči!« mi je odgovorila. »Lepo vas prosim, bežite!«

Videl sem. Ženska je bila že na pol blazna. Tedaj je pritekla iz hiše hči Micka. Hiša je imela vrata z vzhodne strani. Pritekla je okoli vogala in začela brezumno begati po dvorišču. Zarjovel sem:

»Sem! K steni!«

Pognala se je proti nam, nenadoma pa je omahnila, kot bi ji kdo izpodnesel noge. Obležala je sredi dvorišča.

Prevzel me je obup.

Granate so še zmeraj padale. Grmeli so streli, rafali, zrak je bučal od vzbuhov, mukanja živine, kričanja in eksplozij, eksplozij...

Stekel sem na vzhodno stran hiše. Ob vogalu se je Dušan še zmeraj držal s peščico borcev. Večina borcev, zlasti novincev, se je bila zatekla v klet. Spreletelo me je: »To je torej konec...«

Stekel sem ob steni nazaj. Spotoma sem naletel na Branka in Filipa; pravkar sta si polnila puški. Zadihan sem se naslonil ob steno in rekel Branku:

»Kaže, da sva danes zaključila najino kariero.«

Molče sva se spogledala. Strašno rad sem imel tega veselega fanta in zdaj mi je dobro delo, da je ob meni.

Spet je priletela granata. In še ena. Sklonil sem se. Filip je vzkliknil:

»Jo že imam!«

Zgrabil se je za trebuh in se zvil. »Po njem je,« sem si dejal. »To je konec.« Filip pa si je medtem odpel pas, ki mu ga je bil drobec granate presekal, potegnil kvišku srajco in si jo takoj spet zatlačil za hlače. Naglo je spet zategnil pas. Potrepljal se je po trebuhu in se nasmejal, kot se je znal samo on:

»Mislil sem, da je huje... Škoda za pas, ta jo je najbolj skupil!«

Odleglo mi je. Tesnoba je popustila. Spet sem bil priseben.

»Branko! Filip!« sem zaklical. »Poskusimo zadnje, kar lahko storimo: skočita v hlev in poglejta, kako kaže na zadnji strani — morda so tam kakšna vrata ali okno. Morda bi se rešili skozi hlev. Takoj za hlevom je prepad, tam nam Švabi ne morejo do živega.«

Branko se je kot strela pognal čez dvorišče. Pod nogami se mu je zabliskalo. Še nekaj naglih skokov in bil je v hlevu. Takoj je zavpil:

»Zadaj je okno! Gavtri so na njem! Filip, skoči za menoj, da jih zbijeva ven!«

Filip se je pognal čez dvorišče. Že je bil v hlevu. Razlegli so se zamolkli udarci. Snela sta živinske jasli in z njimi začela izbijati mrežo iz okna.

Vedel sem: »Zdaj se odloča naša usoda.«

Stekel sem na desno in levo in zaklical borcem:

»Fantje, še malo vzdržite, pa bomo rešeni!«

Pri hlevnih vratih je zavpil Branko:

»Kijec, Kijec, hitro!« Če sva si bila posebno blizu, mi je navadno govoril Kijec. »Okno je fraj!«

Stekel sem v klet in zavpil:

»Drug za drugim čez dvorišče v hlev in v dolino! Hitro, fantje!«

Obotavljali so se. Novinci se niso premaknili. Prešinilo me je: »Šestnajst borcev, šestnajst ujetnikov! Ne, nikoli!« Nameril sem brzostrelko nanje:

»Ven, ven, hudiči! Ven, sicer streljam!«

Zdaj so se zganili.

»Hitreje!« sem zakričal.

Ubogali so. Pred vrati pa so spet obstali.

»Hitro čez dvorišče v hlev! Drug za drugim! Hitro. Poženi se!« sem ukazoval »Čemu se treseš, hudič? Brž!... Naslednji! Skoči!... Kaj je s teboj? Poženi se! Dajmo, fantje!... Samo čez dvorišče, pa smo rešeni! Vrag, ali naj te vržem čez?«

Strojnice so še zmeraj drdrale. Svinčenke so ostro žvižgale, kot razjarjene ose brez kril. Vzbuhi ročnih granat so ponehavali. Le kdaj pa kdaj je še katera udarila. Borci so se znašli: v presledkih so se poganjali čez dvorišče. Razsodnost in zbranost sta odrinili zmedo in strah. Nagon se je podredil volji. Gmota človeških teles — ta nerazsodna, vrtoglava gmota je spet dobila podobo borcev. Bila je tiha, neopazna zmaga nad samim seboj. Spet sem imel pred seboj posameznike, borce, osebnosti. Ljudi z voljo in odločnostjo.

Mujezinović Ismet: Vstaja, *1949-1950, olje*

Sprva so Nemci divje streljali po bežečih. Nato se je skoncentrirani križni ogenj premaknil proti hlevu. Napravili so zaporni ogenj. Rafali so krušili zid ob vogalih hleva. Na vse strani je pršilo. Sovražnik je hotel preprečiti, da ne bi napravili izpada čez travnik in v globel. Razumel sem njihovo namero: Videli so križe na hlevskem oknu. Ko smo se poganjali v hlev, jim je šlo to v račun, kajti prepričani so bili, da se bomo tam ujeli v past.

Še nekaj borcev se je pripravljalo, da stečejo čez dvorišče, ko je planil k meni Dušan — stal sem pri kleti — voščeno bled v obraz, in zavpil:

»Nemci se spuščajo k hiši! Fantje, za menoj!«

Pognal se je skozi strašni zaporni ogenj čez travnik v globel. Za hip sem pozabil, da je moja vzhodna stran nezavarovana in se Nemci lahko vsak hip priplazijo do vogala hiše. Strmel sem za Dušanom in njegovimi borci. Bilo jih je menda šest. Noro so tekli čez travnik in bili že tik pred globeljo. Nemci so usmerili ves ogenj za bežečimi. Prepričan sem bil, da bodo vsi obležali na tistem travniku. A vseh šest se je pognalo v globel. Že jih ni bilo več, uspeli so! Nisem mogel verjeti, saj se po trezni presoji še mačka ne bi mogla prebiti skozi takšen zaporni ogenj.

Zdaj sem se tudi jaz zganil.

»Hitro, fantje, čez dvorišče!« sem zavpil preostalim borcem. Skočil sem z brzostrelko in čakal na vogalu, kdaj se bodo prikazali Nemci. Iz hleva je zavpil Branko:

»Beži, Kijec! Beži, Kijec, hitro!«

Zaklical sem še Izaku in Zmagu, ki sta branila zahodno stran hiše:

»Pustita bajto in skočita v hlev!«

Drug za drugim sta se pognala čez dvorišče. Sam sem še enkrat skočil h kletnim vratom, nikogar ni bilo več tam. Prevzel me je ponos: svojo dolžnost sem izpolnil, zadnji sem ostal pri hiši... Branko mi je roteče zaklical:

»Kijec, skoči!«

Pognal sem se čez dvorišče. S pogledom sem ujel Micko, negibno ležečo na dvorišču. Na sebi je imela lepo nedeljsko obleko, krasni lasje so ji zakrivali obraz. Ležala je negibna. Že sem bil v hlevu.

Pognal sem se za Brankom. Skočila sva na jasli in se pognala skozi okno. Bila sva rešena...

Splazil sem se ob hlevskem zidu naprej in se ozrl po nemških položajih. Na travniku je sedel nekdo v zelenih policijskih hlačah in rjavi SA bluzi. Pokazal sem ga Branku:

»Kdo je tale, ki je tako čudno oblečen?«

A že naju je zagledal, ko sva stopila izza hleva, bliskovito je dvignil puško in sprožil. Le za las je zgrešil.

»Prekleti pes!« sem zaklel in spustil rafal proti njemu. Prilepil se je k tlom.

Potegnil sem Branka za seboj.

Spustila sva se v globel. Po hrbtih sva se valila v dolino. Za nama se je spuščal grušč. Naglo, nezavedno so drsele sekunde. Midva pa sva se valila, gibala sva se, tesnoba naju ni utegnila dohiteti. Nenadoma sva se znašla nad nekaj metrov globoko kotanjo. Zadnji hip sva se ujela za pritlikav grm. Ni vzdržal. Popustil je in priletela sva v dno kotanje. Tu pa se je začenjal nov prepad. Med padcem sva grabila za grmičevje, za rušo — a zaman. Z nama vred je grmelo v dolino kamenje, ruša, grmičevje — nič ni moglo zadržati najine teže.

Bili so bliskoviti trenutki nerazsodnega, vrtoglavega padanja. Prešinila me je misel: iz hiše sem se rešil, tu pa se bom do smrti pobil... Privalila sva se med gostejše grmičevje. Še nekaj trenutkov divjega padanja in bila sva na dnu, temeljito obtolčena in pobita, a na to nisva utegnila misliti.

Ob potoku so me čakali vsi moji fantje in borec iz Dušanove čete z veliko gasilsko kapo na glavi. Obšel me je občutek radosti in navezanosti na te preproste fante — pokazali so toliko poguma in prisebnosti. Spet smo bili skupaj. Ozrl sem se naokoli:

»Kje je Dušan?«

»Tekli so v hrib. Vsi, ki so bili tu, so šli z njim, mi smo počakali na vaju,« so mi rekli.

Dejal sem: »Pojdimo, tovariši!« Nenadoma sem začutil, kot da sem vsem tem fantom nekaj dolžan. Rekel sem: »Pa smo spet odnesli zdravo kožo, kajneda?«

Pognali smo se v nasprotni hrib. Po petdesetih metrih hudo strme hoje smo se znašli na majhni jasi. Visoko nad seboj sem zagledal kmetijo. Iz hiše in iz hleva se je začel valiti gost črn dim. Oglasilo se je pošastno mukanje živine. Začelo je snežiti.

Sneg je prašil v debelih kosmih. Jasa je bila kmalu vsa bela. Z daljnogledom sem opazoval kmetijo. Lahko sem jo videl le z vzhodne strani in tam so v polkrogu ležali Nemci in čakali. Samo tu pa tam se je prebil kak strel skozi tišino. Slišati je bilo samo prasketanje ognja in mukanje živine. Skozi snežinke je bila videti domačija kot neresnična, izmišljena podoba.

Nemci so ležali kot prilepljeni v polkrogu. Spregledal sem jih. Dejal sem:

»Poglejte Švabe, tovariši! Čakajo, kdaj se bomo dvignjenih rok pokazali iz hleva. Prekleti osli, to so se zmotili!«

Nekaj metrov pod menoj so zašumele nizke smreke. Umaknil sem daljnogled in pogledal predse. Zgrozil sem se. Med smrečjem sem zagledal krvav obraz, kri mu je grozljivo izmaličila poteze. Trajalo je nekaj sekund, preden sem se zavedel. Pred menoj je bila Nežka, ena izmed »mišk«. Imela je čudovite črne lase in zdaj so ji na pol zastirali krvav obraz. Zgrozil sem se ob pogledu nanjo

Za hip je nemo obstala, nato je planila v jok: »Joj, joj, joj, kaj se je zgodilo!...«

»Branko, hitro obveži Nežko!« sem zaklical. Branko je vzel iz torbice ovoje. Imela je prestreljeno dlan. Močno je krvavela. Branko ji je obvezal roko in ji začel brisati kri z obraza. Obraz pa — čeprav je kazalo tako hudo — ni bil ranjen. Nanj si je nanašala kri, ko se je med begom brisala z okrvavljeno roko. Medtem ko je Branko obvezoval dekle, sem spet stopil na jaso in z daljnogledom opazoval kmetijo. V črni uniformi sem stal na belem snegu, ki ga je bilo medtem napadlo že za dva prsta.

Večina policajev je še zmeraj ležala v polkrogu okoli hiše. Zagledal sem tri postave v bližini kmetije; mahale so z rokami in se ozirale naokoli. Nenadoma je eden izmed trojice pogledal proti našemu hribu in začutil sem, da me je opazil. Med njimi in nami je bilo le petsto metrov zračne črte.

Hotel sem jim pomahati, jim povedati, da nas zaman čakajo iz hleva:

»Ljubčki, zmotili ste se!«

Tedaj pa je okoli mene zapokalo. Skočil sem med smrečje. Sprva sem pomislil, da so Nemci pred nami. Nato sem zaslišal rafal s sosednjega hriba. Nemec je spustil proti nam rafal z eksplozivkami. V črni uniformi sem mu bil dobra tarča. Še en rafal je zaropotal v smrečju. Hitro sem se umaknil.

»Naj streljajo, saj bo zaman!« sem dejal fantom. Tedaj pa sem v gozdu nad seboj zaslišal nemško poveljevanje:

»Erste Grabnerkompanie: links! Flügel vorwärts! Zweite Stolzkompanie: rechts, Flügel vorwärts! Dritte Kompanie gerade aus!«

Obnemeli smo. Kaj je to? Ne — saj vendar ne more biti res! Doslej sem bil prepričan, da nas je močna nemška patrulja po naključju odkrila na kmetiji. A tri čete Nemcev nad nami v tem divjem gozdu — to je ofenziva!

Kam zdaj? Stisnilo me je pri srcu. Nemci tam, Nemci tu. To je obroč. Še zmeraj sem stal kot okamenel. Iz gozda je prihajalo lomastenje. Spuščajo se navzdol. Spet so se razlegla povelja.

»Erste Kompanie, zweite Kompanie... Dritte Kompanie!...«

Prvi se je oglasil Filip, ki je stal ob meni. Zakričal je:

»Oh, toliko kompanij vas pa tudi ni tam gori!« in se zasmejal kot otrok. Še za hip smo molče prisluškovali, tedaj pa smo tudi mi planili v smeh. Odleglo nam je. V hipu nam je bilo, kot bi sončni žarek posijal skozi meglo. Malodušje se je sprevrglo v predrznost. Ta sijajni, drzni, krhki fant nam je vlil s šalo novega poguma. Že sem poveljeval:

»Tovariši, za menoj! Prekoračili bomo dolino in se prebili na Uršljo goro.«

»Kam pa naj grem jaz?» je vprašala Nežka.

»Z nami!« sem odločil. Ona pa je odkimala.

»Ne... Šla bom v Jazbino k župniku, tam bom na varnem.«

Privolili smo. Dekle je odhitelo, mi pa smo se previdno prebijali proti Uršlji gori. Umikali smo se po sredini pobočja — to je bilo naše staro, preizkušeno pravilo. Nikdar po grebenu — nikoli po globeli!

Prišli smo za hrib. Pod nami je ležala dolina, tekel je potok, kolovoz, tam je bila kajža. Dejal sem fantom:

»Tole bomo pretekli, pa bomo na varnem. Na Uršlji gori jih ni!«

Spustili smo se navzdol in stekli čez dolino. Bili smo že na drugi strani, ko nam je začela od kajže sem mahati gospodinja. Klicala nam je:

»Počakajte, fantje! Nikar naprej!«

Obstali smo.

»Pojdite nazaj!« mi je vpila. »Nekaj vam moram povedati.«

Ukazal sem fantom, naj zavzamejo položaj ob robu gozda, z Brankom pa sva šla proti ženski. Malce vznemirjeno nama je povedala:

»K moji dečvi hodi neki policaj iz Črne. Sinoči je bil tu in je povedal, da bodo z vseh strani nagnali partizane na Uršljo goro, tam pa bodo goro obkolili in vas vse uničili. Nikar ne hodite tja!«

Na prag je stopilo dekle in si nas zvedavo ogledovalo. »Aha, k tejle torej hodi v vas!« sem pomislil. Materi pa sem dejal:

»Že dobro, mati! Hvala vam, da ste nam to povedali.«

Poklical sem tovariše nazaj in skrbno pregledal dolino. Bila je prazna. V naglici sem povedal borcem, v kakšnem položaju smo se znašli. In sem zaključil:

»Ostane nam torej samo še, da se vrnemo v hrib in se prebijemo proti Javorju in dalje na Smrekovec.«

Domislil sem se tudi Dušana. Prepričan sem bil, da se je umaknil na Uršljo goro. Ubogi fantje, ko bi vam mogel povedati, kaj vas čaka!

Pohiteli smo nazaj v hrib, s katerega smo se bili pravkar spustili. Mukoma smo se povzpeli na vrh hriba. A zdaj smo bili previdni; prežavo smo se ozirali naokoli. Tiho smo stopali proti zahodu. Na naši desni se je še zmeraj kadilo s požgane domačije. Na levi je bila spet dolina in onstran nje visok hrib. Po sredi hriba je šla cesta ali morda kolovoz in tam smo zagledali — Nemce. Stali so v vrsti, morda dvajset metrov drug od drugega. Tisti hrib se je kakšen kilometer pred nami združeval s prečnim hribom; prav tako sta se stikala hrib, na katerem smo bili, in tisti, na katerem smo se zjutraj bojevali z Nemci. Spoznali smo, da so vse hribe okoli nas zasedli Nemci, torej so morali biti tudi na prečnem hribu — na Javorju.

Bili smo v zelo redkem gozdu, zato smo se naglo umaknili na desno stran grebena in morda petdeset metrov pod njim nadaljevali pot. Tedaj sem se nenadoma zgrozil.

V zavest se mi je bila prikradla misel na torbico. Doslej sem bil pod vtisom spopada in vse moje misli so se sukale okoli Nemcev. Zdaj pa me je nenadoma presunila misel: »Torbice nimaš! Pozabil si jo na kmetiji!«

Nikolaj Pirnat:
Partizanka
v zasedi, *1944*

Torbico, v kateri je bil imenski seznam borcev, sem pozabil v hiši Pri miškah...

Obstal sem. Mahoma sem bil ves moker od potu. Že sem videl družine svojih borcev izpostavljene nasilju sovražnika. Aretacije... taborišča... morda tudi streljanje talcev...

Naslonil sem se na smreko. Obšla me je slabost. Zastrmel sem se predse. Bil sem ves zmeden. Obupan, razdvojen. Obšlo me je, da bi potegnil samokres in se ustrelil. Tovariši so se zastrmeli vame. Niso razumeli, kaj je z menoj. Obrnil sem se k njim in spregovoril. Govoril sem, kot bi imel usta polna težke, neprebavljene gmote:

»Tovariši... veste, kaj se je zgodilo? Torbico — torbico s seznamom pravih imen sem pozabil v hiši...«

Nekaj časa je bilo vse tiho. Molk je postajal neznosen. Potem so začeli borci tolažiti sebe in mene:

»Ne verjamem, da jo je kdo našel!«

»Torbica je zgorela!«

»Nemci so imeli druge skrbi, niso utegnili stikati za torbicami!«

Čeprav sem bil prepričan, da so Nemci prebrskali tudi gorečo hišo, sem se skušal oprijeti njihovih odgovorov. Morda imajo vendarle prav. Morda bom spet imel srečo in se bo vse dobro končalo. Morda...

S tem upanjem sem se potrt odpravil naprej.

Bližal se je poldan, ko smo se korak za korakom bližali prečnemu grebenu — Javorju. Zdaj smo že do gležnjev hodili po snegu. Za nami je ostajala dobro vidna sled. Še snega se nam je manjkalo!...

Vzpenjali smo se proti vrhu, ko smo tik pred seboj zaslišali odsekano nemško govorico. Obstali smo sredi gosto zarasle mlade smrekovine in prisluhnili. Da, ni dvoma: pred nami so Nemci! Glasovi se ne približujejo, pa tudi ne oddaljujejo.

Ukazal sem Branku in Filipu, naj se previdno splazita v njihovo bližino. Če je samo zaseda, se bomo skušali prebiti in se prevreči na javorsko stran.

Borca sta se odplazila. Nestrpno smo ju čakali. Kmalu sta se vrnila in povedala, da hodi kakšnih dvajset Nemcev sem in tja tik za smrečjem. Kaže, da gre za patruljo, ki je povezana z drugimi patruljami, saj je bilo z obeh strani vrha slišati nemško govorico.

Odločil sem, da se jim bomo približali. Če bodo šli v strelcih proti nam, se bomo skušali z ročnimi granatami prebiti, ne glede na to, koliko jih bo. Če pa ne bodo šli proti nam, bomo počakali do teme in tedaj udarili po njih.

Splazili smo se do zadnjih smrekic v goščavi in jih od tam opazovali. Videli smo, da jih zebe, saj so nemirno stopicali sem pa tja. Ko bi vedeli, kako blizu smo jim! Še bi nekako vzdržal na tej preži, če me ne bi vznemirjala njihova govorica. Bilo mi je, kot da me nekdo rahlo, a vztrajno kljuva v glavo. In pa: čas! Čas... Ura se ni premaknila. Čas in živci! Čutil sem, kako se do onemoglosti napenjajo. Doklej še?

Okoli treh popoldne sta prišla z južne strani še dva Nemca. Zapletla sta se v kratek pogovor s patruljo, nato pa so vsi odšli proti jugu. Nismo utegnili pregledovati položaja. Zašepetal sem fantom:

»Naprej!«

S pripravljenim orožjem smo pritekli na vrh. Tekli smo čez steptan sneg, od koder so pravkar odšli Nemci in se brez strela prevalili na javorsko stran. Še kakšnih dvesto metrov smo tekli — in oddahnili smo se. »Prekleto!« sem dejal; »To bodo gledali, če se bodo vrnili in bodo po sledeh v snegu videli, da smo jim za hrbtom ušli iz zanke.«

Na javorski strani je ležala precej gosta megla. Šli smo kar počez, dokler nismo prišli do steze in jo prečkali. Odšli smo po njej, ker sem bil prepričan, da tod ne more biti več Nemcev. Kmalu smo zagledali pred seboj gospodarsko poslopje, za njim pa je zrasel cerkveni zvonik.

»Na Javorju smo!« je dejal Branko. »Nikar naprej! Tu imajo Nemci pogosto zasede.«

Iz previdnosti smo se umaknili, obšli mežnarijo in cerkev in nato nadaljevali pot. Nenadoma se je v dolini oglasilo brnenje tovornjakov. Hrup motorjev je postajal glasnejši, na vsem lepem pa je utihnil. Nastala je gluha, nič dobrega obetajoča tišina. Dejal sem Branku:

»Tole ne pomeni nič dobrega. Avtomobili so se ustavili.«

Zašli smo v gostejšo meglo. Poklical sem Filipa, ki je stopal prvi:

»Ne v dolino! Zavij naravnost — smer Šentvid!«

Obrnili smo se proti jugu in šli čez njive. Tu pa tam so se prikazovali iz megle obrisi dreves. Stopali smo zdaj v dolino, zdaj v hrib, dobro uro hoje smo imeli že za seboj, ko so se nenadoma prikazali iz megle obrisi velike stavbe. Obstali smo. Potem pa smo se počasi, previdno premaknili bliže in glej: pred nami je bila cerkev.

»Fantje, katera cerkev je to?« sem vprašal.

»Pojdimo bliže!« je dejal Filip.

Previdno smo se približali. Za cerkvijo se je izvilo iz megle gospodarsko poslopje. Fantje so zakleli:

»Spet smo na Javorju!«

Po celournem hitrem pohodu smo se v krogu vrnili — tokrat z južne strani — tja, od koder smo bili prišli. Prekleli smo meglo. Zdelo se nam je, da se je vse zaklelo zoper nas. Vzel sem kompas v roko, določil smer jug in začel se je nov, tih partizanski pohod. Stopali smo čez zasnežene travnike in njive, da bi se čimprej oddaljili od tega nevarnega kraja.

Čez dobre pol ure smo zagledali obrise kmetije. Ukazal sem:

»Pojdimo h kmetu, da bomo izvedeli, kje pravzaprav smo!«

Že smo bili v neposredni bližini hiše, ko sem zagledal na dvorišču moškega, ki je bil pravkar namenjen v hišo. Ukazal sem Filipu, naj ga pokliče in vpraša, kje smo. Obstali smo v primerni razdalji, Filip in Stanko pa sta odšla do gospodarja.

»Kako se pravi pri tej hiši?« je vprašal Filip.

»Pri Konečniku.«

»Je bilo danes kaj Nemcev pri vas?«

»A, Nemcev?« je dejal oče. »A, Nemcev?« In se je zasmejal: »Ha, ha, ha!...«

Nisem si znal razložiti kmetovega vedenja, zato sva se mu z Brankom približala. Nestrpno sem vprašal:

»Kaj je, oče? Je bilo danes kaj Nemcev tod okoli?«

Ko je gospodar zagledal mojo in Brankovo partizanko, je vznemirjeno vprašal:

»Ste res partizani?«

»Seveda smo, oče!« sem odvrnil. »Enkrat smo bili že pri vas.«

»Devica Marija, fantje, bežite!«je vzkliknil, »Nemci so že ves popoldan nad hišo. Mislil sem, da ste Nemci, ker imate vsi nemške obleke.«

»Kje so Nemci?« sem hlastno vprašal.

»Nad hišo.«

»Ne glejte navzgor!« sem ukazal. »Filip, Stanko, naprej! Hitro v dolino!«

Obrnili smo se in že smo odhajali z dvorišča, ko se je iz hiše ukazujoče razleglo:

»Halt! Halt! Banditen!... Halt!«

Verjetno so čakali, da bomo stopili v hišo. Zapodili smo se po čistini v dolino. Za nami se je dolgo oglašalo vpitje in streljanje. Mi pa smo tekli kot za stavo. Tolažil sem se: samo da nas zakrije megla, pa bomo rešeni!

Za nami se je oglašalo rjovenje Nemcev. Njive so bile blago nagnjene v dolino, da smo lahko še hitreje tekli. Najhitrejši je bil petnajstletni Stanko, dohiteval ga je Filip in za njim vsi ostali. Potem smo zagledali pred seboj rob njiv: za robom je torej strmina. Stanko in Filip sta bila že na robu in obstala, kot bi bila nenadoma okamenela. Ko smo ju dohiteli, je Stanko zasoplo iztisnil iz sebe:

»Nemci so pod nami!«

Že smo jih zagledali. Tik pod nami se je vzporedno s pobočjem vzpenjala četa policije. Strmina, kjer smo ostali, se je skoraj navpično spuščala v globel, kakšnih petdeset metrov globoko, po njej pa je tekel potok. Onkraj potoka se je dvigala podobna strmina, vendar veliko nižja, največ šest metrov visoka. In po robu tiste strmine se je vzpenjala v hrib nemška policija. Nekaj sekund nas niso opazili,

potem pa je eden izmed njih pogledal navzgor in zavpil. Zdaj se je vsa kolona ozrla v breg. Morda ne bi bili uganili, kdo smo, če ne bi bil Dušanov borec nosil gasilske čelade. Tako pa so tam spodaj zarjoveli v en glas:

»Halt! Halt! Banditen!«

»Halt! Hände hoch!... Banditen! Halt!...« Kričanje je prihajalo vse bliže, kajti Nemci so stekli proti nam.

Postal sem nenavadno miren. Za nami, pod nami čistina — za nami, pod nami Nemci. To je torej konec...

Konec za zmeraj... Konec življenja — mojega in mojih tovarišev...

Obstali smo mi in obstali so Nemci. Nihče se ni vrgel na tla. Bil je trenutek, ko vsakdanje stvari izgubijo svojo vrednost. Popolnoma mirno sem rekel fantom:

»Tovariši, storite, kar hočete! Jaz sem komisar bataljona in se ne predam!«

Pognal sem se Nemcem v naročje. Spotoma sem nameraval izstreliti proti njim nabojni vložek— potem bo vsega konec. Napravil sem dva, tri korake v globel, pa sem se nenadoma spotaknil ob nekaj, kar je bilo prekrito s snegom. Brzostrelka mi je v loku padla iz rok, sam pa sem se z glavo in rokami navzdol bliskovito popeljal nizdol po strmini. Nemške strojnice so zarjovele, oglasile so se puške in brzostrelke. Vsakdo je hotel prispevati svoj delež pri uničenju Hauptbandita, kot so kasneje govorili. Sikalo in žvižgalo in grmelo je okoli mene, jaz pa sem v tistih nekaj sekundah, ko sem drsel po strmini, še enkrat preletel svoje življenje... Končano je... Ustavil sem se ob potoku. Desno roko sem imel iztegnjeno naprej, levo podvito, in tako sem obležal. Tri ali štiri metre nad menoj je nekdo zavpil:

»Der Hauptbandit ist gefallen!«

Pomislil sem: to je torej smrt... Kar slišim, so samo še krči tega neizbežnega konca. Potem pa me je spreletelo: zakaj ne čutim bolečine? Ali je smrt tako lahka? Nekaj tako brezosebnega, da je človek s svojimi čuti niti ne zazna?

Bil sem tako zmeden, da nisem vedel, kaj je z menoj.

Spet je zahrumela strojnica, za njo je povzela to grozečo govorico vsa strelska črta. Za hrbtom sem zaslišal vpitje in streljanje svojih borcev. Premaknil sem glavo in se s strani ozrl navzgor. Zagledal sem borce, kako se kakšnih trideset metrov od mene valijo po strmini v grapo. Dva ali trije so bili še zgoraj in so stoje streljali na Nemce. Zame se nihče ni zmenil. Ne vem, kaj je počel nemški mitraljezec nad menoj, kajti nenadoma sem zaslišal v bližini korake; pogledal sem izpod čela in zagledal sem ga s strojnico, oblečenega v varovalno obleko. Po hrbtu se je pripeljal po strmini in naglo skočil pokonci. Ločil naju je samo ozek potoček; ko je bil na nogah, mi je obrnil hrbet in polagoma se je izgubil iz mojega zornega kota. Zame se ni zmenil; za Nemce sem bil mrtev.

Nekoliko sem obrnil oči in zagledal tri postave, kako se s strahovitim truščem peljejo v dolino: ena z nogami, druga z glavo naprej, tretja se kotali počez. Med njimi opazim črno uniformo: Branko! Torej je živ in tudi jaz nisem mrtev!

Komaj opazno, prav previdno sem se premaknil: nič, nobene bolečine. Nič, prav nič, kar bi me hromilo. Torej sem živ — ž i v i m !

To spoznanje me je dvignilo, da sem planil kot blisk, in se pognal ob nemški strelski črti, ki je bila še zmeraj nad menoj. Stekel sem mimo osuplih Nemcev in prehitel Branka, ki se je bil pravkar ustavil ob potoku. Medtem ko sem tekel za ostalimi vzdolž potoka proti dolini, nekaj metrov pod Nemci, sem se nenadoma spomnil, da imam še samokres. Odkar sem bil izgubil brzostrelko, sem čisto pozabil nanj.

Zdaj sem dober. Živega me ne dobe več. Zdaj imam nekaj, kar me lahko reši.

Sredi tega brezupnega bega in v največjem vrtincu zmede sem se nenadoma ustavil. Pred očmi vseh Nemcev sem zgrabil samokres in ga dvignil h glavi.

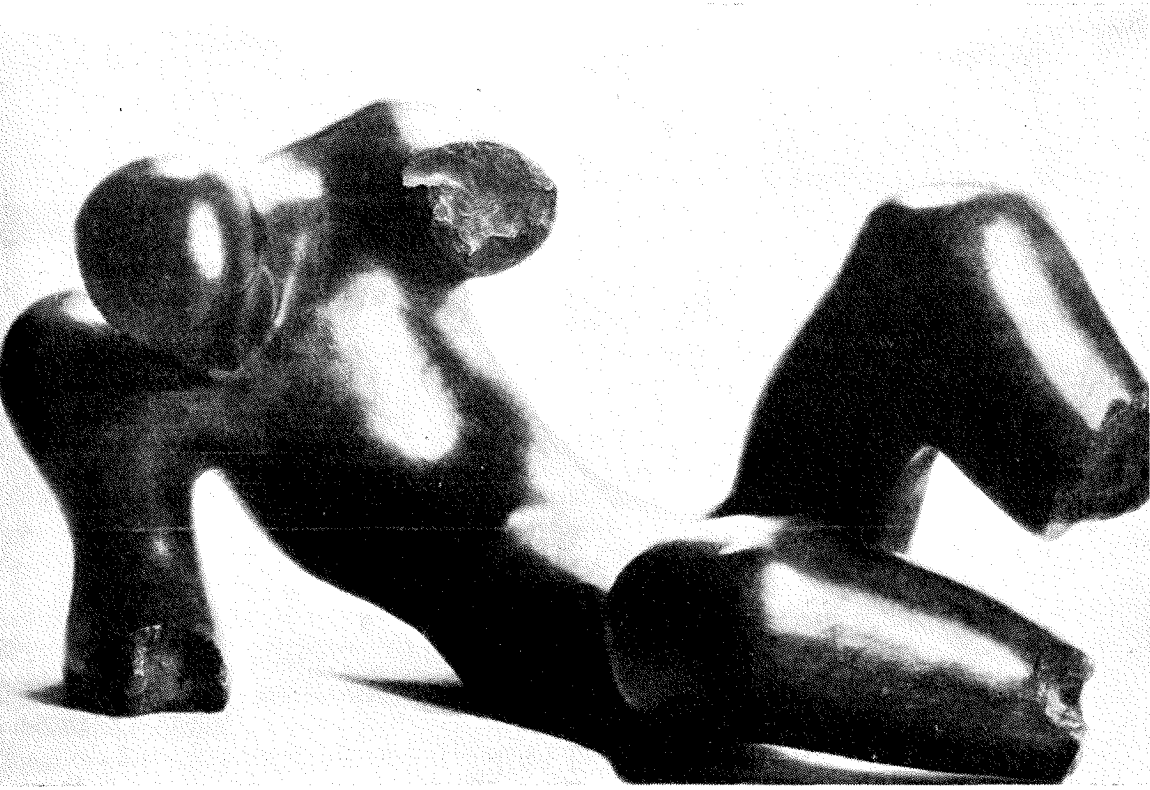

Ante Gržetić: Ranjenec, *1966, bron*

Tedajci je pridirjal za menoj Branko in me potegnil naprej.

»Kijec, beži!« je zavpil.

Nagonsko sem se pognal za njim. Velike skale so stale tu pa tam ob potoku. Nisva jih utegnila obiti: poskočila sva in bila sva čez, onkraj potoka.

Nemci so bili tako presenečeni — o tem sem šele kasneje trezno preudarjal — da je eden izmed njih kljub gostemu ognju brzostrelk in strojnic vrgel za nami še ročno granato. Še nekaj skokov — in bili smo mimo Nemcev. Tu je začel potok strmo padati čez manjše skale. Stekli smo čez in že smo bili v mrtvem kotu. Še poslednji napor in brez sape smo planili v gozd. Za nami je šlo kričanje Nemcev, a gozd nas je že sprejel v dobrotno varstvo.

Zbrali smo se kakšnih dvesto metrov niže, tik nad cesto Šentvid—Črna: vseh osem borcev, ki smo se valili po strmini pod ognjem nemškega orožja in smo pretekli nemško strelsko vrsto — vsi smo se rešili. Samo eden je dobil strel skozi meča — pa še tisti je, kot so pripovedovali, menda najbolj urno tekel.

Nismo mogli doumeti, kako smo se rešili iz tako nemogočega položaja. Bili smo dobesedno v brezupnem položaju. Morda so bili Nemci tako osupli zaradi zmešnjave, ki je nastala, ali pa so slišali trušč tistih tovarišev, ki so tekli za nami, in so pozornost bolj usmerili tja kot pa na nas. In to smo izrabili. Vsekakor pa

smo imeli čudovito srečo, ki je že tolikokrat spremljala partizane v njihovih bojih za pravično stvar.

Docela otopeli smo se spustili na cesto in jo prekoračili. Onkraj ceste smo se povzpeli na hrib, ki veže Javorje s Smrekovcem, si tu poiskali primeren prostor in legli počivat. Tudi nam, vajenim marsičesa, so pomenili dogodki tega dne prehud napor. Fantje, sicer tako veseli, so zdaj odsotno strmeli drug v drugega. Zdaj šele smo začutili težo vsega doživetega. Zazibavali smo se že v dremež, ko smo zagledali rakete, ki so osvetljevale javorski hrib. Tu pa tam je zaregljal kratek, oster rafal. Tišina jih je podvojila. Kmalu pa smo drug za drugim utonili v globok sen.

Svitalo se je že, ko smo se prebudili. Pokrivala nas je kakšnih trideset centimetrov debela snežna odeja. Zato nam je bilo torej tako toplo!

Ko je borec z gasilsko kapo videl, kako lezemo izpod snega, je omahnil nazaj na svoje ležišče in obupano rekel:

»Tovariš komisar, končajmo se!«

Meni pa je spanec vrnil moči in odločnost. Obrnil sem se k njemu:

»Si mar ob pamet? Da bi se pokončali zdaj, ko smo se tako srečno rešili skoz ogenj brzostrelk in strojnic — ko smo se izmuznili mimo sto in sto Nemcev? Ne, tovariš, zdaj pa ne! Še se bomo tepli z Nemci! To svinjarijo nam bodo pošteno plačali! Še bomo peli in rajali, fantje!«

Čeprav nisem kdove kako trdno verjel vsega, kar sem govoril, tega fantom nisem hotel pokazati. Ker so me lastne besede pomirjale, sem nadaljeval:

»Marsikaj hudega sem že doživel, kaj takšnega kot včeraj pa še ne. Zato vam povem: ne bo nas vzel hudič tako poceni. Marsikak star partizan bi bil ponosen na takšen boj, kot smo ga imeli včeraj. Vi ste sami mladi partizani, pa vas danes ne bi bilo več, če ne bi bili včeraj tako pogumni. Zatorej: vse bo še dobro. Že nocoj bomo jedli koroške žgance in še dolgo bomo skupaj partizanili. Ohranimo samo tak pogum in prepričan sem, da bomo nekoč ponosni na vse, kar zdaj doživljamo.«

Moje besede so zalegle. Fantje so postali boljše volje. Hudo mi je bilo le zaradi izgubljene brzostrelke. Počutil sem se bolj kot varovanec, ne pa komisar teh dobrih borcev. Vedel sem, da je pred nami še težak dan in bomo morali biti še hudo iznajdljivi, preden se bomo rešili iz vseh zank in zased, ki nam jih je napravil sovražnik. Zdaj pa smo bili sredi prostranih gozdov in do Smrekovca ni bilo več daleč. Smrekovec pa nam je obljubljal varnost.

Preden smo se odpravili naprej, smo si ogledali obleke. Bili smo blatni in povaljani, več kot polovica jih je imela preluknjane obleke. Tudi sam sem imel v obleki pet lukenj. Samo na jahalnih hlačah so bile tri drobne luknjice, brez dvoma od brzostrelke, koža pa ni bila nikjer opraskana. Spet in spet smo se spogledovali; stotine krogel je sipal sovražnik po nas, prebijali smo se skozi ognjeno zaveso, skozi našo obleko so udarjali streli — in mi smo živi! Zdelo se nam je kot velik čudež.

Prevezali smo tovariša, ki je imel prestreljena meča, nato pa smo se odpravili naprej. Zdaj smo se izogibali samotnih kmetij, hodili smo skozi gozdove. Proti večeru smo se približali sedlu Kramarice. Dobro uro smo ga opazovali, preden smo se v strelcih pognali čez čistino. Tekli smo tiho in prežavo, kajti Nemci so tod radi postavljali zasede. Pretekli smo pot Črna—Bele vode. Onkraj sedla — torej že v Smrekovcu — smo res našli po snegu položene smrekove veje. To nam je potrdilo sum, da je bila tu sovražnikova zaseda, a se je že umaknila.

Pohiteli smo z nevarnega kraja in kmalu smo bili pri kmetu Vestru pod Kramarico. Ni nas sprejel gostoljubno, kot je bila njegova navada, temveč nas je začel rotiti:

»Fantje, lepo vas prosim, pojdite hitro naprej! Ne spravljajte me v nesrečo! Dva dni so hodili tod Nemci in stikali za vami. Na Javorju so požgali kmetijo in menda pobili na kupe partizanov. Lepo vas prosim, pojdite naprej.«

Potolažili smo ga, da ni tako hudo, da so Nemci pobili prekleto malo partizanov, če pa se nas res tako boji, prav — šli bomo naprej.

Gospodar nam je dal hleb suhega kruha in odpravili smo se. Dva dni smo bili brez kruha, zato smo že do prvega vogala pospravili ves kruh. Čeprav je bil suh, nam je teknil, kot bi jedli potice.

Spustili smo se proti Bistri in prišli smo do velike kmetije, ko je bila že trda noč. Vse naokoli je bila mrtva, gluha tišina, samo luč v hiši je medlo oznanjala, da so domači še pokonci.

Vstopili smo.

»Ježešmarija!... se je gospodinja prijela za glavo, ko smo stopili v kuhinjo. »Kakšni pa ste, fantje?«

Bili smo umazani, povaljani, izmučeni.

»Saj menda niste bili na Javorju?« je spraševala mati. Mi pa smo kar malce ponosno rekli:

»Seveda smo bili!«

Bili smo presenečeni, da je glas o našem boju segel že tako daleč. Gospodinja pa je nadaljevala:

»Danes sem bila v Črni. Popoldne je prišla policija s hribov. Bilo jih je strašno veliko. Policisti so pripovedovali, da kaj takšnega še niso doživeli. V gostilni so se menili, da so se že na Norveškem bojevali z banditi in da so tudi sicer že marsikaj doživeli, ni pa se jim še pripetilo, da bi bili banditi med njimi skakali in odnesli zdravo kožo.«

Medtem ko je mati kuhala žgance, smo ji pripovedovali, kako je bilo in kako malo je resnice v tem, kar so pripovedovali Nemci. Ko pa so bili dobro zabeljeni žganci na mizi, sem veselo pogledal po tovariših in se zasmejal:

»Vidite, pa bi bilo le škoda, ko bi se bili postrelili! Tako pa smo spet ljudje in zdajle nam bodo žganci imenitno teknili.«

A kdo bi ob skledi žgancev še mislil na tisto, kar je bilo. Mati je prinesla še mošta, v izbi je bilo toplo, mati nas je gledala, kot gleda samo mati svoje sinove, ki so spet našli pot pod domačo streho — in nobeden ni pomislil na spanje. Veselili smo se do zgodnjega jutra, ko je bilo treba misliti na odhod. In ko smo odhajali, je stala mati na pragu...

CESTA

Vas. Grossman

Vojna je prizadela vse prebivalce Apeninskega polotoka. Mezeg Giu po imenu, ki je služil v vozarstvu artilerijskega polka, je dne 22. junija 1941 marsikaj opazil: nenehno hreščanje radia, množico žensk z otroki zraven vojašnice, zastave, ljudi, ki prej nikoli niso pili vina, zdaj pa jim je bilo že na obrazih videti, da so pijani, in drhteče roke gonjača Nicolla, ko je gnal mezga napajat in mu zapenjal podrepni jermen. Toda mezeg ni vedel, da je firer pregovoril duceja, da je posegel v vojno proti Sovjetski zvezi.

Gonjač ni imel rad mezga; vpregal ga je na desno stran in ga z desnico švrkal po trebuhu, nato pa po debelokoži zadnjici. Nicollova roka je bila težka, rjava, z zakrivljenimi nohti, kmečka roka.

Do svojega para — velike, prizadevne in mrke živali — je bil Giu ravnodušen. Dlaka na prsih in bokih njegovega para je bila oguljena od jermenja in sive plešaste lise so se svetlikale v mastnem grafitnem lesku.

Oči mu je zastiral dim, gobec z rumenimi škrbastimi zobmi je bil zmeraj videti žalosten, pa naj sta vlekla voz vkreber po razmehčanem asfaltu ali pa sta počivala v senci dreves. Zdaj stoji na prelazu, pred njim se razprostirajo sadni nasadi in vinogradi, poviti s sivim trakom premaganega asfalta, v dalji se svetlika morje, zrak diši po morskem jodu, gorskem hladu in hkrati po vročem prahu... Nozdrvi mezgovega para se ne zganejo, z nekoliko povešene spodnje polovice gobca mu vise dolge, prozorne sline.

Giu je poskusil nekoč suniti starega, le-ta pa je mirno, brez zlobe brcnil mladega mezga in se obrnil proč; kadar je Giu nehal nategovati vože, stari ni pokazal zob in ni stisnil ušes h glavi, ampak je na vso moč vlekel, sopel in kar se da hitro kimal z glavo.

Nehala sta opažati drug drugega, čeprav sta iz dneva v dan vlekla voz, natovorjen z granatami, ponoči pa je Giu v staji slišal težko dihanje starega.

Gonjač, njegov bič in hripav glas niso vzbudili v Giuju suženjske pokorščine. Včasi se mu je zdelo, da je gonjač del voza, včasi pa, da je osnova, voz pa njegov dodatek. Bič? Hm, tudi muhe so ga do krvi opikale po koncih uhljev, toda muhe so bile samo muhe. Tako je bilo tudi z bičem. In tako je bilo tudi z gonjačem.

Ko je začel Giu hoditi v vpregi, se je skrivaj jezil na nesmiselnost dolgega asfalta — ni ga mogel žvečiti, tudi piti ga ni mogel, na obeh straneh asfalta pa je rasla listnata in travnata krma, voda je stala v jezercih in lužah.

Kazno je bilo, da je njegov glavni sovražnik asfalt, kaj kmalu pa se je tudi Giu sprijaznil s cesto, začel je sanjariti o tem, da ga bo rešila voza in gonjača.

Cesta se je vzpenjala vkreber, vila se je med pomarančevci, voz pa je enolično in trdovratno ropotal za hrbtom, usnjeni podrepni jermen mu je pritiskal na prsne kosti. Zoprno delo, vsiljeno od zunaj, mu je vzbujalo željo, da bi brcal v voz, trgal z zobmi vože, in od ceste Giu zdaj ni ničesar pričakoval in ni hotel stopati po njej. Po veliki, prazni glavi so mu kar naprej rojile misli na okusno krmo, vznemirjali so ga megleni privid: duh po staji, sočna sladkost zelenja, sončna toplota po hladni noči, hlad po soparnem dnevu...

Zjutraj je potiskal glavo v podrepni jermen, ki mu ga je bil naravnal gonjač, in njegove prsi so navadno čutile hlad mrtve bleščeče kože. Zdaj je

delal to tako, kakor njegov stari par, ne da bi bil obrnil glavo, ne da bi bil kazal zobe — podrepni jermen, voz in cesta so postali del njegovega življenja.

Vse je postalo običajno, torej zakonito, vse se je povezalo, spremenilo v naravno nujo življenja: delo, asfalt, korito z vodo, duh po kolomazu, ropot dolgih topovskih cevi, po tobaku in usnju dišeči gonjačevi prsti, večerno vedrce koruze, šop bodečega sena...

Zgodilo se je, da se je ta enoličnost skalila. Čutil je grozo, ko ga je, prevezanega z vrvmi, žerjav prenesel z brega na parnik; dušilo ga je, lesena zemlja se mu je izmikala izpod nog, jesti se mu ni hotelo. Potem je prišla vročina, presegajoča italijansko, na glavo so mu nataknili kapo, stopal je po trdovratni strmini rdečih abesinskih kamnitnih cest, med palmami, ki njihovih listov z ustnicami ni mogel doseči. Nekoč ga je zelo presenetila opica na drevesu in hudo se je ustrašil velike kače na cesti. Hišice so bile užitne, včasi je jedel trstene stene in travnate strehe. Topovi so dostikrat grmeli in dostikrat je gorel ogenj. Kadar se je vozarstvo ustavilo na robu gozda, je slišal mezeg vsako noč nič dobrega obetajoče glasove, šumenje, nekateri glasovi so vzbujali grozo, in Giu je drhtel in težko dihal.

Potem mu je spet postalo slabo in zemlja se mu je izmikala izpod kopit, vsenaokrog pa se je razprostirala modrikasta ravnina, nad njo je visela slana meglica, in čeprav se je Giu le malo premaknil, se je povsem nerazumljivo prikazala staja, kjer je kraj jasli ponoči njegov par težko sopel. Kmalu, po dnevu, obeleženem z godbo in drhtečimi rokami gonjača, pa so namesto konjušnice stale škripajoče jasli, tok, tok, udarci, potlej pa je tesnobo zamenjal prostor ravnine, ki ji ni bilo konca.

Nad ravnino je visel siv, ne italijanski in ne afriški prah, po cesti pa so se pomikali proti vzhodu tovornjaki, traktorji, topovi z dolgimi in kratkimi cevmi in kolone pešakov.

Življenje je postalo posebno težavno, vse se je spremenilo v gibanje; voz je bil zmeraj natovorjen, globoko dihanje parnega konja je bilo slišati kljub hrušču na prašni cesti.

Živina je omagovala pod nedoglednostjo ceste in začela padati. Poginuli mezgi so ležali ob cesti z napetimi trebuhi in iztegnjenimi, razkrečenimi nogami, ljudje se niti zmenili niso zanje, mezgi pa menda tudi niso opažali svojih mrtvih tovarišev, majali so z glavami, vlekli in vlekli vozove, toda to je bilo samo kazno — mezgi so videli svoje mrtve sotrpine.

Na tej ravni zemlji je bila krma izredno okusna. Sprva je jedel Giu tako sočno travo, tako duhteče, mehko seno. Tudi voda je bila v tej ravninski deželi okusna in sladka, sočne mlade drevesne vejice pa skoraj sploh niso grenele.

Topli veter v ravnini ni žgal kakor afriški vetrovi, sonce pa je grelo kožo mehko, ni bilo podobno neusmiljenemu afriškemu soncu.

In celo sivi, drobni prah, noč in dan viseč v zraku, je bil videti svilenkast, nežen v primerjavi z bodečim rdečim prahom.

Toda samo prostranstvo te ravnine je bilo neomajno surovo, konca mu sploh ni bilo videti. Mezgi so tekli v drncu in mahali z uhlji, ravnina pa je bila močnejša od njih. Mezgi so tekli ob sončnem svitu in v mesečini, ravnina pa se je vlekla kar naprej. Mezgi so tekli, udarjali s kopiti po asfaltu, dvigali prah po naselju, ravnina pa se je vlekla in vlekla. Konca ji ni bilo videti ne v sončnih žarkih ne v luninem svitu ne ob migljanju zvezd.

Giu ni opazil, kako je napočil čas hladnega deževja, prišel je postopoma. Življenje se je iz enolične utrujenosti spremenilo v skeleče muke, v one-

moglost: zemlja je postala lepljiva, pogovarjala se je in cmokala, in od tega se je cesta podaljšala in vsak korak po njej je bil kakor mnogo korakov, voz pa je postal neznosno težak — tako se je zdelo. Giu in njegov parni nista vlekla za seboj enega voza, marveč mnogo voz. Tudi bičev je bilo zdaj več, in vsi so bili jezikavi, hudobni, hladni in žgoči hkrati, ostri in zbadajoči.

Vleči voz po asfaltu je bilo slajše od trave in sena, zdaj pa noge po cele dneve niso poznale asfalta.

Mezgi so poznali mraz in drget pod rosečim dežjem premočene kože. Kašljali so in obolevali za pljučnico. Čedalje pogosteje so jezdeci potiskali za cestni rob tiste, katerih življenje je bilo končano in ki se niso več mogli gibati.

Ravnina se je razširila — njeno brezmejnost je bilo zdaj čutiti ne samo z očmi, marveč tudi z vsemi štirimi kopiti... Kopita so se čedalje globlje pogrezala v razmočeno zemljo, lepljive kepe so vztrajno vlekle za noge in čedalje širše in mogočneje se je razširjala od dežja otežena ravnina.

V velikih, prostornih mezgovih možganih, v katerih so se rojevale mračne podobe vonjev, oblik in barv, se je porajala podoba čisto drugačnega pojma, ki ga je spočela misel filozofov in matematikov — podoba neskončnosti: mračne ruske ravnine v mrzlem jesenskem deževju.

Zdaj pa se je v zameno za temno, motno, težko podobo pokazala nova, bela, snežna, ki je obžigala nozdrvi in pekla gobec.

Zima je požrla jesen, toda to ni prineslo olajšanja. Prišlo je dodatno breme, okrutni in požrešni ropar je požrl šibkejšega roparja.

Vzdolž ceste so ležali kraj poginulih mezgov mrtvi ljudje — zmrznili so.

Nenehni, nadčloveški napori, mraz, od jermenja do krvi oguljena koža, krvave kraste na vratu, bolečine v nogah, oguljena, drobeča se kopita, ozebli uhlji, trganje v očeh, skeleče bolečine v trebuhu od mrzle krme in ledene vode so izčrpali Giuju mišične in duhovne sile.

Bližala se mu je silovita ofenziva. Svet je ravnodušno navalil nanj. Celo jezdečeve zlobe je bilo konec — skrčil se je, biča ni več vihtel nad njim, s škornjem ga ni več suval v občutljivo koščico na sprednji nogi...

Vojna in zima sta pritiskali na mezga in Giu je odgovoril na ravnodušno ofenzivo, pripravljeno uničiti ga s svojo ogromno ravnodušnostjo.

Bil je samo še senca samega sebe, in ta živa, pepelasta senca ni čutila ne lastne toplote ne zadovoljstva od krme in miru.

Bilo mu je vseeno hoditi po poledeneli cesti in mehanično prestavljati noge ali stati in povešati glavo. Seno je žvečil ravnodušno, brez veselja in enako ravnodušno je prenašal lakoto in žejo ali strupeni zimski veter. Očesni zrkli sta ga pekli od snežne beline, ni pa maral mraka, zimsko sonce in tema brez luninega svita sta mu postali enaki.

Stopal je kraj starega parnega, zdaj že povsem podoben njemu, njuna medsebojna ravnodušnost in brezbrižnost do samega sebe sta bili ogromni.

Ta ravnodušnost do sebe je bil njegov zadnji upor.

Biti ali ne biti je postalo za Giuja vseeno, ko da je mezeg razrešil hamletovsko vprašanje.

Ko se je začela ruska ofenziva, mraz ni bil posebno hud.

Med strahovitim grmenjem topov Giuja ni prevzelo brezumje. Jermenja ni trgal, ni brcal, kadar so pod zimskim nebom zažareli bliski, kadar se je zamajala zemlja in kadar se je med žvižganjem jekla zrak napolnil z ognjem, dimom ter kepami snega in prsti.

Stal je s povešeno glavo, mimo njega pa so bežali in padali, znova vstajali in bežali in se plazili ljudje in valili traktorji ali drveli toponosi tovornjaki.

Otto Griebel: Ulični pevec, *1925, akvarel*

Parni je čudno zarezgetal z glasom, podobnim človeškemu, padel je in pobrcal z nogami, potem pa je utihnil in sneg okrog njega je pordel.

Bič je ležal na snegu in jezdec Nicollo je ležal na snegu. Giu ni več slišal škripanja njegovih škornjev, nič več ni prestrezal vonja po tobaku, vinu in irhovini.

Zmračilo se je. Zavladala je tišina. Mezeg je stal s povešeno glavo in rep je visel od njega ko korobač. V prazni glavi so še vedno grmeli topovi, ki so bili že davno utihnili. Le kdaj pa kdaj se je prestopil z noge na nogo in spet obstal negiben.

Naokrog so ležali mrtvi ljudje in živali, razbiti, prevrnjeni tovornjaki, tu pa tam se je leno vil kvišku oblaček dima.

Naprej pa se je brez začetka in konca širila mračna, zasnežena ravnina.

Ravnina je požrla vse prejšnje življenje — znoj, strmino rdečih cest in šumenje studencev. Giu se je že redko s čim razlikoval od negibnosti okrog sebe, bil je zlit z njo, bil je strnjen z mračno ravnino...

In ko so tišino zmotili tanki — Giu jih je zaslišal — je železni zvok napolnil zrak in prodiral v mrtva ušesa ljudi in živali, v ušesa živega, mračnega mezga.

In ko je bila negibnost ravnine skaljena, ko so se tanki in topovi v ravni črti škripajoč valili proti jugu, jih je Giu opazil — odsevali so v varovalnem steklu in v ogledalcih v kabinah zapuščenih tovornjakov, odsevali so tudi v očeh mezga, stoječega pri prevrnjenem vozu. Ni pa odskočil v stran, čeprav se je valil tank tik mimo njega in dihnil vanj z močno toploto in oljnato sapo.

Potem so se iz bele ravnine izločile bele človeške postave, premikale so se neslišno, ne kot ljudje, marveč kot divji lovci, izginile, se razkrojile, požrla jih je negibnost snežne celine.

Potem pa je zahrumel od severa valeči se potok ljudi, tankov in topov, zaškripali so vozovi vozarstva.

In k Giuju je pristopil mož z bičem. Ogledoval ga je in mezgu je zadišalo po tobaku in irhovini.

Kakor Nicollo je tudi ta mož sunil Giuja v zobe in v bok.

Potegnil je za uzdo in hripavo spregovoril, mezeg pa se je nehote ozrl na jezdeca Nicolla, ležečega na snegu, toda le-ta je molčal.

Mož je znova potegnil za uzdo, mezeg pa se ni ganil.

Mož je kriknil, zamahnil in njegovo okrutno priganjanje se je razlikovalo od priganjanja italijanskega gonjača ne z okrutnostjo, marveč z zvoki, združenimi v okrutnosti.

Potem pa je mož brcnil mezga s škornjem v koščico na prednji nogi, noga ga je zabolela — v to koščico ga je brcal s škornjem Nicollo, in bila je posebno občutljiva.

Giu je krenil za gonjačem. Odšla sta k vpreženim vozovom. Okrog njiju so se zbrali gonjači, hrumeli so, mahali z rokami, se smejali in trepljali Giuja po hrbtu in bokih. Dali so mu sena in pojedel ga je. V vozove so bili vpreženi pari konj s kratkimi uhlji, s hudobnimi očmi. Mezgi so izginili.

Gonjač je odgnal mezga k vozu, ki je bil vanj vprežen konj brez parnega.

Konj je bil temne barve, majhen, krepki mezeg je bil večji od njega. Konj se je ozrl nanj, stisnil ušesa h glavi in jih spet postavil pokonci, potem je zmajal z glavo, se obrnil stran, privzdignil zadnjo nogo in se pripravil, da ga bo brcnil.

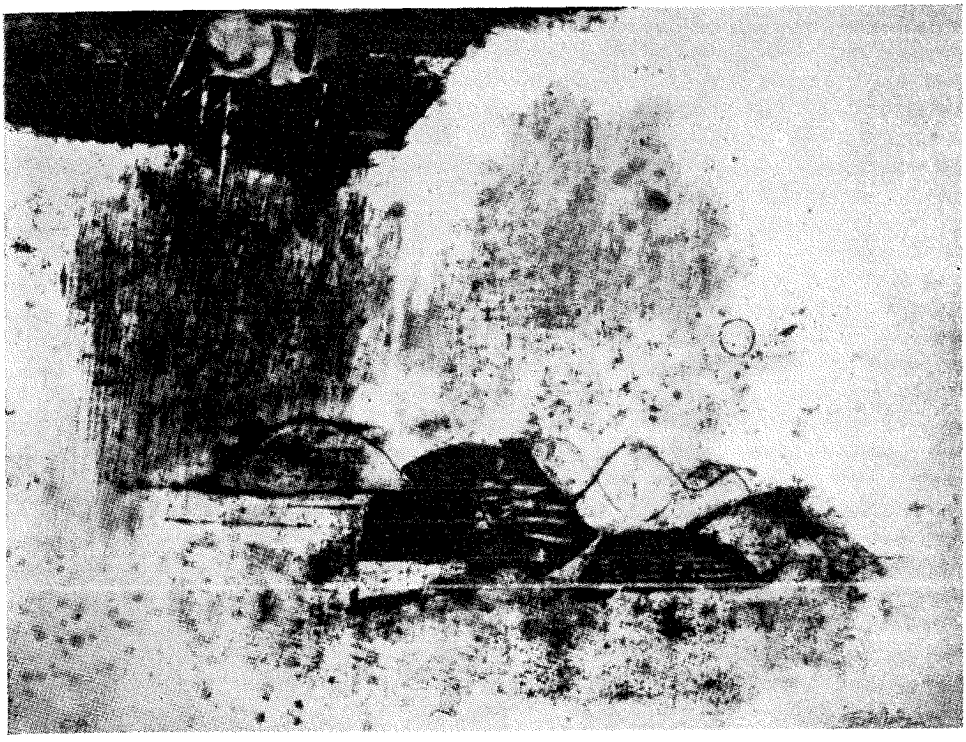

Friedlaender Gotthard Johnny: Nevihta, *1966, akvatinta*

Konj je bil mršav, in kadar je vdihaval zrak, so rebra kar valovila pod njegovo kožo, in na njegovi koži, kakor na koži Giuja je bilo videti krvave odrgnine.

Giu je stal s sklonjeno glavo in slej ko prej mu je bilo vseeno, ali bo živel ali ne.

Po stari navadi, kakor je storil to že stokrat prej, je potisnil glavo v vprežnico, ki ni bila usnjena, vendar pa se je prav tako dotaknila oguljenih prsi, dišala je nekam čudno, nenavadno, po konjsko.

Konj je stal z njim v paru in za toploto, ki se je širila iz njegovega udrtega boka, se mezeg sploh ni zmenil.

Konj je stisnil ušesa h glavi, njegov gobec je postal zloben, roparski, da ni bil več podoben travojedčevemu. Izbuljil je oči, privzdignil gornjo šobo in pokazal zobe, ko da hoče svojega parnega ugrizniti, mezeg pa mu je v svoji ravnodušnosti nastavljal nezavarovano čeljust in vrat. Ko pa se je začel odmikati in nategovati vprežnico, da bi se obrnil z zadnjico k mezgu in ga udaril s kopitom, se mezeg ni vznemiril, marveč je mirno stal in povešal glavo. Toda gonjač je udaril konja z bičem, potem pa je z istim bičem, bratom na snegu ležečega, udaril mezga: gonjaču je šlo skrušeno živinče očitno na živce, njegova roka pa je bila težka, kmečka, kakor Nicollova.

In Giu se je izpod čela nenadoma ozrl na konja, konj pa na Giuja.

Kmalu je vozarstvo krenilo na pot. In znova je škripal voz in znova je bila spredaj cesta, za hrbtom pa teža, gonjač in bič.

Giu je v drncu drobil pot pod noge, snežna ravnina pa ni imela ne konca ne kraja. Toda čudno, v svojem običajnem gibanju v svetu brezbrižnosti, je čutil, da konj, hiteč v drncu kot parni, ni brezbrižen do njega.

Zdaj je zamahnil z repom proti njemu, njegov svilasto spolzki rep, prav nič podoben repu njegovega parnega, je laskavo zdrsnil po mezgovi koži.

Konj je znova zamahnil z repom, na snežni ravnini pa ni bilo ne muh, ne moskitov ne obadov.

In Giu se je izpod čela ozrl na konja, le-ta pa ga je malce lokavo ošinil s pogledom.

V svetu splošne brezbrižnosti je zamigotala majčkena razpoka. Med hojo se je telo segrevalo in Giuju je zadišalo po konjskem potu, po vlagi dišeča konjska sapa pa se ga je sladko ko seno vedno bolj dotikala.

Ne da bi sam vedel zakaj, je nategnil vprežnico in kosti njegovega prsnega koša so začutile težo in pritisk, konjske vože pa so popustile in zdaj je konj laglje vlekel voz.

Tako sta tekla v drncu dolgo; nenadoma je konj zarezgetal. Zarezgetal je tiho in ne gonjač ne ravnina nista slišala njegovega rezgeta.

Zarezgetal je tako tiho, da ga je slišal samo mezeg, stopicajoč kraj njega.

In dolgo dolgo, dokler se vozarstvo ni ustavilo in počivalo, sta tekla skupaj in širila nozdrvi, in vonj po mezgu in vonj po konju, ki sta skupaj vlekla voz, se je pomešal v en sam vonj.

In ko se je vozarstvo ustavilo, ko ju je gonjač izpregel in ko sta se skupaj najedla in napila vode iz enega vedra, je konj stopil k mezgu in mu položil glavo na vrat; in njegov premikajoči se mehki smrček se je dotaknil njegovega ušesa. In mezeg je zaupljivo pogledal v oči kolhoznemu konjičku in njegovo dihanje se je pomešalo z njegovim toplim, dobrim dihanjem.

V tej toploti je oživelo tisto, kar je bilo že davno umrlo: i dojenčkom tako drago sladko materino mleko i prva travica v življenju i rdeči kamen abesinskih gorskih cest i znoj v vinogradih i lunine noči v pomarančnih nasadih i strašni napori, ki so ga do kraja izčrpali s svojo neznosno težo, vendar pa ga niso dokončno ubili.

Življenje mezga Giuja in obema razumljiva vologodska konjska usoda sta se prenašala s toploto dihanja, z utrujenostjo oči in nekakšna čudovita lepota je bila v teh skupaj stoječih zaupljivih in laskavih bitjih sredi vojne ravnine pod sivim zimskim nebom.

»Ta prismojeni mezeg se je pa kar nekam porusil,« se je zasmejal eden izmed gonjačev.

»Ne, glej, saj oba jokata,« je rekel drugi.

In res sta jokala.

S KAKŠNIMI KORAKI LETOS NAPREJ

Razumljivo je, da v današnjem času, v tretjem letu reformnih prizadevanj, ne predvidevamo več svojega gospodarskega napredovanja tako kot smo delali vrsto let nazaj. Da smo si zastavili nekaj najvažnejših številk kot kompromisen izraz številnih uresničljivih in neuresničljivih, realnih in preoptimističnih želja in ciljev, ki jim je bilo treba potem na vso silo skušati prilagoditi ekonomske razmere. Zdaj gre za drugačen proces: ocenjujemo našo dosedanjo pot na tirnicah reforme, ugotavljamo, kako glede na realen položaj z ekonomskimi razmerami čimbolj vzpodbuditi gospodarsko aktivnost in kot rezultat teh, v danih okoliščinah kar se da najustreznejših rešitev, skušamo poiskati tudi številke. Tiste, ki bodo v naši gospodarski rasti ob upoštevanju številnih faktorjev in realnih ocen zaznamovale naš letošnji razvoj. Čeprav smo od začetka poslovnega leta že nekaj odmaknjeni, pa so taki podatki še vedno zanimivi. Saj nas bodo spremljali vse leto, v katerem bomo dejanske dosežke stalno soočili s predvidevanji, ugotovljenimi na začetku.

Jugoslavija kot enoten gospodarski prostor seveda nujno narekuje naši republiki, da upošteva v zveznem merilu predvidena ekonomska merila in ukrepe pri začrtovanju svojega vsakoletnega napredovanja. Ob nekaterih notranjih potezah in ob utemeljeno napovedovani poživitvi ekonomskih dogajanj v Zahodni Evropi se zdi umestno računati v Jugoslaviji letos s približno za desetino povečanim izvozom, s 7—8 % povečanjem skupnih investicij v osnovna sredstva in s 3 % porastom osebne potrošnje, kar naj bi vse skupaj zagotovilo tudi 3—4 % realni napredek proizvodnje. V teh okvirih pa je treba v naši republiki pri ekonomski rasti upoštevati predvsem naslednja dejstva: da lahko letos računamo z dokaj povečanimi (za 7 ali 8 %) naložbami v osnovna sredstva; gibanje osebnih dohodkov vzporedno s produktivnostjo dela, povečanje potrošniških kreditov in hranilnih vlog in večje naložbe v gradnjo stanovanj dajejo slutiti, da ocena o 8 % nominalnem oziroma 5 % realnem povečanju osebne potrošnje ni pretirana; upoštevajoč nekatere že sprejete ukrepe v našem ekonomskem sistemu in gibanja na svetovnem trgu lahko kljub vse težjemu dostopu na tržišča nekaterih ekonomskih skupin pričakujemo, da se bo dinamika naraščanja izvoza tudi letos nadaljevala in da bomo na tem področju zabeležili nekako za desetino ugodnejše rezultate kot lani. Vse to v bistvu zagotavlja tolikšno povečanje povpraševanja, da lahko računamo z nekaj večjim proizvodnim napredkom kot država v celoti. Zato se zdijo ocene o letošnjem 5—6 % porastu družbenega proizvoda in 4—5 % povečanju industrijske proizvodnje kar na mestu. Osnovo imajo namreč tudi v materialnih faktorjih na proizvodnem področju, ne le v pričakovanem povečanem povpraševanju. Oskrba z domačimi proizvodnimi materiali v glavnem ustreza tem predvidevanjem, tudi pri uvozu ne bi smelo priti do težav, ki bi lahko zavirale proizvodno dinamiko (čeprav nam je začetek leta to prepričanje deloma omajal), dovolj ustrezajoče so tudi energetske zmogljivosti, proizvodne kapacitete in delovna sila pa bi nasploh dovoljevali še bolj optimistične napovedi o oživljanju proizvodnega utripa.

V tem pestrem spletu predvidevanj o letošnjih gospodarskih dogajanjih si oglejmo predvsem dve področji: industrijsko proizvodnjo, ki bo seveda tudi letos prevzela na svoja ramena najtežje breme v proizvodnem napredovanju, in ekonomske odnose s tujino, kjer bomo prav letos priča nekaterih za naše gospodarstvo zelo pomembnih dogajanj.

Preden se lotimo same proizvodnje v industriji, je umestno omeniti tudi dejstvo, da letos pričakujemo, da bodo s smotrnim izkoriščanjem svojih dosedanjih zmogljivosti in z novimi proizvodnimi viri proizvajalci električne energije lahko ustregli vsem potrebam. Poraba energije bo predvidoma za blizu 12 % večja kot lani. Res pa je, da kaže letos marsikaj izboljšati v odnosih med proizvajalci in odjemalci energije, saj smo bili v zadnjih letih tu priča številnim zapletom in seveda tudi ustreznim težavam v gospodarstvu, ki so se včasih končale celo na ustavnem sodišču. Seveda se tudi s tem nastala škoda ni dala popraviti.

V celoti pa je letos pričakovati še precej močnejšo porabo vseh vrst energije, kot velja to za samo elektriko. Še posebej to drži za porabo tekočih goriv, ki se bo baje po ocenah povečala kar za dobro petino in bo v energiji na delež tekočih goriv odpadla tako že dobra tretjina. Zaradi energije torej industriji ne grozi zastoj, razumljivo pa je, da se bo proizvodnja po posameznih vejah kaj različno gibala.

Začnimo kar pri tistih, ki so imele lani največ težav: železarstvo, tekstilna industrija in industrija usnja in obutve namreč lani sploh niso dosegle ravni iz l. 1966. Kaže, da jo bodo letos nekaj prekoračile, saj na to opozarja že izboljšanje položaja ob koncu lanskega leta in na letošnjem startu. Marsikje, kot na primer v slovenskih železarnah, pa je pričakovati povečanja proizvodnje predvsem v drugi polovici tega leta. Takrat bo že občutneje čutiti večje povpraševanje kovinske predelovalne industrije. Ta kaže na določenih proizvodnih področjih znake oživljenja, ponekod, kot na primer v strojegradnji, pa bo mogoče o tem dati oceno šele proti koncu leta. Res je, da bo na voljo nekaj več kreditov za prodajo opreme, vendar zaradi dolgih proizvodnih procesov in dobavnih rokov njihov vpliv še ne bo tako hitro čutiti.

Tudi eden največjih slovenskih izvoznikov — lesna industrija, pričakuje letos močnejše povpraševanje, podobno pa velja za elektroindustrijo, kemično industrijo in barvno metalurgijo. V nekaterih od teh proizvodnih področij je računati tudi z novimi proizvodnimi zmogljivostmi. Vse tiste veje proizvodnje, ki so na splošno do zdaj zadovoljivo napredovale, pa seveda skušajo to svojo značilnost tudi v letošnjem poslovnem letu kar se da utrditi.

Ob teh navedbah na kratko poglejmo še mesto sekundarnih dejavnosti in industrije kot njihovega najmočnejšega predstavnika po letos predvidenih stopnjah rasti. Kot kažejo ocene in kot smo že omenili, se bo letos družbeni proizvod povečal v družbenem sektorju gospodarstva za 5—6 % in naj še dodamo, da bo v zasebnem sektorju napredek predvidoma le za malenkost skromnejši, to je 4—5 %. Primarne dejavnosti bodo po teh predvidevanjih zabeležile rast za 3—4 %, sekundarne z industrijo na čelu za 5—6 % in terciarne dejavnosti za 6—7 %. K vsemu temu napredovanju družbenega proizvoda naj bi rast produktivnosti dela prispevala kar 80 % delež, glede na leto 1967 pa se bo po predvidevanjih v celoti povečala za okrog 4 %.

Seveda je ob vseh teh ocenah o oživljanju gospodarske dinamike v letošnjem letu upravičeno pričakovati tudi nekaj večjo zaposlenost, vendar pa ne njeno napredovanje po takih stopnjah, kot smo jih bili vajeni nekaj let nazaj. Skupno bo v družbenem sektorju na razpolago okrog 5000 novih delovnih mest in nekako 1000 v zasebnem sektorju. Vse te nove zaposlitve bodo v veliki meri (okrog 50 %) na razpolago trgovini in gostinstvu. No, sem moramo seveda prišteti, da bo zaradi upokojitev in mortalitete na razpolago letos še okrog 7000 delovnih mest. Skupaj

torej lahko računamo, da bodo na razpolago delovna mesta za okrog 13.000 ljudi. Številka ni majhna, vendar še zdaleč ne zbriše z dnevnega reda najintenzivnejših proučevanj problemov o nezaposlenosti mladih, šolanih in sposobnih ljudi. Nekateri ukrepi, kot na primer o stažiranju pripravnikov, o zvišanju družbenih prispevkov za honorarno in nadurno delo ter za delo upokojencev pa bi lahko ob dobri volji in prizadevnosti delovnih organizacij pomagali še marsikateremu mlademu strokovnjaku iz zadrege, ko se mora odločiti, ali se bo postavil v vrsto na zavodu za zaposlovanje in dnevno prosjačil s ponudbami za nastavitev v domačih podjetjih ali pa si bo poiskal kruh v tujini.

Prav tega, pomembnosti sposobnih ljudi za uspeh proizvodnje na trgu, predvsem na tujem, pa se v našem gospodarstvu pogosto še premalo zavedamo. Razmere v tej neizprosni konkurenčni borbi so namreč iz dneva v dan hujše in zato je razumljivo, da so naši državni organi velik del svojih prizadevanj v ekonomskih odnosih s tujino namenili prav sporazumevanju o menjavi blaga in sodelovanju z nekaterimi zahodnimi tržišči, pravzaprav z zaokroženimi tržnimi prostori posameznih ekonomskih skupin. Tako z njimi kot s tistimi v vzhodni Evropi skušamo najti skupen jezik, veliko naših uspehov pa zavisi tudi od tega, kako bomo naše notranje instrumente prilagajali razmeram na svetovnem trgu.

Na splošno velja, da je na evropskih tržiščih letos pričakovati določeno konjunkturo, čeprav devalvacija funta in še nekaterih valut ter ukrepi za zaščito dolarja vnašajo v mednarodno gospodarstvo precej nestabilnosti. Komite za ekonomsko politiko pri OECD ocenjuje, da bo družbeni proizvod v državah članicah narastel letos za okrog 4,5 %, medtem ko je lani le za 2,5 %. To oživljanje seveda lahko koristi tudi našemu gospodarstvu, čeprav nas na drugi strani čaka vrsta hudih preizkušenj naših ekonomskih in deloma tudi diplomatskih sposobnosti. Že devalvacija funta je nekaj poslabšala razmere za del slovenskega izvoza, predvsem za les, pohištvo, papir, usnje, hmelj, vino in ferokrom. Nadaljnjo zaostritev pogojev trgovanja pa je pričakovati zaradi oblikovanja brezcarinskih tržišč v okviru integracijskih skupin držav članic EGS in EFTA. To seveda zmanjšuje našo konkurenčno sposobnost, predvsem pri izvozu finalnih izdelkov in kmetijskih proizvodov v Italijo in Zahodno Nemčijo, torej v države, ki so važna tržišča za našo proizvodnjo. Te zaostritve bodo prizadele skupno približno petino vsega slovenskega blagovnega izvoza. Deloma ugodnejši je položaj v menjavi s članicami GATT. Tu je pričakovati postopno zniževanje medsebojnih carin za nekatere industrijske proizvode, ki bo uvedeno v naslednjih petih letih v okviru Kennedyjeve runde.

Upoštevanje vseh teh dejstev in trezna presoja sposobnosti našega gospodarstva vseeno dovoljuje oceno, da imamo letos možnosti za povečanje skupnega izvoza za okrog 9—11 %. Pri tem je računati na porast izvoza blaga za 6—8 % in povečanje neblagovnega deviznega priliva iz turizma, prometa, gradbeništva in od še ponekod skupno za 14 do 15 %.

S tem naj nekako zaključimo ta kratek sprehod skozi številke o naših letošnjih gospodarskih predvidevanjih. Pregled seveda še zdaleč ni popoln, saj smo zbrali samo nekaj glavnih podatkov, veliko zanimivih pa smo pustili ob strani. Po vsem povedanem vendarle lahko rečemo, da bomo letošnje gospodarsko leto lahko ocenili za dokaj uspešno, če bomo navedena, na osnovi realnih ekonomskih razmer zastavljena predvidevanja tudi dejansko uresničili. Premalo časa si od začetka leta sem za to prizadevamo, da bi lahko ocenili, ali nam stvar teče tako kot želimo. Zato bomo kdaj kasneje o tem posebej spregovorili. -ec.

GOSPODARSTVO SLOVENIJE V PRIMERJAVI Z GOSPODARSTVOM JUGOSLAVIJE

Slovenija sestavlja majhen del SFRJ, saj je njena površina le 7,9 % površine vse države, prebivalstva je 8,5 %. V gospodarskem pogledu pa je njen pomen večji, ker so pomembna področja gospodarstva bolj razvita, razen kmetijstva, kot drugod v državi. K temu pripomore ugodna geografska lega Slovenije, ki je na prehodu iz zahodnoevropskega, gospodarsko močno razvitega prostora v jugovzhodno Evropo, poleg tega pa daljša tradicija razvitosti, razen kmetijstva, kar se kaže tudi v bolj številni in bolj kvalificirani delovni sili. Vendar je gospodarstvo drugih republik vedno močnejše, tako da se udeležba Slovenije v skupnem gospodarstvu Jugoslavije vedno bolj manjša, kar kaže vrsta podatkov, tako da postaja gospodarstvo vse države vedno bolj homogeno po razvitosti in po posameznih delih države.

Delež naše republike v prebivalstvu vse države je, kot rečeno 8,5 %, delež zaposlenih pa je precej višji; v letu 1967 je 14,2 %. Vendar je porast zaposlenosti v drugih delih države hitrejši, zato je delež Slovenije že manjši, kot je bil pred leti. Navedimo ta delež za zadnjih deset let:

1958	14,8 %
1959	14,8 %
1960	14,4 %
1961	14,1 %
1962	14,2 %
1963	14,3 %
1964	14,4 %
1965	14,4 %
1966	14,1 %
1967	14,2 %

Primerjava zaposlene delovne sile med Slovenijo in vso državo za leto 1967 pokaže tale razmerja:

Zaposlenost v SRS in SFRJ v letu 1967

Področje	Zaposleni v 000 SRS	SFRJ	Delež SRS v državi
Vsi zaposleni	505,4	3561	14,2
Družbeni sektor	491,4	3466	14,2
Gospodarstvo	418	2877	14,5
Samo industrija	224,3	1352	16,6
Negospodarstvo	73,4	589	12,5
Zasebni sektor	14	95	14,7

Družbeni proizvod in narodni dohodek sta po svoji višini in strukturi med najvažnejšimi kazavci, s katerimi merimo gospodarsko moč in razvitost držav in dežel. Po metodologiji, ki velja pri nas, se računata po proizvodni metodi, to se pravi, da temelji obračun na dejavnosti tistih gospodarskih področij in panog, ki se ukvarjajo z materialno proizvodnjo ali proizvodnimi storitvami. Zato pri nas pri izračunavanju družbenega proizvoda in narodnega dohodka ne upoštevamo neproizvodnega dela obrti in neproizvodnega dela komunalnih dejavnosti ter neproizvodnih dejavnosti sploh. Delež narodnega dohodka Slovenije v celotnem narodnem dohodku se

manjša, kar potrjuje prej navedeno ugotovitev o hitrejšem razvoju drugih območij Jugoslavije. Od leta 1960 dalje je bil delež narodnega dohodka Slovenije v narodnem dohodku SFRJ:

1960	16,4 %
1961	16,7 %
1962	16,4 %
1963	16,2 %
1964	16,2 %
1965	15,3 %
1966	14,6 %

V letu 1966 je bil izračunan družbeni proizvod Slovenije z zneskom 14.474,2 mil. dinarjev in narodni dohodek 13.408,3 milijone. Za SFRJ sta ta zneska 99.079 milijonov za družbeni proizvod in 91.771 mil. za narodni dohodek. Za leto 1967 izračunov še ni. Zvezna ocena računa z 2 % povečanjem narodnega dohodka za vso državo po enakih cenah, kot so bile leta 1966, za Slovenijo pa je po bančnih podatkih za prve tri kvartale pričakovati nominalno povečanje za 8 %, kar z upoštevanjem različnih cen pomeni približno enako povečanje, kot je napravljeno v zveznem merilu. Hitrejšo rast narodnega dohodka v vsej državi pokažejo tudi verižni indeksi, ki pomenijo stopnjo porasta od leta do leta. Primerjava rasti za Slovenijo in SFRJ v verižnih indeksih je za zadnjih pet let:

Leto	SRS	SFRJ
1962	109,5	111,6
1963	119,8	121,0
1964	132,6	133,1
1965	124,4	131,7
1966	119,0	124,6

To je izračunano po tekočih cenah, zato so razumljivi tako veliki skoki iz leta v leto.

Razlike so tudi v strukturi narodnega dohodka. Če primerjamo značilni področji gospodarstva, industrijo in kmetijstvo, tedaj vidimo v Sloveniji dokaj večjo udeležbo industrije; v letu 1965 odpade nanjo 47 % celotnega narodnega dohodka, v letu 1966 43,4 %. Kmetijstvo prinaša za leto 1965 14,4 %, za leto 1966 nekoliko več, namreč 14,8 %. V vsej državi je delež industrije pri ustvarjanju narodnega dohodka za leto 1965 37,9 %, kmetijstva 27,1 %. V zveznem merilu je kmetijstvo na drugem mestu, v slovenskem merilu na tretjem, ker je trgovina močnejša. V primerjavi, kakšen delež sestavljajo posamezna področja Slovenije v zveznem merilu, je po podatkih iz leta 1965 (ker za leto 1966 še niso objavljeni) delež industrije 19,0 % in ta delež se manjša, kmetijstvo ima delež 8,2 % in ta delež se tudi manjša, narašča pa delež trgovine, ki je bil leta 1965 18,4 %, približno enak je delež obrti in komunale z 18,6 %. Medtem ko se v zveznem merilu veča narodni dohodek v družbenem in zasebnem sektorju približno enakomerno, je v Sloveniji večji porast v zasebnem sektorju. Od leta 1965 na 1966 se je narodni dohodek v družbenem sektorju povečal za 17,4 %, v zasebnem sektorju za 29,7 %. Zato se je tudi dvignil delež narodnega dohodka zasebnega sektorja v skupnem narodnem dohodku od 12,9 % v letu 1965 na 14,1 % v letu 1966. V SFRJ je zaradi močnejšega kmetijstva, kjer prevladuje zasebni sektor, delež zasebnega sektorja v narodnem dohodku višji, saj odpade nanj 22,5 %, na družbeni sektor pa 77,5 %.

V mednarodnem merilu se narodni dohodek mnogo meri z zneskom, ki odpade na glavo prebivalca, kar se pogosto spremeni tudi na skupni imenovalec, za kar se uporablja dolar. V jugoslovanskem merilu je zaradi neenakomerne porazdelitve zaposlenih, ki v glavnem ustvarjajo narodni dohodek, računanje na glavo prebivalca premalo utemeljeno. V Sloveniji je zaposlitev skoro dvakrat večja, kot je v ostalem delu države, zato je jasno, da je v povezavi s tem tudi narodni dohodek na prebivalca višji, kar vzbuja vtis o večjem standardu, nesorazmerno večji produktivnosti, kar vse ni realno prikazovanje. Izračun, da pride za leto 1966 v Sloveniji na glavo prebivalca 8029 din ali 642 dolarjev, v SFRJ pa 4650 ali 372 dolarja, takoj opozori, da ne gre tukaj za enake pogoje izračuna. Če vzamemo narodni dohodek v družbenem sektorju dejavnosti in zaposlene v tem sektorju, pride na zaposlenega v Sloveniji za leto 1965 186.596 din narodnega dohodka, če pa upoštevamo samo tiste dejavnosti, ki ustvarjajo narodni dohodek, to je zaposlene v družbenem sektorju gospodarstva, pride na zaposlenega 21.730 dinarjev. Za leto 1966 so ustrezni zneski 23.004 dinarjev na vsakega zaposlenega in 26.954 na vsakega zaposlenega v gospodarstvu. V merilu vse države pride na zaposlenega v družbenem sektorju 16.358 dinarjev in zaposlenega v gospodarstvu 19.771 dinarjev. Pri tem se zelo zmanjša razlika, ki je bila vidna pri računanju na prebivalca sploh.

Najvažnejša gospodarska dejavnost je industrija tako v slovenskem kot zveznem merilu; vendar je v Sloveniji mnogo pomembnejša, kar pokaže njen delež v družbenem proizvodu oziroma narodnem dohodku. Vendar delež industrije stalno upada, sicer ne absolutno, ampak relativno, ker je razvoj drugih področij gospodarstva sedaj mnogo hitrejši kot pred leti. Če vzamemo obdobje zadnjih pet let, ko so znani podatki, tedaj je bila udeležba industrije v narodnem dohodku (v %):

Leto	SRS	SFRJ
1961	50,9	41,8
1962	49,9	40,3
1963	50,0	39,7
1964	49,2	40,1
1965	47,0	37,9

Za Slovenijo so podatki tudi za leto 1966, ko je bil delež industrije na 43,4 %.

Delež industrije Slovenije pri industrijski proizvodnji vse države pada. Če vzamemo čas od leta 1961 dalje, tedaj so bili po letih ti-le odstotki:

1961	21,4 %
1962	21,7 %
1963	21,4 %
1964	20,4 %
1965	19,7 %
1966	19,5 %

in ker ima industrija v Sloveniji za leto 1967 ugodnejši proizvodni indeks, je njen delež v tem letu spet nekaj večji.

Med posameznimi panogami imata največji delež elektroindustrija in neomenjena industrija, obe po 28,5 %; čez četrtino vse jugoslovanske proizvodnje imata še lesna in papirna industrija; prek 20 % so udeležene na jugoslovanski proizvodnji usnjarsko-obutvena, kovinska ind., barvasta metalurgija, črna metalurgija in elektroenergija. Povsem neznatne so ladjedelništvo in filmska industrija z deležem pod 1 % in nafta ter tobačna ind. s tudi povsem nepomembnim deležem. Če pogledamo,

kako se je to razmerje spremenilo v zadnjih petih letih (1961—1966), tedaj moremo ugotoviti, da se je povečal delež črne metalurgije, elektroindustrije, industrije gradbenega materiala in neomenjene industrije, pri vseh drugih panogah razen premogovnikov, kjer je ostal enak, pa se je zmanjšal. To zmanjšanje je zlasti občutno pri elektrogospodarstvu, kjer je bil delež Slovenije leta 1961 na 32,2 %, leta 1966 na 20,7 %, dalje pri papirni industriji, kjer je bilo leta 1961 v Sloveniji 41,9 % vse jugoslovanske proizvodnje, leta 1966 pa le še 26,3 %.

Struktura industrije je v Sloveniji nekoliko drugačna, kot je to v vsej državi. V obeh je najmočnejša kovinska industrija, na katero odpade v Sloveniji 22,7 % vse industrijske proizvodnje, v SFRJ 18,4 %; na drugem mestu je pri obeh tekstilna industrija s skoraj enakim deležem: v Sloveniji 13,4 %, v SFRJ 13,2 %; nato pa so že večje razlike, kajti na tretjem mestu je v Sloveniji lesna industrija s svojim deležem 10,8 % (SFRJ 7,6 %), v SFRJ je na tretjem mestu živilska industrija z deležem v proizvodnji 9,2 % (v Sloveniji 4,1 %). Tudi ta razdelitev prikazuje značilnost slovenskega in celotnega jugoslovanskega prostora.

Dinamika industrijske proizvodnje je bila v glavnem enaka v Sloveniji in SFRJ; pokazana vedno v indeksu na prejšnje leto se je od 1961 precej spreminjala, tako da v resnici lahko govorimo o njeni veliki dinamiki:

Leto	SRS	SFRJ
1961	107	107
1962	107	107
1963	115	114
1964	112	116
1965	104	108
1966	104	104
1967	101,2	99,6

V letu 1967, ko se je prvič zgodilo, da se je industrijska proizvodnja zmanjšala v državnem merilu, je bila Slovenija s svojim indeksom 101,2 na drugem mestu, za Makedonijo (101,5); proizvodnjo iz leta 1966 je presegla še Hrvaška (100,5), druge tri republike pa so zaostale, najbolj Bosna in Hercegovina s svojim indeksom 95,7. V zveznem merilu so pokazale najboljše rezultate ladjedelništvo, papirna industrija, nafta in elektroenergija, v slovenskem merilu pa neomenjena industrija, gradbeni material ter živilska in grafična industrija, ki so edine presegle plan za leto 1967. Po mesecih v letu 1967 je potekala industrijska proizvodnja povsem različno v Sloveniji in vsej državi. V Sloveniji je bilo mesečno nihanje zelo majhno z najvišjim indeksom v marcu na 108 ter nobenim posebnim povečanjem v decembru (104), v vsedržavnem merilu pa je bilo nihanje mnogo bolj izrazito ter doseglo svoj višek v mesecu oktobru z indeksom 109, prav tako je bil decembra viden skok na 108.

Proizvodnost dela v industriji je bila v verižnih indeksih, to je v primerjavi zaporednih let, v zadnjih petih letih:

Leto	SRS	SFRJ
1963	110	111
1964	104	107
1965	103	104
1966	105	105
1967	101	101

Če vzamemo skupno proizvodnjo gospodarstva (brez kmetijstva), tedaj je razmerje med posameznimi področji v slovenskem in jugoslovanskem merilu:

Področje	SRS	SFRJ
Skupaj	100	100
Industrija	87,9	82,7
Gozdarstvo	3,6	3,1
Gradbeništvo	8,5	14,2

Delež Slovenije v skupni proizvodnji Jugoslavije je:

Skupaj	18,3 %
Industrija	19,5 %
Gozdarstvo	20,9 %
Gradbeništvo	11,0 %

Kmetijstvo je v Sloveniji slabo razvito, kajti njegov delež v jugoslovanskem kmetijstvu je 8,2 %. V Sloveniji je relativno bolj razvita živinoreja, ki prinaša nekako polovico narodnega dohodka kmetijstva. Slabše kmetijstvo v Sloveniji kaže že delež površin. V vsej državi odpade 39,9 % površin na obdelovalno zemljo, pri tem samo na njivske površine 29,6 %. Kmetijske zemlje je za 57,8 %. V Sloveniji je obdelovalne zemlje 32,2 % celotne površine, njivske površine 14,1 % in kmetijske površine 46,7 %, torej vidno manjši delež. To se še bolj razločno pokaže, če primerjamo navedene površine med seboj. Medtem ko sestavlja skupna površina Slovenije 7,9 % površine vse države, je obdelovalne in kmetijske površine po 6,4 %, njivske površine samo 3,8 %. Pri njivski površini so velike razlike glede na posamezne kulture. Površina, posejana z žitom, je v Sloveniji 2,7 % take površine v vsej državi; pri industrijskih rastlinah je delež Slovenije 1 %, pri krmnih rastlinah 9,1 %. Delež Slovenije je večji samo pri nekaterih kulturah, tako je v Sloveniji 15,2 % s krompirjem posejane površine vse države, površine s hmeljem pa sestavljajo v Sloveniji 62,2 % vse take površine v državi.

V merilu vse države je kmetijstvo Slovenije šibko. Omenjeno je že, da je delež Slovenije znaten samo pri nekaterih vrstah, tako pri krompirju, ki ga je Slovenija v letu 1967 pridelala 21,9 % vsega jugoslovanskega pridelka, in pri hmelju, ki ga dobi Slovenija skoro dve tretjini in to najboljše vrste. Med drugimi pomembnejšimi pridelki so deleži Slovenije: koruze 2 %, pšenice 3 %, fižola 3,7 %, kapusnice 11,6 %, detelja 14,4 %, jabolka 28,8 %, hruške 15,2 %, slive 0,9 % in grozdja 6,4 %, pridelek vina je 8,7 % — vse po podatkih za leto 1967. Omeniti pa je treba, da je v pridelku koruze naša država na drugem mestu v Evropi, pri pridelku sliv pa na prvem.

Pri živini ustrezajo deleži Slovenije deležu njenega prebivalstva razen pri ovcah, ki jih je v Jugoslaviji izredno veliko (nad 10 milijonov). Goveje živine je v Sloveniji 565 tisoč v primerjavi s 5710 tisoč v vsej državi, to je 9,9 %; prašičev je 453 tisoč, to je 8,2 % od skupnega števila 5525 tisoč v vsej državi. Ovac je samo 0,4 %, perutnine pa 2994 tisoč, to je 8,5 % od števila 35.153 tisoč v vsej državi. V letu 1966 je bil prirast živine, izkazan v mesu, za goved v Sloveniji 36 tisoč ton, v vsej državi 250 tisoč ton, svinjskega mesa 21 tisoč ton, v SFRJ 305 tisoč; perutnine 11 tisoč ton in v vsej državi 96 tisoč ton.

Kmetijska proizvodnja ne poteka tako enakomerno kot industrijska, ampak precej iz leta v leto variira. Zato se v indeksih prikazuje z verižnimi indeksi, ki kažejo nihanje od ene letine do druge. Potek letin je bil v zadnjih letih:

Leto	SRS	SFRJ
1961	99	90
1962	113	97
1963	92	104
1964	102	110
1965	101	91
1966	97	116
1967	95	98

Med obema letinama ni nobene povezave, ker gre v SFRJ marsikdaj v nasprotno smer kot v Sloveniji. Porast pa je v zveznem merilu relativno večji kot v republiškem, kajti od leta 1952, ki je v statističnem letopisu vzeto kot baza 100, je prišla kmetijska proizvodnja v Sloveniji na vrednost 212 v letu 1966, v SFRJ pa na indeks 250. Investicije v kmetijstvo se v zveznem merilu stalno večajo, tako so znašale v družbenem sektorju kmetijstva v letu 1966 1811,6 milijonov dinarjev, medtem ko so bile leto prej 1713 milijonov; v Sloveniji so bile ustrezne številke za leto 1966 142,7 milijonov, za leto 1965 194,8 milijonov. Odkup kmetijskih pridelkov je bil v letu 1965 v Sloveniji 874,7 milijonov in to je natanko desetina vsote odkupa v vsej državi. Za leto 1966 je razmerje ostalo prav enako, odkup kmetijskih pridelkov je bil v Sloveniji 1127,5 milijonov dinarjev, v SFRJ 11.172,7 milijonov.

Dejavnost trgovine je v Sloveniji mnogo bolj živahna kot velja to za vso državo. To se vidi že iz tega, ker sestavlja narodni dohodek v tem področju v Sloveniji 18,4 % ustreznega zneska za vso državo. Trgovina je tudi na drugem mestu v skupnem narodnem dohodku v Sloveniji, medtem ko je v SFRJ na tretjem mestu. Od 48.801 prodajaln v trgovini na drobno jih je v Sloveniji 5414, od 1509 v trgovini na debelo jih je v Sloveniji 185. Skupen promet v letu 1966 v trgovini je bil v Sloveniji 12.591 milijonov dinarjev in to znaša 17,3 % prometa v notranji trgovini v vsej državi.

Podoben položaj je v zunanji trgovini, kjer je delež Slovenije pri izvozu v letu 1966 16,9 %, v letu 1967 17,6 %. Pri uvozu je razmerje nekoliko manjše, leta 1966 je 15,3 %, leta 1967 pa 19,2 %, vendar je to povečanje zaradi organizacijskih sprememb v uvoznem režimu. V letu 1967 se je izvoz iz Slovenije povečal od 2578,1 milijonov dinarjev v letu 1966 na 2750,6 milijonov, to je povečanje za 6,7 %. V zveznem merilu se je izvoz povečal od 15.251 milijonov dinarjev v letu 1966 na 15.661,3 milijone v letu 1967, to je za 2,7 %. Uvoz v Slovenijo se je od vrednosti 3013,5 milijonov v letu 1966 povečal v letu 1967 na 4104,4 milijone, vendar je tako veliko povečanje (za 36,2 %) zaradi decentralizacije uvoza. V vso državo je bil uvoz v letu 1966 izražen z vrednostjo 19.692,9 milijonov, leta 1967 se je dvignil na 21.345,4 milijone, torej za 8,4 %. Razlika med vrednostjo izvoza in uvoza se je v letu 1967 povečala na 5,7 milijard dinarjev od 4,4 milijarde v letu 1966. Ker je mnogo uvoza na kredit, se razlika porazdeli na več let. Razen v letu 1946 je naša zunanjetrgovinska bilanca ves čas pasivna, najbolj je bila leta 1953, ko je izvoz dosegel samo 47 % uvoza. Za leto 1966 je ta odstotek 77,4 %, za leto 1967 pa 73,4 %.

Struktura zunanje trgovine je nekoliko različna za Slovenijo in za SFRJ; to je razumljivo glede na gospodarsko strukturo enega in drugega območja. V Sloveniji je industrija močnejša, zato je tako pri izvozu kot uvozu industrija močneje zastopana. Za SFRJ, kjer je kmetijstvo bolj razvito, kot velja to za Slovenijo, je zato tudi delež kmetijstva v zunanji trgovini močnejši. V letu 1967 veljajo tile proporci v zunanji trgovini:

Področje	Izvoz SRS	Izvoz SFRJ	Uvoz SRS	Uvoz SFRJ
Skupaj	100	100	100	100
Industrija	82,2	79,2	94,3	88,9
Kmetijstvo	16,2	19,8	5,2	10,7
Gozdarstvo	1,6	1,0	0,5	0,4

Turizem je v stalnem porastu, vendar leto 1967 ni prineslo pričakovane živahnosti v turističnem prometu; domači turizem se namreč ne veča, čeprav se število domačih gostov dviga, vendar prenočitev je manj. Slovenija ima zaradi svoje geografske lege nad devet desetin prehodov meja in v letu 1967 je prišlo prek meje v Slovenijo 36.843 tisoč potnikov, od tega 28.807 tisoč tujih. Od tega števila je prišla velika večina v cestnem prometu, namreč 35.175 tisoč, med njimi 23.208 tisoč tujih gostov. Prehodi prek meje so se v letu 1967 povečali v primerjavi s prejšnjim letom za 36 %. Pri tem prometu povsem prevladuje cestni promet, ki je v potniškem prometu skoro edina povezava države s tujino. Kljub povečanju števila tujih gostov je mednarodni turizem še majhen, kajti k nam pride tujih gostov samo 2,7 % evropskega tujskega prometa. V letu 1967 je bilo v Sloveniji vseh gostov 1426 tisoč s 3717 tisoč prenočitvami. Od leta 1966 se je število gostov povečalo za 8 % (domačih za 7 %, tujih za 9 %), medtem ko so se prenočitve zmanjšale za 3 % zaradi manjšega števila prenočitev pri domačih gostih. V vsej državi je bilo 9246 tisoč gostov, od tega 5594 tisoč domačih in 3652 tujih. Vseh prenočitev je bilo toliko kot leta 1966, namreč 35,9 milijonov in je pri njih tudi padec domačih gostov ter povečanje prenočitev tujih gostov. Med tujimi gosti jih 18,6 % ostane v Sloveniji, drugi gredo pa največ na Hrvaško, ki ima najmočnejši turizem v državi. Devizni pritok od tujega turizma je za leto 1967 v Sloveniji okrog 50 milijonov dolarjev, v vsej državi prek 100 milijonov. To je veliko povečanje v primerjavi s prejšnjim letom, vendar ugotavljamo, da v tem pogledu še niso izkoriščene vse možnosti.

Medtem ko smo mogli pri kmetijstvu ugotoviti v nekaj primerih velik pomen Jugoslavije v evropskem merilu, tega pri industrijski proizvodnji ni. Pač pa je rudarstvo močnejše. Tako je naša proizvodnja antimonove rude leta 1965 s 3969 tonami 10 % svetovne proizvodnje (40.100 ton), prav tako je pomembna proizvodnja boksita z 1574 tisoči tonami v svetovni proizvodnji 34.080 tisoč ton, dalje svinca s 106,2 tisoč tonami v primerjavi s svetovno proizvodnjo 2180 tisoč ton, pri čemer je Jugoslavija na sedmem mestu na svetu, nadalje magnezita z našo proizvodnjo 525,5 tisoč ton v primerjavi s svetovno proizvodnjo 3890 tisoč ton, živega srebra 566 ton (svetovna proizvodnja 7600 ton), kjer je udeležena Slovenija. V evropskem merilu pa je rudarstvo Jugoslavije pomembno še pri drugih rudninah.

Ž. Š.

POMEMBNO LETO ZA REFORMO

Le redkokdaj so bila ob koncu leta gospodarska gibanja tako temeljito ocenjena kot lani. Vrsta pretehtanih razprav je pokazala, da je bilo leto 1967 leto krepitve stabilnih razmer v gospodarstvu, glede na številčne pokazovalce napredka pa obdobje stagnacije. Proti koncu leta pospešena gibanja in naročila za letošnje leto so sicer vlila gospodarstvu upanje, da bo letos njegov proizvodni utrip spet živahnejši, posebno v Sloveniji, ki je že lani očitno prednjačila pred drugimi republikami, vendar v tem ni bistvo ekonomskih dogajanj današnjega dne. Gre namreč za dejstvo, da moramo oživljeno gospodarsko dinamiko gledati v kompleksu vseh reformnih dogajanj. Gre za vprašanje, kako danes gradimo našo razvojno pot na zakoličeni reformni trasi? Odgovor ni lahak, mnenja so sila različna glede na današnji položaj posameznih ekonomskih subjektov, nacionalnih ekonomij in stališča posameznih organov in vodstev. Nekatera najvidnejša dejstva, ki zbujajo skrb glede gospodarskega uspeha letošnjega leta in reforme nasploh, pa so tako rekoč na dlani.

Najprej naj omenimo, da smo stagnacijo proizvodne dinamike pripisovali predvsem prestrukturiranju proizvodnje, torej novemu razporejanju in razvrščanju proizvodnih sil. Ko po lanski skromni beri številk o gospodarskem napredovanju pregledujemo, kaj se je v strukturi proizvodnje spremenilo, moramo ugotoviti, da bore malo. V Jugoslaviji je proizvodnja razne opreme, torej sredstev za proizvodnjo še daleč premočna in nekateri znaki dajo slutiti celo na njeno težnjo, da se okrepi. Ni rečeno, da država kot je naša, z določeno proizvodnjo opreme ne more uspevati na svetovnem trgu, vendar pa je ta delež za gospodarstvo na naši stopnji razvoja danes premočan. Perspektiva na tem področju se vse bolj kaže v trajnejših poslih, v prodaji na dolga obdobja in v močnih kreditnih sredstvih za vzpodbujanje plasmaja. Niti kvaliteta niti cena nista edini razlog pri odločitvi za nakup. Vse več odjemalcev se vse bolj zanima za čim ugodnejše kreditne možnosti. Tu pa potencial naše ekonomije brez pravega trga kapitala ob visokih vezanih sredstvih ne more zdržati koraka s tujimi konkurenti, ki so oboroženi z neverjetno ugodnimi kreditnimi ponudbami. Razcvet tega proizvodnega področja si je treba torej zamisliti v razumnih in realnih okvirih, nikakor pa ni rešitev v popuščanju pritiskom za povečanje sredstev za kreditiranje izvoza in domače prodaje proizvodnih sredstev za vsako ceno.

Nadaljnja zaskrbljujoča ugotovitev današnjih ekonomskih dogajanj je struktura porabe akumulacije. Tu se premalo uveljavljajo najvidnejše reformne zahteve, da je treba z akumulacijo skrbeti predvsem za modernizacijo proizvodnje in razširitev tistih proizvodnih zmogljivosti, ki nam dajejo v roke močnejše orožje v neizprosnem konkurenčnem boju na svetovnem trgu. Neizpodbitne in sila oprijemljive številke kažejo, da je proces v tej smeri močno zastal oziroma je v minulem letu celo že težil v drugo smer. Obremenitev gospodarstva se je namreč očitno povečala. Delež gospodarstva se je v letu 1967 pri delitvi družbenega proizvoda znižal za 1,5 % in znaša danes približno 65 %. Tako je očitno, da je zaradi tega in zaradi višjih osebnih dohodkov akumulacija v gospodarstvu v letu 1967 celo za nekaj odstotkov nižja kot leto poprej. To je povsem v nasprotju z začrtanimi reformnimi smernicami in z razumno ekonomsko politiko. Izkušnje namreč opozarjajo, da je treba v obdobjih stagnacije in počasnejšega razvoja gospodarstva zniževati njegova bremena, da se laže prilagaja težavnejšemu položaju, v obdobjih hitre gospodarske rasti pa je treba z večjimi bremeni preprečevati inflacijske tendence. Pri nas so se ob dokaj skromni, vsekakor nezadovoljivi ekonomski dinamiki v letu 1967 obremenitve gospodarstva povečale. Naj povemo, da je v letu 1966 skoraj vse povečanje

družbenega proizvoda ostalo v rokah delovnih organizacij — točneje 97 %. Lani pa je bil položaj povsem drugačen, saj je povečanje družbenih dajatev pobralo kar polovico na novo ustvarjenega družbenega proizvoda. V industriji je položaj še dosti slabši, saj je ob dokaj skromnem porastu družbenega proizvoda pripadlo družbi kar ¾. Povsem iluzorno je torej računati, da bodo delovne organizacije z vsemi svojimi močmi povečevale proizvodnjo zato, da jim bo vse, kar na novo prigospodarijo, pobrala družbena blagajna in da bodo stopile v novo poslovno leto siromašnejše kot poprej.

Če pregledamo podatke o obdavčitvah našega gospodarstva, ni težko ugotoviti, kam je šel denar. Federacija je bila npr. v letu 1966 udeležena v družbenem proizvodu slovenskega gospodarstva z 10,6 %, lani pa se je njen del dvignil že občutno nad 13 %. Pri tem seveda sploh ni upoštevana vrsta posrednih dajatev kot so carine, prelivanja sredstev kot npr. iz zavarovalnih premij, udeležba pri bančnih obrestih, anuitete na zvezne sklade, možnost predpisovanja previsokih tarif plačilnega prometa itd. Ob tem se je delež republike in občin skupno znižal od 6,4 na 6,1 %, delež socialnega zavarovanja, področja, ki nam danes povzroča toliko glavobola, pa od 10,9 na 9,8 %. Ta razmerja vsekakor kažejo, da federacija predvsem na tuj račun, torej na račun republik in občin zastopa letos v svojih dokumentih zaščito interesov gospodarstva. Sama ima tako rekoč proste roke pri vseh dajatvah, ki jih navrže na ramena gospodarstvu, obenem pa skuša reševanje najaktualnejših problemov republik oteževati z zveznimi limiti. V takem položaju, ko pristojnosti sploh niso povsem jasno opredeljene, lahko tudi vse svoje davščine vedno opraviči, čeprav so v primerjavi z republikami zelo visoke. Gospodarstvo s tem, ko nasprotuje zviševanju raznih dajatev, v bistvu nasprotuje nekoordiniranemu, načelom reforme nezvestemu obremenjevanju vsevprek, ne pa morebitnemu zvišanju dajatev za posebno nujne družbene potrebe. To stališče je tudi v praksi prepričljivo dokazalo, ko je že takoj na začetku podprlo novo, nekaj višjo prispevno stopnjo za ureditev najaktualnejših problemov v splošni potrošnji naše republike. Gre predvsem za strokovno šolstvo in za revalorizacijo pokojnin ter izboljšanje položaja starih upokojencev. Razumevanja gospodarstva za te probleme vsekakor ni težko dojeti, če samo ilustriramo nujnost omenjenih rešitev z dejstvom, da ima slovenska nacionalna skupnost s svojim današnjim standardom med 160.000 upokojenci v letu 1967 povprečno pokojnino 48.000 starih din. Zato se gospodarstvo zavzema, da se v celoti ugotavljajo potrebe na vseh ravneh in da se o tem gospodarstvu predložijo vedno odkriti in odprti računi. Vsekakor pa je jasno, da bo treba sedanja bremena v skladu z reformnimi smernicami dosledneje zniževati. Naj navedemo samo za primer, da npr. v Italiji, Angliji in ZDA bremenijo davščine družbeni proizvod skupno z 29 %, v Franciji in Zahodni Nemčiji s 35 %, naš družbeni sektor gospodarstva pa kar s 50 %. Obdavčitev gospodarstva gotovo ni niti edini niti najvažnejši faktor gospodarskega razvoja, vsekakor pa našteti podatki prepričljivo opozarjajo, kakšno breme in oviro predstavlja tako visoka udeležba družbenih dajatev v družbenem proizvodu za naše gospodarstvo; to se mora že tako v svojo občutno škodo prebijati prek visokih zaščitnih pregraj ekonomskih skupin v zahodnem svetu.

Vsekakor je to eden izmed problemov, ki opozarja na neskladje med načeli srednjeročnega plana in njihovo realizacijo. V njem so vsi dohodki iz družbenih dajatev predvideni na osnovi planiranega porasta družbenega proizvoda za blizu 7 % na leto. Kot vemo, te številke niti zdaleč ne dosegamo. Ob tem pa federacija neizprosno vztraja pri svojih, na omenjenih predvidevanjih zastavljenih obveznostih. To ima seveda za posledico izredno močno centralizacijo sredstev. Zdaj je vprašanje, ali bomo te obveznosti prilagodili dejanskim možnostim ekonomskega razvoja ali pa narobe, da bomo tok reforme uravnavali po teh obveznostih. V prvem

primeru se bo treba začasno odpovedati nekaterim grandioznim, čeprav ne trdimo da nepotrebnim objektom, ki jih financira federacija, v drugem primeru pa nas zna to stati še eno reformo. V takih razmerah namreč zastavljenih reformnih ciljev ne bo mogoče uresničiti, to pa bi bila previsoka cena, ki bi jo moral plačati naš delovni človek, da sploh ne govorimo o političnih posledicah takih dogajanj.

Na splošno pa ocena naše ekonomske politike tudi kaže, da je oblikovanje sistema po proklamiranih reformnih načelih v celoti v zastoju. Lahko navedemo primere iz zunanje trgovine, ki prepričljivo opozarjajo, da je tu vloga države prevelika, težnje proizvajalcev, in sicer tistih naprednih, ki naši družbi največ koristijo, pa premalo upoštevane. Rezultat tega je plačilna bilanca, ki je znatno neugodnejša kot smo predvidevali in nam vsaj za zdaj ne zagotavlja za leto 1970 predvidenih 500 milijonov dolarjev deviznih rezerv kot pogoj za konvertibilnost dinarja. Nadalje se ni prav nič premaknilo glede starega državnega kapitala (gre za 2000 milijard starih dinarjev), katerega anuitete za take ali drugačne potrebe federacije obračajo tako rekoč v eni banki, brez občutnejših koristi za gospodarstvo, ki je pred časom ta denar prispevalo. V bistvu že daljši čas — če izvzamemo prepise o sodelovanju tujega kapitala v našem razvoju in idejno opredelitev mesta in vloge zasebnega dela v naši ekonomiji — nismo imeli v ekonomskem instrumentariju novosti, ki bi dejansko pomenila pomemben korak naprej v njegovem oblikovanju po reformnih težnjah. Seveda pa so zelo pogosto neustrezne, včasih celo nezakonite, zakasnele ali na hitro, brez sodelovanja gospodarstva pripravljene sistemske poteze zvezne administracije, ki povzročajo v gospodarstvu samo negodovanje, nepotrebne skrbi in zastoje, obenem pa krepijo moč birokracije. Prav na startu v letošnje poslovno leto smo bili priča takemu primeru ob prekasnih spremembah v zunanjetrgovinskem in deviznem režimu.

V takih razmerah je prav gotovo nadvse nujno trajno in odločno zavzemanje vseh naprednih družbenih sil za dosledno realizacijo reformnih načel, če hočemo letos oživiti utrip našega gospodarstva. Ocene kljub vsem težavam kažejo, da je ob intenzivnejšem nadaljevanju dosedanjih prizadevanj to mogoče doseči. Letos bi potemtakem v Sloveniji lahko dosegli 5- do 6-odstotno povečanje družbenega proizvoda in za kakšen odstotek šibkejšo dinamiko rasti v industrijski proizvodnji. Izvoz, eden glavnih pospeševalcev oživljene proizvodne dinamike, naj bi narastel približno za desetino, osebni dohodki in splošna potrošnja pa naj bi se gibali v tako ocenjenih okvirih gospodarske rasti, torej naj bi zaznamovali v povprečju porast za 7 do 9 %. Na splošno pa so vse te številke v veliki meri odvisne od odgovora na vprašanje, kako bomo uspeli splošne ekonomske razmere, v katerih se gibljejo letošnji gospodarski tokovi, razvijati po zastavljenih reformnih načelih.

Prav zato je toliko pomembneje, da v gospodarstvu dosledno obvelja selektivnost in racionalnost, pa ne bodo potrebni nobeni spektakularni prijemi ali glasne kampanje. Pri tem pa moramo imeti pred očmi resnico, da cilj nobenega vitalnega gospodarstva ni zmanjšati na splošno potrošnjo na osebni standard, pač pa ju realno povečati na osnovi večjega družbenega proizvoda in večje produktivnosti dela. Prav vsa prizadevanja za letošnji in prihodnji napredek v skladu s težnjami družbene in gospodarske reforme bodo naletela na razne ovire in nasprotovanja. Smo namreč v tistem obdobju uresničevanja reformnih teženj, ko je mogoče zvesto slediti proklamiranim načelom družbenega razvoja samo, če se odkrito konfrontirajo vsa stališča, ki se pojavljajo v naši družbi. Le tako bodo na osnovi prepričljivih argumentov in plodnega zavezništva stalno napredovale najnaprednejše družbene sile. Zato ni prav nič pretrda ocena, da letošnje gospodarsko leto ne bo lahko, vendar za usodo reforme sila pomembno.

K. T.

Boris Kalin: Zaloška cesta 24. aprila 1920, *1958, bel marmor*

ZA OROŽJE JE ŠLO

Vid Jerič

V naši vasi je po kapitulaciji bivše jugoslovanske vojske in po prihodu Nemcev ostala manjša sovražna postojanka. Štela je komaj kakih dvajset Nemcev — graničarjev. Sprva je bilo videti, kot da so zelo priljubljeni med vaščani. Nemci so skušali biti kar se da ljubeznivi, da bi tako naredili dober vtis in se, kar se da hitro v vasi uveljavili kot pravi domačini. Med njimi sta bila celo dva, ki sta zelo dobro govorila slovensko, bila sta namreč Korošca.

Orožja je bilo povsod dovolj, saj smo imeli v grmovju nad vasjo skrito celó strojnico. Tja je hodil moj mlajši brat Mirko, ki mu je bilo komaj petnajst let, in s to skrito strojnico streljal v reber. Nemški graničarji so sicer spraševali, kdo strelja in kje je orožje, vendar se niso kaj več za to zanimali, pa tudi ukrepali niso prve dni ničesar. Ker so vaščani povedali, da se otroci igrajo, so opozorili, naj se pazijo, da se ne bo zgodila nesreča.

Po prihodu iz Mirne sem le bratu Mirku naročil, naj skrije čim več orožja in municije. Spraševal me je, kaj nam bo to, toda nisem mogel reči ničesar, ker še sam nisem vedel, kaj bomo z njim. Pred vojno smo bili tudi divji lovci in Mirko je verjetno mislil, da bomo zato skrivali orožje. Postal je začuda priden in je nabral ter poskril precej orožja in municije.

Po daljšem premišljevanju sem se odločil, da to skrivnost zaupam tudi svojemu prijatelju, Sladičevemu Pepetu, saj bi to svoje delo v troje mnogo laže opravili. Pepi me sprva ni spraševal, čemu nam bo to skrito orožje, ker se sam ni niti najmanj zanimal za orožje, ali karkoli, kar je v zvezi z njim. Sam mi je večkrat rekel, kadar me je videl s puško v roki, da je najbolj srečen, kadar je čim dalj od orožja. To je bil verjetno tudi vzrok, da se za divji lov ni niti najmanj navduševal. Vendar je bil Pepi takoj pripravljen pomagati, češ: »Nikoli ne vemo, kako nam lahko kakšna stvar čez čas koristi!« Že čez nekaj dni so utihnili vsi streli okoli vasi. Nikjer več ni bilo mogoče videti odvrženih pušk ali kakršnegakoli drugega orožja. Ko so namreč drugi vaški fantje videli, da zbiramo orožje in municijo, so hitro še sami stopili v akcijo, vendar vsak zase.

Kmalu za tem so Nemci izdali razglas, da se mora izročiti vse strelno orožje nemškim oblastem. Kdor pa bo orožje kljub temu razglasu imel, bo strogo kaznovan. Postalo nas je malce strah, kaj bo, če Nemci zvedo, da smo poskrili toliko orožja in municije. Izpostavljali smo se nevarnosti, ne da bi vedeli, čemu nam bodo stvari, ki smo jih tako skrbno zbirali. Nekateri so skrivali orožje samo zato, ker so ga hoteli imeti, drugi so se navduševali za divji lov, vsi pa smo obdržali to kot svojo skrivnost, ki smo jo skrbno čuvali. Posebno pa smo pazili, da ne bi starejši odkrili, kaj smo imeli za bregom. Dobro smo se zavedali bojazni odraslih in tega, da nam ne bi dovolili še naprej skrivati orožje in municijo. Tudi so se začele širiti govorice, da bodo Nemci iskali vojni material. Razmišljali smo, kaj naj storimo. Odločili smo se, da brat Mirko vzame staro, zlomljeno puško in nekaj municije ter vse skupaj odnese na nemško komando.

Nemci so bili zelo zadovoljni, ko jim je vse prinesel, in so ga pohvalili, češ da je prvi, ki je ubogal njihov ukaz. Za njim so se nemškemu povelju odzvali še nekateri starejši vaščani, mi pa smo v strahu še varneje skrili naše orožje.

Med tem pa smo izvedeli, da se bodo Nemci verjetno umaknili do Save, k nam pa naj bi prišli Italijani. Med vaščani je naraščalo nezadovoljstvo. Spraševali so nemške vojake, če se bodo res umaknili in nas prepustili Italijanom. Vojaki pa so govorili, da o tem ne vedo ničesar, saj niso v zvezi s tem dobili nobenega ukaza. Tako smo preživeli z nemško posadko v vasi nekaj več kot petnajst dni. Nekega dne pa so odšli iz Tihaboja v Gabrovko (Sv. Križ) in tako okrepili tamkajšnjo postojanko. Mi smo si prav pošteno oddahnili, kajti mislili smo, da smo tako mnogo varnejši, kot smo bili pod nemško oblastjo. Sklepali smo: »Do Gabrovke je dobre pol ure hoje in Nemci verjetno ne bodo hodili k nam.« Vendar smo se zmotili, saj je v našo vas dan za dnem prihajala vojaška patrulja treh do petih vojakov. Ta patrulja se je zadrževala v vasi po ves dan. Hodili so od hiše do hiše in jedli ter pili, kolikor so dobili. Za nobeno stvar niso kazali prevelikega zanimanja. Celo po orožju in municiji sedaj niso več toliko spraševali kakor prej, dokler je bila vas še »njihova«. Mogoče so mislili, da so jim ti mirni in pokorni vaščani oddali ves skriti material.

Nekega dne smo izvedeli, da se na Mirni pripravljajo demonstracije proti Italijanom. Tudi pri nas so se začeli pripravljati za ta »borbeni« pohod. Tisti, ki so nameravali sodelovati v teh demonstracijah, so osedlali konje in pripravili rdeče zastave s črnimi kljukastimi križi. Za ta pohod je bilo zelo veliko zanimanje, odziv pa zelo majhen. V popoldanskih urah smo izvedeli, da je bil v Trebnjem pravi pekel z Italijani, ker so tudi Trebanjci zahtevali, da se Italijani umaknejo. To je vplivalo tudi na našo vas, kljub temu pa sta šla s konji in nemškimi zastavami samo dva naša fanta: Žontov Čali (Jevševar Karel) in Sladičev Pepi (Vrtačnik Jože).

Nihče drug namreč ni hotel iti na Mirno. Tudi na Mirni je bila precejšnja zmešnjava pri demonstracijah. Nemci so namreč demonstrante nagnali in jih razpodili na vse strani. Nekaj so jih celo pretepli in tudi zaprli.

Pozno zvečer sta prišla Čali in Pepe domov. Videti sta bila zelo klavrna. Nista razumela, zakaj so jih Nemci razgnali, če so zanje »navijali« in jim tako izkazovali lojalnost. Sklepali smo, da se je to zgodilo zato, ker so Italijani in Nemci zavezniki, zato ne dovoljujejo, da bi se okupirano ljudstvo po svoji volji odločalo. Po tem »borbenem demaršu« so Nemci postajali vedno bolj in bolj previdni. Tudi mi smo se jih vedno bolj bali, posebno fantje. S Pepetom sva se odločila, da skrijeva nekaj pušk in strojnico z večjo količino nabojev na podstrešje mrtvašnice. To delo sva storila pozno ponoči, ko so že vsi spali.

Moj očim je bil cerkovnik in je imel tudi ključe od mrtvašnice. V temni noči sem vzel ključ od mrtvašnice in odšel na hribček blizu pokopališča, kjer sva bila s Pepetom dogovorjena, da se dobiva. Po vasi so pogasili že vse luči. Bilo mi je malce tesno pri srcu in komaj sem čakal, da pride še Sladičev Pepe. Ni ga bilo treba dolgo čakati. Takoj sva začela vleči iz grmovja deset pušk, lahko strojnico in dva velika zaboja municije. Obložila sva se z orožjem in se počasi ter v največji tišini približevala pokopališču. Ko sva prispela, sem prav potihoma odklenil mrtvašnico, nato sva vstopila. Iz vrat sem vzel ključ in jih narahlo zaprl. Potihoma sva zložila svoj tovor na mrliško mizo in se malo oddahnila. Brez besed sva opravljala delo. Ko mi je Pepi podal zadnjo puško, mi je prav potiho rekel: »Mejdun, vse sem ti dal, kar sva prinesla.«

Potem sva šla še po naboje; zložila sva jih k drugemu orožju in zaklenila vrata. Potem sva si oddahnila, ko sva slišala uro na vaškem zvoniku. Bila je polnoč. Šele zdaj sem vprašal Pepeta:

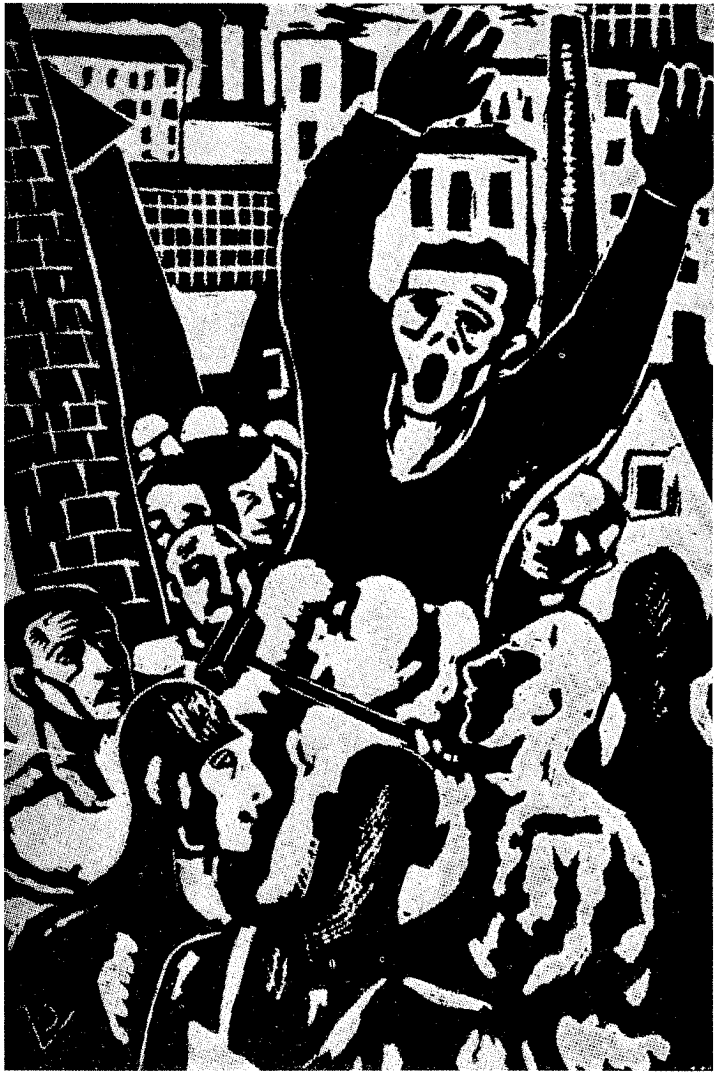

Dobrian Vasile:
Naš glas
in glas zgodovine
1936, linorez

»Slišiš, ura je polnoč, midva pa sva po pokopališču hodila ravno takrat, ko po starih pripovedkah najbolj straši. Ali si kaj pomislil na strahove?« Malo se je obotavljal in kar nekam s težavo mi je odgovoril: »Mejduš, bal se nisem, vseeno mi pa tudi ni bilo.«

Previdno sva odšla proti domačim hišam. Končno sva prišla do križpotja v dolnjem delu vasi. Kolikor mogoče kratko in hitro sva si zaželela lahko noč in se takoj nato previdno razšla. Odšel sem domov in takoj legel spat, ker sem bil strašno utrujen. Toda zaspati kljub temu nisem mogel. Premišljeval sem, zakaj pravzaprav skrivam orožje. Nisem ga potreboval toliko, saj mi je zadostovala puška in zaboj municije. Venomer mi je rojilo po glavi, zakaj mi je Janko Kolenc iz Mirne rekel, da moramo skriti čim več

orožja in municije. Da bi se uprli Nemcem, mi še na kraj pameti tistikrat ni prišlo. Prav tako sem se spraševal, zakaj mi je rekel, da se za nas vojna šele začenja.

Zjutraj je Pepi spet prišel k meni. Verjetno je tudi on sinoči zaspal, ko je razmišljal o istih stvareh kot jaz. Kmalu je nanesel pogovor o najini sinočnji akciji. Spraševal me je, čemu nam bo toliko orožja. Izogibal sem se odgovora, češ da mi je nekdo nekaj zaupnega povedal. Najprej sem poizkusil s tem, da bomo puške in municijo potrebovali za divji lov. On pa se je kmalu znašel in rekel: »Dobro, če bomo lovili, potrebujemo vsak po eno puško in naboje. Kaj pa nama bo zbrojevka?« Bil sem mu primoran povedati, da sem bil na Mirni in da so mi tam rekli, naj zberemo in skrijemo čim več orožja ter municije. Začudeno me je pogledal. Njegov oče je bil upokojeni rudar. Delal je v rudnikih po Avstriji in z njim je živela tudi njegova družina. Tudi Pepi je bil dalj časa pri očetu. Odlično je govoril nemško, ker je v Avstriji končal osnovno šolo. Potem se je izučil še avtomehanikarske obrti. Bil je dosti bolj razgledan kakor pa drugi njegovi vrstniki, ki so vso svojo mladost preživeli v domači vasi. Odslužil je tudi že kadrovski rok. Ko sem mu povedal, kaj sem na Mirni zvedel, je rekel: »Boš videl, da bo revolucija.« Revolucija? Nekaj sem o tem že slišal, toda za to besedo se nisem prav nič navduševal. Vprašal sem ga, kako on to misli. Začel mi je pripovedovati o ruski revoluciji, pa ga nisem dosti razumel, sicer tudi njemu marsikaj o tej revoluciji ni bilo jasno. Bil je zelo navdušen za boj. Veselil se je vojskovanja, čeprav ni vedel, za kaj naj bi se boril. Bil je pač takšen, velikokrat željan raznih avantur. Po tem pogovoru je predlagal, da skrijemo še drugo orožje, ki ga imamo po grmovju, na bolj varna mesta. Ta njegov predlog sem prav rad sprejel.

Po kosilu sem šel na Mirno k Janku Kolencu, tamkajšnjemu gostilničarju. Povedal mi je, da bodo Nemci čez kakih štirinajst dni odšli nazaj proti Savi. Do kam se bodo umaknili, ni vedel povedati. »K nam bodo prišli Italijani. Ti so večji trapci,« je dejal Janko. To nisem dobro razumel, ker italijanskih vojakov nisem poznal in jih dotedaj tudi še nikoli nisem videl. Poznal sem le nekaj italijanskih lesnih trgovcev in si nisem mogel iz tega predstavljati, kakšni naj bi bili potem italijanski vojaki. Janku sem povedal, da imam skrito strojnico zbrojevko. Nato mi je rekel, naj še naprej zbiramo orožje in naboje. Še posebno je poudaril, da se moramo paziti Nemcev in ovaduhov. Tu je bilo zopet nekaj novega zame. Kaj je to ovaduh ali vohun? Janko mi je povedal, da so to naši domači ljudje, ki bodo izdali okupatorskim oblastem prav vse, kar bodo vedeli, samo da bi se jim prikupili in zaslužili kakšno marko. »Prav,« sem rekel, »se bomo pa tudi domačinov izogibali in ne bomo vsakemu zaupali.« Naročil mi je še, naj nikomur ne povem, da mi je vse to on povedal. »Ne boj se. Znam molčati,« sem mu zagotovil in se odpravil domov.

Ko sem se vračal, sem vso pot premišljeval, kdo naj bi pri nas delal za nemško oblast. Pošteno me je bilo strah. Kaj pa če je to Pepi? sem se spraševal. »Govoriti zna nemško, marke ima tudi rad in navduševal se je za boj«. Torej, se moram paziti. Ko sem prišel domov, nisem šel več po Pepeta, da bi še naprej skrivala orožje in municijo. Poklical sem brata Mirka, da sva odnesla štiri puške in nekaj nabojev v gozd, tu pa sva vse skrila v votel hrast. Potem sva zakopala v domače ognjišče še dve puški in prav tako tudi dva zaboja municije. Na podstrešje vaške cerkve pa sva odnesla še več nabojev municije.

Na binkoštni ponedeljek sem že zjutraj odšel na Klanec k teti. Z njenim možem Francetom Petjo sva stopila tudi v zidanico. Tam sva malo popivala in se pogovarjala. Medtem je nanesla beseda na nemško vojsko in propad jugoslovanske vojske. Petje je bil premožen in ugleden kmet na Klancu. Med domačini in

še daleč naokoli so ga ljudje cenili in spoštovali. Pred vojno je bil večkrat tudi kandidat za svetokriškega župana na listi liberalcev. Tisti dan sva govorila o tem, da bo vedno slabše z zaslužkom. Petje tudi ni kazal naklonjenosti do Nemcev. Bil je zelo nezadovoljen; vedel sem, da je kar se da zaveden možakar. Potem sem mu zaupal, kar sem zvedel na Mirni. Tudi njemu ni bilo razumljivo, za kakšno vojno potrebujem orožje. Nekaj časa se je čudil, nato pa je rekel: »Bomo že videli, kako še bo in kakšen bo izhod iz sedanjega položaja.« O svoji zalogi skritega orožja mu tedaj nisem nič govoril, čeprav sem mu popolnoma zaupal. Ta dan je bil navidezno popolnoma enak drugim prazničnim dnem.

Proti večeru sem se odpeljal domov v Tihaboj. Bil sem dobre volje in nisem slutil česa hudega. Ko sem prišel pred domačo vas, je bilo že temno. Pred vasjo me je čakal stric Slavko in me opozoril, da gestapo pri nas doma preiskuje. Razložil mi je, da so na mrtvašnici našli precej orožja in municije ter Sladičevega Pepeta aretirali. Povedal mi je, da zdaj doma čakajo še mene. Takoj sem se odločil, da ne grem domov. Odšel sem prek Sv. križa na Klanec in pri Petjetovih povedal, da me išče gestapo. Prosil sem jih še, naj obvestijo naše doma, da sem jo srečno stisnil na Čatež, kjer so bili Italijani. Naslednjega dne sem poslal domov pošto, kje sem; tudi sem hotel zvedeti, kaj je z domačimi. Še istega dne sem slišal, da so Nemci naboje in orožje z mrtvašnice odpeljali, pa tudi Pepeta vzeli s seboj. Mojim domačim se ni nič hudega zgodilo. Veliko sem si prizadejal, da bi zvedel, kdo bi bil lahko vedel za najino skrivališče orožja in municije in kdo je to izdal Nemcem. Toda tega nisem nikoli odkril. Sladičevega Pepeta tudi nisem nikoli več videl, ker so ga potem odpeljali v celjske zapore, tako so vsaj trdili. Potem sem slišal, da so ga iz zaporov izpustili že po nekaj mesecih in je delal v Avstriji vso vojno. Po vojni je odšel v Ameriko in po nekaj letih tam tudi umrl. Mogoče je, da so ga Nemci zaprli samo zato, da bi v zanko ujeli še mene? V tem primeru bi bil najino skrivališče izdal on.

Ko so se Nemci umaknili proti Savi, sem se vrnil domov. Domači so mi pripovedovali, da so takrat pozno popoldne prišli gestapovci v Tihaboj. Vodil jih je Valnar iz Sv. križa, ki je bil glavni ovaduh in vohun v naši okolici ter je tudi govoril zelo dobro nemško, ker je dalj časa živel v Avstriji ali celo tudi v Nemčiji. Z njimi je bil tudi Šimanov Slavko. Valnar je bil Nemcem glavni tolmač. Šimanovega Slavka pa so uporabljali za delovno moč pri tej akciji. Ko so prišli v vas, so najprej obkolili Sladičevo hišo. Nekaj jih je odšlo noter, da so prijeli Pepeta, ga vklenili in odpeljali. Nato se je Valnar z nekaj gestapovci pripodil k naši hiši. Takoj je začel spraševati mamo, kje sem jaz. Mama mu je povedala, da sem odšel od doma že zjutraj, a se bom do noči verjetno vrnil. Gestapovci so takoj začeli stikati po hiši. Premetali so vse, kar jim je prišlo pod roke, a niso ničesar našli. Mama je stala zraven njih, ko so premetavali moje stvari. Med njimi so našli tudi moje fotografije iz bivše jugoslovanske vojske ter jih z velikim zanimanje ogledovali, pri tem pa govorili: »Serbisch Soldat«. Valnar je pritrjeval, da sem služil v bivši jugoslovanski vojski. Mama je tudi nekaj malega razumela nemško, ker je še kot dekle živela nekaj časa pri sorodnikih v Celovcu. Drugi Nemci so šli s Šimanovim Slavkom naravnost na pokopališče. Očim jim je moral dati ključ od mrtvašnice in iti z njimi. Ko so odklenili vrata, je moral Slavko zlesti na podstrešje in dajati orožje ter municijo očimu, ta pa je vse polagal na mizo. Potem sta morala naložiti na voz vse, kar je bilo v skrivališču. Mama je pripovedovala, da je Valnar jezno skakal sem in tja: »Zdaj ni več stare Jugoslavije, zdaj vlada veliki in nepremagljivi rajh«. Šimanov Slavko ni nič govoril in tudi obnašal se je spodobno, kar je dokaz, da so ga vzeli s sabo samo zato, da jim je delal. O

vsem ni vedel nič več kot to, da gredo v Tihaboj po orožje. Zato mu nismo nikoli nič očitali. Postal je celo naš simpatizer in aktivni delavec NOV. Kasneje so ga zaradi tega domači belogardisti zverinsko umorili. Valnar je z Nemci pobegnil na Dole. Ali je danes še živ, ne vem.

Čez teden dni so se Nemci umaknili nekaj kilometrov proti Savi in naša vas je potem prišla pod Italijo. Takoj za njimi sem tudi jaz prišel domov. Potem sva z bratom Mirkom še bolj skrila preostalo orožje in naboje. Italijani niso stikali za orožjem pri nas doma. Nekaj časa sem se bal, da me bodo mogoče začeli zaradi tega še Italijani preganjati. Še zdaj ne razumem, da so Nemci ostali tako ravnodušni nad vsem tem. Za zaplenjeno orožje pa mi je bilo zelo težko. Najbolj pa sem pogrešal zbrojevko. Zadovoljen pa sem bil, da smo rešili vsaj toliko vojnega materiala in ga potem odnesli s seboj v partizane, kjer smo ga koristno uporabili.

NOGA PA JE LE OSTALA

Franc Oven-Cibi

Takoj po nemško-italijanski ofenzivi na Kočevsko in Notranjsko so se številne sovražne enote zbirale na Vrhniki, od koder so nameravale udarili še v Dolomite. Njihova propaganda je širila govorice, da so pred Ljubljano uničili vse partizanske enote, v Kočevskem Rogu pa zajeli glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet. Obveščeni smo bili, da bo naslednji dan, to je bilo menda 12. septembra 1942, nad deset tisoč dobro oboroženih vojakov začelo čistiti Polhograjske Dolomite. Dolomitski odred je imel takrat dva bataljona. Prvi se je zadrževal v okolici Dobrove, Toškega čela in v Ključu, drugi pa je deloval po malih, s cestami obdanih hribih — v pasu med nemško-italijansko mejo in močno zastraženo tržaško železnico, na koncu pa je bila še bivša italijansko-jugoslovanska meja. To je zajemalo okolico Logatca—Planine—Rovt—Žiberš—Treh kraljev do Polhovega Gradca. Drugi bataljon je bil dosti šibkejši od prvega, kajti z velikimi enotami ni bilo mogoče operirati na takem terenu. Večkrat smo morali razdeliti še čete, ki so štele po 40 mož — na tri desetine, da smo se med večjimi sovražnikovimi napadi laže prebijali. Take majhne enote so bile tudi ustreznejše in hitrejše za diverzantske akcije. Z napadi in zasedami smo tudi bolj zmešali sovražnika. Tako ni vedel, kje smo in koliko nas je.

Povelje štaba dolomitskega odreda in komandanta II. bataljona tov. Čuča — bil je učitelj iz Rovt in je padel na Primorskem — je bilo, naj se takoj umaknemo iz Dolomitov, do svita pa da moramo biti na Ljubljanskem vrhu nad Verdom. Zjutraj že pred svitom smo bosi šli čez progo Ljubljana—Trst in lezli v strmino Ljubljanskega vrha. Toda tam nismo mogli ostati dolgo. Nismo se še odpočili, že so nam izvidniki sporočili, da se iz Vrhnike naravnost proti Ljubljanskemu vrhu pomika dolga kolona Italijanov. Takrat sem bil politkomisar 1. čete II. bataljona, opravljal pa sem tudi funkcijo komandirja čete; komandir Stane Žitko iz Logatca je nekaj pred tem padel v Hlevnem vrhu pri Treh kraljih, novega pa še nismo dobili.

Čeprav smo si že pripravili ležišča in nalupili krompir, smo se v največji tišini in brez sledi umaknili z vrha. Sovražnik je proti vrhu pritiskal tudi z notranjske strani, zato se nismo mogli

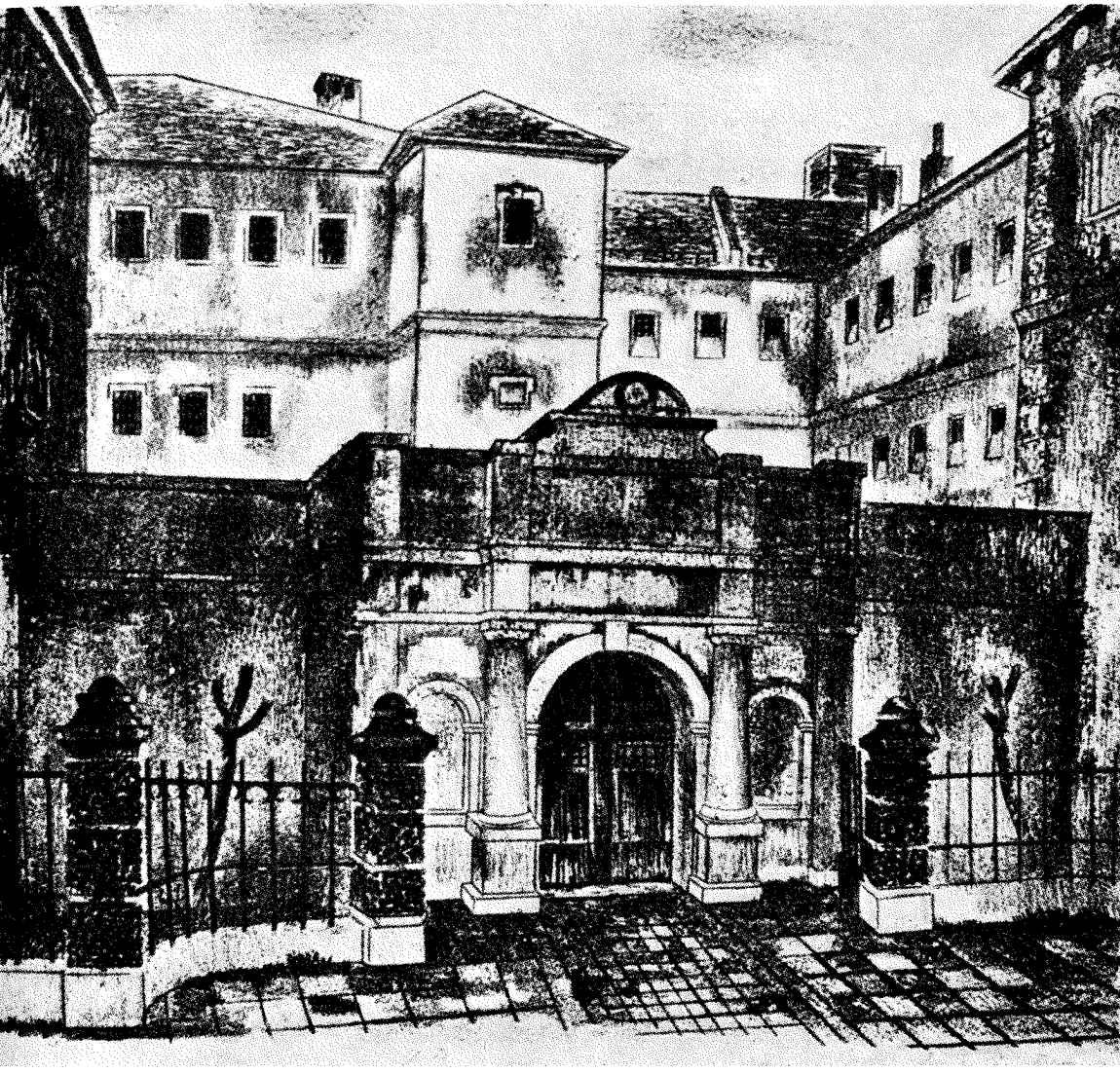

France Mihelič: Ječe, *1933, litografija*

umakniti drugam kot proti Borovnici. Borovniškemu mostu smo se približali tako, da smo slišali pogovore italijanskih vojakov, ki so stražili most s protiletalskimi topovi. Ves dan in noč smo tako prebili v sovražnikovi bližini. Seveda v najstrožji tišini in brez hrane. Vsak je dobil le žlico medu, ki smo ga prinesli iz Dolomitov. Potem smo se premaknili proti Pokojišču in Kožljeku ter dalje na neki vrh v bližini Vražjega vrtca. Tja smo prišli na slepo srečo in pod vrhom našli okrog 400 partizanov, ki so se v veliki ofenzivi zbrali iz raznih enot. Po skupinah so prihajali na to nedogovorjeno zborno mesto ter pripovedovali,

kako so čepeli v gostih smrekah, pod zemljo, kako so se prebijali skozi tri sovražne obroče itd. Tako se nas je do večera nabralo že okrog 600. Vsi pa smo bili lačni, veliko jih je bilo tudi brez opreme, brez municije in v razcapanih oblekah, noge pa so imeli zavite s cunjami, ker so jim čevlji že razpadli. Pokazalo se je, da smo Dolomitčani imeli največ municije, zato nas je tudi grupni komandant za nenadni napad na Cerknico, na Begunje in okoliške vasi, kamor je okupator pripeljal belogardistom več vagonov hrane, municije, vojne opreme in cementa za graditev železobetonskih bunkerjev, razporedil v prve vrste. Komandant je sklical vse četne in bataljonske komandante, komandirje in politkomisarje ter pojasnil, da je ta napad nujen za naš obstoj. Po notranjskih vaseh ne bomo mogli več dobiti hrane, ker so vse naše ljudi izselili in odpeljali v internacijo. In tako je v ta namen razporedil vso zbrano vojsko. Še pred mrakom smo odšli navzdol v strogi tišini. To je bilo 17. septembra 1942. zvečer. Naša četa naj bi zavzela vas Selšček pri Cerknici in zavarovala to stran pred prodorom sovražnika do Cerknice. Dogovorili smo se, da se bomo priplazili v vas neopazno, dokler komandant ne izstreli rdeče rakete. To naj bi bilo okrog polnoči. Naš vodnik je bil partizan Bine, doma iz sosednje vasi, ki je v Selščku poznal vsako hišo. Vodil nas je od hiše do hiše in povedal, kje so naši ljudje in kje nasprotniki. Ko smo pri tem ujeli belogardističnega komandanta in še nekega oboroženega izdajalca, smo šli do hiše, ki je bila ograjena z žično mrežo in po vrhu še z bodečo žico. Do hiše se je moglo le skozi železna vrata. Stala je na vzvišenem mestu, do veže pa so bile še tri ali štiri stopnice. Bine je povedal, da je gospodar te hiše tudi med partizani in da je doma le žena z otroki. Žena bi nam lahko povedala o sovražniku in o drugih novostih. Povedal je tudi, kako ji je ime. Začeli smo jo narahlo klicati in metati pesek v okna prvega nadstropja, toda nobenega glasu. Menda je niso izselili, saj ima majhnega otroka? Zaslišali smo otroški jok, drugače pa nobenega odgovora. Trkali smo še na vrata, a še vedno nič. Tedaj sem s puškinim kopitom udaril po vhodnih vratih tako nesrečno in močno, da se mi je sprožila puška in je krogla švignila nad glavami tovarišev, ki so stali za menoj. Vrata pa so se od močnega udarca le odprla. Stopil sem v vežo, takoj za menoj pa še Jovo in Janko. Zunaj in znotraj popolna tišina, le tanki glas otrokovega ihtenja je bilo slišati iz prvega nadstropja. Z žepno baterijo sem posvetil po veži. Na desni so bile stopnice, na levi pa več vrat v stranske prostore. Jovu in Janku sem rekel, naj pregledata, kaj je v teh prostorih. Šla sta v prvo sobo in se kmalu vrnila. Jovo zašepeta: »Prazno«. Odpreta druga vrata in vstopita. Jaz se za dva koraka premaknem naprej po veži, za menoj pa vstopita še Očka in Leon. Tedaj nad stopnicami nekaj zašumi. Hočem posvetiti z baterijo, takrat pa se po veži posveti, da nam vzame vid. Nato pa strašno poči. Obliznil me je plamen od pasu navzdol, da so mi v nekaj trenutkih zgorele skoraj vse hlače. Jovo in Janko sta skočila iz sobe in mimo mene planila iz hiše. Tako sta skočila tudi Očka in Leon, toda oba ranjena od ročne bombe, ki je z vrha stopnic padla na mojo desno nogo. Strašno vroče mi je postalo pod kolenom, ko pa sem hotel stopiti proti izhodu, sem padel po veži na cementna tla. Nogo sem imel razbito in kost zlomljeno. Takrat mi je postalo vroče tudi v glavi, ker sem bil prepričan, da sem izgubljen. Napel sem vse moči in se vlekel po tleh iz veže. Desno nogo, ki je bila vsa razmesarjena in ne vem kolikokrat prelomljena, sem vlekel za seboj in se že plazil po tistih treh cementnih stopnicah ven. Ravno sem hotel poklicati na pomoč, ko sta začela regljati iz oken prvega nadstropja dva mitraljeza, pomagale pa so še puške in ročne bombe, ki so jih skozi okna metali potuhnjeni belogardisti. Ženo in otroke so prisilili, da se niso smeli oglasiti. Naši so medtem ležali za ograjo in tudi odgo-

varjali z ognjem. Pod gosto točo krogel, ki so se srečavale nad mojo glavo, sem se tesno ob zidu plazil pod okni, iz katerih je sikal mrtvaški ogenj. Upal sem, da na koncu hiše ni oken. Zdelo se mi je, da sem se neznansko hitro pomikal ob zidu, toda mala hišica je bila tako dolga, da se nisem in nisem mogel priplaziti do vogala. V glavi mi je vrelo: »Kaj, če so tudi na koncu hiše okna? Potem sem izgubljen.« Za hip mi je prišla na misel žena, hčerka... Na kopitu puške, ki sem jo vlekel ob sebi, sem imel urezani njuni imeni. Na eni strani »Kati«, a na drugi »Jožica« in še peterokrako zvezdo. Že sem se prijel za vogal hiše, ko so krogle švigale še gosteje in so detonacije ročnih bomb odmevale še strašneje. Potegnil sem se še za pol metra naprej in pogledal izza vogala — ter opazil rešitev. Na koncu hiše ni bilo nobenega okna! Še hitreje sem se podrsal okrog vogla in naprej proti ograji. Šele zdaj sem občutil strašne bolečine in opazil, kako iz noge močno curlja kri. Puško sem porinil pod ograjo, stisnil zobe, se do pasu potegnil na vrh ograje, kakor včasih na drogu ter se čeznjo prekucnil na tla. Tam sem obležal, dokler niso pritekli naši. Zavalili so me v šotorsko krilo, prijeli vsak za en vogal ter me po plitvem jarku odvlekli do gozda. Tam je bila na dogovorjenem kraju bolničarka, ki mi je nogo za silo povila in ustavila kri. Tovariši so odsekali dve smrekici, napravili nosila in me odnesli. Po gozdovih so me nosili dolgo, dolgo...

Nekje pod Mokrcem smo se končno le ustavili. Tam me je sprejel Franc Berce, izkušen bolničar, ki je bil pozneje zelo dober partizanski zdravnik in kirurg, pa tudi dober tovariš. Očistil mi je rano, izvlekel večje kose železnih drobcev in zdrobljenih kosti ter mi povil nogo in jo obložil s treskami. Tedaj so ponehale nevzdržne bolečine. Skoraj šest tednov sem ležal na nosilih, ker smo bili v stalni pripravljenosti, dokler nismo pod Krimom srečali Kidriča in Leskoška, ki sta zapovedala, da je treba takoj najti prostor in organizirati bolnišnico, kjer se bodo ranjenci zdravili v miru. Tako sem postal prvi varovanec iške bolnišnice, ki jo je zgradil in uredil Franc Berce. Pozneje sem se zdravil še v dolomitski bolnišnici in v slovenski vojaški partizanski bolnišnici Ribnica.

Čez šest mesecev sem spet shodil — seveda s palico, kakor mi je prerokoval zdravnik, ki mi ni mogel dati narkoze, da bi mi odrezal nogo, zato sem ga namreč prosil zaradi strašnih bolečin. Posebno hudo je bilo na nosilih, ki smo jih preizkušali prvi ranjenci.

Danes sem zadovoljen, da imam svojo nogo, čeprav je malo krajša.

VOJNA SE NIKDAR NE KONČA

Franc Potočnik

Znani italijanski pisatelj Malaparte, ki je tudi sam bil član odporniškega gibanja, je zapisal: »Za tiste, ki so se borili, se vojna nikdar ne konča.« Resnico, ki jo vsebujejo citirane besede, sem doživljal vsa povojna leta in jo opažal pri vseh svojih bojnih tovariših. Tudi to, da sedaj, po štiriindvajsetih letih, pišem te besede, je dokaz, da se vojna v mojem miselnem življenju še vedno ni končala. Da je to splošen pojav pri vseh borcih, tudi ni nič čudnega. Saj bi bilo nenaravno, če bi kdorkoli od njih pozabil na tiste junaške čase, ko je brez omahovanja zastavil svoje zdravje in življenje, prenašal nepopisne napore, pomanjka-

nja in nevarnosti, in ko se je vsako uro in minuto spreminjala situacija, ki je določala našo usodo. Zato smo vsi borci tudi danes duševno tesno povezani med seboj, saj imamo v določenem smislu podobne doživljaje in večinoma tudi podobno usodo...

Vsak borec dobro ve, kako nevarno je bilo, če bi izgubil stik s svojo bojno skupino. V takem primeru je bil borec popolnoma prepuščen samemu sebi, često na terenu, ki ga ni poznal, pa četudi ga je prehodil vzdolž in poprek, ker smo se premikali skoro izključno le ponoči. Tak borec ni imel nobenih obvestil o sovražniku, ni se smel brez izrednega tveganja približati nobeni hiši, ter je bil lahek plen sovražnim zasedam, patrolam pa tudi domačim izdajalcem. Ta nevarnost se je stopnjevala, če je borec izgubil stik ob času večjih premikov sovražnika, ob lokalnih »hajkah«, kot smo to tedaj imenovali, ali pa med sovražnikovo ofenzivo. Ob začetku šeste nemške ofenzive se je tudi meni primerila taka nesreča.

Prav dobro smo vedeli, da pripravljajo Nemci in domači izdajalci močno ofenzivo. To je črno na belo tudi napisal nemški komandant garnizona Ilirska Bistrica v pismu, ki ga je s pozivom, naj se vdamo, poslal po nekem ujetniku komandantu Tomšičeve brigade Dakiju. Ta je bil takrat na Mašunu in ga je oddal nam v štab XIV. divizije. Bili smo tedaj v gradu v vasi Kozaršče v Loški dolini. Ko smo opazili, da se nemške »štorklje« le preveč zanimajo za grad v Kozarščah, smo naš štab neke noči preselili v tako imenovano Zakrajškovo žago, ki leži neposredno pod Racno goro v Loški dolini. Že tedaj se je ples začel, čeravno še ne na našem neposrednem območju. Naša Šercerjeva brigada s približno 700 borci je imela hude boje z Nemci v Gorskem Kotarju ter branila Crni Lug in Milanov vrh. Sovražnik jo je z veliko premočjo počasi potiskal skozi gozdove proti Gerovu. Tomšičeva brigada, ki je štela okrog 1200 borcev, je bila na Snežniku s štabom na Mašunu. Ker pa so Nemci s premočnimi silami vdirali na naše osvobojeno ozemlje pri Brodu na Kolpi, smo s kamioni poslali tja na pomoč prvi bataljon Tomšičeve brigade pod komando tovariša Risa. Takoj se je zapletel v hude boje z Nemci okrog Kuželja. Naša loška brigada s približno 600 borci pa je imela naporno nalogo, da brani naše osvobojeno ozemlje pred Nemci iz smeri Borovnica—Rakek. V tistih bojih so Nemci najmočneje pritiskali iz Gorskega Kotarja. Postopoma so zavzeli Crni Lug, pa Čabransko in Klansko polico ter so prek Tršča začeli pritiskati na Prezid in potem vdirati v Leskovo dolino na Snežniku, želeč odrezati Šercerjevo brigado. Tam jih je pa napadla in ustavila Tomšičeva brigada, ki je prihitela s Snežnika, medtem pa je Mašun branil Vidmar-Luka z borci komande mesta Mašun in manjšimi deli drugih skupin.

Tako je bilo v glavnem na področju naše divizije, ko mi je naročil tovariš Bračič, naj se z še nekaterimi tovariši odpeljem po določenih operativnih nalogah v Ribnico in pa v Kočevje do komandanta partizanske avtokomande, tovariša Keslerja. Potovali smo z ogromnim zaplenjenim kamionom, ki je imel pogon na oglje, ter nemoteno prispeli v Ribnico. Tam sem govoril s političnim komisarjem glavnega štaba Slovenije, tovarišem Borisom Kraigherjem, ter se pri njem seveda tudi pozanimal, kako je s potjo proti Kočevju. Povedal mi je, da je prejšnji dan manjša nemška tankovska kolona prodrla iz smeri Stari trg ob Kolpi proti Kočevju, pa se zopet vrnila. Svetoval je skrajno previdnost!

Sedel sem poleg šoferja in ga stalno opozarjal, naj ne drvi preveč. Pa ni imelo niti mnogo pomena, ker je naš kamion tako ropotal, da so ga lahko slišali na kilometre daleč. V Kočevje nismo nikdar prišli. Za ostrim ovinkom smo padli v nemško tankovsko zasedo. Nemci so nas slišali in imeli prste na sprožilcih. Zagrmelo je po nas in okrog nas, da je bilo

Josip Račić: Na cesti, *1908, akvarel*

groza. Potem je šlo vse kot blisk: na srečo sem sedel na tisti strani, ki je bila kolikor toliko zavarovana pred ognjem. Instinktivno sem se kot strela spustil za cesto in po nekem jarku prilezel do gozda, ki je bil na srečo v neposredni bližini. In potem sem jo cvrl, kolikor so me noge nesle, v smeri, odkoder smo prišli. Šele mnogo pozneje sem opazil, da nisem sam. Še eden od tovarišev se je enako kot jaz rešil, kamion pa je takoj zgorel, medtem ko so vsi drugi padli.

Ker naju ni nihče zasledoval, sva si nekoliko opomogla in potem takoj nadaljevala pot proti Ribnici ter končno tudi srečno prišla. Nemcev ni bilo nikjer — pa tudi naših ne. Bila sva tedaj edina partizana v trgu in vsi so naju nekako s strahom opazovali. V naši partizanski gostilni Arko so naju dobro pogostili in oskrbeli, potem sva takoj odšla proti Sodražici. Spotoma sva ustavila dokaj hiter kmečki voz, ki naju je potegnil prek Boncarja do Nove vasi na

Bloški planoti. Najin cilj je bil seveda, da se čimprej vrneva v štab XIV. divizije v Zakrajškovo žago. Zato sva najprej poiskala komandanta partizanske straže v Novi vasi, da bi kaj zvedela glede nadaljevanja poti. Ni nam mogel povedati prav ničesar, razen da naju je napotil v našo partizansko telefonsko centralo. Tam sva zvedela prvo porazno novico: vse telefonske zveze so pretrgane, kar verjetno pomeni, da se je začela splošna ofenziva. Vrnila sva se h komandantu partizanske straže, kjer se je medtem nabralo še več partizanov.

Nenadoma sem zagledal med njimi znan obraz. Bil je eden naših divizijskih kurirjev. Ta nama je povedal drugo porazno novico: začela se je splošna nemška ofenziva na naš sektor in štab naše divizije se je umaknil v gozdove v neznani smeri. Njega so poslali s pošto in obvestili na Mokrc in bo ostal tam. Tako torej? Ostala sva sama, brez zveze, popolnoma izčrpana in sredi nemške ofenzive. Posvetoval sem se s komandantom partizanske straže. Svetoval mi je, naj se malo spočijeva, potem pa priključiva partizanski straži, ki se bo zgodaj zjutraj umaknila iz Nove vasi v vas Metle. Tako sva tudi storila. Vkljub vsemu sem v stranski sobi na slami zaspal kot ubit. Pa ne za dolgo: sredi noči me je prebudilo ropotanje številnih kamionov, ki so drveli po cesti mimo hiše. Nemci! Zgrabila sva orožje in se splazila k vratom. Tam pa je mirno stal stražar ter nama povedal, da niso Nemci, pač pa naši kamioni; vozijo jih v gozdove, kjer jih bodo zakamuflirali.

Bila je še noč, ko smo vsi krenili proti vasi Metle. V gostoljubni bajtarski koči sva se dobro nahranila ter dobila tudi nekaj hrane za na pot. Proti večeru pa smo se vsi umaknili iz vasi Metle v gozdove vse do grebena nad Loško dolino. Potem smo se lahko sami prepričali, da se je res začela splošna ofenziva, ker smo dobro slišali ropotanje številnih kamionov motorizirane pehote, rožljanje tankov in eksplozije težkih min, s katerimi so Nemci kar na slepo obstreljevali gozdove. Komandant partizanske straže je na javki ves dan pričakoval kurirje z obvestili, pa ni bilo nikogar. To je bilo sumljivo. Zato je sklenil, da se z borci umakne v gozdove na Blošček ter tam ostane. Njegova skupina je bila pač vezana na to področje. Rekel nama je, da lahko greva z njimi, če pa želiva po svoje, je pa tudi prav.

Nikakor mi ni šlo v račun, da se s partizansko stražo zakamufliram na Bloščeku. Zato sem se odločil, da poiščem svoj štab na lastno pest, kar seveda ni bilo lahko. Tudi moj tovariš se je odločil, da pojde z menoj. Dali so nama nekaj hrane, poslovili smo se ter odšli vsak na svojo stran.

Kam sedaj? V štabu divizije nismo imeli nobenega določenega zbornega mesta za primer ofenzive. Ker pa sem kot član štaba svet tu okrog dobro poznal, mi je bilo jasno, da se štab ne bo umaknil niti proti Rakeku niti na Snežnik, še manj pa proti Prezidu, temveč edinole v Bloške hribe, pa četudi le za prvi čas. Odločil sem se, da pojdeva najprej proti Gornjim Poljanam. Tam blizu sem vedel za skrito partizansko karavlo ter upal, da tam dobim kakšno obvestilo. Oprezno sva se premikala skozi gozdove, ko pa sva prišla na rob strmega travnika, blizu Gornjih Poljan, sva opazila široke sledove težkih tankov, ki so se povzpeli po tej neverjetni strmini. Po sledovih sva tudi ugotovila, da so se tanki vrnili. S skrajno opreznostjo sva se vzpenjala proti grebenu, kjer je bila naša karavla. Potem sem opazil močan dim na tistem mestu, in ko sva prispela, sva našla samo pogorišče!

Spala sva v gozdu ter se zgodaj zjutraj skušala oprezno približati vasi Spodnje Poljane. Bila je gosta megla, ko sva se znašla na poti že blizu vasi. Tedaj pa je čisto blizu pred nama v megli zagrmelo, zažvenketalo in zašklepetalo — premaknili so se nemški tanki. Kot blisk sva švignila v gozd ter se potem ulegla na tla med grmovje. Nato pa sva opazo-

vala iz neposredne bližine tri velike nemške tanke, ki so se valili mimo. Imela sva res neverjetno srečo — če bi bila prišla samo deset minut poprej, bi bila v megli naletela naravnost na nemško tankovsko patrolo.

Seveda se v vas nisva upala. Zato sva lezla zopet v hrib. Odločil sem se, da se povzpneva na Petelinjek, in to je bila srečna odločitev. Pod vrhom sva našla sledove nedavnega partizanskega taborišča. Prebrskala sva vse in našla pisan ženski predpasnik; dobro sva ga poznala, saj ga je nosila naša štabna kuharica, partizanka Marjanca. Kako sem bil vesel, ko sem končno odkril sled za štabom naše divizije. Tedaj pa naju je presenetil klic z bližnjega roba gozda. V hipu sva bila na tleh z brzostrelkami v rokah. Potem smo se s klici pogajali. Končno smo se sporazumeli — bila sta dva partizana, ki sta pripadala podoficirski šoli naše divizije. O našem štabu nista vedela ničesar povedati, pač pa sta nama rekla, da je bila njihova šola »razhajkana« ter je na pobočju Petelinjeka v gozdu skupina partizank in partizanov, ki so tudi izgubili zvezo. Odšli smo vsi tja in tam sem našel kapitana Mamiloviča-Bineta, nekaj partizank še iz rabske brigade in nekaj partizanov. Sedaj nas je bilo vsega okrog petindvajset. Veselo smo se pozdravljali in potem sklenili, da jaz prevzamem vodstvo skupine. Prespali smo kar tam. Za stražo so se javili trije prostovoljci, imenovali smo komandirja straže in potem skušali zaspati. Sredi noči me je zbudil komandir straže in povedal, da so vsi trije stražarji izginili. Zbudili smo vse in takoj se je izkazalo, da so bili ti trije domačini in so se nekaterim že prej zdeli nekako nezanesljivi. Bal sem se, da nam ti trije dezerterji ne pripeljejo Nemcev za vrat, zato sem ukazal takojšen premik v smeri proti Loškemu potoku. Ko se je zdanilo, smo smer spremenili ter krenili na Zajčji hrib. Ob belem dnevu smo prečkali travnato jaso na pobočju Zajčjega hriba, tedaj pa je nenadoma krepko završalo in zagrmelo okrog nas in izpod nas. V trenutku smo bili v gozdu in na tleh. Na cesti Drage—Loški potok je bila zamaskirana nemška tankovska patrola; opazila nas je in vžgala po nas. Pa ni bil nihče ranjen. Pozneje smo slišali in videli iste tanke, kako so se pomikali proti Dragam. Mi pa smo se povzpeli na vrh Zajčjega hriba.

Za vzpon na Zajčji hrib se nisem odločil kar na slepo. Postalo mi je jasno, da svojega štaba ne bom več našel v Bloških hribih. Sklepal sem, da se je premaknil nekam v ogromni kompleks gozdov Velike gore. Če bi mi hoteli priti tja, bi morali prečkati cesto, ki pelje od Čabra proti Loškemu potoku, ter iti skozi vas Drago, kjer se odcepi pot v Veliko goro. To smo morali storiti to noč, ker je patroliranje s tanki — ti so tudi nas opazili — dalo slutiti, da bodo Nemci to cesto zasedli s pehoto, ta pa bo napredovala z bočnimi zaščitnicami. Bila je tvegana, a nujna naloga, v kateri nam je zopet pomagala partizanska sreča. Na Zajčjem hribu smo naleteli na malo skupino domačinov-aktivistov, ki so se pred Nemci umaknili v gozd. Z njimi je bila tudi izredno hrabra, požrtvovalna in iznajdljiva aktivistka Matilda Lavrič. Povedala mi je, da domačini sami ne vedo, če je cesta sedaj prosta in če niso nemški tanki ali pa pehota ustavili v vasi Dragi. Sama se je ponudila, da gre z dvema domačinoma v izvidnico, in obljubila, da se bo potem takoj vrnila z obvestili na določeno mesto. Odšli so, jaz pa sem našo skupino odpeljal zaradi varnosti na drugo mesto, saj tovarišice Lavričeve nisem poznal ter nisem vedel, če ji smem zaupati. Na mestu sestanka sem jo čakal sam. Kar kmalu je prišla. Povedala je, da je cesta prosta, pač pa se moramo pred Drago informirati pri določenem partizanskem zaupniku. Ta nam bo povedal, kako je v vasi. Nato nas je vodila skozi gozd in kaj kmalu smo bili na cesti pri vasi Lazec. Tu smo se poslovili. To izredno ženo je pozneje doletela strašna usoda: ujeli so jo belogardisti, jo odpeljali v Kočevje in tu po strašnem mučenju ustrelili!

Šel sem s patrolo naprej, a v določeni oddaljenosti ostala skupina, in to po cesti proti Dragi. Nikjer nikogar! Pred Drago smo našli partizanskega zaupnika in ta nam je povedal veselo novico, da so se nemški tanki pomaknili nazaj v Čabar, kjer je njihov štab, ter da v Dragi Nemcev ni. Šli smo torej brez skrbi skozi vas ter zavili na gozdno pot, ki pelje v Veliko goro. Pa nismo šli daleč, bili smo preveč utrujeni. Le toliko, da smo se dodobra odmaknili od vasi ter zašli globlje v gozd. Potem so borci in borke moje skupine polegli v gozdu pod cesto. Brez straže pa seveda ni šlo. In kdo bo stražil? Seveda sem se moral ponuditi sam ter sem potem, na smrt utrujen, stal na gozdni poti in se naslanjal na brzostrelko. Noč je šla že proti koncu in povsod je vladala globoka tišina. Tedaj pa je nenadoma nekaj zarjovelo, zalomastilo in zagrmelo, in prej kot sem se znašel, je nekaj velikega švignilo poleg mene čez cesto in dalje v gozd. Silno sem se ustrašil. In kaj je bilo? Ogromen jelen me je menda zavohal, se ustrašil, zarjovel ter švignil čez cesto. Seveda so se tudi vsi drugi prebudili. Ker je bilo že skoraj jutro, smo kar krenili dalje. Pa nismo daleč prišli. Na koncu nekega ravnega sektorja gozdne poti je nenadoma zagrmel glasen ukaz: »Stoj!« Obstali smo. Nato ukaz: »Eden naprej, drugi stoj!« Šel sem naprej, dokler me niso ponovno ustavili. In potem se je začelo obširno zasliševanje. Ker sem vedel odgovore na vsa vprašanja, smo se končno sporazumeli, da smo res partizani ne pa kakšni preoblečeni belogardisti ali kaj podobnega. Bila je zamaskirana protitankovska zaseda Šercerjeve brigade. Od njih sem zvedel najvažnejšo novico, da je štab XIV. divizije res v Veliki gori. Dali so nam partizana za vodnika in po nekih dveh urah hoda smo v pragozdu Medvedjek prišli do našega štaba. Javil sem se komandantu Bračiču. On, tako izkušen partizan, pa tudi vsi ostali, so bili zelo presenečeni, kako se mi je vse to posrečilo. Povedali so, da jim je usoda našega kamiona znana in so tudi mene že davno »odpisali«.

Jaz pa sem se počutil, kot da sem prišel domov in je sedaj vseh težav konec, čeprav je bilo tole oddih pred dolgo in hudo potjo ter boji.

LOJZEK JE POSTAL PARTIZAN

Drago Suhi

Bilo je v drugi polovici maja 1942. leta med zelenimi grički na Dolenjskem. Pastirček Lojzek je pravkar prignal na pašnik za Škocjanom troje govedi in iskrega konja Sivca. Skrbi z živino ni imel, kajti vedno ga je spremljal zvesti ovčjak, ki je kar naprej tekal po pašniku in odganjal živino, če je delala škodo. Kaj bi potem počel drugega, kot da je čisto po pastirski navadi zanetil ogenj.

Tedaj je bil Lojzek star 13 let. Bil je majhen in droban. Nosil je veliko prevelike dolge hlače, da je hlačnice zatlačil kar za golenice prav tako prevelikih škornjev. Čez flanelasto srajco je imel oblečen površnik, pošit z večbarvnimi krpami, na glavi pa nizko, na čelo potisnjeno čepico. Tak je sedel ob ognju, nalagal dračje in gledal po pašniku.

Rosne kapljice so se še bleščale na travnatih bilkah in listju grmičevja, ko se je sonce dvigalo nad temnim grebenom gorjanskih gozdov. Iz vasi je bilo slišati pasje lajanje, ki se mu je včasih pridružil tudi Lojzetov čuvaj Sultan in

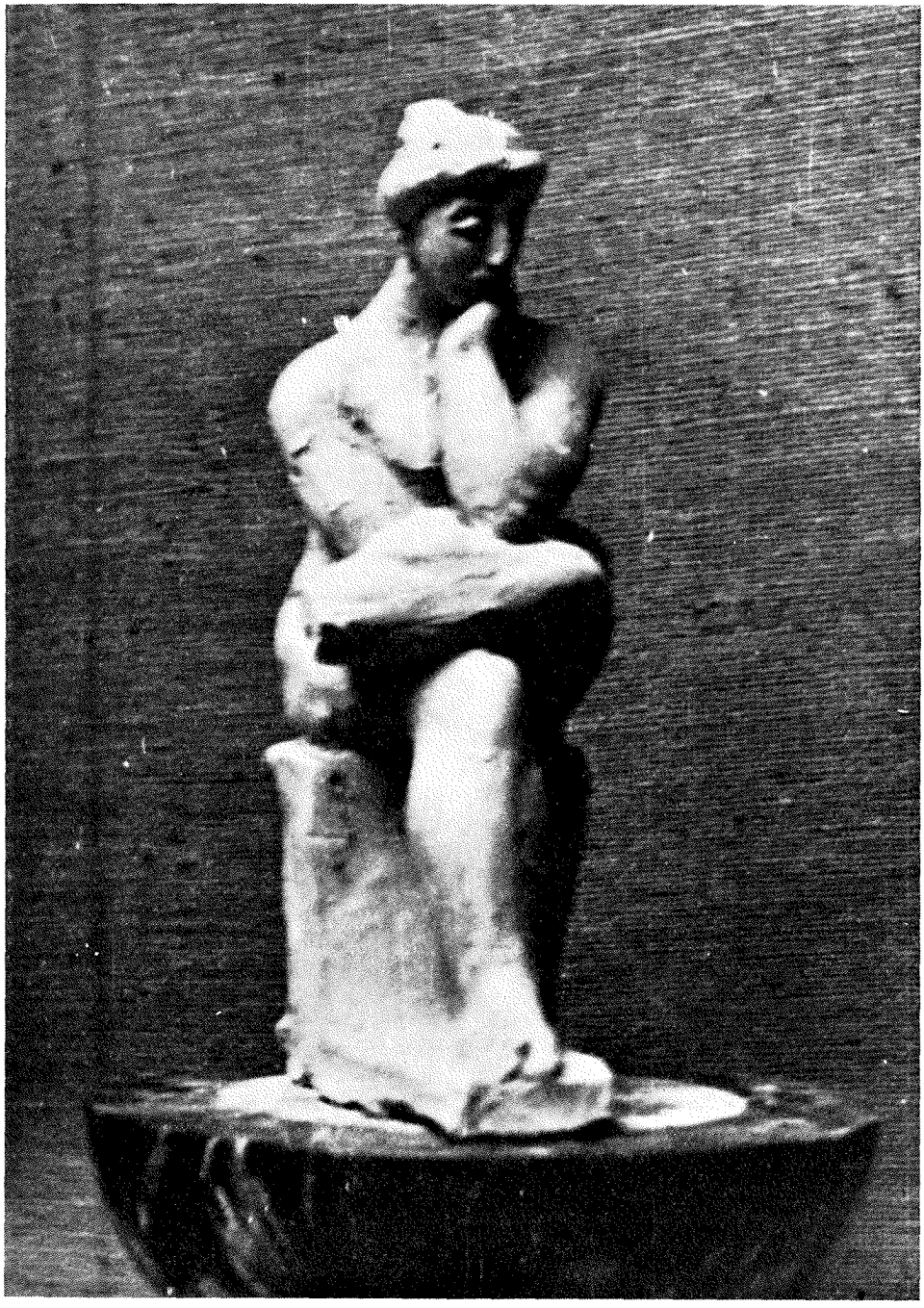

Janez Weiss-Belač: Skica, *glina*

takrat zagnal po paši tak laež, da so celo krave pogledale v tisto smer in nemirno zamukale.

Lojzek je ravno zapel pesem, katero ga je naučil partizanski kurir Ris: »Kosec koso brusi...!«, ko se je nekje blizu oglasil mitraljez. Lojzek se je dvignil in pogledal proti vasi, da bi ugotovil, kje poka. Nič ni videl, le streljanje je bilo vedno hujše. Strojničnim rafalom so medtem pritegnile še puške.

Ta čas so v Škocjanu imeli postojanko italijanski karabinjerji in fašisti. Ni jih bilo veliko, vendar jim je bilo težko priti do živega, ko pa so bili tako zabunkani v hiši z zazidanimi okni. Partizani so jih večkrat nadlegovali in jih čakali v zasedah, a če je prišlo do daljšega boja, so Italijanom prišli na pomoč še Nemci, ki niso bili daleč od tod. Blizu tu je bila nemško-italijanska razmejitvena črta.

Kazalo je, da je bilo prav tega dne karabinjerjem in fašistom v Škocjanu vsega dovolj in so tako kot drugod po Dolenjski tudi tu zapustili utrjeno postojanko in šli ven. Krenili so proti Kronovemu. Mitraljezec Jovo je bil s sedmimi partizani že navsezgodaj v bližini Škocjana. Imel je nalogo, da iz zasede napade Italijane, če bi se ti morda pokazali na cesti. Na poti iz vasi so mu zdaj kot nalašč prišli nasproti Italijani.

Ko je Lojzek prav doumel, da so partizani napadli Italijane, je takoj segnal govedo v gozd. Gospodar mu je zapovedal, da mora vselej tako storiti, kadar bi zaslišal v bližini streljanje. Šele ko je pokanje utihnilo, je Lojzek živino spet spravil iz gošče in jo potem odgnal proti vasi. Čudno se mu je zdelo, da pred hišo sredi vasi, ki je imela zazidana vsa okna, na straži ni več stal karabinjer. Takoj je spet pomislil na tisto streljanje.

Ko je živino gnal proti gospodarjevemu hlevu, so po prašni cesti pritekli nasproti vaški smrkolini z lesenimi puškami v rokah in s triglavkami na glavah. Vedel je, da karabinjerji in fašisti niso pustili nositi otrokom takih igrač in papirnatih partizanskih pokrival na glavah. Toda presenečenemu Lojzku so vrstniki takoj pojasnili, da so partizani pravkar pregnali karabinjerje in fašiste iz vasi in da so zdaj svobodni. Potem so mu pomagali segnati živino v hlev, nato so se z Lojzkom na čelu vsi skupaj zapodili na kraj vasi. Tu so se v nekem sadovnjaku razdelili v dva tabora. Eni so bili partizani, drugi Italijani. A vsi bi bili radi partizani, zato izbira ni bila lahka. Lojzka so izbrali za komandanta partizanov, čeprav je Tinče hotel temu nekaj ugovarjati.

Tisti fantiči, ki so bili Italijani, so se utaborili na mali vzpetini poleg sušilnice za sadje. Pionirji-partizani pa so napadali »italijanske« položaje. »Partizani« so streljali tako, da so oponašali delovanje mitraljezov, pušk in minometalcev. To so počenjali tako glasno, da so privabili marsikaterega vaščana, ki so zaskrbljeno gledali, kaj se dogaja na oni strani vasi.

Ko je Lojzek popoldne sedel pri kosilu v kamri za služinčad, in z veliko žlico zajemal iz lončene sklede, je ves čas premišljeval, kakšni naj bi bili partizani — pravi partizani. Ni jih še videl, razen kurirja Risa, ki pa ni bil videti pravi partizan, le slišal je večkrat od ljudi, da so temnogledi in s tako velikimi brki in bradami, da je človeka kar strah, če jih sreča. Takšne so ljudem prikazovali partizane Italijani, Nemci in domači izdajalci, kar so govorili potem tudi drugi. Sam pri sebi je sklenil, da bo vsak večer oprezoval za kurirjem Risom, ko bo prišel v vas. Kurirja Risa je sicer videl že večkrat, vendar je bil ta vselej oblečen tako kot ostali vaščani in brez orožja, da ga Italijani ne bi prepoznali. Odločil se je, da ga poprosi, naj ga vzame s seboj in odpelje v partizane.

Toda Lojzek je bil majhen in slaboten. Le kako naj bi nosil puško in streljal z njo, ko pa je puška tako dolga in težka? Le kako bi premagoval vse težave, ki spremljajo partizane? Razmišljal je o tem, a bil je vajen trdega življenja. Zato ga ni preveč skrbelo. Veliko

bolj ga je težila skrb, kako ga bodo partizani sprejeli.

Znočilo se je. Po vasi je vse utihnilo. Na jasnem nebu so zablestele zvezde, izza Gorjancev, ki so kot pošastna temna gmota prežali na drugi strani tihe in zelene Krke, pa je prilezel svetel mesec. Tedaj so v vas prišli partizani Likove čete, ki so ves čas taborili v graškem gozdu, nedaleč od takratne meje med Italijani in Nemci. Skupina partizanov je vas obkolila in zastražila vse dohode, ob poteh postavila zasede in tako poskrbela za varnost tistih, ki so prišli v vas. Partizani so pobrskali po hišah tistih, ki jim niso bili naklonjeni, in za katere so vedeli, da skrivajo orožje. Hoteli so priti do njega, da ne bi prišlo v roke belogardistom, ki so se ta čas že pojavljali.

Potem se je sredi vasi zbrala majhna skupina partizanov. Tudi vaščani so prišli bliže, da bi si jih ogledali, saj jih je bila velika večina prvič videla od blizu. Začudeno so se spogledovali, ker partizani niso bili niti raztrgani niti porasli, prav nič takšni, kakršne so jim prikazovali Italijani in Nemci. Bili so tudi dobro oboroženi. Partizani so vaščanom pripovedovali o boju proti okupatorju in domačim izdajalcem, o ljudeh, ki so se sprijateljili z okupatorjem in zdaj škodujejo svojemu lastnemu ljudstvu. Govorili so jim o svobodi, za katero se bore in pozivali vaščane, da bi tudi oni vsaj nekaj prispevali zanjo.

Ta ali oni med vaščani je nato tiho odšel proti domu, pa se spet hitro vrnil. Prinesel je hleb kruha in kos suhega mesa, oni vrečko moke, drugi lonec masti, nekateri pa so prinesli obleko in celo orožje. To je bil prvi resnejši stik partizanov z vaščani, ki so bili tako potrebni in željni poduka, za kaj v tem boju pravzaprav gre.

Med radovednimi vaščani je bil seveda tudi pastirček Lojzek. Zvedavo se je smukal okoli njih, jih pazljivo opazoval čisto od blizu, in poslušal, kaj vse so pripovedovali. Potem se je stisnil ob partizana Lužarja in ga radovedno izpraševal, če je v gozdovih veliko partizanov, če so dobro oboroženi, če jim je v gozdu lepo in še in še. Vse je hotela zvedeti njegova radovedna glavica. Partizan Lužar se mu je prijazno nasmehnil in mu ustrežljivo odgovarjal. Lojzek je kar zaživel, ko je sam iz partizanovih ust slišal, da jih je vedno več, da so še kar dobro oboroženi, in da jim včasih Italijani kar sami pustijo puške, ko bežijo, da bi bili hitrejši od partizanskih svinčenk.

Potem se Lojzek od partizana Lužarja ni več ločil. Zaupljivo ga je vprašal, kdo je oni na konju, ki tako živahno govori z ljudmi. Lužar mu je povedal, da je to Liko, komandir njihove čete. In ko je Lojzek še hotel vedeti, zakaj oni konja ne razjaha, mu je Lužar pojasnil, da je komandir ranjen v nogo. Lojzek je zmajal z glavo in ga občudoval še bolj.

Ko so partizani pričeli peti lepe in nove pesmi, je Lojzek nehal izpraševati. Stopil je mednje in poslušal na vsa ušesa. Tudi sam je rad pel. Komaj slišno je za njimi ponavljal besede in bil vesel, da se bo spet naučil nekaj novih pesmi.

Medtem ko so se partizani pripravljali na odhod, je Lojzek spet poiskal Lužarja in ga vprašal, koliko mora biti star tak, ki hoče med partizane. Lužar je uganil njegov namen, zato mu je smehljaje odgovoril: »Če misliš k nam tudi ti, moram povedati, da si še premlad in premajhen — preslaboten.« Lojzek, ki se je bal prav tega, s tem odgovorom ni bil zadovoljen. Zato je sam pri sebi pomislil: »Kaj, če bi jim sledil in neopaženo prišel za njimi v njihovo taborišče!«

Ko se je potem kolona partizanov pričela pomikati iz vasi, se je Lojzek odplazil za njimi in poiskal partizana Tomiča, kajti v Lužarja ni upal več siliti. Nagovoril ga je: »Tovariš partizan! Če vam povem, kje so na gospodarjevem dvorišču zakopane tri puške in pištola, me boste potem vzeli s sabo?«

Potrpežljivo je Lojzek čakal na odgovor, potem pa mu je začudeni Tomič dejal: »To je tvoja dolžnost! Če si po-

šten, boš takoj povedal, kje je skrito orožje!«

Brez pomisleka je tedaj Lojzek odvedel dva partizana na gospodarjevo dvorišče in pokazal kraj, kamor je hlapec Tone zakopal navedeno orožje. Partizani so v resnici potegnili iz zemlje tri puške in dobro ohranjeno pištolo. Lojzek je zdaj spet prosjačil, naj ga vzamejo s seboj, a partizan Tomič ga je tako prepričeval, naj še malo počaka, da je res še premajhen in da bo še vedno imel čas priti mednje. Lojzek se je pri tem nakremžil in koval načrte. Prejšnja misel, da si bo pomagal sam do partizanov, mu ni dala miru.

Pihljal je večerni vetrič in listje na drevju bližnjega sadovnjaka je vznemirjeno vztrepetalo kot srce v prsih malega pastirčka Lojzka. Čepel je ob poti in skrit za grmom opazoval svetle zvezde. Bilo je, kot bi od njih želel izvedeti, kako naj bi končno le prišel med partizane. Ko so koraki poslednjih partizanov zamrli v daljavi, je Lojzek stekel za njimi. Dohitel jih je tik pred taboriščem. Potem se je splazil v bližnji grm in premišljeval, kaj bi storil. Vedel je, da ne sme dolgo ostati na tem kraju. Če ga tu staknejo partizani, ga bodo imeli za vohuna. Suho listje pod njim je zašumelo, če se je le malo premaknil. Nekaj časa je poslušal frfotanje in skovikanje nočnih ptic, vmes pa ga je kdaj pa kdaj prestrašil zajec, ki je nedaleč od njega stekel po gozdu. Čeprav ni nameraval, je vendar čepel tako in nič pametnega mu ni prišlo na misel. Celo strah ga je postajalo vedno bolj, kajti okrog njega je bila zdaj gosta tema. Bal se je pa tudi stražarja, ki bi ga morda lahko opazil. Kaj če bi potem nanj celo streljal? Potem mu je vendar prišla v glavo zvijača.

Prisluhnil je stražarjevi hoji, vmes pa prisluškoval prasketanju ognja v taborišču in skozi košate krošnje bukev opazoval mesec. Ko so v taborišču utihnili borci in v šotorih legli počivat, se je previdno po vseh štirih splazil proti stražarskemu mestu. Tam je v mesečini lahko razločno videl šotore, ki so v polkrogu stali okoli majhne ravnice sredi gozda. Desno od tod v dolinici je bila kuhinja. Nekaj partizanov je še vedno kurilo ogenj in eden izmed njih je z veliko kuhljačo mešal po kotlih, ki so jih z vseh strani oblizovali plameni. Pri tem je Lojzek pomislil:

»Če mi ne bodo zaupali puške, me bodo pustili vsaj, da bom pomagal kuharju. Lupil bom krompir, prinašal vodo in suhljad. Tudi to bi bilo nekaj!«

Že je Lojzek mislil, da mu je uspelo neslišno priplaziti se v taborišče, ko je pri naslednjem koraku zdrsnil v globok jarek. Zašumelo je listje in stražar je takoj alarmiral ostale. Pritekli so še drugi partizani in začeli pregledovati okolico. Lojzek je medtem molče čepel v jarku in se tresel kot šiba na vodi. Tedaj so ga zgrabile močne roke in ga odtrgale od tal. Nad njim je bil neki partizan, ki je našel malega nepridiprava.

Lojzka so pripeljali v taborišče, kjer sta ga partizana Lužar in Tomič takoj prepoznala. Kaj je hotel Lojzek drugega, kot da jim je takoj in odkrito povedal, da bi rad ostal med njimi. Ko sta potem tudi Lužar in Tomič potrdila, da ju je že v vasi nagovarjal, naj bi ga vzeli s seboj, je z vseh obrazov takoj odpadla bojazen, da bi bil Lojzek vohun. Komandir Liko je potem odločil, da bodo drugi dan proti mraku Lojzka odpeljali nazaj v vas.

Ves naslednji dan je zaskrbljeni Lojzek pomagal kuharju Jaki. Lupil je krompir, prinašal dračje in skrbel, da ni ogenj pojenjal. Mimogrede je zašel tudi med šotore, opazoval partizane in se jim potem, ko so v bližini taborišča imeli vojaške vaje, tudi pridružil.

Ko se je zmračilo, je partizan Lužar odpeljal Lojzka iz taborišča. Med potjo ga je Lojzek vprašal, če je kaj žejen. Četudi Lužar ni bil, si je mislil, da bi se požirek dobrega jabolčnika takole mimogrede prilegel. Lojzku je tedaj odleglo, kajti to je bila zvijača. »Tu gori v naselju so včeraj prešali,« je dejal. »Najboljši jabolčnik imajo tu okoli in dobri ljudje so tam,« je še dodal. Lužar se je

Marij Pregelj: Spomenik internirancem na pokopališču v Campori na Rabu, *1954, mozaik*

nasmehnil, pri tem pa niti najmanj ni pomislil, da Lojzek nekaj kani. Šla sta tja in se ustavila pri prvi hiši. Kmet jima je prav rad postregel z zelenko svežega jabolčnika. Ko je medtem Lužar stopil za kmetom v klet po drugo zelenko, se je Lojzek pognal po prašni poti in kolikor je mogel, naglo stekel nazaj proti taborišču. Lužar se je presenečen zgrozil, ko Lojzka ni bilo več v bližini. Zaman ga je klical, potem pa se še sam vrnil, kajti prepričan je bil, da jo je Lojzek ucvrl prav v to smer. In še preden se je naslednji dan zdanilo, je Lojzek že sedel v kuhinji pri kuharju Jaki, lupil krompir in lomil dračje. Kaj so hoteli partizani drugega, kot da so ga končno sprejeli medse.

Tako je pastirček Lojzek postal partizan. Spočetka je pomagal v kuhinji, potem pa je s partizani hodil v bližnje vasi po hrano in orožje ter večkrat tudi v zasede. Nazadnje so bili z njim vsi zadovoljni.

Nekega dne so se njihove čete pod Trško goro udarile z Italijani. Z njimi je bil tudi Lojzek, a brez orožja. Pritajeno je poleg četnega mitraljezca Jova ležal

v zaklonu in ko je ta pokosil skupino fašistov, se je Lojzek iznenada pognal naravnost proti pobitim fašistom. Brezuspešno so Lojzka klicali nazaj. Dobro si je zapomnil besede partizana, ki mu je nekoč dejal, da si mora novinec včasih tudi sam preskrbeti orožje. Lojzek je ta dan tvegal. Pobitim fašistom je pobral pet kratkih pušk in vso municijo. Tak majhen in slaboten je s težavo vse to vlekel nazaj proti položaju partizanov. Ko so se medtem v bližini prikazali drugi italijanski vojaki, so tovariši opozorili Lojzka, naj se takoj vrže na tla in naprej leze po trebuhu. Kot bi mu izpodmaknil noge, je bil že na tleh. Medtem je v bližini eksplodirala italijanska ročna bomba, vendar je Lojzka osmodila le od daleč. Nič hudega mu ni bilo in na varno je spravil vse zaplenjeno orožje.

Lojzek navsezadnje ni postal samo hraber partizan, ampak je bil tudi zanesljiv vodič. Poznal je dolino okoli Škocjana in Šmarjete bolj kot svoj hlačni žep.

Bilo je v začetku meseca julija, ko se je Likova četa premaknila na Brezovo reber nad Stražo. Tja so poslali čete zato, da bi spremljale premike belogardistov, ki so se v tem času začeli pojavljati tam okoli. Sredi julija je neko popoldne prinesel kurir v taborišče vest, da so se belogardisti utaborili v gozdu pri Češči vasi. Vodnik Medved je s štiridesetimi borci, med katerimi je bil tudi Lojzek, takoj odhitel v Dolino. Prav smešno ga je bilo videti z dolgo italijansko puško na rami, ki mu je segala skoraj do peta. Toda Lojzka to ni motilo. Glavno, da je bil pravi oboroženi partizan.

Četudi so bili partizani zelo previdni, so jih nekateri ljudje — domači izdajalci le videli in o njihovem premiku javili belogardistom. Zato so se le-ti hitro premestili na drugi konec gozda in pripravili močno zasedo. Kmalu za tem so jih belogardisti iznenada napadli. Partizani so se vrgli v nizko travo, ker boljšega zaklona tu ni bilo, in takoj pričeli streljati nazaj. Toda belogardisti so imeli ugodnejši položaj. Neusmiljeno so tolkli po partizanih. Boj je bil kratek, a hud. Belogardisti so potolkli precej partizanov, še več pa so jih ranili. Tedaj je vodnik Medved ukazal nagel umik. Samo, če bo uspel. Drugega partizanom ni kazalo. Nizko pri tleh so se umikali proti Temenici, ves čas pa odgovarjali na strele belogardistov, ki so se zdaj že zapodili za njimi ter mimogrede z dolgimi noži prebadali ranjene in mrtve partizane, ki so ležali v travi. »Za pet Kristusovih ran naj pogine partizan!« so kričali vmes.

V tem spopadu je padlo sedemnajst partizanov, med njimi tudi Lojzek. Sicer je že kazalo, da se bo srečno izvlekel iz tega pekla.

»Skoči za menoj v vodo,« je zaklical Štefan.

»Ne znam plavati,« mu je v strahu pred dvojno smrtjo odgovoril Lojzek.

»Nič zato, se bova že kako izvlekla,« mu je spet prigovarjal Štefan. Lojzek je legel v travo in pogledal nazaj proti gozdu. Prepozno. Skupina belogardistov je tekla naravnost proti njemu.

»Ubili me bodo,« je na pol v joku zaklical Lojzek. Štefan ga je še vedno čakal, držeč se z eno roko za vrbovje, v drugi pa je stiskal nasekano ročno bombo. Zaslišal je Lojzkovo tarnanje. Dvignil se je nekoliko iz vode. Ko je opazil bližajoče se belogardiste, je z ročno bombo udaril kar ob svojo brado, jo tako vžgal in odvrgel proti njim. Trenutek za tem je počilo. Nekaj jih je obležalo v travi ob potoku. Ko je že kazalo, da bo Lojzek le pobegnil iz krempljev bele smrti, se je dvignil... v naslednjem trenutku pa je zadet omahnil.

Z leve strani se je potoku bližala druga skupina belogardistov. Ko so opazili Lojzka, so pričeli streljati. Streljal je tudi Lojzek. Toda številne svinčenke z nasprotne strani so preluknjale glavo in prsi malega junaka. Obležal je ob potoku, ne da bi dočakal vsaj obletnico, ne vsaj polletnico partizanstva.

POD TOČO KROGEL

August Jazbinšek-Iko

Ko me kdaj pot zanese ob Krki proti Straži in Dolenjskim Toplicam, se mi vedno zbudi spomin na nevaren dogodek pred triindvajsetimi leti. Med vojno so bili kraji ob Krki, zlasti še vasi Straža, Vavta vas, Jurka vas in Rumanja vas v stalni nevarnosti, da jih iz močne postojanke v Novem mestu obišče sovražnik. Ti kraji so predstavljali predstražo h glavnemu stanu našega vodstva, ki je bilo na »Bazi 20«. V teh vaseh se je že od leta 1941 dalje odvijalo zelo živahno politično delovanje, kar je sovražnik dobro vedel. Zato je prihajal tja v večjih vojaških skupinah in največkrat v spremstvu tankov. Naši kurirji, obveščevalci in politični delavci so zato tu večkrat doživljali usodna srečanja, kajti na tem področju iz razumljivih razlogov ni bilo večjih partizanskih enot.

Bilo je 28. novembra 1944. Nebo je bilo prepreženo s težkimi oblaki, ob Krki pa so se vlekle raztrgane megle.

Tisti dan sem se napotil iz Podhoste v Gornjo Stražo, kjer je bil napovedan neki sestanek. Z menoj sta šla tudi Franc Šegedin, pomočnik načelnika Narodne zaščite za Novo mesto in Bogdan Vrančič, član okrajnega odbora OF Novo mesto. Iz Podhoste smo krenili po desnem bregu Krke do Barbičeve hiše. Ker pa je bil most, ki je vodil v vas Polje, porušen, smo se prek Krke prepeljali s splavom in potem nadaljevali pot po levem bregu do Gornje Straže. Sestanek je bil v dogovorjeni Beletovi hiši. Tja je prišel tudi poročevalec iz okupiranega Novega mesta. Kakega izdajstva v tej vasi se nam ni bilo treba bati, ker so bili vsi vaščani na strani OF. Tudi mladinska organizacija je bila zelo delovna. Ta je poskrbela za stražo in naš sestanek je lahko potekal nemoteno. Medtem je Beletova mama poskrbela tudi za naše želodce; skuhala nam je zelja in ajdovih žgancev. Po tako uspelem sestanku smo se poslovili in spet krenili ob levem bregu Krke proti Polju in Dolenjskim Toplicam, kjer bi morali imeti širši sestanek OF.

Že v Gornji Straži nam je prišla naproti Šobarjeva Cilka iz Vavte vasi. Ker je bil most med Stražo in Vavto vasjo porušen, se je Cilka pri Rumanji vasi prepeljala čez Krko s čolnom. Namenjena je bila v vinograd na Straški gori. Vprašal sem jo, če je kaj novega, in če je kje videla kakšno sovražno patruljo. Cilka je bila naša zvesta sodelavka in obveščevalka. Povedala nam je, da ni nobene nevarnosti in nas povabila v zidanico na kozarček cvička. Prav radi bi se odzvali temu vabilu, a čakal nas je sestanek. Ko smo že zapuščali Gornjo Stražo, smo se za trenutek ustavili še pri hiši, kjer je stanoval prijatelj Tone Kranjc, doma iz Sevnice. Njega in njegovo družino so Nemci že leta 1941 izselili, in tako je pribežal v Gornjo Stražo. Bil je zanesljiv človek in vključen v naše delo. Po kratkem razgovoru smo nadaljevali pot in se vmes pogovarjali o razveseljivih dogodkih na vzhodni fronti in o svobodi, ki se je že približevala.

Nenadoma pa se je z desnega brega Krke oglasila strojnica! Šegedin je bil že s prvimi streli ranjen v levo nogo. V trenutku smo bili vsi trije na tleh ob robu ceste, kjer ni bilo nobenega kritja. Bogdan je s smelim skokom prek ceste dosegel zasilno zaklonišče, od tam dalje pa se je prebil v bližnje grmovje. Sovražnik ga ni več videl. Tako sva z ranjenim Šegedinom ostala tam sama. Ležala sva nepremično kot mrtva. To je verjetno mislil tudi sovražnik, kajti streljanje je za hip ponehalo. Tedaj pa se je Šegedin zaradi hudih bolečin premaknil. Takrat je proti nama spet zasikalo in zaropotalo. Po kratkem, a hudem streljanju so spet prenehali. Slišala sva povelje komandanta belih:

»Sedaj pa trije s čolnom čez Krko in tista dva, če sta še živa, pripeljite sem! Če pa sta mrtva, jima poberite vse, kar imata pri sebi!«

To povelje sva dobro slišala oba. Tolažil sem ga in bodril: »Kar je rečeno, še ni storjeno.«

Bil sem prepričan, da prav gotovo kroži kakšna naša patrulja v bližini Rumanje vasi in da bo pravočasno posegla vmes in s tem prekrižala sovražnikove račune. Zaradi hudih bolečin se je Šegedin spet malo premaknil, kar je sovražnik spet opazil. Ponovno se je proti nama vsula toča krogel. Tedaj je moj tovariš negibno obležal. Bil je mrtev. Streljanje je spet ponehalo, in zaslišal sem zdaj povelje belega poveljnika, ta je patrulji, ki se je že prepeljala prek Krke, ukazal, naj gredo po naju. Mrzlično sem ocenjeval nemogoč položaj. Šegedinu nisem mogel več pomagati. Že sem se hotel sam ustreliti, ker sem vedel, kaj me čaka, če me dobijo živega, pa me je vendarle prevzel nov pogum. Odločil sem se, da bom poskušal zbežati in si poiskati kritje. Skočil sem kot zajec in stekel v hrib proti Straži ter se na sveže zorani njivi vrgel v brazdo. Takrat se je začelo. Najmanj 50 pušk in 4 strojnice so zaropotale in začele bruhati ogenj tja, kjer sem ležal zasopljen in negiben. Krogle so na gosto sikale okrog mene in me zasipale s prstjo. Po nekaj minutah je streljanje ponehalo. Sovražnik je verjetno mislil, da sem mrtev. Pravzaprav čudno, da nisem bil! Zamislil sem si načrt, kako in do kod bom spet tekel. Približno 50 metrov pred menoj, malo nad robom njive, je rasel kakih 60 cm debel hrast. Zbral sem vse moči, skočil pokonci in kar so mi dale noge, ob robu njive stekel proti Straži. Ko so nasprotniki opazili, da spet bežim, so začeli zmerjati:

»Prasica partizanska še ni crknila!«

In spet je iz vsega orožja švignil peklenski ogenj. Jaz pa sem tekel na življenje in smrt. Končno sem resnično dosegel zaželeni hrast in se stisnil ob njegovo deblo. Streljanja pa ni bilo konec. Krogle so sekale v deblo, vendar ga ni nobena prebila. Spet sem delal načrte, kako se prebiti naprej. Do vasi je bilo še dobrih 100 metrov. Treba bo še enkrat počivati, preden pridem do cilja.

Ob hrastu sem si nabral novih moči. Spet sem se pognal in stekel proti vasi. Na polovici poti sem se spet vrgel v primerno brazdo ter si ponovno nabiral moči za nadaljnji beg. Ko so me sovražniki spet videli teči, je njihov komandant kar rjovel od togote. Med tekom sem slišal, kako se je znašal nad vojaki, da ne znajo ubiti ene same partizanske svinje, da so saboterji. Kar užival sem ob tem. Morda je bilo v tem tudi kaj resnice? 50 pušk in 4 mitraljezi proti meni, pa nič. Pogumneje sem spet skočil iz kritja in se pognal še zadnjih 50 metrov. Bil sem prepričan, da me tudi zdaj, ko me ni doslej, ne bo zadela nobena krogla. Ko sem se približal zadnjemu kritju, se je streljanje močno zgostilo. Menda je komandant zamenjal mitraljezca, misleč, da res sabotira. Rafali pred menoj in za menoj so kar privzdigovali prst. Malo pred ciljem sem se obrnil proti preganjalcem in jim pomahal z roko. V odgovor sem zaslišal najgrše psovke, česar smo bili že vajeni.

Potem sem se počasnih korakov napotil proti hiši, kjer smo dopoldne imeli sestanek. Iz hiše me je zagledala tovarišica Čarmanova, ki je tudi sodelovala na našem sestanku, in katere mož je bil med partizani. Pritekla mi je naproti. Ko me je videla vsega blatnega in raztrganega, se je vidno ustrašila. Zaskrbljeno me je vprašala:

»Joj, Iko, ali si ranjen?«

Nisem ji mogel odgovoriti. Od prestanega napora in smrtne stiske mi je tedaj nenadoma postalo slabo, da nisem mogel več niti stati niti hoditi. Čarmanova, ki je bila precej močna, me je prijela pod pazduho in skoraj zanesla do Beletove hiše in nato na skedenj. Tam me je skrila v slamo.

»Tukaj si brez skrbi in čeprav pridejo v vas, te tukaj ne bodo našli,« je rekla. Slabost v meni se je še stopnjevala, da

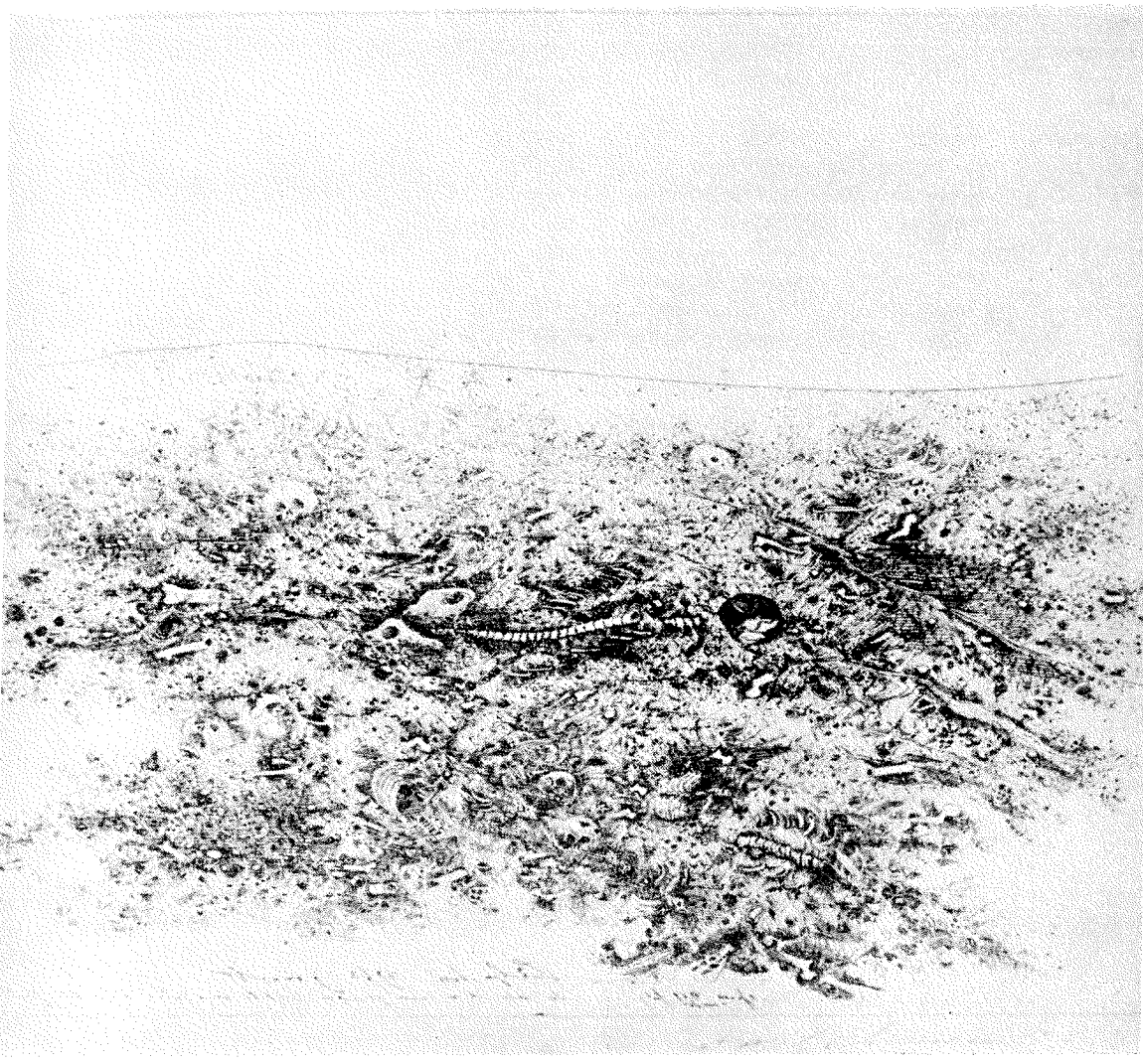

Lehmden Anton (Avstrija): Polje kosti, *1963/1964, jedkanica (VI. MGR)*

sem izbruhal vse, kar sem pojedel tega dne. Čez nekaj časa sem zaslišal Beletovo mamo, ki me je v skrbeh spraševala:

»Si še živ?«

»Seveda,« sem ji neumno, a tolažeče odgovoril. Nato mi je prinesla domača zdravila. Materinsko je svetovala, naj po požirkih spijem, pa se bom okrepčal.

»Ko bo nevarnost minila, te bom že obvestila,« mi je še dejala in odšla.

Tako sem ležal še kakšne pol ure, ko sem na vaški poti zaslišal korake in pogovor dveh tovarišev, ki sem ju takoj prepoznal po glasu. Bila sta naša terenska delavca iz Straže: Tone Kranjc in Lutman. Pogovarjala sta se o meni in ugibala, ali sem še živ in kje naj bi bil.

»Po tej poti je šel, pa ni nobenih krvavih sledov? Saj je vendar moral biti ranjen. Vse dogajanje sem opazoval in ga videl, kako je padel, pa spet vstal in bežal,« je govoril Lutman in nadaljeval: »Nemogoče je, da bi pod tako točo krogel ostal cel.«

Nisem mogel več vzdržati, pa sem se oglasil:

»Tukaj sem, tovariši!«

Izkopal sem se iz slame in skočil na pot, onadva pa sta takoj pritekla k meni. S seboj sta že imela sanitetni material, obveze in jod. Pripravljena sta bila, da mi nudita prvo pomoč. Lepo sem se jima zahvalil za skrb in povedal, da te pomoči sploh ne potrebujem, ker nisem ranjen.

Nista mi mogla in hotela verjeti. Rekla sta, naj se slečem, ker je bila obleka na več krajih prestreljena. Vendar res nisem imel nobene rane in z menoj vred sta bila zelo začudena, saj je sovražnik porabil cele kupe municije.

Belogardisti so se medtem umaknili nazaj v Novo mesto, s seboj pa so odpeljali Borisa Plantana, učitelja iz Vavte vasi, ki je bil tedaj član okrajnega odbora OF Novo mesto in kulturno-prosvetni delavec. Prijeli so ga v Vavti vasi, še preden so streljali na nas. Bil je zastražen in je bil priča vsega tega do moje rešitve.

PADLI SMO V ZASEDO

Miro Mohar-Branko

Za nami so bili večdnevni zaporedni marši. Brigada je bila v stalnem pohodu in boju. Bili smo hudo izmučeni. Neznansko smo si želeli počitka. Vsaj za kak dan. Tudi naše orožje je bilo potrebno nujnega čiščenja tako kot mi. V takem stanju smo še bolj zasovražili vojno in naše nasprotnike. Želeli smo si bojev, ostrega boja, v katerem bi pozabili na utrujenost, ali vsaj kako vas, kjer bi naredili miting.

Tomšičevci smo bili spet na pohodu. Zapuščali smo Kočevsko in se prek roških gozdov približevali Beli krajini. Tja smo bili namenjeni. Tega pa smo se vsi veselili. Okoli poldne smo prispeli v Podturn. Ljudje so nas bili veseli, saj smo bili že njihovi stari znanci. Počutili smo se zelo prijetno. Daleč naokoli, razen v Straži in Soteski, ni bilo postojank. Od tam pa za sedaj ni bilo nevarnosti. Podturn je bil svoboden vse od roške ofenzive. Samo enkrat še so prišli Italijani, a se tu niso dolgo zadrževali. Preveč jih je bilo strah, saj je bil ta kraj partizanski. V vasi smo ostali noč in dan, vse do naslednjega večera, ko je prišlo povelje za pohod. Zaslišali smo oddaljeno grmenje topov. To je bilo pri Novem mestu, nekje tam pa so bili Gubci in verjetno Šercerji. Izvidniška patrulja je javila, da se iz Straže proti Soteski približuje več kamionov. Kaj prevažajo, niso mogli ugotoviti.

Pozno popoldne tik pred mrakom je Tomšičeva spet krenila. Pot nas je vodila med gostim grmovjem, ki se je raztezalo vse proti vasi Podhosta in nam je bilo za kritje. Menda je bilo tretjega junija 1943. leta. Noč je bila topla in brez vetra. Okoli enajstih pred polnočjo smo prispeli v vas Jamo nad Dvorom. Naša četa je bila v predhodnici. Na koncu vasi, tik nad mostom, smo se ustavili in prisluhnili v noč. Pod nami so se svetlikale medle lučke, ki so se neprestano spreminjale. Postale so nam sumljive. A tolažili smo se, da ni nevarnosti. Izvidnica, ki smo jo poslali naprej, da bi pogledala, če je most prost, se je

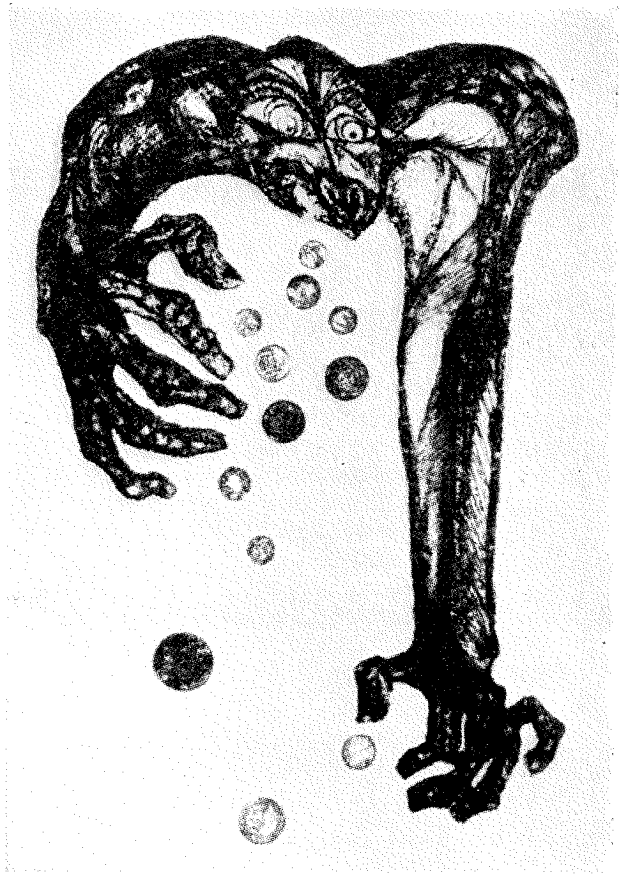

Chirnoaga Marcel: Pohlep, *jedkanica, barvna akvatinta, relief*

kmalu vrnila s poročilom, da ni čutiti nič nevarnega. Niti najmanjšega šuma ni bilo slišati. Celo psi so bili mirni in tihi. Kljub temu nam je ta tišina noči čudno, zlovešče legla na srce. Čakali smo še nekaj časa, in ko je bilo še vedno vse tiho, smo se odločili za prehod mostu nad Krko.

Neslišno, v razmiku po pet metrov, smo se spustili po strmi stezi proti mostu. Prišlo je povelje: »Stroga tišina«. Hodili smo počasi in zelo previdno. Če bi tu naleteli na kako zasedo, bi nam trda predla. Odpor bi bil praktično nemogoč, ker smo bili v kotlini. Vsak korak, ki nas je bližal mostu, je bil težji. Srce mi je tolklo vse močneje in vse telo je prežel neki čuden občutek. Takrat si tega še nisem znal razložiti. Toda moreč dvom ni popuščal. Bil sem vse bolj nervozen in nezaupljiv.

Korak za korakom smo se počasi bližali mostu, v rokah pa smo stiskali puške, pripravljene na strel. Naših korakov skoraj ni bilo slišati, opaziti je bilo le temne sence, ki so se pomikale vse niže proti reki. Bil sem blizu čela predhodnice. Pred menoj je hodilo le pet tovarišev in patrulja treh mož. Predhodnico je vodil Matiček.

Z očmi sem prebadal temo in kmalu prepoznal obrise mostu. Prvi so bili že na njem. Od spredaj je prišlo povelje: »Tiho prek mostu!« Napeli smo ušesa,

da bi razpoznali vsak dvomljiv šum, prsti pa so trdneje stisnili puške. Še dva, tri metre in na mostu bomo. Bil sem nestrpen. Strmel sem v temo in napel ušesa, a nič se ni zgodilo. Ko je bil most že za mano in smo se vzpeli po cesti, ki je vodila poševno navzgor, sem se oddahnil. Ničesar ni bilo, nič zasede. Šele tedaj sem zaznal šumeče valove Krke, ki so motili čudno, tiho noč. Tisti težki občutek dvoma me je minil šele, ko sem bil že trideset metrov od mostu. Prednji tovariši so se tedaj že bližali križišču ceste, ki pelje proti Dvoru. Bili smo prepričani, da je bila vsaka bojazen odveč, in že smo se oddahnili... V tistem trenutku je spredaj odjeknilo ostro in rezko: »Ferma!« Tišino noči je v tem že pretrgal dolg rafal! Temu je takoj pritegnil še drugi in tretji ter več pušk nad nami. Takoj za tem so odjeknile v noč zaglušujoče eksplozije bomb — paradajzaric, ki so padale na nas od zgoraj. Eksplodirale so pred našimi nogami. Bili smo nemalo začudeni. Torej smo vendarle padli v zasedo. Italijani so nas čakali vso noč na škarpi, visoki dva do tri metre. Italijanov nismo videli, slišati je bilo samo regljanje mitraljezov in treskanje bomb, kar se je vleklo po vsej koloni od mostu do križišča. Presenečenje pa je bilo tolikšno, da se nismo znašli. Vsak odpor je bil nesmiseln, saj napadalcev nismo videli. Bili so nad nami in na nas metali bombe, tako da so razsvetljevale temno noč. Med grmenje mitraljezov in bomb so se mešali kriki ranjencev, ki so se umikali nazaj proti mostu. Čimprej doseči most — to je bila edina želja.

Naenkrat je tik pred menoj eksplodirala bomba. Instinktivno sem odskočil, padel in z glavo udaril v zid. Zameglilo se mi je pred očmi in obležal sem v jarku. Streljanje in eksplozije pa so me spet vzdramile iz omotice. Vstal sem in skočil na cesto v trenutku, ko sta od spredaj pritekla dva tovariša. Prav tedaj pa sta med nas padli dve bombi in že sta oba zavpila: »Ranjen — pomagaj!« Sam nisem čutil nobene bolečine in ranjenca sta se mi oklenila rok. Podprl sem ju in kolikor se je dalo, smo hiteli proti mostu. Krogle so žvižgale okoli nas, da je bil umik težak. Samo še petnajst, dvajset metrov je bilo do mostu. Ranjenca sta se mi obesila že za rame. Moči so mi popuščale in umikali smo se le počasi. Za nami sem zaslišal slabotno govorjenje. Bili so Italijani. Prevzel me je občutek strahu, ker smo bili še vedno na tej strani reke. Bal sem se, da nam napadalci ne presekajo poti in preprečijo umik. Nekaj metrov pred mostom se je eden ranjencev zgrudil.

»Ne morem več, pojdita sama,« je sopel v presledkih.

»Moraš, samo še malo vzdrži in vse bo dobro,« sem mu prigovarjal. Toda bilo je vse zaman. Obležal je na tleh. Nisem vedel, kaj bi. Drugi, manj ranjeni tovariš, se me je še vedno držal in se opiral name, zadaj pa glasovi preganjalcev. Na drugem koncu mostu pa nobenega od naših! Nas bodo res zajeli? Tovariša, ki je bil na tleh, sem tedaj hitro zavlekel v jarek in ga pokril z vejami, potem sem prijel drugega in hitro, kolikor je pač mogel, z njim hitel proti mostu. Kmalu sva dosegla most. Oddahnil sem se. Takoj za njim se je steza vzpenjala strmo v breg proti vasi Jama. Tovariš je postajal čedalje težji. Bolj sem ga vlekel kot nosil, z močmi pa sem bil pri kraju. Končno sva le prispela na vrh in do prvih hiš. Ustavila sva se na nekem dvorišču, tako da je ranjenec imel pregled nad cesto za slučaj, če bi se pojavili napadalci. Moral sem nazaj še po tovariša, ki je ostal na drugi strani reke. Ko sem ga spravil na varno, sem se od utrujenosti sesedel. Toda, moral sem nazaj. Nisem smel čakati, sicer bo prepozno.

Prisluhnil sem, če so kje naši. Ničesar ni bilo slišati. Pohitel sem. Previdno sem se spustil po stezi proti reki. Pred mostom sem postal in spet prisluhnil. Med streljanjem sem razločil Italijane, ki so skakali s škarpe, kjer so bili v zasedi, na cesto. Slišal sem tudi slabotno govorjenje. Globoko sklonjen, s priprav-

ljeno puško, sem previdno stekel čez most. Tovariš, pri katerem sem bil po nekaj skokih, je bil še tam. Zbal sem se, da se ni kaj spremenilo. A vse je bilo še tako kot prej. Globoko je dihal. »Hej, greva! Boš mogel hoditi?«

»Ne morem,« je rekel. Za razgovor ni bilo časa. Italijani so se približevali in na cesti jih je bilo čedalje več. Po cesti torej ne smeva! Pomagal sem mu, da se me je oprijel od zadaj okoli vratu. Spustila sva se v jarek. Plazil sem se po kolenih in na hrbtu nosil oziroma vlekel tovariša. Šlo je izredno počasi. Do mostu je bilo še petnajst metrov. Samo da bi dosegla drugi breg! Tam bova rešena. Italijani si na drugo stran ne bodo upali. Ko sem to razmišljal, sem za seboj zaslišal glasove. Spustil sem tovariša na tla in pogledal. Trideset do petdeset metrov za nama so šli po cesti trije Italijani. Kaj naj storim? Tako nisva smela ostati? Naprej tudi ne morem, ker bi naju opazili? Tovarišu povem, kako je, in mu zabičam, naj bo tiho, da ne sme niti zastokati. Potem sem skočil nekaj korakov naprej se stisnil k ograji hiše, in pripravil puško. Čakal sem. Italijani so prihajali vse bliže. Hitro sem razmišljal: Če ga opazijo in se mu približajo, moram nekaj ukreniti. Potipal sem se. Bomba je še vedno visela za pasom. Bil sem pomirjen, saj treh Italijanov ne bo težko preplašiti. Toda vseeno me je skrbelo, da za temi ne pridejo še drugi. Dvajset, deset, pet korakov in pri njem bodo. Odvil sem bombo in jo pripravil. Tedaj so se Italijani ustavili, nekaj govorili in kazali proti mostu. Nisem jih razumel. Dva sta se obrnila nazaj, tretji pa se je napotil proti jarku, kjer je ležal tovariš. Videl sem, da je pripravil puško na strel. Tedaj sta se obrnila in se mu pridružila tudi ostala dva. Tovariš je v smrtni nevarnosti. Nisem smel več čakati. Niti trenutka ne. Zamahnil sem in bomba je poletela v loku, medtem pa sem pomeril tudi s puško in ustrelil. Strel se je pomešal z eksplozijo bombe, da je močno odmevalo po soteski. Ustrelil sem še enkrat, dvakrat. Italijani so zagnali krik in se spustili v tek po cesti nazaj. V treh skokih sem bil pri ranjenem tovarišu, ga prijel pod roke in hitro tekel z njim proti mostu. Še preden sva ga dosegla, so nad nama zažvižgale krogle. Mitraljezi so nama vse gosteje tolkli pod noge. Most, samo prek mosta, potem bo že... Zadaj se je nekaj posvetilo in vsa dolina je postala svetla kot podnevi. To je bila bleščeča svetloba trepetajoče rakete. Skočil sem v jarek in za seboj potegnil še tovariša. Niso naju smeli opaziti. Za prvo je padla druga in tretja raketa. Vsa dolina je bila razsvetljena. Pritajila sva se. Mitraljezi so tolkli nekoliko više v vas. Zbal sem se za tovariša, ki je ostal tam gori. Hitro naprej. Prijel sem ranjenca in si ga zadel na rame. A bolj sem ga vlekel kakor nesel. Sedaj se nisem več dosti bal. Vedel sem, da Italijani na to stran ne bodo prišli.

Po nekaj minutah sva prispela na vrh. Tam, kjer sem pustil prvega ranjenca, ni bilo nikogar. Tiho sem zaklical. Nihče se ni oglasil.

Utrujen in izmučen sem se usedel, da bi se nekoliko odpočil. Od utrujenosti mi je glava klonila in veke so se mi kar same zapirale. Skoraj zaspal sem. Kot v snu sem zaslišal oddaljene korake, ki so prihajali bliže. Izza ovinka so se pokazali partizani s puškami na strel. Stopil sem prednje in jim povedal, kako je. Prevzeli so ranjenega tovariša in napotili smo se proti Malim Laščam. Šele tedaj sem pogledal, kdo je ranjenec. Bil je Janko iz okolice Črnomlja.

Za nami na mostu pa so še vedno pokali posamezni streli. Tiho smo se pomikali po vijugasti cesti navzgor proti Laščam. Ko smo dosegli vas, se je na vzhodu pojavila prva zora, znamenje, da je pred nami nov, lep dan in novi boji.

PRVI DRŽAVLJANI SOVJETSKE ZVEZE V NAŠI OSVOBODILNI VOJNI

Mile Pavlin

(Iz gradiva za razpravo)

Prve mesece vojne med Nemčijo in Sovjetsko zvezo je nacistična armada na svojem zmagovitem pohodu globoko na ozemlje svojega sovražnika zajela na stotisoče vojaških oseb. Iz začasnih taborišč na zasedenem ozemlju so jih nato prepeljali ali tudi prignali v taborišča v Nemčijo in jih tu izkoriščali kot delovno silo. Kasneje pa so na zasedenem ozemlju razglasili splošno delovno mobilizacijo in tako nabrali na tisoče novih delavcev iz vrst civilnih oseb, predvsem žensk in mladine.

Vojni ujetniki in civilni delavci so živeli posebno zadnji dve vojni leti v približno podobnih razmerah. Za svoje delo ujetniki niso dobivali plačila, razen če so jih kasneje prevedli na položaj civilnega delavca, ti pa so prejemali nekaj malega, razen če niso bili v večjih taboriščih. Za vse pa je veljala omejena pravica do gibanja.

Nekako od začetka leta 1943 so nacisti zajete sovjetske vojake in mobilizirane civiliste začeli novačiti za svojo vojsko. Teh enot na bojišču načelno niso uporabljali za boj proti rdeči armadi, ker jim še vedno niso popolnoma zaupali, pač pa so jih pošiljali v zasedene države po Evropi za zavarovanje različnih vojaško važnih objektov.

Poznamo tri različne vrste službovanja sovjetskih ljudi v nemški vojski.

Najprej so služili posamezniki ali skupine v vrstah različnih vojaških in policijskih enot v zasedenih krajih SZ. Opravljali so policijsko službo, pomagali obnavljati komunikacije, nabavljati hrano in surovine itd. Ko se je nemška armada začela umikati, so se z njo vred umikali tudi ti. Kasneje so jih deloma vključili v nemške enote in jih imeli za nemške vojake.

Druga oblika službe sovjetskih državljanov je bila v posebnih enotah nemške vojske, kot je bila na primer 4. kozaška divizija, nekaj časa nastanjena v Zagrebu, nadalje esesovski diviziji Ukrajina in Rutenia (nemško ime za Belorusijo) ter pri nas znana 162. divizija nemške vojske, imenovana turkestanska (Turkestan je stari naziv za osrednjo Azijo). V tej diviziji so poleg Kalmikov, Kirgizov, Uzbekov in drugih azijskih narodnosti SZ služili tudi Kavkazci, predvsem Azerbajdžanci. Ta divizija se je pojavila v naših krajih kmalu po italijanski kapitulaciji, en njen polk se je udeležil tudi deblokiranja Kočevja, ki ga je decembra 1943 napadla 14. divizija. Drugi deli so se največ zadrževali po Istri in Slovenskem Primorju, kasneje pa so divizijo premestili v severno Italijo. Divizija se je delila na polke, imenovane tudi legije. Ena izmed takih legij je bila azerbajdžanska. Nacisti so tako hoteli izkoristiti še nerešeno nacionalno vprašanje v Sovjetski zvezi ter sovraštvo med narodi Azije in Rusi zaradi vojn in zatiranja v preteklosti. V teh enotah so sovjetski državljani prav tako kot nemški vojaki nosili nemške uniforme in oznake, komandni jezik je bil nemški, večina oficirjev in podoficirjev ter pripadnikov tehničnih služb pa so bili Nemci. Posamezni sovjetski oficirji so bili na podrejenih položajih.

Tretja oblika služenja sovjetskih državljanov v nemški vojski je bila vojska generala Vlasova. Ta je kot nemški ujetnik privolil v sodelovanje z nacisti. Njegova vojska je še vedno nosila nemške uniforme, le oznake so bile stare ruske, caristične. Tako trobojna kokarda na pokrivalu, trobarvni ščit z oznako ROA na levem rokavu (ROA je kratica za »ruska osvobodilna armada«). V teh enotah je bil komandni jezik ruski, večina orožja tudi sovjetske izdelave, nemški so bili le oficirji za zvezo.

Pri novačenju v svojo vojsko so nacisti neredko uporabljali tudi nasilje in grožnje, saj so hoteli pred svetom pokazati, kako ljudstvo v SZ sovraži socializem

in komaj čaka priložnosti, da se bojuje proti njemu. Razen tega so sovjetski vojni ujetniki v Nemčiji živeli v strahotnih razmerah, ni jih namreč ščitila ženevska konvencija, ker je SZ ni podpisala, čeprav tudi ta podpis ne bi nič pomagal sovjetskim ujetnikom, ki jih niso imeli za ljudi.

Znan je primer prvega in edinega nemškega taborišča za sovjetske vojne ujetnike na naših tleh v Melju v Mariboru. Dne 25. oktobra 1941 so tja pripeljali z vlakom več tisoč ujetnikov in jih gnali skozi vse mesto, da bi tako prestrašili in demoralizirali meščane. V skladiščih v Einspielerjevi ulici so jih nato sistematično stradali, nato pa jim nenadoma dali večjo količino hrane, da so se preobjedli in množično umirali. Le nekaj desetin strokovnjakov so odpeljali v Nemčijo na delo, drugi pa so v zimskih mesecih pomrli od lakote, bolezni in trpinčenja. Po nepopolnih in približnih podatkih jih je do spomladi pomrlo in so jih pokopali v Mariboru 2318. Dne 15. aprila 1942 so preostalih 300 ujetnikov premestili v taborišče blizu vasi Črniče pri Dravogradu. Tam jim en teden niso dali nobene hrane, tako da so vsi do zadnjega pomrli. Tem ujetnikom je pesnik Vladimir Pavšič-Matej Bor v svoji pesniški zbirki posvetil posebno pesem.

Da bi se ujetniki rešili takega pekla, so seveda mnogi privolili, ko so jih silili v nemško vojsko, čeprav so vedeli, da so se s tem izobčili iz svoje domovine.

Drug močan dejavnik, ki je silil sovjetske ljudi v službo k sovražniku, pa so bili naravnost kruti zakoni v sovjetski vojaški zakonodaji. Leta 1941, ko se je rdeča armada vsepovsod umikala, so sprejeli posebno ostre ukrepe, da bi vzpostavili fronto in zadržali Nemce. Bili so primeri, ko so posebne enote, imenovane »zagraditeljni otrjadi« (zaprečni odredi) streljali na svoje lastne bežeče vojake. Vojna sodišča so delovala naglo in brez usmiljenja, posebno proti oficirjem, ki so zapustili enote ali pa so se jim razkropile; to je bilo pogosto nemogoče naglo dokazati, postopek pa je bil izjemen in nagel. Znane čistke v rdeči armadi so se nehale tik pred vojno, pustile pa so za seboj množično nezaupanje in sumničenje.

V takem ozračju so v SZ sprejeli zakon, ki je določal: če se vojak pusti zajeti, zagreši s tem kaznivo dejanje. Posebno do oficirjev so bili glede tega zelo strogi in so kazni, ko so se ti ljudje vrnili, bile zelo visoke.

To je bil znani Stalinov ukaz št. 8. Nemci so ga zaplenili in ga ujetnikom javno prebirali, češ: »Poglejte, kaj vas čaka, če se vrnete.«

Vse to je treba upoštevati, če hočemo razumeti, v kakšnih hudih moralnih stiskah so bili sovjetski državljani, ko so se znašli kot okupatorji na naših tleh ali kot prisilni delavci nekje ob njenih mejah. Po eni strani so se bali kazenske odgovornosti, ker so se pustili ujeti, po drugi pa so se zavedali, da s svojo službo Nemcem podaljšujejo vojno in pomagajo sovražniku. Mnogim ljudem, ki vsega tega niso imeli priložnosti ne videti in ne slišati, se vse to zdaj pogosto zdi neverjetno.

Kljub temu so se številni sovjetski ljudje le odločili in si poiskali pot v svobodo ne glede na posledice, ko se vrnejo. Zato zaslužijo spoštovanje vseh nas, ki smo vedeli, ko smo šli k partizanom, da nas bodo lepo sprejeli in po vojni nihče ne bo odgovarjal pred sodiščem, zakaj na primer ni šel k partizanom že leta 1941. Nekateri sovjetski ljudje, ki so se največkrat prisiljeno odločili za službo v nemški vojski in tam celo kaj zagrešili, pa so vseeno prišli k nam, pokazali svojo človeško zavest in skušali popraviti svoj greh.

Lahko računamo, da se je naše osvobodilne vojne samo v Sloveniji udeležilo najmanj kakih 2000 do 2500 sovjetskih državljanov. To pomeni, da so bili razen Italijanov najštevilnejši tujci v vrstah naše NOV. Dogodki po letu 1948 so preprečili, da bi bili podrobneje raziskali udeležbo teh ljudi v naši osvobodilni vojni, zdaj pa, po več kot dveh desetletjih, odkar se je vojna končala, je marsikaj nemogoče, kar bi bili takoj po vojni zlahka naredili. Velika ovira pri iskanju je tudi razsežnost Sovjetske zveze. Ljudje, ki bi kaj vedeli o udeležbi svojih rojakov v naši NOV ali njeni udeleženci, so se razšli po širnih prostranstvih. Njih iskanje je dolgotrajno, nekateri pa se še vedno boje ali pa so zagrenjeni, ker jih doma niso tako sprejeli, kot so pričakovali.

Priliv sovjetskih državljanov v vrste NOV je rasel toliko bolj, kolikor se je bližal konec vojne, kar je razumljivo. Preobširno bi bilo opisovanje vseh enot in posameznikov, kdaj so prišli in kje so vse bili. Pri nas v Sloveniji smo imeli najmanj štiri »ruske« oziroma internacionalne bataljone, v katerih so služili sovjetski državljani. Najbolj je znan bataljon v 9. korpusu, ki je ob koncu vojne prerasel v brigado. V 18. diviziji so imeli »ruski bataljon« v 8. brigadi, jedro so bili sovjetski državljani, nemški vojaki, ki so se uprli v Hreljinu. Ta bataljon je bil kmalu razpuščen, nastal pa je spomladi 1944. V 11. in 13. brigadi pa so imeli internacionalne

bataljone ob koncu vojne, v katerih je bila večina borcev državljanov SZ raznih narodnosti. Številni pa so bili po raznih brigadah in odredih pomešani s Slovenci ali pa so imeli posebne čete ali vode.

Vsekakor pa je najbolj zanimivo, kako so prišli k nam prvi sovjetski državljani.

Po doslej znanih podatkih sta bila prva sovjetska državljana, ki sta se vključila v NOV, Boris Polunjin iz Moskve in Genadij Favorski iz Astrahana. Polunjin je padel kot bolnik v skupini, ki se je zadrževala na hribu Lašna nad Radomljami 18. aprila 1943. To je bila nekakšna bolniška skupina, ki ni delala akcij, Nemci so zvedeli zanjo, obkolili hrib in ga začeli preiskovati. Pri preboju je med drugimi padel tudi Polunjin. V to skupino je prišel, ker se mu je zastrupil žulj na nogi.

Favorski je ostal živ, z letalom so ga že jeseni 1944 prepeljali iz Bele krajine v Beograd in se je kot sovjetski vojak udeležil bojev pri Budimpešti in osvojitve Dunaja. Po vojni je končal gradbeništvo na univerzi in zdaj živi na otoku Sahalin kot načelnik gradbenega oddelka v rajonskem sovjetu mesta Tomari. Septembra letos je obiskal s skupino bivših sovjetskih borcev Slovenijo in ob tej priložnosti osvežil spomin na nekatere podrobnosti.

Ob začetku vojne je bil kot študent elektrotehnike vpoklican v rdečo armado. Končal je tečaj za topniške podoficirje in služil kot komandir lahkega poljskega topa. Udeležil se je vojne s Finsko in zasedbe dela poljske Ukrajine leta 1939. Napad na Sovjetsko zvezo je dočakal ob meji z Madžarsko. Med boji se je umikal v notranjost Sovjetske zveze, večkrat so jih razpršili in obkolili, pa so se vedno prebili in nadaljevali potovanje za enotami rdeče armade proti vzhodu. Končno so spoznali, da so ostali predaleč in sklenili nekje nekaj tednov počivati. Ustavili so se pri neki starki v vasi Zelenoje pred Dnjeprom. Starka jih je hranila in negovala, zato so sklenili, da ji bodo pred odhodom svojo hvaležnost izkazali s tem, da ji bodo napravili drv. Šli so v hosto in začeli sekati, tedaj pa jih je obkolila ukrajinska milica in jih kot prisilne delavce izročila Nemcem.

Vozili so jih kot vse druge v zaprtih tovornih vagonih. Toda nekje spotoma so razbili pod in pobegnili. Imeli so smolo, padli so med Nemce, ki so se vozili ob železnici po cesti. Znova so jih zajeli in vsakega tretjega ustrelili.

Nazadnje sta se Favorski in Polunjin znašla v Celovcu. Dodelili so ju na delo v tovarno obutve. Tam so se sovjetski državljani seznanili z bratoma Cvetko, ki sta delala v tovarni kot svobodna delavca. Andrej Cvetko je imel že prej stike z OF, poslali so ga s posebno nalogo iz Kranja na pošto v Celovec, ker je bil poštni uslužbenec, čeprav po poklicu čevljarski pomočnik. Za Ruse v tovarni obutve so mu povedali na zvezi v Kranju in mu dali nalogo, naj se jim približa. Prijavil se je delovnemu uradu z željo, da bi kot čevljar raje delal v tovarni obutve kot na pošti, zato so mu brž ustregli.

Skupina sovjetskih državljanov je tako kmalu našla zveze s partizani, čeprav ni šlo brez nezaupanja in medsebojnega preverjanja, če ni vmes gestapovsko vohunstvo. Nazadnje so bili vsi pripravljeni za odhod. Toda zaradi zime so se vsi Rusi tik pred odhodom skesali, ostala sta samo Favorski in Polunjin, ki sta bila pripravljena takoj oditi.

Andrej Cvetko ju je odpeljal 6. februarja 1943 z vlakom prek Jesenic in Kranja do Kovorja; tu so poskakali iz vlaka, ker so sumili, da so jih opazili domači nemčurji. Prispeli so v četo kokrškega odreda, ki se je zadrževala okoli Kranja in Tržiča. Od tam so poslali Polunjina v bolniško skupino, Favorski pa je prišel v štab 4. operativne cone kot referent za popularizacijo Sovjetske zveze, saj je bil izobraženec in prva živa priča med slovenskimi partizani. Poleti 1943 so ga kot takega poslali na Dolenjsko v glavni štab, kasneje pa je bil v bolnišnici. Še iz štaba 4. operativne cone je poslal prek nekega poročila sporočilo za mater, da je živ, za Polunjina pa, da je padel, le da ni vedel naslova Polunjinovih staršev. Sporočilo je posredovala radijska zveza v Moskvo in je tako mati kak mesec kasneje zvedela, da je sin živ. Vso vojno je uživala posebno skrb sovjetskih oblasti glede prehrane in kurjave. Ravno na podlagi tega sporočila, ki je ohranjeno v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani ter ponatisnjeno v Zborniku dokumentov, VI. knjiga, 5. del, stran 226, smo našli naslov matere Favorskega, ta pa je povedala, kje je sin. Časopisni članek Leva Kaplina v sovjetskem časopisu Komsomolska pravda pa je pomagal najti svojce pokojnega Polunjina, ki vsa leta niso vedeli, kakšna usoda je doletela Borisa.

Po do zdaj znanih podatkih sta bila Favorski in Polunjin prva sovjetska državljana, ki sta se vključila v NOV Slovenije in s tem v NOV Jugoslavije, bržkone pa

sploh prva sovjetska državljana, ki sta postala aktivna člana odporniškega gibanja v Evropi.

Naslednji sovjetski državljani, ki so postali borci NOV, večina sicer le za kratek čas, pa so sovjetski mladinci, ki jih je osvobodil bataljon gorenjskega odreda v noči med 17. in 18. majem iz delovnega taborišča pri tovarni akumulatorjev v Bistrici v Rožu na Koroškem. Večina fantov je bila starih od 16 do 18 let, bili pa so vajenci iz neke vajeniške šole iz Odese. Po podatkih iz poročil štaba gorenjskega odreda so jih osvobodili 41 in so radi šli z njimi. Toda sredi maja je bilo severno pobočje Karavank še zelo zasneženo, mladinci pa slabo oblečeni in obuti, izčrpani in nevajeni gora. Nemci so jih takoj začeli zasledovati, med drugim tudi z letali. Partizani so jih vodili po severnem pobočju Golice, od tam prek doline Save na Mežakljo in prek Radovne na Pokljuko in dalje na Jelovico. Spotoma jih je precej zaostalo ali pa so se sami vdali Nemcem v Bohinju.

Z Jelovice so jih skupaj z drugimi novinci z Gorenjske, ki so jih spomladi in poleti 1943 pošiljali na stotine v dolenjske brigade, poslali prek Dolomitov na Ljubljanski vrh ter dalje proti Travni gori in na Rog. Spotoma jih je spet precej zaostalo ali pa so pobegnili ter se vdali belogardistom in Italijanom. Ti so jih zbrali v policijskih zaporih v šenpetrski vojašnici in tu so dočakali italijansko kapitulacijo. Konec septembra 1943 so te ubežnike in ujetnike Nemci prepeljali v Begunje in jih vpisali v knjigo ujetnikov. Tako so se ohranila imena in podatki za 15 mladincev. Kakšna je bila njih nadaljnja usoda, ne vemo, znano je samo to, da so jih odpeljali na Koroško.

Mladince, ki so ostali, pa so zaradi izčrpanosti poslali na okrevanje v vzhodnodolenjski odred. Kot poroča glavni štab Slovenije vrhovnemu štabu, so imeli v tem odredu samo štiri sovjetske mladince.

Iz arhiva Inštituta za zgodovino delavskega gibanja sta znani od teh štirih samo dve imeni. To sta bila Ivan Sažnjev, rojen 25. januarja 1928 v Krasnem Sulinu pri Rostovu na Donu, sin železničarja, padel oktobra 1944 kot mitraljezec v belokranjskem odredu pri Zakanjskem selu na Hrvaškem ter Leonid Sidorov iz Kurska, rojen 10. junija 1925, dijak, padel 27. maja 1944 kot vodnik v 2. četi 3. bataljona 15. brigade pri Zdenski vasi; tu je tudi pokopan.

Ustni viri navajajo še enega sovjetskega mladinca iz te skupine, ki naj bi bil ostal živ, pisal pa naj bi se Kozlov, doma naj bi bil iz okolice Novosibirska in naj bi ga bili 1944 evakuirali kot ranjenca v Italijo. Toda njegovega naslova ni bilo mogoče najti. Po drugih podatkih pa je prav tako živ še nekdo iz te skupine in zdaj prebiva v Kazahstanu.

Tretja večja skupina sovjetskih državljanov je prišla k našim partizanom 13. junija 1943 iz Beljaka na Golico, od tam pa na Mežakljo in dalje s Prešernovo brigado na Dolenjsko. O tej skupini je bilo do zdaj razmeroma največ napisanega. Znani so spomini Vinka Hafnerja, ki je vodil preiskavo v zvezi s to skupino, ki jo je pripeljal k partizanom gestapovski agent Kristan, dezerter iz rašiške čete 1941.

Iz dokaj protislovnih trditev in izjav je razbrati, kako je skupina pobegnila. V njej je bilo dvanajst sovjetskih državljanov, med njimi dve dekleti. Prvotno je bilo pripravljenih za odhod mnogo več sovjetskih državljanov, večinoma oficirjev, ki so delali kot civilni delavci. Najbrž zaradi Kristanovega izdajstva pa so jih v Beljaku, medtem ko so se pomikali skozi mesto proti Karavankam, precej polovili in pozneje postrelili. Nekaj pa se jih je vseeno zmuznilo skozi kordone orožnikov in ti so se zbrali za mestom. Kristan jim je s svojim vedenjem takoj vzbudil sum, rad bi jih bil zapustil, pa mu niso dovolili. Na Karavankah pa so ga prepoznali nekateri njegovi nekdanji soborci, ga zgrabili ter mu sodili.

Iz te skupine je znanih sedem imen:

Anna Želevska, rojena 2. februarja 1924 v Kursku, dijakinja. Nekaj časa je bila v igralski skupini pri belokranjskem okrožju, pred tem se je udeležila pohoda Prešernove brigade na Dolenjsko, bila je na Žirovskem vrhu in pri Turjaku, nazadnje pa je bila prevajalka pri propagandni komisiji IOOF ter pri tiskovnem uradu predsedstva narodne vlade Slovenije.

Tamara Ledvenko, poročena Buškova, rojena 19. aprila 1924 v Simferopolju na Krimu, dijakinja. Potem ko je prišla na Dolenjsko, je bila bolničarka v roških bolnišnicah, po vojni pa se je vrnila.

Anna in Tamara sta prišli leta 1942 v Avstrijo, ko so ju mobilizirali na prisilno delo. Zdaj obe živita v domačih krajih. Anna je prosvetni inšpektor rajonskega sovjeta v Simferopolju, Tamara je pa babica.

Mihajlo Fomin: podatki zanj niso znani, ustni viri pa trdijo, da je bil ustreljen zaradi nekega prekrška ali sovražne dejavnosti že poleti 1943.

Nikolaj Jahimovič. S tem imenom je bil ujet 2. julija 1943 na Pokljuki, ko je bila na Lipanci razbita pokljuška četa. Po podatkih iz knjige ujetnikov v Begunjah je bil rojen 13. aprila 1923 v Žitomiru. 10. junija so ga pripeljali na gestapo v Celovcu. Po izjavi Anne Želevske, ki se je o tem pozanimala tudi pri svojih tovarišicah, ki so ostale na prisilnem delu, pa so Nemci kmalu po pobegu njihove skupine pripeljali nekega Velboja Mihajla in ga potem kazali kot ujetega partizana rojakom, da bi jih zastrašili. Nisem uspel pojasniti, ali sta Jahimovič in Velboi ista oseba, kar je možno, saj bi bil lahko dal ujetnik napačne podatke, da bi kaj prikril.

Valentin Artjomijev, rojen 30. avgusta 1921 v Rostovu (?), po poklicu delavec (po podatkih v arhivu CK ZKS). Poklic ni resničen, bil je aktivni oficir v topništvu. Spomladi 1944 je bil komandir 4. čete 2. bataljona 15. brigade. Toda po prihodu sovjetske misije v vrhovni štab so morali v naših enotah odstaviti vse sovjetske državljane, ki so bili na položaju višje od vodnika, in jih izključiti iz partije. Artomijeva so poslali v tankovski odred v glavnem štabu in je tik pred koncem vojne leta 1945 padel.

Jakov Solod-Petko, rojen 29. januarja 1918 v Černigovu, študent, med vojno mlajši lajtnant v protiletalski artileriji, ranjen, se skril in kot civilist mobiliziran na delo v Nemčijo, je padel kot četni komandir v 8. brigadi, po enih podatkih pri Velikih Laščah spomladi 1944, po drugih pa pri Malih Laščah januarja ali februarja 1945. leta.

Ivan Jolkin (Elkin), rojen 31. julija 1917 v Brjansku, učitelj. Bil je v vzhodnodolenjskem odredu in 15. brigadi, dvakrat je bil huje ranjen in so ga 1. julija 1944 kot nesposobnega za operativno enoto poslali na zdravljenje v Italijo, kakšna je bila njegova nadaljnja usoda, pa ni znano.

Knjiga jetnikov iz Begunj pa vsebuje podatke tudi za enega izmed prvih sovjetskih državljanov, ki so poskušali priti k nam, pa jim ni uspelo. 13. avgusta je jeseniški gestapo v vlaku med Celovcem in Jesenicami aretiral sovjetskega državljana Evgenija Popova iz mesta Bolšoj. V pripombi »vzrok aretacije« piše, da je bil »pristaš banditov«. Iz tega, da so ga poslali v taborišče vojnih ujetnikov, lahko sklepamo, da je bil oficir ali vojak rdeče armade. Tudi njegova nadaljnja usoda je neznana.

Poleti 1943 so se začeli tudi pobegi sovjetskih državljank, ki so bile na prisilnem delu v današnjih Ravnah na Koroškem. Nekaj se jih je vključilo v pohorski odred, od tam pa so s Šlandrovo brigado prišle na Dolenjsko.

Antonina Markovna Volosenko, rojena 2. maja 1924, dijakinja s Krima, je ostala v 12. brigadi.

Posamezniki pa so prihajali tudi daleč iz notranjosti Nemčije in Avstrije. Zanimiva je zgodba Grigorija Žiljajeva iz okolice Moskve. Že njegov oče je bil med I. svetovno vojno ujetnik v Avstriji, sina pa so zajeli kot pripadnika delavske enote pri kopanju strelskih jarkov pri Harkovu. Znašel se je blizu mesta Feldkirchna pri švicarski meji. Tam je delal z Jugoslovani. Tik pred italijansko kapitulacijo je neki Srb ubil nemškega stražarja in so zbežali. Prek Lichtensteina so se prebili v Italijo, nato pa so hodili ob italijansko-avstrijski meji proti Sloveniji ter prišli do Kobarida nekaj dni po kapitulaciji Italije. Tam se je Žiljajev vključil v »rusko četo« v Gradnikovi brigadi, ki je bila jedro bodočega »ruskega bataljona«.

Po italijanski kapitulaciji je prišlo na Primorskem k partizanom več sovjetskih državljanov, ki so bili dotlej v Italiji v vojnem ujetništvu. Ujel jih je italijanski ekspedicijski korpus v Sovjetski zvezi.

Zbiranje podatkov o udeležbi sovjetskih državljanov v NOV Slovenije je zelo obsežno delo, v arhivih je na stotine imen in podatkov. Zato naj bodo podatki iz mojega članka le osnova in spodbuda za zbiranje in gradivo za razpravo, saj je najbrž tudi v njih nekaj netočnosti.

VOJAŠKA DOKTRINA ZDA

Ljubomir D. Petrović

Morda v nobeni državi na svetu ni doživela vojska tako temeljitih sprememb v svojem položaju in vplivu na državno-pravno življenje, na materialno-ekonomske in družbeno politične premike, kot je bilo to v ZDA zadnjih 30 let. Do druge svetovne vojne je bil vojaški poklic v tej državi drugovrstna dejavnost. Imeli so maloštevilen kvalificiran oficirski kader, katerega vpliv v ameriški družbi je bil skorajda neopazen. Nenaklonjenost ameriške družbe do vojske med svetovnima vojnama je dosegla osupljive razsežnosti. Država s 180 milijoni prebivalcev, z gospodarstvom, katerega produkcijska moč je bila največja na svetu, je stopila v drugo svetovno vojno s komaj 400.000 vojaki, s komaj šestimi tovarnami vojaške industrije in enim samim pomorskim arzenalom.

V drugi svetovni vojni pa je nastopila temeljita sprememba, ki bo pustila močan pečat ne le na družbeni biti ZDA, temveč tudi na mednarodnih vojaško političnih odnosih. Iz druge svetovne vojne so prišle ZDA z oboroženo silo več kot 12 in pol milijona ljudi, z velikansko vojaško industrijo, ki je izdelovala tri petine vojaškega materiala obeh vojskujočih se strani med drugo svetovno vojno, z vojaškimi ustanovami brez primerjave v dotedanji zgodovini. Obrambno ministrstvo ima dandanes pod sabo oborožene sile z nad tri milijone vojakov, vojaško industrijo, katere letni bruto proizvod preseže 80.000,000.000 dolarjev (ekvivalent vrednosti sta dve tretjini mednarodne gospodarske menjave v letu 1962). Letni mirnodobni vojaški izdatki ZDA presegajo 50.000,000.000 dolarjev (v primerjavi z 90 milijardami iz leta 1943), kar pomeni več kot 65 % zveznega proračuna ZDA. Vsa ta sredstva trošijo in razporejajo prek enega samega ministrstva (Pentagona), ki se je tako, pač glede na splet okoliščin, dokopal do velikanske gospodarske moči. In iz gospodarske moči — kot je znano — izhaja politična, vojaška in druga moč.

Do druge svetovne vojne so ZDA zagovarjale politiko tradicionalnega izolacionizma, še posebej glede dogajanj na Starem svetu. Zaradi Monroojeve doktrine so ZDA imele za nedopustno vmešavanje evropskih držav v razmere na zahodni polobli. Toda to ni oviralo ZDA, da se po drugi svetovni vojni ne bi bile na razne načine (gospodarska, vojaška pomoč, Severnoatlantski pakt, Bagdadski pakt, Pakt za jugovzhodno Azijo, Organizacija ameriških držav in podobno) vpletale v življenje po vsem svetu. V začetku leta 1967 so imele ZDA več kot milijon vojakov (točno tretjino svoje vojaške moči) razmeščenih po tujini. Ta pojav pa ima raznovrstne vojaške, politične, gospodarske, pravne, tehnične in druge posledice ne le v ZDA, temveč tudi v mednarodni skupnosti sploh. Več kot 50 % vojakov zunaj meja ZDA je v Vietnamu; v Latinski Ameriki jih je okrog 40.000; v Evropi okrog 50.000; na Japonskem okrog 40.000; na Koreji 50.000; v Afriki in na Bližnjem vzhodu okrog 10.000. Obsežno šesto ladjevje je prevzelo vlogo plovečega policaja v Sredozemlju, sedmo ladjevje pa na Daljnem vzhodu. ZDA so imele aprila 1967 svoje vojaške svetovalce — strokovnjake v 38-tih državah. V 20-tih državah imajo velika vojaška oporišča, okrog 3.000 »manjših oporišč« pa je razsutih po vsej zemeljski krogli.

Pentagon ima pod sabo eno izmed dveh največjih vojnih mornaric na svetu, vojno letalstvo, ki razpolaga z nadzvočnimi bombniki z dosegom tudi prek 10.000 km, enote, oborožene z medcelinskimi raketami, ki prelete razdaljo do 6.000 km v manj kot tridesetih minutah, oborožene sile z jedrskim orožjem s po 20 ali več megatonami. Mnogi upokojeni generali vodijo velike ameriške družbe. In obratno: družbe dajejo vodilni kader za najvišje vojaške ustanove ZDA. Robert McNamara, sedanji obrambni minister, je prišel na ta položaj kot direktor družbe Ford, velikana avtomobilske industrije. Sedanji položaj in vloga vojske v družbeni biti ZDA je zelo

delikatna. Gre za čisto posebno militarizacijo z materialno ekonomskega in družbenopolitičnega življenja ZDA.

Sistematična analiza minulega obdobja kaže, da je za vojno doktrino ZDA po drugi svetovni vojni značilnih 7 obdobij. S sodelovanjem in prispevkom v drugi svetovni vojni (bolj ekonomskim in političnim kot vojaškim glede na zmožnosti), s prelivanjem in selitvijo kapitala in zlata iz Evrope v ZDA pred drugo svetovno vojno in med njo, še posebej z naročili vojaškega materiala iz Francije, Velike Britanije in drugih držav, z dvakratnim povečanjem fizičnega obsega nacionalne proizvodnje v obdobju 1941—1945 kot tudi zaradi nekaterih drugih dejavnikov, so si ZDA v obdobju »Hladne vojne med Zahodom in Vzhodom« izborile prav poseben vojaško politični položaj, ko so se spremenile v center in vodilno silo sodobnega kapitalizma. Potrebno je bilo ustvariti ustrezna teoretična načela o uporabi svojih in zavezniških oboroženih sil v razmerah, ki jih je nenehno spreminjal buren materialno ekonomski in družbeno politični razvoj na svetu.

Doktrina industrijskega potenciala: že pred II. svetovno vojno so bile ZDA na vrhu seznama industrijsko najbolj razvitih držav na svetu tako glede fizičnega obsega proizvodnje kot tudi v proizvodnji na prebivalca. Še več, med vojnim gospodarstvom so ZDA leta 1945 dosegle indeks 208 v primerjavi z letom 1939, kar pomeni, da se je njihova proizvodnja več kot podvojila. V teh vojnih letih so ZDA izdelale velikanske količine vojaškega materiala: 296.100 letal, 86.500 tankov, 253.000 topov, 110.000 minometalcev, 2,725.000 mitraljezov, 14,623.000 pušk in strojnic ter mnogo drugega. Na podlagi zakona o posojilu in najemu so ZDA dobavile svojim zaveznikom za 46.050,000.000 dolarjev raznega vojaškega in drugega materiala. Julija leta 1945 je bila osvojena proizvodna tehnologija atomske bombe, samo mesec dni kasneje so jo že praktično uporabili v vojaške namene. Vojaška načela ZDA v obdobju 1945—1947 so v glavnem temeljila na industrijski moči, čeprav je že takrat izpopolnjevanje jedrskega orožja napovedovalo evolucijo v smeri doktrine znanstveno tehnološkega potenciala. Toda splošne razmere na svetu še niso zahtevale poudarjanja vojske, ker je mednarodna skupnost šele končala vojno, v kateri je padlo nad 50 milijonov ljudi.

Doktrina množičnega maščevanja: to obdobje traja od leta 1947, ko so se pojavila prva večja nesoglasja med dovčerajšnjimi zavezniki iz antifašistične koalicije, pa vse do leta 1952, ko je bila izdelana hidrogenska bomba in je postalo očitno, da imajo tudi v SZ jedrsko orožje. Dokler so v ZDA menili, da SZ nima jedrskih in termonuklearnih bomb ter raket, ki bi bile vredne pozornosti in ki bi lahko ogrozile ameriško celino, so zagovarjali načelo »množičnega maščevanja«, katerega nosilec so bombniki, drugi rodovi oboroženih sil in oblika vojskovanja pa so drugorazredni in pomožni. Po teh nazorih je mogoče dovoliti množičnim oboroženim silam nasprotnika pobudo in začetne uspehe (od tod prilastek »maščevanje«), ker računajo z zanesljivo zmago v izbranem trenutku, ki jo pogojuje moč in učinkovitost jedrskega orožja. Zato so menili, da jim ni potrebna velika armada in s tem tudi uničevanje gospodarstva z velikanskimi neproduktivnimi izdatki. Ogromna sredstva za narodno obrambo so porabljali za izpopolnjevanje jedrskega orožja. V tem obdobju so bili ustvarjeni osnovni pogoji za nastajanje še ne dovolj raziskanega fenomena v ameriškem družbeno političnem življenju, tako imenovanega vojaškoindustrijskega kompleksa, o katerem je prvič javno govoril predsednik ZDA Dwight Eisenhower, ko je odhajal s tega položaja v januarju 1961.

Doktrina New Looka ter strategija ščita in meča: skušnje iz vojne v Koreji, vojne, ki so jo vodili z velikanskim številom vojaštva in konvencionalnim orožjem brez uporabe jedrskega na relativno ozkem geografskem prostoru, je privedla do doktrine »novega pogleda« in do strategije »ščita in meča«. Glede na prejšnja načela o absolutni premoči jedrskega orožja pomeni to delno nazadovanje oziroma ponovno upoštevanje tudi tistih delov oboroženih sil, ki niso bili vključeni v »jedrsko pest«. Pojav hidrogenske bombe (v ZDA 1952, v SZ 1953), nastop republikanske administracije v ZDA in konec vojne v Koreji prinesejo koncepcijo New Looka. Tudi v njej ima glavno vlogo še vedno bombništvo, opremljeno s termonuklearnimi bombami, pa tudi drugi rodovi oboroženih sil morajo biti sposobni za termonuklearno vojno. Glede uporabe sil pa nastane koncepcija ščita in meča. Meč so sile »jedrskega maščevanja« (strateško letalstvo in rakete, atlantsko in sredozemsko ladjevje, torej vojno letalstvo in vojna mornarica), ščit pa sile pod koalicijskim poveljstvom NATO in drugih področnih poveljstev (združene kopenske, letalske in pomorske sile) ali paktov (SEATO, ANZUS, in drugih). Sile ščita morajo v pogojih lokalne (omejene) vojne delovati hitro in odločno, da bi rešile spopad brez uporabe jedrskih sredstev. Ob splošni vojni (predvsem za obrambo zahodne Evrope) pa

nastopijo sile meča. V tem kritičnem obdobju vojne, ko bi prišlo do medsebojnih jedrskih udarcev, sile ščita ne smejo dopustiti nasprotniku hitrih prodorov in velikih ozemeljskih osvojitev, da bi lahko v drugem delu vojne stopile v kopensko protiofenzivo. To obdobje je trajalo od leta 1952 do 1955.

Doktrina omejene jedrske vojne v razmerah uravnoteženih sil: V obdobju od 1955 do 1957, to je do pojava medcelinskih balističnih in vodenih raket in do prvih vesoljskih rezultatov v SZ, so v ZDA še naprej razvijali taktično jedrsko orožje, povečali število letalskih oporišč, izpopolnili sistem letalske obrambe ter izoblikovali načela omejene jedrske vojne zaradi nevarnosti za gosto naseljene pokrajine zahodne Evrope in ZDA. Po proračunih so v ZDA prišli do ugotovitve, da bi ta država v prvem dnevu totalne jedrske vojne utrpela nad 56 milijonov mrtvih in ranjenih. Zato vztrajajo pri omejeni jedrski vojni, raziskujejo proizvodnjo tako imenovane čiste jedrske bombe, izpopolnjujejo rakete z majhnimi jedrskimi naboji od 0,5 do 1 MT itd. V takšni omejeni vojni bi veljalo uporabljati samo taktično jedrsko orožje ob nevarnosti seveda, da lahko tudi takšna vojna preraste v totalno termonuklearno vojno. Šele v tem obdobju so vojaški, in ne samo vojaški krogi v ZDA prišli končno le do spoznanja, da razpolaga tudi potencialna nasprotna stran z velikanskim jedrskim arzenalom, da je nastalo nekakšno ravnotežje med vojaškimi silami Zahoda in Vzhoda celo glede na subjektivna zahodna merila.

Doktrina elastičnega odgovora in strategije drugega udarca: od pojava medcelinskih raket leta 1957 pa do podpisa sporazuma o prepovedi jedrskih poskusov v zraku, vesolju in pod vodo 5. avgusta 1963 je trajalo peto obdobje v evoluciji povojne vojaške doktrine ZDA. Velika hitrost in velik doseg medcelinskih raket omogočata nenaden strateški napad in ustvarjata velike težave za protiraketno obrambo. Obe morebitni sovražni strani ustvarjata stalne in premične raketne baze (na zemlji in pod njo, na morju in pod njim). Po prihodu demokratske administracije na oblast v ZDA leta 1961 sta obe strani spoznali, da bi jedrska vojna pripeljala do katastrofe in da vojna ne more biti več orodje politike, vsaj ne tako kot pri vojskovanju s konvencionalnim orožjem. V ZDA nastane strateško načelo prožnega odgovora. Po njem morajo biti ZDA pripravljene na vse vrste vojne od splošno termonuklearne do gverilske. Pozneje se ta načela spremene v strategijo drugega udarca. Bistvo je v tem, da bodo na napad odgovorili z napadom in to na isto zvrst naprav, predvsem jedrskih, cilj pa ne bo uničenje prebivalstva.

Doktrina multilateralnih jedrskih sil: gospodarska krepitev in politično osamosvajanje zahodne Evrope, še posebej pa Francije, ki je pod vodstvom generala De Gaulla sprožila zamisel o tako imenovanem trojnem direktoriju, ki so jo ZDA zavrnile, pa tudi vse večje razslojevanje v samem kapitalističnem svetu, kot posledica relativno vse bolj stabilnih mednarodnih odnosov, kot tudi drugi dejavniki, so vplivali na oblikovanje novih koncepcij v ZDA za obdobje od 1963 do 1965, ki so morale upoštevati tudi vse večje zahteve članic NATO v jedrskem poveljevanju in odločanju. Da bi medcelinske rakete lahko vzletale predvsem z varnih premikajočih se oporišč (podmornic), da bi bila uporaba jedrskega orožja na zahodu enotna, da pa bi ZDA vendarle nekako obdržale svoj prevladujoč položaj v NATO, so sprožile zamisel o večstranskih jedrskih udarnih silah. Če to zamisel proučimo glede na splošni razvoj vojaške politike na Zahodu, potem ugotovimo, da je doživela podobno usodo kot vse prejšnje. Sodobni svet ni več takšen, kot je bil v 50-tih letih, vodilna vloga posameznih držav v sodobnem kapitalizmu pa je v popolnem nasprotju z njegovo naravo. Kvantitativne in kvalitativne spremembe v sodobnem svetu samo še bolj krepe ta proces diferenciacije in polarizacije sil v samem kapitalizmu.

Doktrina o strategiji posrednega nastopanja: čeprav je bila uradno oblikovana šele sredi leta 1967, nekako pred agresijo Izraela na arabske države (ZAR, Jordanijo, in Sirijo), pa je bilo mogoče praktične manifestacije teh novih strateških načel opaziti že v letih 1965 in 1966 v ameriški intervenciji v Dominikanski republiki, ob širjenju vojne v Vietnamu, ob planiranem državnem prevratu v Italiji januarja 1967 in ob državnem prevratu v Grčiji marca 1967, v vse širšem poseganju CIA v mnoge evropske in neevropske države, v pomoči militarističnim režimom proti naprednim gibanjem v državah Južne Amerike. Iz razmer v Karibih jeseni 1962 in iz doseženega sporazuma (umik sovjetskih raket ob ameriški obljubi, da ne bodo napadli Kube) so potegnili vojaški krogi ZDA povsem napačne sklepe o trdnosti sovjetskega stališča glede posameznih mednarodnih vojaško političnih problemov. Umor predsednika Johna Kennedyja, v katerega so bili verjetno zapleteni krogi, ki so se upirali njegovi zunanji in notranji politiki, je omogočil prehod na strateška načela o posrednem nastopanju, to je o uresničevanju sodobnih imperialističnih želja s spretnimi metodami in indirektno. Od nekdanjih neposrednih obračunavanj z napred-

nimi silami in državami prehajajo na aktiviranje lokalnih bolečih točk, na izkoriščanje lokalnih in področnih protislovij za lastne cilje. Indirektno si prizadevajo ne le ustanoviti ofenzivo naprednih sil, temveč jih tudi potisniti nazaj, da bi obvladali nov položaj.

Analiza omenjenih obdobij kaže na ugotovitev, da gre za evolucijo oblik in sredstev, na katere se naslanja ameriška vojaška politika kot tudi metod za delovanje, da pa ne gre za evolucijo strateških ciljev ZDA, ker so ti v bistvu ostali takšni, kot so bili pred desetletjema. Vsa obdobja v evoluciji ameriške vojaške doktrine po drugi svetovni vojni kažejo, da se ameriški vojaški, in ne samo vojaški krogi, nenehno trudijo z objavljanjem novih krilatic nekako obdržati korak s spremembami na svetu in s položajem ZDA v mednarodni skupnosti, s tem da si zagotove konservacijo, obstoj ali celo napredek kapitalizma, onemogočijo in izrinejo pa socialistične in napredne težnje.

V dosedanji zgodovini vojaške izvedenosti ne poznamo primera tako hitrih in številnih sprememb v strateških načelih, kot je to primer z ZDA v minulih dveh desetletjih. Na vojaško doktrino vsake države pa tudi ZDA vplivajo tri osnovna dejstva: gospodarsko, politično in vojaško. Vsak od teh nemirnih dejstev je neposredno ali posredno vplival v vseh obdobjih, eno je imelo prevladujočo vlogo v trenutku, ker vsa tri dejstva ne delujejo hkrati in enakomerno. Takoj po drugi svetovni vojni so imela odločujočo vlogo ekonomska (znanstveno tehnološka) dejstva — jedrski monopol zasnovan na dosežkih ameriške znanosti in ekonomike. Toda niti druga dejstva niso bila manj važna, čeprav so bila temeljna. V 50-tih letih so prevladovala idejnopolitična dejstva v najbolj grobi obliki: »križarska vojna proti komunizmu«, makartizem in tako dalje. Pozneje pridejo na prizorišče vojaška in polvojaška dejstva. Kot samosvoj paradoks glede na predvojne razmere postanejo zdaj ZDA zelo primerne za nastajanje in uveljavljanje tako problematičnih napol vojaških organizacij kot so »Mladi Američani za svobodo«, »John Bearch« in podobno. Krona teh prizadevanj je nastajanje takó imenovanih vojaško-industrijsko-znanstvenih združb, to je sovprega najvišjih vojaških krogov z velikimi družbami, dobavniki vojaške opreme in najbolj ekstremnimi znanstveniki tipa Edwarda Telerja, očeta hidrogenske bombe, ki imajo vsi skupaj močan vpliv na zvezno vlado, Belo hišo in kongres ZDA, ki pa jim prav zaradi njihovega položaja v ameriški družbi ustreza nestabilen in napol vojni položaj na svetu, ker podpira njihovo družbeno politično uveljavljanje in materialno gospodarske koristi. V izzivanju in sami vojni vidijo subjektivne sile ameriške družbe, združene v vojaško-industrijsko-znanstveni združbi, opravičilo, potrditev in podporo svojemu obstoju.

Povojna vojaška ekonomika ZDA je postala zelo važen dejavnik anticiklične politike, sredstvo za odlaganje kriz in recesij, teh strahov ameriške družbe. Vojaška proizvodnja deluje glede na to, da sodi v drugi oddelek družbene proizvodnje v kapitalistični razširjeni produkciji, kot blažilo nesorazmerno hitrega naraščanja prvega oddelka družbene proizvodnje glede na drugi oddelek, kar je ena izmed zakonitosti kapitalističnega gospodarstva. Ko je vojaška proizvodnja ZDA vzdrževala določeno raven družbene aktivnosti, gledano v celoti oziroma je celo večala z vse širšo vojaško proizvodnjo, ni ogrožala prodaje na odprtem (klasičnem) tržišču, temveč jo je celo pospeševala, ker je pač proizvodnjo vojaške industrije pobralo posebno (zaprto) tržišče. To zaprto tržišče, v katerem kot prodajalec nastopajo podjetja vojne industrije, kot kupec pa oborožene sile (državni aparat v celoti) svoje ali kakšne druge države, je pobralo samo izdelke vojne industrije, in to v okviru obstoječe razporeditve in prerazporeditve narodnega dohodka v državnem in vojaškem proračunu, kupna moč delavskega razreda zaposlenega v vojaški proizvodnji pa je ostala na odprtem tržišču, na katerem je kupoval vse, kar potrebuje za življenje. Takó je vojaška proizvodnja ZDA blažila tudi drugo nesorazmerje kapitalističnega gospodarstva, ki se kaže v nesorazmerno hitrejšem naraščanju akumulacije (kapitalistov) od osebne potrošnje prebivalcev.

V minulih 20-tih letih so se protislovja v kapitalizmu večala, manevrski prostor pa ožil zaradi protikolonialistične revolucije. V zgodnji zgodovini kapitalizma se je potencialna notranja eksplozija (socialna revolucija) prenašala na mednarodno področje (osvajanje) vojne. V spremenjenih razmerah je cilj ostal isti, druge so oblike. Namesto klasičnega imperializma sta prišla na površje neokapitalizem in neoimperializem. S pomočjo korumpiranih režimov se uzakonja navzočnost ameriških čet na tujem ozemlju. Tujina dobi presežek proizvodnje, to pa vrne v obliki političnega in gospodarskega vpliva. Imperializem je omejen na sorazmerno ozek prostor, vendar dandanes ni nič manj nevaren, kot je bil včeraj.

ARMADE IN OROŽJE DEŽEL V RAZVOJU

Andro Gabelić

Pri obravnavanju vprašanja armad in oborožitve dežel v razvoju je treba izhajati iz porekla teh armad. Večina teh armad izhaja iz tako imenovanih kolonialnih enot, v katerih so bili domorodci navadni vojaki, vodilni kader pa je izhajal iz metropole. To so bile večinoma vojaške enote, ki so imele policijski značaj in so bile namenjene ohranitvi kolonialne oblasti in vlade v teh deželah. Zato so vojake vzgajali v čisto določenem duhu. V teh enotah ni bilo domačega oficirskega kadra. V mnogih deželah so šele proti koncu kolonialne vladavine kolonialne oblasti, z izgovorom priprav na njihovo neodvisnost, ponekod vzgojile domači vojaški kader, toda nič več, kot so vzgojile gospodarski, zdravstveni, kulturni in politični kader. Tako so skoraj vse te dežele dočakale neodvisnost z maloštevilnim vodilnim vojaškim kadrom. V ganski armadi je bilo npr. leta 1957, ko je dosegla neodvisnost, le 10 odstotkov oficirjev Gancev, v nigerijski armadi je bilo 1960. leta samo 20 odstotkov oficirjev domačinov. Ko je dosegel Kongo-Kinšaso neodvisnost, je bilo v tamkajšnji armadi 25.000 vojakov, toda niti enega samega oficirja Kongožana; od 527 podoficirjev v tej armadi pa je bilo samo 20 Kongožanov. Zambijski armadi še danes poveljujejo angleški oficirji. Podobnih primerov bi lahko našteli še celo vrsto.

Dežele v razvoju si prizadevajo, da bi same šolale svoj vojaški kader, vendar pri tem naletavajo na vrsto problemov in težav. Zato imajo le nekatere teh armad lastne podoficirske šole in samo del šol za šolanje dela oficirskega kadra. Večina vojaškega kadra nerazvitih dežel se še danes šola v nekdanjih metropolah oziroma neokolonialističnih središčih. Na ta način se ta oficirski kader na vojaških šolah v Franciji, Veliki Britaniji in v ZDA vzgaja v čisto določenem duhu.

Iz dežel francoskega jezikovnega področja kot so Maroko, Senegalija, Slonokoščena obala, Dahomej in druge, se v francoskih vojaških šolah letno šola okoli dva tisoč bodočih oficirjev za armade teh dežel. Podobno je stanje v deželah angleško govorečega področja. Značilno je, da se v ameriških vojaških šolah letno šola okoli dvajset tisoč oficirjev iz vseh držav sveta. V tem številu je zajet tudi določen del bodočih oficirjev dežel v razvoju. Številka dvajset tisoč je zelo veličastna. Razumljivo je, da se v teh šolah vzgaja bodoči oficirski kader v duhu idej tako imenovanega svobodnega sveta, v pripravljanju na boj proti komunistični infiltraciji, subverziji itd.

Veliko neokolonialističnih centrov pošilja armadam dežel v razvoju svoje inštruktorje in svetovalce. Ti inšpektorji so potem večinoma na ključnih položajih, kot svetovalci obrambnih ministrov, načelniki generalštabov ali pa so inštruktorji na vojaških šolah in podobnih važnih vojaških položajih.

Tudi Izraelci imajo v vrsti dežel (npr. v Kongu) svoje inštruktorje in svetovalce, kar očitno kaže, da Izrael podpira neokolonialistično politiko zahodnega sveta, predvsem ZDA in da ima pri tem svoje določene račune. To trditev potrjuje tudi stališče, ki so ga zavzele nekatere afriške države pri glasovanju v Združenih narodih o naši resoluciji ob krizi na Bližnjem vzhodu in kaže, da je v tem smislu Izrael dosegel določene uspehe. Seveda ni to edini, ampak le eden od vzrokov.

Armade dežel v razvoju so oborožene z orožjem in opremo, ki so jo podedovale od nekdanjih kolonialnih enot. To orožje izhaja iz bivših kolonialnih centrov in so zato te dežele, glede naročil in obnavljanja vojaške tehnike še vedno navezane nanje. Med tem časom so se na tem področju pojavile ZDA, ki v te dežele pošiljajo

svoje presežke in zastarele tipe orožja. V ZDA so šli celo tako daleč, da izdelujejo posebej tipizirano orožje za posamezne celine, kot je to npr. Južna Amerika. Na ta način te armade še tesneje vežejo na neokolonialni mehanizem.

Absolutno gledano, znesek vojaške pomoči zahodnih sil tujini ni velik; v celoti znaša nekaj manj kot milijardo dolarjev in je vsa namenjena, če izvzamemo Grčijo in Turčijo, deželam v razvoju. Vojaška pomoč drugih držav, kot so Velika Britanija, Francija in Zvezna republika Nemčija, je veliko manjša, celo simbolična. V ilustracijo, kako majhna je vojaška pomoč, naj navedemo naslednji podatek: v trinajstih letih, med 1950. in 1963. letom, je sedemnajst afriških dežel, ki dobivajo vojaško pomoč, prejelo le za 138 milijonov dolarjev pomoči.

Da bi lahko ocenili pomen te vojaške pomoči, nam mora biti jasno, da se vojaška problematika razvitega in nerazvitega dela sveta ne more poistovetiti. Evropske države in ZDA porabijo letno za oborožitev 130 do 140 milijard dolarjev, vse države Azije, Afrike in Južne Amerike pa le 20 milijard dolarjev. Armade Zvezne republike Nemčije, Velike Britanije ali Francije imajo vsaka zase toliko vojakov, kot vse armade ene celine skupaj (npr. Južne Amerike ali Afrike). Ravno tako sta njihova vojaška oprema in orožje, izraženo v denarju, morda večji, vsaka posebej seveda, kot skupna vrednost vojaške opreme in orožja armad vse celine. To so male armade, ki štejejo večinoma deset, sedem ali osem tisoč vojakov. V Afriki ima, če izvzamemo Združeno arabsko republiko, Alžir in še nekatere druge države, samo šest držav armade z več kot dvajset tisoč vojaki.

Vojaška pomoč ima večji pomen kot sredstvo za vezanje teh armad, ker so te armade majhne in se jih lahko veže z majhnimi sredstvi. Johnson pravi, da ZDA s pomočjo te majhne vojaške pomoči držijo v Aziji pod orožjem tri in pol milijona vojakov. Na države v Aziji (Južno Korejo, Filipine in druge) odpade tri četrtine, na južnoameriške in afriške države, ki imajo manjše armade, pa odpade ena četrtina vojaške pomoči; torej dosegajo ZDA na teh dveh celinah skupaj isto, kot dosegajo v Aziji z večjimi sredstvi.

Očitno je, da so armade tistih dežel v razvoju, v katerih je neokolonializem še zelo močan in v katerih so zveze z metropolo še močne, v veliki meri transmisije vplivanja bivših metropol, transmisije neokolonialistične prisotnosti in celo vmešavanja v notranje zadeve teh dežel. To se je lepo pokazalo ob državnih in vojaških udarih v Južni Ameriki, v novejšem času pa tudi v afriških deželah. Ti pojavi so logična posledica dejstva, da se vojaški kader šola v duhu ustreznih idej, v duhu borbe proti tako imenovani komunistični subverziji. V bistvu se ta kader v šolah pripravlja za izvajanje udarov, za bajonetsko obrambo režimov, ki so po volji neokolonializmu. Po poti podrejanja teh armad s pomočjo tehnične pomoči, s šolanjem kadrov ter s podobnimi sredstvi in načini si neokolonialisti zavarujejo svoj osnovni cilj — rušenje vlad, ki jim niso po volji, s pomočjo državnih udarov ter istočasno oviranje emancipacije teh dežel, glede na to, da so armade najbolj organizirane sile v teh deželah.

Treba je poudariti nedvomno razliko med armadami nerazvitih dežel, ki so izšle iz borbe naroda za osvoboditev (npr. Alžirska armada in še nekatere druge) in armadami, ki so izšle iz kolonialnih enot in so še danes močno vezane na neokolonialistične činitelje.

Toda ne glede na izvor teh armad in ne glede na gibanje razvoja teh dežel, daje danes nerazviti svet za vojaške namene zelo velika sredstva. Čeprav absolutno vzeto številke niso visoke — ves nerazviti del sveta daje za vojaške namene petnajst do dvajset milijard, nasproti stotridesetim do stoštiridesetim milijardam dolarjev, ki jih troši razviti svet v te namene — je dejstvo, da so vojaški stroški

nerazvitih na ravni njihovega narodnega dohodka. Nerazvite dežele dajejo za oborožitev ravno isti odstotek kot razvite; nekatere analize celo kažejo, da je stopnja rasti vojaških izdatkov v obdobju 1960 do 1965 znašala v nerazvitih deželah 50 odstotkov, v razvitem svetu pa 30 odstotkov. To seveda zelo obremenjuje nerazvito gospodarstvo teh dežel, vendar so k temu prisiljene iz dveh povodov. Z ene strani gre za dežele, ki se borijo za nacionalno svobodo in so v pogojih neokolonialističnega pritiska, napadov na njihovo neodvisnost prisiljene, da razvijajo elemente svoje vojaške moči. Z druge strani pa gre za dežele, ki so pod močnim neokolonialističnim vplivom. Te dežele forsirajo neokolonialistični činitelji, da razvijajo svoj vojaški potencial in kapacitete, da bi lahko bile bolj učinkovito na uslugo neokolonialističnim ciljem na področju, kjer so,

Že do zdaj so socialistične države vložile ustrezne napore na področju vojaške pomoči nerazvitim deželam, seveda brez političnih pogojev. Razume se, da je obveza naprednih, še posebno socialističnih sil, da na tem področju storijo še več, ker je vojaška emancipacija eden od činiteljev, ena od komponent splošne emancipacije. Poleg tega pomoč socialističnih dežel tem deželam ni samo pomoč njim, ampak tudi socialističnemu svetu samemu. Ravno na tem področju ima socialistični svet ustrezen interes za krepitev naprednih sil v teh deželah, za krepitev njihove vojaške in splošne emancipacije. Kot je znano, je ameriška strategija neposrednega nastopanja, ki je trenutno usmerjena na Azijo, Afriko in Južno Ameriko, tempirana tako, da se giblje od tako imenovane svetovne periferije k središču. Dosegajoč točke z rušenjem neke vlade in naprednega sistema, z inštaliranjem neokolonialističnih činiteljev v deželah, ki so poslušne, poizkuša kapitalizem spremeniti razmerje sil v korist tako imenovanega svobodnega sveta na škodo tako imenovanega mednarodnega komunizma. Zato ima socialistični svet tako interes, kot tudi obveznost, da tudi v vojaškem smislu pomaga temu delu sveta, tem deželam, kar je bilo ob krizi na Bližnjem vzhodu odlično dojeto.

OB DRUGI KNJIGI SVETINOVE UKANE

Govorimo in pišemo o krizi romana v svetu, o nezanimanju za dela z vojno tematiko, posebej pa še o težavah slovenske knjige. Pri tem pa smo hkrati priče, kako doživi knjiga doslej neznanega domačega pisatelja — in to knjiga, ki govori izključno o vojni — izreden uspeh. Tako da jo v več tisoč izvodih morajo dati kar dvakrat na trg. In to v kratkem času, kar se sicer z deli domačih pisateljev redko dogaja. To pomeni, da je za kvalitetna dela vedno dovolj zanimanja med bralci, pa četudi gre za knjige z vojno tematiko. In da je zato tudi knjiga Toneta Svetine UKANA, ki jo imamo v mislih, dobro delo, saj je konec koncev odmev pri bralcih tudi eno od meril za presojo uspeha. Romanu Toneta Svetine ne moremo odrekati kvalitet. Seveda bi bila zgolj pavšalna ocena, ki bi jo povzeli po velikem uspehu romana, zgrešena. Ob izidu prve knjige romana smo Ukano v naši reviji podrobneje razčlenili. Zdaj, ko je pri Zavodu Borec izšel drugi del tega romana — ta je medtem narasel že v trilogijo — imamo priložnost, da pregledamo oceno prve knjige izpred dveh let ter ob ocenjevanju nadaljevanja primerjamo obe knjigi med seboj.

Najprej nekaj besed na splošno. V prvi knjigi romana smo spremljali dogajanje na Gorenjskem in Primorskem neposredno po italijanski kapitulaciji in težke spopade med Nemci in partizani, borci XXXI. divizije, posebno pa še Prešernove brigade. Poleg podobe teh krvavih spopadov pa je vstajala pred bralci še podoba boja dveh posebnih služb, partizanske varnostno-obveščevalne službe in nemškega gestapa, ki ga na Bledu vodi major Wolf. Ta uporablja nove metode boja proti partizanom, med drugim tudi s tem, da pošilja posebne agente in obveščevalce v partizanske vrste. Med temi agenti je tudi ljubljanska študentka Ana, ki jo je Wolf poslal med partizane, da bi v danem trenutku zastrupila člane korpusnega vodstva. Toda Ana, ki spozna boj za svobodo, trpljenje partizanov in ki se zaljubi v mitraljezca Primoža, sama prizna, čemu je prišla v partizane. To je konec prve knjige. Ofenziva prepreči takojšen obračun z Ano, posreduje pa tudi pripadnik obveščevalne službe Blisk, ki je fant Anine sestre. V ofenzivi se Ana izkaže, po njej pa jo zapro, izprašajo in slednjič pošljejo v brigado. Zdaj mimogrede spremljamo njeno partizansko pot, njeno ljubezen do Primoža, usodo njene matere, ki jo Wolf da zapreti v Begunje, tja do jesenskih dni leta 1944, ko jo ujamejo belogardisti in pade v roke svojega nekdanjega ljubljanskega prijatelja Bogdana, sedanjega belogardističnega poročnika Valjhuna. Skozi vse strani knjige pa spremljamo v drugi knjigi predvsem težke spopade partizanskih enot, od napadov na Idrijo in na bencinske zaloge v Postojnski jami, od bojev na Pokljuki in Jelovici, Baški grapi in Cerkljanskem, do spopadov v Dolomitih, ob železniških zvezah in na Krasu pa do diverzantskih akcij v Trstu in na Bledu. Ves čas pa smo še nadalje priče boja gestapa, ki ga vodi Wolf in varnostne obveščevalne službe, katero predstavlja deloma ljubljanski študent Blisk. Očitno je, da Wolfu nakane uspevajo, kajti kljub izgubi Ane in obveščevalca Hrasta, ki so ga v partizanskem štabu razkrinkali, še vedno obstoji poleg manjših obveščevalcev glavni agent z imenom Alfa, ki ga partizani v svojih vrstah nikakor ne morejo odkriti. Od njega pa očitno izvirajo vsa obvestila o gibanju partizanskih brigad, za kar Nemci vedno hitro zvedo in takoj nastopajo proti partizanom. Seveda smo tudi priče uspehov partizanskih obveščevalcev v nemških vrstah. Partizani si sprva prizadevajo, da bi Wolfa ujeli živega, toda ko se vsa tozadevna prizadevanja ponesrečijo, sklenejo, da ga na vsak način spravijo s poti. Toda tudi skrbno pripravljena akcija se jim ponesreči.

Dogajanje je torej široko in raznovrstno. Že ob prvi knjigi smo zapisali, da je prenatrpanost teksta in dolgoveznost pripovedi ena izmed pomanjkljivosti Svetinovega romana. Toda v drugi

knjigi Ukane se je snov še bolj razbohotila. Obseg knjige, ki ima več kot 900 strani, je zadosten dokaz za to. Kot da bi pisatelj hotel v enem samem delu zaobjeti vse dogajanje na Gorenjskem in Primorskem v usodnem času. Prevelika raztegnjenost teksta delu vsekakor ni v prid. V tej knjigi pa močno prevladujejo opisi zgodovinskih dogajanj in resničnih dogodkov. Tako prepletanje romana in kronike dogodkov ni nikoli najboljše. Namesto da bi zgodovinsko dogajanje predstavljalo ozadje romana, v tem tekstu prevladuje nad pisateljevim deležem ali pa zavzema vsaj enakovreden del. Zgodovinsko gradivo in opisi resničnih dogodkov, pa čeprav morda niso povsem verno reproducirani, že kar hrome tisto komponento romana, ki predstavlja pisateljev ustvarjalni delež in njegovo umetniško izpoved. Tako se nam druga knjiga Ukane še bolj kaže kot tekst, ki skuša verno reproducirati vse dogajanje na Primorskem in Gorenjskem v usodnem času 1944, v okviru tega dogajanja pa prikazati tudi usode posameznih oseb v njem. S tem pa je delo postalo vse bližje kroniki dogodkov kot pa da bi bil to dognano in umetniško prepričljivo oblikovan umetniški tekst. Pisatelj je sicer dovolj spretno skomponiral obe sestavni komponenti teksta, opise resničnih dogodkov in svoje fabuliranje, toda ker prevladuje prvo, težko govorimo o veliki umetniški izpovednosti romana.

Seveda pa moramo še bolj kot ob prvi knjigi Ukane poudariti izredno fabulativno zrelost pisatelja, ki dogajanje v partizanskih vrstah, v zaledju in boju, dogajanje v Wolfovi okolici, v štabih ali borbenih enotah kar stresa iz rokava. Ta izredna pripovedna moč pisatelja, njegova sposobnost nizanja zgodb eno za drugo, nas naravnost osupne. Zato je prav škoda, da pisatelj tej svoji kreativni sposobnosti ni pustil prosto pot in jo je tako pogosto prekinjal prav z opisi resničnih dogodkov. Seveda je pisatelj v vsej pripovedi izredno zanimiv, tako da bo njegova pestra in razgibana pripoved pritegnila kar najširši krog bralcev. Razumljivo pa je, da je Svetina tam, kjer slika dogodke, ki jih je sam doživel, najboljši, kar velja zlasti za opise bitk, spopadov in hajk. Sicer pa presenetljivo dobro pozna tudi nemške razmere. Dober poznavalec enih ali drugih okoliščin in prilik bo verjetno tudi imel kaj pripomb na račun netočnosti. Kot smo ob prvi knjigi napisali, je očitno, da pisatelj ne pozna medvojnih razmer v Ljubljani. Ob tej knjigi bi lahko rekli, da so nekateri bežni opisi razmer v Trstu ne samo bledi, temveč neprepričljivi. Pisatelj tudi še vedno ostaja pri karikiranju domobrancev, čeprav nam skuša njihovega glavnega predstavnika, poročnika Valjhuna, vse bolj predstaviti v človeški podobi. Zato pa nam Nemce predstavlja objektivno ali pa vsaj tako prepričljivo, da mu v celoti verjamemo. In verjamemo tudi vsem tistim konfliktom in nasprotjem med gestapom, stranko, vojsko in policijo, ki so prišla do veljave tudi v takem majhnem središču, kot je bil med vojno Bled. Tudi za partizane velja, da so prikazani kot ljudje z dobrimi in slabimi lastnostmi, čeprav se pisatelj pri tem ni mogel izogniti nekaterim pretiravanjem, bodisi navzgor ali navzdol. Toda poglavitno je, da idealnih junakov ne pozna, temveč da so njegovi partizani le ljudje, ki imajo tudi svoje osebne, občečloveške probleme.

Pisatelju pa moramo spet priznati kompozicijsko sposobnost, saj gotovo ni bilo lahko pri tako obsežnem tekstu obdržati v rokah vse niti dogajanj in prepričljivo povezati vsa najrazličnejša dogajanja na raznih delih prizorišča v zaokroženo enoto.

Če strnemo nekaj navedenih ugotovitev v drugi knjigi Svetinove Ukane, lahko rečemo najprej to, da pomeni že pisanje take knjige izredno delo. Ker je to delo tudi uspelo, je zasluga pisatelja toliko večja, njegovo prizadevanje pa toliko bolj vredno pozornosti. Glede na izredno zanimivost pripovedovanja in glede na pestrost prikazovanih dogodkov, ki jih je v knjigi na vsaki strani vse polno, bo knjiga prav tako brana, kot je bila prva. Morda bo širokemu krogu bralcev zaradi pestrosti prikazanih dogajanj še bolj všeč. Zlasti bodo bralce pritegnili prikazi dvoboja med varnostno-obveščevalno službo in gestapom, čeprav ostaja bralcu ozadje dogajanj na strani partizanov še vedno neodkrito. Na drugi strani pa predstavlja preširok koncept knjige njeno slabo stran. Prenatrpanost z zunanjimi dogodki, premajhna psihološka poglobljenost v osebnosti in sploh usode ljudi seveda delu ni v prid. Zato bi v romanu brez škode odpadli nekateri opisi dogodkov in akcij, ki so sicer zanimivi, ki pa izpadajo iz kompleksa zaokrožene celote in ki so včasih taki, da razbijajo prej ustvarjeno pripovedno harmonijo. Spričo pisateljevih očitnih pisateljskih sposobnosti bi lahko Ukana postala umetniško vse bolj prepričljiv tekst.

Slavko Rupel

KAREL GRABELJŠEK: MED STRAHOM IN DOLŽNOSTJO

Založila MLADINSKA KNJIGA v Ljubljani 1967. Opremil Dušan Osredkar. — Na ovitku dvobarvna reprodukcija: (Kolona v gozdu) olje 1942 — Ive Šubic. 370 strani.

V svoji zbirki — knjižnici Levstikov hram je MLADINSKA KNJIGA za letos izdala najnovejše delo znanega slovenskega pisatelja Karla Grabeljška. Avtor se je odločil za naslov MED STRAHOM IN DOLŽNOSTJO, v podnaslov pripisal, da gre za »kroniko osamele domačije«, založba pa je »dodala« še oznako »roman«.

Kaj je prav? Ali vsaj, kaj je bolj prav? Sodbe ne bomo izrekli, ker — tako se zdi — ne »kronika« ne »roman« ne moreta povsem pokriti te nove Grabeljškove stvaritve, navsezadnje pa bi zgolj določitev literarne zvrsti sploh ničesar ne povedala in tudi ne ocenila njene prave vrednosti, ki je v nečem docela drugem.

Karel Grabeljšek se je s tem svojim knjižnim delom pogumno pridružil vrsti tistih umetnikov, oblikovalcev naše narodnoosvobodilne vojne, ki so se — ne oziraje se na levo ali desno — odločili, da bodo neusmiljeno pričali o neponovljivih dogajanjih — ne le dogodkih! — v slovenskih hribovskih krajih — kar denimo — že četrt stoletja. To je poglavitna vrednost knjige!

O Karlu Grabeljšku-Gabru vemo mnogo še pred to knjigo, saj segajo njegova dela tudi v predvojni čas. Na primer socialna povest Sirene tulijo (leta 1933). Po vojni so se zvrstila tale dela: Balada o starem Korenu in njegovem sinu (1947), tri knjige novel, Za svobodo in kruh (1947), V novi svet (1950), Žive brazgotine (1955) ter trilogija iz partizanstva Dolomiti se krušijo (1955), Pomlad brez lastovk (1957) in Most (1959).

Svet, ki ga Karel Grabeljšek želi s svojimi stvaritvami predstaviti bralcem, je geografsko natančno določen: Polhograjski Dolomiti. Tu je namreč povsem »doma«, saj se je rodil na Vrhniki (18. 10. 1906).

Sèm, v svet onkraj Vrhnike, se je vrnil Rado, borec-partizan, potem ko se nikakor ni mogel uveljaviti v Makedoniji, kamor so ga po vojni potisnili. V domovino se je vrnil — razočaran... še več!

»... Bogvedi, kako je sedaj Kozlevčarju, ko je res mir? In njegovi ženi? Gluhemu Luki, mali Ički, vsem tem dobrim ljudem, ki so mi reševali in mi rešili življenje?

Petnajst let je minilo od tedaj. Pa bi rekel, da je bilo včeraj. Kako beži čas! Me bo Kozlevčar še spoznal? Se me razveseli, ko me zagleda? Ali pa... ne bo vedel, kaj bi z mojim obiskom. Najbrž se je tudi on spremenil, kakor smo se vsi... Včeraj prijatelji, tovariši, zadnjo skorjo kruha smo delili drug z drugim, danes se komaj pozdravimo, če se srečamo. Mnogokrat pa se obrnemo stran, da nam ni treba pozdravljati.«

Vznemirjen se je vrnil Rado k svojima nekdanjima dobrotnikoma, Kozlevčarju in Kozlevčarici, čeravno — peš! V nasprotju z »drugimi«, ki so se po vojni radi pojavljali v domačih krajih »z velikimi črnimi avtomobili — imenovanimi tudi PŠENIČNIKI!«

Radov nemir je utemeljen, kajti...

»... Zdaj mu noga zastaja. Vidi, da dolina ni več taka, kakor je bila včasih, kakršno je nosil v duši, o kakršni je sanjal. Je to res njegova dolina? Pretiho je, preveč miru diha iz nje. Med vojno si je mislil, da mu miru nikoli ne bo dovolj, da se nikoli več ne bo odžejal z njim, pa če ga bo toliko, kakor je vode v globokem jezeru. Sedaj pa ga tišina in mir dušita. *Zdi se mu, kakor da dolina ni več živa. Kaj so tudi njo ubili?* Toliko smrti je med vojno videl, da se mu ta misel ne zdi nenavadna. Ubili so jo! Pomlad je, bukve že mečejo hladno senco po trati, tudi hrasti, ti zapoznelci, so že zeleni, trava je visoka za dobro ped, *a nikjer žive duše,* ne na njivah ne na travnikih. *Njive so puste, neobdelane,* ko pride bliže, vidi, da poganja iz rodovitne prsti osat in drug plevel!«

Tako se začenja Grabeljškova »kronika osamele domačije«, časovno uokvirjena v vzajemno pripovedovanje obeh Kozlevčarjev, in »povratnika« Rada, od večera do jutra, ko je »zunaj zapel petelin in so se okna začela srebriti od mladega jutra«.

Če povzamemo vsebino prejšnjih Grabeljškovih del, v katerih je spretno upodobljal večidel male človeške tragedije, ter primerjamo z njo vsebino njegovega novega dela, Med strahom in dolžnostjo, bomo predvsem ugotovili, da je sicer ostal svojemu svetu še zvest, vendar s pripombo, da zdaj družbo opozarja — na krivice, ki so se tem malim ljudem

godile med vojno in po njej, zlasti po njej, ko bi vsekakor morali dobiti — ustrezno plačilo za svoje pošteno zadržanje med NOV.

Kozlevčarja izpovesta Radu svojo bridko povojno usodo. Kozlevčarja na primer so pol leta vlačili po sodniji in OZNI, obsodili na leto zapora in zaplembo premoženja, razen hiše, gospodarskih poslopij in sveta okrog hiše... In zakaj?

Kozlevčarju se počasi trga:

»Da sem Juleta skrival, da so se četniki zadrževali pri meni, so me prijeli. Kdo vse ni bil med vojno pri meni. Četniki, beli, Italijani, Nemci, najprej pa partizani. In jaz pri njih. Že enainštiridesetega sem delal za partizane, prostovoljno. Če pa so prišli in se nastanili pod mojim kozolcem in šupo, kaj sem mogel. In kaj sem mogel, če so zahtevali krompirja, fižola. Sam od sebe pa jim nisem ničesar dal. Ne, nisem bil s četniki. Tisti partizan pa... Nisem mu mogel pomagati. Ponoči je prišel, hiša pa polna četnikov. Tudi spodaj so spali. Midva sva imela zgoraj samo eno čumnato. Zaslišim trkanje, na samoti smo, zato nikoli niste trkali tiho. Kako mi je bilo v tistem trenutku, ti ne morem povedati.

Kdo je pravzaprav Kozlevčar v »kroniki osamele domačije« Karla Grabeljška?

Predstavnik slovenskih hribovskih krajev med NOV! Hribovski kmet, ki ga je vojna »vrtinčila« — kljub njegovemu poštenju. Kmet takšnega sveta — ne glede na zemljepisno določenost — dojema zgodovino s pristno, prirojeno logiko, se pravi, da se takoj pravilno odloči za napredno, pošteno stran — toda skozi valovanje dogodkov se pozneje po svoje prebija ne glede na levo ali desno, z živalskim instinktom — k jasnemu cilju. Takó ga je izučila narava oziroma boj z njo za goli obstoj.

Kozlevčar je osrednja osebnost, tragična — in je v resnici junak! Kljub porazu, škodi na imenu in premoženju, z jasnim čelom zre v novi svet.

Prav nič ne bomo pretirali, če rečemo, da je Kareł Grabeljšek ustvaril s Kozlevčarjem lik, ki bo prej ali slej spodbudil — filmske scenariste in režiserje k akciji, tako da bomo morda kmalu gledali resnične podobe iz naše narodnoosvobodilne vojne in med njo ljudi, ki so nihali »med strahom in dolžnostjo«, kar je bilo zanje tudi — usodno.

Grabeljšek nam je sploh zvrstil precej življenjskih usod, takšnih, kakršne je pač naredila druga svetovna vojna, z vsemi svojimi silami in nasprotnimi silami. Poglavitno pri tem je, da so vse te Grabeljškove figure — ne glede na njihov svetovni nazor oziroma »taborsko« pripadnost — ne le povsem verjetne, ampak celo — prepričljive brez ostanka! Da, prav takšni so bili oziroma so morali ljudje postati — v svetovni vihri od 1941 do 1945! V časih, ko so se v hribovskih krajih često vratolomno izmenjavali — partizani, »beli«, »plavi« in bogsigavedi »kakšni« še!

To, da nam je Grabeljšek v knjigi Med strahom in dolžnostjo ustvaril toliko likov v skoraj toliko barvnih kombinacijah, kolikor jih je sploh, je njegova druga velika odlika.

Mojstrsko so izdelani zlasti komandant Gad, ki so ga morali partizani ustreliti zaradi njegovega prehudega nasilja nad vsemi, nasilja, ki ga je bilo često moč enačiti s pravim sadizmom; borka Tilka z materjo in hčerko Ičko; tihi sodelavec doktor Zdešar in drugi, tja do »mnogoživke« Juleta.

Jule je bil Radov prijatelj že od zmlada, odšel je prav takó kmalu v partizane, čeravno ne morda iz plemenitih pobud, ampak iz strahu pred maščevanjem Italijanov, s katerimi se je spopadel zavoljo dekleta Ančke, nato se je tovariško boril, vendar se je na koncu znašel tudi med četniki. Zato so mu tla ob osvoboditvi postala prevroča, da se je najprej skrival, potem pa z Ančko zbežal prek »velike luže« v Ameriko, kjer sta si ustvarila menda kar topel domek. Vsaj za zdaj — petnajst let po 1945... Potem? — Ni odgovora.

Ko poudarjamo plejado figur, s katerimi nam je Grabeljšek v knjigi Med strahom in dolžnostjo oživil vso pestrost naših hribovskih krajev, si ne moremo kaj, da ne bi bralce opozorili tudi na vsaj nekaj tistih čudovitih prizorov, ki so že sami zase — literarne vrednote.

Kot levinja se je Tilkina mati pognala z njeno triletno hčerko Ičko na Vrhniko — v žrelo okupatorja. Končala je na pol blazna v bunkerju... »Pustite otroka, saj bom povedala, vse bom povedala,« je hotela zakričati, a jo je tako grabilo v prsih, tako jo je dušilo, da ni mogla spraviti glasu iz sebe. V tistem pa jo je bog vendarle pogledal z usmiljenim očesom... Zagledala je, da je okno odprto, da med njo in oknom ni nikogar... Planila je proti oknu in se v divjem skoku pognala skozi. Samo neko kričanje ji je še udarjalo na ušesa, nato pa ni slišala ničesar več.«

Ali na primer krvavi obračun vrstnikov, Matevža, ki je od partizanov prešel med »bele«, in Juleta!

Po spopadu je Jule ujetega in ranjenega Matevža zvezal, mu potisnil v usta cunjo, ga tako »utišal«, nato pa sta ga

s Cenetom odnesla več kakor pol ure daleč stran — nad požiralnik, kjer »se je zgodilo največ razbojstev, ko so še furmani vozili po tisti poti. Umorjene so menda kar metali v tisti prepad...«

Cene je čakal — pet sto metrov stran... Jule si je nad požiralnikom zakuril... Zakaj?... Začelo se je že daniti... Ne strela ne krika Cene ni slišal...

Nenadoma se je Jule znašel pred Cenetom, ves spremenjen, bled, trd v obraz, ustnice so se mu bile še bolj potegnile na žolč, pogled pa mrk, nekam divje mrk... Cene se ga je kar bal...

»Si ga kar tam pustil,« ga je vprašal. Ni pa ga mogel vprašati, če je Matevž mrtev in kako je umrl...

Šele po daljšem molku je Jule odgovoril, zamolklo in pretrgano:

»V požiralniku je, kolikor ga je!«

Potem Cene in Jule vso pot nista spregovorila besede...

Karel Grabeljšek je v knjigi Med strahom in dolžnostjo *spregovoril*, se pravi, preprosto odložil je iz sebe vse, kar se je v njem nabralo *v teh petnajstih letih* po koncu narodnoosvobodilnega boja, ko je tudi sam nihal med strahom in dolžnostjo po Makedoniji in nosil s sabo domačo, mirno, tiho dolino — svojo »še neizpovedano ljubezen«...

Prek borca-partizana Rada se je Karel Grabeljšek odločil, da bo pisal po resnici, tako, kakor je bilo, od začetka do konca, zakaj: »Potrebno je, da ljudje to zvedo! Da spoznajo, kako huda so bila tista leta in kako strašno dolga!«

In če nas občutek ne vara, Karel Grabeljšek ni zaman končal ta, po našem prepričanju *prvi del* »kronike osamele domačije«, z vprašanjem:

»Zunaj zopet zapoje petelin, okna se začno srebriti od mladega jutra. Na, pa je že dan, se zgane v Radu, a tako, kakor da se je porodilo v nekem drugem, ne v njem, kakor da sta se nenadoma znašla dva, ki delata in mislita vsak zase. Prvi še zmeraj posluša Kozlevčarja. V eni, v dveh minutah gre skozi njegovo dušo, vse, kar mu je Kozlevčar pripovedoval v dolgi noči. In si zopet ne upa pogledati Kozlevčarju in Kozlevčarici v oči. Čuti, da bo njun velik dolžnik, dokler ne izreče tiste besede, ki jo pričakujeta od njega. A te besede ni, zdi se mu, da je ni. *Ali bo ostal njun dolžnik do smrti?*«

No, četudi bi Karel Grabeljšek ničesar več ne uspel napisati, s knjigo Med strahom in dolžnostjo je ustvaril tekst, ki nedvomno sodi med vrhunske s tematiko iz NOV.

Jaka Slokan

ALENKA NEDOG-MILICA KACIN: KRONOLOŠKI PREGLED DOGODKOV IZ ZGODOVINE DELAVSKEGA GIBANJA NA SLOVENSKEM 1930—1941

Ljubljana, 1967. str. 177.

Ob koncu leta je Inštitut za zgodovino delavskega gibanja izdal šapirografirano knjižico z gornjim naslovom, ki naj bi bila prispevek za spoznavanje zgodovine Komunistične partije Jugoslavije in obenem skromna počastitev obletnice prihoda Tita na vodstvo Komunistične partije Jugoslavije. Kot je v uvodu povedano, naj knjižica »olajša delo raziskovalcem, predavateljem, piscem spominov in novinarjem«. Pregled je razdeljen na A in B razdelek, pri čemer so v prvi skupini dogodki na slovenskem ozemlju v Jugoslaviji, pod B pa v Julijski krajini v Italiji. Zajeti so predvsem dogodki iz delavskega gibanja marksistične smeri, torej komunističnih in socialističnih strank ter organizacij v Jugoslaviji in Italiji. V manjši meri so zabeleženi tudi dogodki iz demokratičnega meščanskega gibanja in nemarksističnega delavskega gibanja, to pa zato, ker so bila to leta ljudske fronte, za boj proti fašizmu in vojni in se je na to obliko delovanja tedaj preusmerilo delovanje komunističnih strank. Razen tega so v manjši meri zabeleženi tudi splošni, okvirni dogodki iz političnega življenja Jugoslavije in Italije, ki so vplivali na delavsko gibanje ali v njem odmevali. V mednarodnem merilu so upoštevani samo kongresi in konference delavskega in protifašističnega gibanja.

Avtorici sta v Prispevkih za zgodovino delavskega gibanja 1965 že izdali prvi del kronologije od 1918 do 1929. Kot je povedano na koncu uvoda imata sestavljalki namen izdati obadva dela skupaj z dopolnitvami in navedbami virov. To bi bilo vsekakor bolj prav. Pričujoča kronologija je pri nas prvi tak poskus in ima zato določene pomanjkljivosti. Sploh je težko najti kriterije, kateri dogodki naj pridejo v kronologijo in kateri ne. Še posebno se mi to zdi delikatno v tem primeru, ko gre za specialno kronologijo, kronologijo o delavskem gibanju. Tu je poudarek na dogodkih, ki so sicer iz delavskega gibanja, vendar so zelo obrobnega značaja, mnogo važnejše dogodke, ki pa se ne tičejo delavskega gibanja, kronologija ne obravnava. To pa bi bilo opravičljivo le, če bi že imeli kronologijo celotne slovenske zgodovine. Zdi se mi tudi, da je nekoliko preveč poudarka na delavskem gibanju v Julijski krajini, tako rekoč ničesar pa ni povedanega o dogajanju na Koroškem, ki je tudi del slovenskega etničnega ozemlja. Ob dopolnjeni izdaji bi vsekakor kazalo navesti vire, vendar pa se mi zdi, da bi bilo tudi tu potrebno raz čistiti kriterije, da ne bi prišlo do odvečnih dupliranj in nepreglednosti. Kronologija naj bi bila nekak vademecum vsem tistim, ki se s tem obdobjem znanstveno ali publicistično ukvarjajo. Kljub naštetim pomanjkljivostim bo kronologija le služila kot nujen informator in to je tudi njen osnovni namen.

Na koncu bi bilo vsekakor treba pohvaliti zelo solidno kseroks tehniko, na kateri je knjižica natisnjena in ki je v inozemstvu že nekaj časa zelo popularna. Spričo visokih tiskarskih stroškov mislim, da bi se v tej tehniki dalo izdati še marsikako delo. *Rozman Franc*

KONSTANTIN SIMONOV: NE RODIJO SE KOT VOJAKI

Pri zavodu Borec je izšel v prevodu Aleksandra Skaze obširen roman sovjetskega pesnika, dramatika in pisatelja Konstantina Simonova NE RODIJO SE KOT VOJAKI, roman zajet iz časa zadnje vojne in tedanje sovjetske stvarnosti. Gre za obsežen, zanimiv pripovedni tekst, ki sicer kakega povprečja ne presega, vendar pa je zaradi posebnosti, predvsem objektivnega prikazovanja razmer, vreden, da ga spoznamo.

Na majhnem koščku Sovjetske zveze, na fronti pred Stalingradom in deloma v Moskvi, v sorazmeroma kratkem časovnem obdobju, decembra 1942 in januarja 1943, se veliko zgodi. Serpilin je general, komandant divizije. S svojo enoto uspešno končuje vojne operacije pred Stalingradom, kjer se je vojna sreča obrnila. Sovjetska armada je iz obrambe prešla v napad na obkoljeno nemško armado. Sredi vojnih operacij ga pokličejo v Moskvo, kjer mu v bolnišnici umira žena. Tri dni prebije v močno prizadetem mestu, od katerega se je fronta zdaj vendarle odmaknila, niso pa odpravljene posledice vojne. V Moskvi pokoplje ženo in se sreča s svojim posinovljencem, ženinim sinom, ki se je kot oficir vključil v neko zaledno enoto. Oče in sin se vrsto let nista videla, kajti sin je bil daleč od Moskve, Serpilin pa zaprt v taborišču. Takrat se je sin zaprtemu očimu odrekel. Zato je zdaj njuno srečanje hladno. Toda Serpilin, ki je bil tik pred vojno izpuščen, rehabilitiran in je zdaj divizijski komandant, noče reševati osebnih problemov. Upira pa se mu, da bi se sin skrival pred fronto in ga tako rekoč prisilil, da se javi v bojno enoto. Serpilin se nato vrne pred Stalingrad in tu postane načelnik štaba armade, ki uspešno konča operacije proti Nemcem.

Usoda vojaške zdravnice Tanje Ovsjanikove predstavlja drugo zgodbo. V prvem letu vojne se je borila s Serpilinom, kasneje je bila partizanka v zaledju in hudo ranjena. Z letalom so jo prepeljali v Moskvo, kjer so jo komaj rešili. Zdaj so jo odpustili iz bolnišnice in jo poslali na dopust. Preden se odpelje k materi, katero so evakuirali v Taškent, sreča v Moskvi Serpilina in ga zaprosi, naj jo pozove na fronto, ker noče v bolnično službo v zaledje. V Taškentu najde samo mater, ker je oče umrl zaradi neutemeljenih obdolžitev ob evakuaciji, brat pa je padel. Tanjo kmalu pokličejo na fronto pred Stalingrad. Tu pa se sreča s svojim nekdanjim vojnim tovarišem, ka-

pitanom Sincovom, kateremu je žena padla kot partizanka, ko se je borila skupaj s Tanjo. Obadva mlada človeka se vzljubita in se skleneta poročiti, medtem ko se drugi prijatelj Tanje, polkovnik Artemjev, (tudi ta pride iz glavnega štaba na fronto), odloči za vplivno vdovo, ki ga zasleduje celo iz Moskve in ga niti na fronti ne pusti pri miru.

Seveda je to le nekaj podatkov o široko razpredenih zgodbah romana, ki obsega 650 gosto potiskanih strani in ki zaradi sorazmeroma ozkega časovnega in krajevnega okvira podrobno opisuje dogodke na fronti in v zaledju, zlasti v Moskvi, vojaške operacije in usode ljudi v kritičnem času odločilnega vojnega preobrata konec leta 1942.

Pisatelju v tem romanu ni šlo toliko za prikaz dogodkov, ki so sicer zanimivo prikazani, pa so vendarle bolj okvir za prikaz usod teh ljudi. Zato je Simonov s tem tekstom napravil velik korak naprej od drugih sovjetskih pisateljev, pri katerih je težišče njihovih romanov marsikdaj na zunanjih dogajanjih, zlasti če gre za vojne tekste. Roman Ne rodijo se kot vojaki zato ni vojni roman, temveč je roman o ljudeh v vojni. Škoda le, da Simonov nima dovolj umetniških moči, da bi se dvignil nad povprečje in bi v svoji pripovedi ponekod prešel že reportažne opise dogodkov. Njegova pripoved je vseskozi dovolj zanimiva, vendar nas vedno ne prepriča, niti ne zagrabi. Morda je prikaz usode Serpilina še najboljši. Zato pa nas nekatera druga poglavja, na primer prikaz špekulantske družine v Moskvi, spet razočarajo. Tudi mnogo likov, ki jih srečamo v obširnem tekstu, ostaja papirnatih in nepreprič ljivih. Spet pa se skorajda zgrozimo ob naravnost bednih razmerah v zaledju, kjer ljudje ob velikem pomanjkanju dajejo vse od sebe za zmago na fronti. Tako ima torej roman dobre in slabe strani, kot celota pa kako epohalno delo to ni, čeprav presega običajne sovjetske vojne romane. To pa predvsem zaradi nekaterih značilnosti, ki so vredne, da jih posebej omenimo. In ki nakazujejo vendarle določen premik v sovjetski književnosti.

Simonov prikazuje človekov notranji svet, obenem pa osvetljuje zgodovinski položaj, v katerem je ta človek. V prikazu notranjega človekovega življenja pa mu gre predvsem za to, da bi dokončno obračunal s »heroizmom« sovjetskih ljudi. Njegove osebe niso nikaki rojeni heroji, temveč navadni ljudje, ki se ubadajo tudi s svojimi osebnimi problemi, ki trpe, se boje, ki imajo svoje družine, otroke, žene, matere in skrbi za njih. To idejo pisatelj ne samo vseskozi izraža, temveč jo tudi izreče skozi usta starejšega generala, ki pravi: »Neustrašnim ne verjamem, jaz verjamem tistim, ki se bojijo in ukrepajo... Nisem proti temu, da bi se bali. Tudi jaz se bojim.« Tako torej Simonov, kot eden prvih pisateljev v romanu s tematiko zadnje vojne, razkriva resnico o sovjetskem vojaku kot navadnem človeku in podira uradni mit o njem.

Drugo, kar moramo temu delu v prid posebej poudariti, je to, da Simonov odkrito spregovori o napakah sovjetske oblasti, zlasti Stalina. Glavna osebnost romana je general Serpilin, ki je bil nekaj let v taborišču, čeprav se je boril že v revoluciji in je bil vseskozi pošten rodoljub ter vojak. Zdaj je vendarle postal komandant divizije, obeta se mu novo napredovanje. Njegov prijatelj, za katerega se Serpilin poteguje, pa je vendarle končal pred puškami, čeprav je bil prav tako pošten vojak.

Nekaj novega pomeni odkrit prikaz skrajno težavnih, če ne celo bednih razmer v zaledju, kjer so starejše ženske ob minimalni prehrani in kar najbolj skromnih življenjskih razmerah, po ves dan morale opravljati najbolj naporna dela po tovarnah. Prav takó predstavlja pogumno pisateljsko dejanje razglabljanje o tem, kdo je kriv za tragedije leta 1941, ko je milijone sovjetskih vojakov padlo ali prišlo v ujetništvo. Vse pač zato, ker vodstvo ni računalo na vojni spopad z Nemci. Pisatelj sicer neposredno ne odgovori na vprašanje, kdo je bil tega kriv, vendar pa naj bi bilo za to odgovorno najvišje vodstvo države in partije s Stalinom na čelu. Stalin naj bi bil konec koncev tudi poglavitni krivec za streljanje oficirjev in drugih nedolžnih sovjetskih ljudi, čeprav Simonov ne izključuje krivde drugih prišepetovalcev. Čutiti pa je, da se teh vprašanj loteva skrajno previdno in so to še danes precej delikatna vprašanja.

Takó se nam torej roman Konstantina Simonova kaže sicer kot povprečno, vendar zanimivo pripovedno delo, napisano tudi v tradicionalni formi. Delo, ki že odkrito prikazuje dobre in slabe strani sovjetske stvarnosti, katerega poglavitna vrednost pa je v tem, da prikazuje človeka, ne pa skonstruiranega uradnega junaka. Seveda je roman še daleč od tega, da bi bil kritična podoba razmer ali pa celó obtožba. Toda ker ne govori samo o dobrem in lepem pač pa tudi o človeku, pomeni tekst, ki obeta tehten premik v sovjetski literaturi. Sicer pa ne bo nikomur, ki bo roman vzel v roke, tega žal. S. R.

ERNEST HEMINGWAY: ČEZ REKO IN MED DREVJE

Hemingwayev roman ČEZ REKO IN MED DREVJE, katerega slovenski prevod (Bruno Hartman) je nedavno izšel pri založbi Obzorja, je dokaz, da tudi v literaturi ni vse zlato, kar se sveti. In da tudi največji pisatelji sredi literarnih uspehov ustvarijo dela, ki niso samo povprečna, ampak lahko celo pod povprečjem. Za roman Čez reko in med drevje pravi Hemingwayeva biografija, da je nastal v prvih letih po vojni, v času, ko je pisatelj nemirno begal po svetu in po Evropi, zlasti po Španiji in Italiji, in mu njegovo pisateljsko delo ni uspevalo. Začel ga je pisati na Kubi, nadaljeval v Cortini in v Parizu, dokončal pa v Benetkah, kamor se je že od nekdaj rad zatekal. Pravijo, da je takrat Hemingway tudi veliko pil, še več kot ponavadi. Z romanom se je očitno trudil in si prizadeval, da bi ga končal. Mar je že takrat mislil na konec? Kdo ve? Dejstvo pa je, da je napisal roman, s katerim sam ni bil zadovoljen in katerega je takrat prepovedal prevajati v tuje jezike. Tudi kritika je delo slabo sprejela in tekstu očitala vse mogoče slabosti. Morda je Hemingwaya prav to vzpodbudilo, da je premagal krizo in se lotil novega teksta, s katerim se je nato leta 1952 oddolžil svojim občudovalcem. Napisal je novelo Starec in morje, za katero je prejel Nobelovo nagrado. Roman Čez reko in med drevje je ostal v ozadju. In danes je samo še eden šibkejših tekstov, samo dokaz obdobja v pisateljevem življenju in literarnem ustvarjanju. Kajti ni izključeno, da je že takrat stal pred usodnimi odločitvami, toda kdo ve. To so sicer okoliščine okrog romana in ne o romanu samem. Toda tudi to delo je kot večina Hemingwayevih romanov avtobiografskega značaja, morda še bolj izrazito avtobiografsko kot drugi romani. Zato se v njem prepletata pisateljevo resnično življenje in njegova pisateljska fantazija. Pa čeprav je romanu na pot napisal, da v njem ni resničnih ljudi, in da so osebe izmišljene, in da v knjigi niso prikazani živi ljudje in ne obstoječe vojaške enote. Potemtakem bi tudi junakovo slovo od življenja ne bilo resnično? Toda v tem romanu se vse za čudo ujema s pisateljevim resničnim življenjem in njegovimi resničnimi doživetji. Poslavljanje od Benetk, od dragih ljudi in od sveta torej le ni bilo izmišljeno?

Sicer pa pripoveduje roman o ameriškem polkovniku, degradiranemu generalu, Richardu Cantwellu, ki pride iz Trsta v Benetke. Zaradi lova na race, predvsem pa zato, da bi se poslovil od mesta, ki mu je tako pri srcu. Kajti polkovnik je bolan in se zaveda, da so mu ure štete. Zato bi se rad kot vojak mirno in dostojanstveno poslovil od življenja, kajti nemirno življenje degradiranega vojaka se je izteklo. Rad bi se poslovil od krajev, od soborcev na soški fronti, od svoje drage grofice Renate, od mesta ob laguni. In res, cela knjiga je eno samo poslavljanje. V neprijaznem zimskem vremenu se polkovnik poslovi od lova, od hotela Gritti, poslovi se od gondoljerjev in od grofice. Potem sede v svoj avto, da šoferju nekaj navodil in utihne na zadnjem sedežu prevelikega avtomobila. Kajti »stisnilo ga je tretjič in ga tako držalo, da je vedel, da ne bo preživel,« piše v romanu.

Seveda se v okviru te dokaj žalostno sentimentalne zgodbe junak romana spominja minulih dni in jih v razgovoru s prijateljico podoživlja. To pa so predvsem spomini na vojno. Na prvo svetovno vojno, ko je bil Hemingwayev junak prostovoljec na soški fronti v italijanskih vrstah, na drugo svetovno vojno, ko se je boril kot ameriški vojak na fronti in prišel med prvimi zavezniškimi četami v Pariz. Kdor pozna Hemingwayevo življenje pa ve, da je bil Hemingway vojak, prostovoljec na italijanski fronti ob Soči, da je bil v drugi vojni dopisnik ameriških listov in se je s prvimi zavezniškimi vojaki skozi nemške vrste prebil v Pariz. Vemo pa tudi, da je grofica Renata iz Hemingwayevega romana živo bitje, po imenu Adrijana Ivančič iz Benetk, ki danes rada pripoveduje o svojih srečanjih s Hemingwayem. Zato lahko ta Hemingwayev tekst štejemo za resnično avtobiografski tekst, morda bolj kot ostale romane. In ideje, ki jih v romanu pisatelj izpoveduje, bolj kot v drugih delih njegove izrazito osebne ideje.

Dve temi sta, ki se prepletata v tej knjigi o slovesu od življenja: ljubezen in vojna. Vojna je za pisatelja veriga nesmislov, vsekakor največja človekova zabloda. Grozljivi vojni pokoli, ki se kot junakovi spomini zvrste pred bralcem, pa naj bodo napadi pehote v prvi svetovni vojni ali letalski napadi v drugi

vojni, so največji nesmisel. Zato Hemingway z bridko ironijo ne štedi tudi pikrih bodic na račun vojakov, discipline, vojaškega duha in nesmislov, na račun generalov in poveljnikov in ne štedi z besedami sočustvovanja z malimi ljudmi, ki so glavne žrtve morije. Zato toliko bolj izpoje vso slavo ljubezni, ki naj bi bila tista, ki človeka dviga, ga osrečuje in daje smisel njegovemu življenju. Tako se nam Hemingwayev roman pokaže ne samo kot vojakovo neslavno slovo od življenja, temveč kot izrazito protivojni tekst. Prav v tem pa je prava vrednost tega romana, ki se nam kaže sicer kot bledokrven, neizrazit in epsko precej dolgovezen tekst, ki po svoji pripovedni moči ne dela ravno časti svojemu avtorju. Če k temu prištejemo še Hemingwayeve ostre besede na račun ameriške armade, njenega načina vojskovanja v drugi svetovni vojni in na račun njenih voditeljev Pattona, Smitha in Eisenhowra, njihovih nesposobnosti in militarističnih tendenc po končani vojni, je dovolj prikazan smisel teksta, estetsko znatno šibkejšega od drugih velikih del, idejno pa v skladu z vsemi protivojnimi romani velikega pisatelja.

S. R.

CELJSKI ZBORNIK 1967

Izdal Svet za kulturo in znanost Skupščine občine Celje. Redakcija zaključena 10. 7. 1967. Obseg: 300 strani.

Ob presoji Celjskega zbornika 1967 ne moremo mimo svoje uvodne misli ob presoji istega zbornika za leto 1963. Takrat smo namreč menili, da res ni nikjer obče veljavnih določil za »idealni« zbornik, da pa je vendar splošna praksa že izluščila vsaj nekaj — okvirnih meril, med katera nedvomno sodijo: geografska omejitev, npr., v naravi povsem določena pokrajina, ki naj bi jo v zborniku zbrani prispevki obravnavali z raznih zornih kotov, ali pa, npr., časovno natančno določeno obdobje, kakršna so (med številnimi drugimi): XX. stoletje, NOV, itd., itd.

Vsekakor naj bi *zbornik* vselej nudil nekaj novega, plodove zares nadrobnejšega, intenzivnejšega, znanstvenega proučevanja, skratka, prispevke s trajnejšo veljavo, če že ne celo pisana »sub specie aeternitatis« (pod zornim kotom večnosti). S tem hočemo reči, da naj bi zbornik vseboval sestavke, ki bi bili temelj nadaljnjim razpravam oziroma bi bili pripomoček prosvetnim delavcem, v šolske namene ali kakor koli — za javnost.

Uredniški odbor, ki so ga sestavljali Gustav Grobelnik kot odgovorni urednik, ter člani Juro Kislinger, Vlado Novak, Janez Rihterič in Boris Strohsack, je z ocenjevanim zbornikom sestavil že — *enajsti* letnik! Vendar pa ti letniki ne pomenijo neprekinjeno zaporedje, kajti prvi zbornik je izšel že leta 1952, za 500-letnico podelitve mestnih pravic Celju, kar je bilo sicer leto poprej, se pravi, leta 1951, medtem ko je enajsti letnik izšel šele 1967.

O vzrokih menda ni treba kaj več razlagati, saj so vsa pojasnila zajeta v letošnjem zaključnem »uredniškem zapisku«, v katerem lahko zvemo med drugim tudi to, da zamujanje prav gotovo ni samo posledica objektivnih težav, npr. uresničevanje gospodarske reforme, ampak da ima svoje korenine tudi *»v subjektivnem nerazumevanju in nejasnih pojmih v vlogi pravega kulturnega dela.«* (Podčrtal J. S.)

Preden karkoli zapišemo o vsebinskem konceptu zbornika, naj naštejemo letošnje prispevke, ki jih je dvajset, avtorjev pa devetnajst, pomeni, da je le eden prispeval dva sestavka in sicer Ludvik Rebeušek.

Pet piscev obravnava zgodovino književnosti, zanimivosti o tistih pesnikih in pisateljih, ki sodijo tako ali drugače v »pokrajinsko zgodovino«, o Karlu Destovniku-Kajuhu, Antonu Aškercu in Vladimiru Levstiku. Najdaljši sestavek je nadvse skrbno pripravljen prikaz vodnega omrežja v Spodnji Savinjski dolini in njega uporabe za mlinarstvo in žagarstvo, saj je zavzel kar 46 strani, ilustriranih s številnimi razpredelnicami in zemljevidi. Avtor je malodane že stalni znanstveni sodelavec *Celjskega zbornika*, savinjski rojak Milan *Natek*, geograf na Akademiji znanosti in umetnosti v Ljubljani. Drugi sestavki obravnavajo aktualnosti družbenega razvoja in splošnih javnih del, kot so npr. težave v naravnih zdraviliščih, s podnaslovom »kriza domačega zdraviliškega turizma« (Ludvik

Nikolaj Pirnat: Študija, *1942*

Rebeušek), zajema pa vso Slovenijo, seveda s posebnim poudarkom na celjsko pokrajino; nadalje, probleme v zdravstvenem zavarovanju kmetov, (Aleksander Hrašovec); dosedanje delovanje celjskega zavoda za spomeniško varstvo (Ivan Štopar); celjsko gledališče v 1965/66 (Janez Žmavc); oris celjskega likovnega salona (Juro Kislinger), celjski komorni zbor kot legat slovenske zborovske kulture, (Gustav Grobelnik), in še o novem umetnem drsališču izpod peresa novinarja Milana Božiča.

To okvirno kazalo vsebine *Celjskega zbornika 1967* že samo po sebi govori o dilemah, s katerimi se morata otepati — uredniški odbor in izdajatelj.

Kaj jima je storiti?

Omejiti se glede vsebine zgolj na kulturno dejavnost v celjski občini? Celjska občina namreč edina financira *Celjski zbornik!* Uredniški odbor sam pravilno ugotavlja, da bi kaj takega pomenilo osiromašenje v dvojnem smislu in bi prej ali slej povzročilo končno smrt zbornika.

Kje so uvodne ponosne besede Antona Aškerca, nekdanjega predsednika Sveta za kulturo in prosveto mesta Celja, ki jih je zapisal na čelo Prvega celjskega zbornika — 1951?

»... Mesto *Celje* se s *svojim* raznolikim *okoljem vključuje v slovensko skupnost kot pomemben člen.* Njegova lega mu je že v davni zgodovinski dobi določila *centralno mesto razmeroma široke pokrajine!*... V *Celju* je morda bolj kot drugje *slovenski nacionalni boj povezan s socialnim bojem, saj se bije proti tujcu kapitalistu gospodarsko zatiran slovenski človek*... *Celje* s svojo okolico je *doživelo herojski pohod štirinajste divizije,* ki je ustvaril *svobodni ozemlji Gornje Savinjske doline* in *Kozjanskega področja*... *Po osvoboditvi se Celje uveljavlja kot industrijsko in gospodarsko središče*... ter mora ostati zvesto svojim velikim tradicijam *in ne sme zanemariti svojih dolžnosti, ki jih dolguje svoji okolici in širši domovini na kulturnem in znanstvenem polju!*« (Vse podčrtal J. S.)

Ne bi naštevali vsebine prejšnjih letnikov, v katerih je Celjski zbornik izpolnil prevzeto vlogo, toda prispevke, ki so — bolj ali manj učinkovito obravnavali zgodovino NOV, moramo omeniti, že zavoljo tega, da pokažemo, kje je zbornik moral nadaljevati, če že zavoljo drugih razlogov ne, pa vsaj zavoljo zahteve časa!

V. Habjan Spomini žive delj kot ljudje (1961), I. Jurčec Nacistični übermensch v naših krajih (1961), D. Hribršek Gornja Savinjska dolina v luči NOV (1963), F. Roš Celjsko šolstvo med okupacijo (1961) ter najplodovitejši raziskovalec NOV v celjski pokrajini S. Terčak s prispevki: I. štajerski bataljon v 1941 (1951), Zaseda v Gračnici (1951), K zgodovini I. celjske čete (1961), Iz tajnih okupatorjevih arhivov (1961) in Revsova gestapovska skupina v Gornji Savinjski dolini (1964).

Naj takoj poudarimo! Razprav s tematiko iz NOV je v dosedanjih celjskih zbornikih, od I. do X., še več, toda za zdaj naj bodo dovolj samo naštete, to pa predvsem zavoljo tega, ker želimo samo pokazati smer, v katero se bo zbornik neogibno moral vrniti! In to takoj!

Prav sedanja leta so namreč takšne obletnice, ki jih ne bi smela zamuditi nobena periodično začrtana publikacija, in še zlasti ne zbornik tako vsestransko zanimive pokrajine kot je ravno celjska!

Uredniškemu odboru moramo verjeti, da je — kakor tudi pravi v zaključnem zapisku — *»planiral«* za Zbornik 1967 prispevke, ki bi bili primerni npr. za 25-letnico ustanovitve OF, 30-letnico ustanovitve KPS, 25-letnico II. grupe odredov NOV Slovenije itd., ki pa jih vendar ni in ni mogel »izprositi« od *poklicnih* avtorjev; le-ti da so *»subjekti z nerazumevanjem in nejasnimi pojmi o vlogi pravega kulturnega dela«,* kakor smo že v začetku citirali po Zborniku 1967.

Ali naj bo to pojasnilo uredniškega odbora tudi že hkratno opravičilo? Pred bralci?

Trdimo, da bi sedanji rod še nekako razumel uredniški odbor in mu tudi oprostil, toda kaj enakega si ne upamo trditi — za prihodnost. Zakaj?

Čas je dejavnik, ki ga nihče ne more nadomestiti! Prva povojna leta so hitro iztekajoči se trenutki, pričevanja bodo čedalje manj popolna, čedalje manj prepričevalna in bodo končno povsem usahnila!

Ti pomisleki veljajo predvsem za — slovensko narodnoosvobodilno vojno. Zapis zgodovine NOV ne more oprostiti — zamud!

Pred zgodovino so odgovorni vsi tako ali drugače prizadeti, fizični in pravni »subjekti« celjske pokrajine, njihov neusmiljeni sodnik pa bodo — prihodnji rodovi.

Uredniškemu odboru mora omogočiti materialna sredstva vsa celjska pokrajina. Tako zahteva čas, dejavnik, ki se hudo maščuje tistemu, ki ga — zamudi.

J. S.

FAKTOGRAFIJA ISTRSKEGA ODREDA

Istrski odred je bil ustanovljen z odredbo glavnega štaba Slovenije 5. oktobra 1943. Boril se je polnih 20 mesecev v Brkinih, v slovenski Istri in v neposredni bližini Trsta, torej na naših zahodnih etničnih mejah in dosegel v boju velike uspehe.

O njegovem boju in delu je bilo v našem zgodovinopisju v dvajsetih povojnih letih kaj malo napisanega in še tisto, kar so posamezniki objavili, ni bilo dovolj obsežno niti ni objektivno prikazovalo dela in uspehov enote na taktično in strategično takó pomembnem in za sovražnika silno občutljivem območju. Leta 1966 pa so se po zgledu borcev drugih enot zbrali tudi borci istrskega odreda in ustanovili odbor za oživljanje tradicij NOB. Neposredno spodbudo za organizirano oživljanje bogatih tradicij ljudskega osvobodilnega boja na tistem območju sta sprožila nekdanja borca odreda Leopold KREBELJ in Maks ZADNIK z odprtim pismom, ki sta ga avgusta 1966 naslovila na vse občinske odbore ZZB NOV na južnem Primorskem. Povod za to jima je dalo odkritje spomenika in proslava v Črnem kalu 22. julija 1966, kjer so njihovo enoto prezrli. Že 3. in 23. septembra so se na pobudo občinskega odbora ZZB NOV Koper zbrali predstavniki odreda v Kopru in sklenili, da ožive in v knjižni obliki ohranijo mlajšim generacijam bogate izkušnje iz boja za svobodo. To je bilo še bolj potrebno kot drugod, ker se je njihova enota borila na stičišču oz. križišču treh narodnosti, ki še zdaj zbuja apetite določenim iredentističnim krogom v Italiji.

ZAKAJ SMO IZDALI FAKTOGRAFIJO

Potreba po kompleksnem in objektivnem zgodovinskem delu, ki bi realno in kritično prikazalo naši javnosti medvojna dogajanja na območju južne Primorske in slovenske Istre, se čuti že dalj časa. Delo ne narekujejo le zunanjepolitični razlogi, pač pa predvsem notranje potrebe. Nekateri dosedanji poskusi raziskave zgodovine NOB na tistem območju so bili preozki, enostranski in v marsičem objektivno sporni, da bi bili lahko zadovoljili tako vedo kot udeležence NOB in ljudstvo tistih krajev. Faktografija seveda ni in tudi ne namerava postati takšno zgodovinsko delo, je pa le eden izmed pomembnih osnov, da se zbere ustrezno gradivo

Stalni odbor istrskega odreda, izvoljen na zboru predstavnikov enot v Kopru 20. decembra 1966 ob podelitvi domicila, je z navdušenjem odobril delo iniciativnega odbora in sprejel v svoj program tudi postavitev spomenika padlim borcem teh enot ter zbiranje zgodovinskega gradiva za knjigo: arhivskih dokumentov, fotografij, pisanje spominov udeležencev NOB v tamkajšnjih partizanskih enotah, političnih delavcev in prebivalcev tistih krajev.

Prizadevni člani odbora in komisije za zgodovino so se, upoštevaje izkušnje odborov drugih enot in njihove težave pri zbiranju dokumentarnega gradiva, dobro zavedali, da ne bo lahko zbrati ustreznih pričevanj borcev in političnih delavcev o dogodkih pred 22 do 25 leti, kajti spomini bledijo; mnogi tovariši so v bojih padli ali po vojni umrli, preživeli so razkropljeni po vsej državi, nekateri pa žive v tujini. Sreča za naš odred pa je, da je arhiv odreda skoraj v celoti ohranjen, saj ga je samo v Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani 12 fasciklov. Poleg tega pa so našli na Kozjanah še polno aktovko arhiva obveščevalnega centra, ki ga je februarja 1967 izročil odboru Leopold Družina.

Da bi olajšali obujanje spominov in omogočili kar največjemu številu bivših borcev, da opišejo dogajanja, v katerih so sodelovali, so se člani odbora in komisije za zgodovino januarja 1967 odločili, da izdajo Faktografijo odreda. V tej ciklostirani brošuri bi zbrali kratke izpiske iz najpomembnejših arhivskih poročil, operativnega dnevnika in kratke kronike, ki jo je v štabu odreda pisal Jože Moravec. Faktografijo je pripravil član odbora Maks Zadnik. Končana je bila marca 1967 in razmnožena v 300 izvodih. Hkrati s podatki za faktografijo je organizacijska komisija zbrala več kot 300 naslovov preživelih borcev, ki jim je odbor namenil in poslal brošuro.

Z izdajo Faktografije odbor ni samo omogočil borcem, da bodo laže opisali dogodke, temveč je hkrati njim in ljudstvu ter organom oblasti in drugim političnim organizacijam prikazal svoje resno, obsežno in prizadevno delo. Ta izdaja odboru tudi omogoča, da prikaže svoje delo v javnosti in mu takó lajša zbiranje finančne pomoči, brez katere je tako zahtevno delo nemogoče.

KAJ VSEBUJE FAKTOGRAFIJA

V Faktografiji je po kronološkem redu na 133 straneh po točkah opisanih 300 pomembnejših akcij in dogodkov. Podatki so smiselno razporejeni v štiri poglavja, in sicer:

1. poglavje vsebuje vse pomembnejše dogodke (razen vojaških akcij) od ustanovitve odreda 5. oktobra 1943 do začetka septembra 1944. V njem so opisane formacije odreda, reorganizacije, kadrovska zasedba in druge dejavnosti. Iz vsega tega sta lepo razvidna rast in razvoj enote pa tudi njene težave in slabosti.

2. poglavje vsebuje vojaške akcije od ustanovitve odreda do začetka septembra 1944. Ločen opis so narekovali bogati in raznovrstni dogodki, zlasti pa boljša preglednost.

V 3. poglavju so zbrani podatki o bojih in drugih dogodkih od začetka septembra 1944 do konca januarja 1945, tj. do tedaj, ko je bila enota izločena iz sestava VII. korpusa in formacijsko podrejena štabu IX. korpusa.

4. poglavje pa je zajelo boje in dogodke od konca januarja 1945 do konca vojne.

Za 4. poglavjem je zbranih še 9 prilog, ki prikazujejo formacijo štaba odreda, obveščevalnega centra, voda za zvezo, minerskega voda, 1., 2., 3. in 4. čete. Na koncu je še priložen seznam sovjetskih, angleških in nemških državljanov, ki so bili borci v istrskem odredu. Zanimiv je seznam sovjetskih državljanov, saj vsebuje 32 imen; med njimi je tudi znameniti zdravnik dr. Mogamed Gadžijev-Miša, ki je bil šef bolnišnice Zalesje v Brkinih.

Faktografiji je priloženo tudi navodilo o uporabi, v katerem predsednik komisije za zgodovino Fr. Kuntarič poziva borce, naj dogodke, ki so v njej omenjeni, podrobneje opišejo. Dogodke in boje, ki niso v Faktografiji omenjeni, pa se jih spominjajo, naj opišejo čimbolj popolno. Navodilo tudi poudarja, da opisi v Faktografiji niso ne popolni in ne nesporni. Odbor pa želi, da bi bila knjiga (zgodovina ali kronika) plod prizadevanja vseh borcev in vsega ljudstva, slehernega, ki se je udeležil bojev v Istri ali Brkinih in lahko k njihovemu opisu karkoli prispeva.

Ta sestavek predsedstvo odbora istrskega odreda objavlja zato, ker mu je znano, da tudi drugi odbori partizanskih enot v Sloveniji zbirajo dokumentarno gradivo za svojo zgodovino in bi morda bilo prav, da se prek tiska seznanimo z različnimi izkušnjami pri tem dokaj težavnem delu.

Predsedstvo
odbora istrskega odreda

THE WORLD TODAY 12/67

Vsa decembrska številka je v glavnem posvečena ekonomskim vprašanjem Vzhodnoevropskih držav, potem so v njej še članki: Zambijske notranje težave, Devalvacija funta in svetovni monetarni sistem, problemi, dosežki in načrti kitajskega gospodarstva.

O zadnji temi smo pri nas že veliko pisali, vendar je sestavek v pričujoči številki prikazan razvojno z vsemi ozadji, ki so pripeljali to veliko azijsko državo v nezaviden gospodarski položaj. Zato bi navedli glavne misli:

Christopher Howe piše: Večino gospodarskih težav vse od leta 1949 dalje je povzročil prepad med dejanskim stanjem in željami, ki jih po planu niso mogli tako hitro uresničiti.

Izpolnjevanje gospodarskih nalog je vedno odvisno od fizične sile, ljudi in sredstev, ki so na razpolago. In kaj vemo mi o tem? Najbolj osnovno bogastvo Kitajske je zemlja, ta pa je veliko premalo obdelana, trenutno le 11 % vseh površin. To pomeni, da odpade le 13 arov na prebivalca. In s teh površin naj se prehranjuje četrtina vsega človeštva na zemlji in z manj kot 8 % vseh obdelovalnih površin na našem planetu.

O kitajskih rudnih bogastvih še Kitajci sami natančno ne vedo, vendar strokovnjaki po nekaterih skopih podatkih menijo, da morajo biti kar precejšnja. Gotovo imajo tako velike zaloge železa in premoga, da bi se gospodarstvo prav lahko vzpelo na veliko višjo raven od sedanje. Poleg tega pa imajo veliko zelo važnih rudnin — predvsem fosfatov in nafte, da ne omenjamo urana in drugih redkih, zelo iskanih v moderni tehnologiji. Zaloge nafte jim za zdaj popolnoma zadostujejo, našli pa so še veliko novih nahajališč, vendar nam podatki o količinah niso znani. Po nekaterih njihovih načrtih lahko sklepamo, da so zaloge zelo velike in bodo prav gotovo imele pomembno vlogo v napredku dežele.

Po statističnih podatkih lahko ugotovimo, da je število prebivalstva po letu 1949 naglo naraščalo in zmerni krogi ocenjujejo, da jih je danes nekaj več kot 700 milijonov. Torej je Kitajska zelo bogata z delovno silo. Toda populacija je v primeri z drugim bogastvom v takem nesorazmerju, da je pravo čudo, kako zmorejo zaposliti in prehraniti vse te milijone ljudi.

Dve življenjsko važni panogi na Kitajskem sta premalo razviti: kmetijstvo in industrija. Leta 1949 je industrija zaposlovala komaj en milijon delovne sile. Čeprav se je od takrat industrija veliko bolj okrepila, še vedno ne more zaposlovati več kot 20 milijonov delavcev. V kmetijstvu pa je še veliko slabše in se razvija preveč počasi. Primanjkuje jim močne mehanizacije, čeprav so nekateri predeli že elektrificirani in opremljeni z najnujnejšimi kmetijskimi stroji.

Rakova rana pa je prevoz. Res so zgradili dovolj razvejano železniško omrežje, ki danes povezuje vse glavne province med seboj razen Tibeta. Tudi cestno omrežje je veliko boljše kot nekdaj, toda še zdaleč ne zadošča trenutnim potrebam in bistveno zaostaja za dolgoročnim planom gospodarskega razvoja dežele.

Vse te dobro zastavljene gospodarske premike pa so po letu 1949 ohromile zmede v preseljevanju iz vasi v industrijska središča in spet nazaj, tako da so glavne gospodarske panoge začele bistveno zaostajati.

Vse želje po hitrem ekonomskem napredku so vedno spremljali nenavadni propagandni ukrepi, ki so ljudstvo in vlado v končni stopnji opeharili, da niso nikdar dosegli želenega napredka. Kratko obdobje stikov z zunanjim svetom leta 1949 je bilo zelo pomembno. Takrat so bile še zaloge dovolj velike, da bi bila Kitajska prav gotovo ohranila v vsakem primeru svojo nacionalno neodvisnost, če bi bila ostala pri taki politiki. Toda dolgoletne vojaške potrebe po obrambi dežele so narekovale povsem drugačen industrijsko razvojni program. Ta je Kitajski omogočil vojaške kapacitete, da se danes lahko meri na tem področju z zunanjim svetom, ne pa ostalih.

Hkrati z vojno industrijo naj bi se razvijale tudi druge industrijske veje, ki bi v daljšem obdobju zagotovile notranjo trdnost in celoten družbeni napredek. Marksistična teorija in SZ s svojimi izkušnjami sta narekovali Kitajski, da gresta vštric socializacija dežele in razvoj industrije.

Kitajska je to prav tako uvidela kot vse dežele vzhodne in zahodne Evrope. Vedela je, da industrializacija dežele zahteva vzporedno tudi vsestranski napredek kmetijstva, šolstva, zdravstva in komunikacij. Vsa ta njihova spoznanja pa so zadela na živi

zid ogromnega števila prebivalstva, ki je še vedno naraščalo, hkrati pa je primanjkovalo sredstev. Temu je sledila parola: čim hitrejši napredek industrije za vsako ceno, vzgoja visokokvalificiranih kadrov in modernizacija kmetijstva.

Čeprav je bila dediščina carske Kitajske zelo skromna, so kljub temu hoteli premostiti stoletno zaostalost in omogočiti deželi ekonomski napredek, kakršen naj bi ustrezal moderni državi. To je bilo obdobje »velikega skoka«.

Toda sklep je bil preveč enostaven. Dejansko je temu sledilo preveč eksperimentiranja, preveč ekstremnih kampanj, ki so povzročale hude občasne krize in prebivalstvo le begale. Pritisk na zavest prebivalstva je lahko kratkotrajna akcija, ne pa dolgoročni gospodarski načrt za razvoj. Tako so morali kaj kmalu ugotoviti, da so preveč optimistični ekonomski plani le slepilo.

Optimistični načrti, da bodo premiki delovne sile iz vasi v mesta oziroma industrijske centre le omogočili gospodarsko okrepitev, so se torej izjalovili. Pri tem so popolnoma zanemarili kmetijstvo, to pa je bilo porazno. Takojšnja uvedba kolektivizacije na vasi leta 1955 in ustvarjanje komun 1958 nista mogli popraviti zamujenega, kajti izdatnih investicijskih sredstev, ki jih je v tej dobi terjalo kmetijstvo, niso mogli oddvojiti.

Ta napaka se jim je hudo maščevala. Mogoče jim velike investicije res ne bi prinesle takojšnjih koristi, bi pa pomenile trdno osnovo za pritok sredstev, ki bi pomagala nadaljnjemu gospodarskemu razvoju. Res je vsaki državi prepotrebna čim hitrejša industrializacija, vendar je pogoj, da pri tem ne zanemari kmetijstva kot osnove, kajti industrijski razvoj vedno zahteva surovine, hrano za naraščajočo industrijsko delovno silo, hkrati pa se kmetijski proizvodi lahko s pridom uporabljajo v zamenjavi za tiste tuje dobrine, ki jih domača industrija ali ne more izdelovati ali pa bi jih po zelo visoki ceni.

Vendar je kljub temu Kitajska še naprej dajala prednost industrijskemu razvoju, minimalna sredstva pa vlagala v kmetijstvo. To pa je bila zelo tvegana igra. Propadla je zamisel, da vsa sredstva vlagaš v industrijo, kmetijstvo pa pač pustiš nekaj časa na primitivni stopnji razvoja, češ da se bo to popravilo, kakor hitro se bo industrija razvila. To je pripeljalo do katastrofe, vendar se je kitajsko vodstvo še vedno oprijemalo teh neizvedljivih zamisli.

Druga napaka pa je bila, da so se zanašali zgolj na človeško silo, njihovo prizadevanje in spretnost, ki naj bi odigrali odločilno vlogo pri vseh načrtih. Toda kaj naj počne delovna sila, če investicije izostanejo? Vladi ni preostalo nič drugega, kot da prevzame kontrolo nad industrijo v svoje roke, kolektivizirano zemljo pa vodi po začrtanem planu do najmanjših podrobnosti. Seveda so se s tem ukrepom takoj zvišale cene vsem pridelkom in izdelkom, da bi priteklo čimprej največ sredstev za investicije. Taka vrsta gospodarstva je teoretično možna, ne pa praktično. Naleteli so na dve veliki zapreki. Prvo: poostrena kontrola je zahtevala povečanje administracije. Kajti če hočeš izvajati resnično kontrolo, potem moraš v socialistični obliki gospodarstva imeti veliko strokovnih kadrov in kvalificirano administracijo, da lahko kontrolira izvajanje zakonov in predpisov. Število takih ljudi, ki bi bili pripravljeni opravljati takšna dela, pa je zelo majhno, in če bi že bili dovolj kvalificirani, potem nočejo v kmetijske predele. Temu pa se je pridružila še kopica primitivizma, togosti in birokracije, ki je tako hitro zamišljenemu gospodarskemu razvoju vedno v breme in škodo.

Take razmere pa so seveda zavirale povsem tudi lastno pobudo. Kajti majhno posestvo ponavadi preživi samo sebe, razen če ga ne prizadenejo naravne katastrofe. V komuni, kjer je bilo zaposlenih do 50.000 prebivalcev je dohodek odvisen od končnega obračuna ter dobro izbranega vodstva, pa čeprav so sklenjene še tako idealne pogodbe, morajo nujno nastati izgube. Za kratko obdobje političen entuziazem popolnoma nadomesti materialno nadomestilo, ne pa za vedno!

Da bi vrnili kmečkemu prebivalstvu nekaj samoiniciative, so jim dodelili ohišnico; ta je zavzemala le 5 % obdelovalne površine. Seveda pa je bil to tudi močan ekonomski dejavnik, kajti na njih je moral kmet pridelati vse tisto, česar ni pridelala njegova komuna za prehrano svoji družini.

Kot zadnji problem pa bi rad osvetlil — znanstveno-tehnični razvoj dežele, ki naj bi pomagal povečati proizvodnjo. Žal je o tem kaj malo podatkov. Videti je, da so se Kitajci vedno zavedali tega problema in našli zanj zelo zanimivo, vendar še ne dokončno rešitev. Stalno so dopovedovali ljudstvu, kako važen je tehnično-znanstveni napredek dežele. »Ljubite znanost«, je eden od petih zakonov ljubezni sodobne Kitajske. In to vzgajajo s posebnim kultom, tako v kmetijskih komunah in v industrijskih panogah. Delavcu, ki je opravil najmanjšo tehnično izboljšavo in s tem pripomogel k zvečanju produktivnosti, izkazujejo posebne časti.

Strokovno izobraževanje pa so rešili v glavnem po geslu: pol dela, pol učenja.

DOSEŽKI KITAJSKEGA GOSPODARSTVA

Žal se ne moremo opreti na izčrpne statistične podatke, da bi lahko točneje prezentirali celotne ekonomske uspehe, pač pa smo se naslonili le na skromna poročila, ker so od »velikega skoka« dalje tudi svetovno znani ekonomisti, ki študirajo ta problem, zelo različnih mnenj. Eno je kljub temu gotovo: od leta 1949 dalje se je nacionalni dohodek zvišal vsako leto po glavi prebivalca za 2 %. Industrija se je zelo hitro razvijala in rasla povprečno za 11 % letno. Žal pa je zaostajalo vseskozi kmetijstvo. In prav gotovo je le vladna kontrola nad kmetijskimi viški pripomogla ustvariti na trgu stalnost s kmetijskimi pridelki.

Prav gotovo ne bi bila nastala tako huda kriza, če se jim »veliki skok«, ki je bil preveč nagla odločitev in preveč tvegano hazarderstvo, ne bi bil tako grdo ne ponesrečil. Stalinov vzor — izgradnja težke industrije brez večjih vlaganj predvsem v kmetijstvu, je bil zanje usoden.

Po letu 1963 se je nekaj časa poznala huda kriza zaradi odhoda sovjetskih strokovnjakov, pa tudi to zapreko bi bili mogoče utegnili odstraniti, če bi bili s finančnimi sredstvi lahko kupovali zunaj stroje namesto hrane. Toda to jim očitno ni uspelo, saj so s sovjetskimi strokovnjaki izgubili tudi dobršen del poglavitnega uvoza iz SZ. Tem hudim težavam se je ves gospodarski razvoj sicer upiral, ker pa je bil na preveč trhlih nogah, je omagal.

BODOČI RAZVOJ

Per capita se je dohodek v zadnjih letih nekoliko zvišal, toda če pa vzamemo gospodarstvo kot celoto, so ga nenehne politične akcije zavrle, zlasti v zadnjih dveh letih, ko je velikanska množica »kulturne revolucije« begala iz kraja v kraj.

Zaradi vseh naštetih argumentov je zelo težko govoriti o prihodnjem kitajskem gospodarskem razvoju, kajti politični momenti igrajo preveliko vlogo za normalen ekonomski razvoj.

Vemo pa samo, da bi jim samo hiter kmetijski napredek na moderni tehnični osnovi lahko pomagal, kajti ta bi bil lahko osnova za večji razmah industrije v deželi.

Kot drugo, pa bi se morala Kitajska takoj vključiti v normalno mednarodno izmenjavo. Kmetijski viški bi jim kmalu omogočili nakup blaga, ki ga primanjkuje za normalen razvoj, in prinesli sredstva za nadaljnjo kapitalno izgradnjo. Mogoče bi jim hiter napredek v kmetijstvu omogočil, da bi se po letu 1970 že lahko vsaj delno odpovedali nabavi žita v tujini in bi se jim tako sprostila ogromna sredstva.

Za vse to pa je osnovni pogoj, da se čimprej odpovedo pustolovski politiki ne samo doma, temveč tudi v tujini, saj jim je ta zaprla pot na vsa afro-azijska tržišča in tudi drugam.

Mogoče bi z mednarodno pomočjo lahko uspešneje odkrivali rudna bogastva. Veliko uspešneje bi bilo, če bi velikanska sredstva, ki jih vlagajo za obrambo, namenili tem raziskavam. Če pa bo Kitajska nadaljevala v takem obsegu mehanizacijo armade, kot to dela zdaj, bo ne samo popolnoma zanemarila vse druge gospodarske panoge, temveč bo zašla ekonomsko v tako slepo ulico, iz katere ne bo več izhoda.

JEUNE AFRIQUE

Pričujoča številka res ni najnovejša, toda radi bi iz nje podali članek, ki govori o problemu milijona afriških beguncev. Tema je zelo pereča.

Mohamed Benamar je prekrižaril Afriko, da bi ugotovil, kje in kako žive te stotine afriških brezdomcev, ki jih je ali politični pritisk ali ekonomska nuja pognala iz domovine.

Točnega števila ne moremo navesti, ker prihajajo vsak dan od vsepovsod begunci. Vendar cenijo, da jih je nekaj manj kot milijon ali pa celo nekaj več. Beže pred terorjem in iščejo prijaznejši kotiček v sosednjih deželah, ki bi jim zagotovil hrano in mirno življenje. Ves njihov imetek od doma je navadno le ena do dve kravi, nekaj žita in košara cunj. Navadno zbeže prebivalci z vsemi člani družine.

V glavnem uhajajo iz kolonij z ostrim političnim režimom in represalijami, kot je v Angoli, Mozambiku, Južni Rodeziji in Južnoafriški uniji. Ponavadi se morajo skrivati ob meji in dolgo časa čakati, da jim katera izmed oboroženih gverilskih skupin omogoči varen prehod, kajti kazni za tiste, ki jim ne uspe, so krute.

Mnogi pa beže iz držav, ki imajo svojo ljudsko vlado, a so ekonomske razmere nevzdržne, kajti politiki navadno obljubljajo več, kot zmorejo, zlasti ker jih pritiskajo vsesplošna zaostalost in ne nazadnje izkoriščanje tujih družb.

Kajpak ne smemo pri tem pozabiti še na enega dejavnika — Afričan je še vedno nomad, ki se rad seli iz kraja v kraj in njemu državne meje ne pomenijo veliko.

Težko bi si vse te begunce predstavljali z evropskimi očmi. Tu še ni tako močne ekonomske zagrizenosti, ki vrača begunce

brez dokumentov enostavno nazaj, če jih ne potrebuje.

Afričan je veliko bolj naklonjen svojim sobratom iz sosednjih držav. Prijateljsko jih sprejmejo medse brez kakršnihkoli formalnosti.

Prav gotovo pa sama dobrota in lep sprejem ne moreta biti zadostna za ustvarjanje novega doma beguncem. Zato je visoki komisariat za begunce pri OZN samo letos nakazal 25 milijonov frankov pomoči.

Dežele, kamor se zatekajo, pa jim dajejo na voljo zemljo. V Ugandi dobi vsaka družina 5 ha, v Burundiju pa 2 ha. Seveda je to zemlja, ki še nikoli ni bila obdelana in so morali begunci trdo zaorati ledino. Pred mesecem dni so sprejeli zakon, ki so ga podpisale vse države, kjer so begunci: brezpogojno se morajo vključiti v domače kmetijske skupnosti, da bi jim lahko pomagali pri njihovih naporih.

Na meji Tanzanije je v pokrajini Ruyigi območje Mugera. Tu živi v 62 vaseh nekaj nad 25.000 beguncev. Vsaka družina ima 2 ha zemlje, ki jo skrbno trgajo iz krempljev močvirja. Še pred dvema letoma je bila tu gosta savana, polna muh cece v močvirjih. Zgodovina male Mugere se je pričela leta 1965 po vojaškem udaru v Urundiju in seveda pokolu. Tedaj je na tisoče prebivalcev zbežalo v sosednji Burundi. Začetne težave so bile res hude, vendar se danes okrog koč pode zdravi in okroglolični otročaji.

Tako so nastale pozneje v Burundiju še tri zone beguncev, ki so pribežali iz Konga in iz Urundija: Kayongozi, Murumba in Kigambi. Vsega skupaj so v Burundiju sprejeli nad 70.000 beguncev, in to država, ki meri komaj 27.800 km² ter ima 93 prebivalcev na km²; to je kaj kmalu povzročilo deželi sami velike težave. Zato je Organizacija za begunce pri OZN prevzela zanje vso skrb. Dodelila je sredstva in strokovnjake. Danes res niso to še vzorne kmetijske cone, vendar so na najboljši poti, da čez nekaj let to postanejo.

V Ugando, ki je postala neodvisna leta 1962 in postala republika šele 8. septembra 1967 ter slovi kot dežela jezer in ji ne primanjkuje vode kot drugim afriškim deželam, pa je pribežalo nad 160.000 beguncev; prav tako iz Ruande, Konga in Sudana. Vsaka družina je tu dobila 5 ha zemlje, kjer goje predvsem povrtnino in sadje. Zelo si prizadevajo, da bi jim omogočili šolanje prav kot svojim otrokom, nižje kot višje. Tudi tu so jim dodelili zemljo na jugu, prav tako neobdelano in močvirno. Vsi napori beguncev že kažejo prve uspehe. Predvsem so znani kot najboljši pridelovalci banan, dalje tistih povrtnin, katere domačini do nedavnega sploh niso poznali. Tu so seveda glavno vlogo odigrali strokovnjaki OZN, saj so s stalnimi raziskavami in nasveti pomagali tem nekdanjim brezdomcem, ki bodo, kot je videti, v prihodnje odigrali sicer majhno, toda pomembno vlogo v gospodarskem napredku nekaterih afriških držav.

NEW STATESMAN

Če na kratko preletimo vsebino te angleške revije, zasledimo komentarje in glose, kot: Kakšne so prihodnje možnosti Grčije, Devalvacija funta je povzročila resne težave tudi v angleški industriji, hkrati pa običajne novice iz kulturnih področij.

To pot bi radi posredovali dva članka, in sicer: Zadnjih štiriindvajset ur mladih Američanov, preden odidejo na fronto v Vietnam in Kako žive tisti, ki jim je uspelo pobegniti iz vietnamskega pekla.

ZADNJIH ŠTIRIINDVAJSET UR MLADIH AMERIČANOV, PREDEN ODIDEJO V VIETNAM

Angleški novinar John Gregory Dunne je preživel nekaj zadnjih ur z mladimi vojaki v posebni stavbi. Takole pripoveduje:

Iz vlaka je videti zgradba 590 kar precej zajetna, prijazna in svetla. Ko pa stopaš proti njej, se ti zdi, da je pred teboj mrtvašnica ali sanatorij za gobavce. Sicer pa ni tak občutek nič čuden, eno in drugo je možno, kajti v zgradbi 590 prežive ameriški vojaki zadnjih štiriindvajset ur, preden gredo v vietnamski pekel.

Poveljstvo stavbe 590 mi je blagohotno dovolilo, da preživim v njej nekaj ur s skupino vojakov, ki bo naslednje jutro navsezgodaj odletela na fronto. Štiriindvajset ur dneva, 360 dni v letu odhajajo skupine iz stavbe 590 v Oaklandu — 600, 800, 1000 mož vsak dan.

»Saj je videti kot tekoči trak,« mi je rekel komandant. »Toda tako mora biti, saj drugače jih nikoli ne bi spravili od tod.«

Vsi so oblečeni v zelene vojaške uniforme, prek njih imajo ogrnjena šotorska krila, na nogah pa visoke, močne škornje. Zdi se, kot da ima vse okrog njih dvojni pomen, kakor pravi napis nad vhodom »Tvoja zadnja priložnost«. Odvetniki urno izpisujejo formularje oporok, kurati blagoslavljajo in mazilijo.

Na pogradu je sedel mlad vojak in si zamišljeno podpiral glavo. Ko sva s komandantom stopala mimo njega, mi je le-ta pojasnjeval: »Mamica je poslala prošnjo za fanta svojemu poslancu, ta pa ji je odgo-

voril, da mladoletnikov ne morejo pošiljati izven ZDA.« Zmajal je z glavo in se kratko zasmejal.

S komandantom sva za trenutek sedla v njegovo pisarno. Pričel je: »Na vse kriplje si prizadevamo, da bi jih čim uspešneje zaposlili do zadnjega trenutka, ker brezdelje ustvarja še hujšo napetost. Sicer pa je naša naloga le, da jih čimprej spravimo odtod.« Vtem je stopil v sobo nižji oficir in poročal: »Henry se je vrnil.« Ta je namreč že trikrat prav zadnji hip pobegnil. »Menim, da bi se mu to pot morala posvetiti večja pozornost.« Komandant je odvrnil, da so mu že preveč gledali skozi prste, toda oficir je pristavil: »Saj vem, gospod, toda danes se mu je ustrelila žena.«

Dodelili so me skupini 20, ki jo bodo naslednje jutro ob pol petih odpeljali na letališče. Vodja skupine se mi je kar nekako opravičeval: »Veliko raje bi šel s svojimi fanti na fronto, kot pa samo do PX v Danangu.« Pri tem me je prekanjeno pogledal: »Veste, sin mi je naročil, naj mu prinesem kakšen spominček.«

Končno sem stopil v tisti oddelek zgradbe 590, kjer naj bi spalo 2000 mož. Ob vsaki strani velikanske dvorane je bilo na stotine pogradov. Nikjer pa nisem mogel zaslediti prh z vročo vodo ali umivalnikov, postelje so bile skoraj brez odej, da ne govorimo o blazinah in rjuhah. Ko si izbran za odhod, je vse to le še posvetni balast.

Le malo jih je spalo. Nekateri so sedeli na pogradih in loščili škornje, drugi so polirali sponke na pasovih, samo da bi nekako ubili čas. Med njimi ni bilo videti veliko tovarištva, kajti za dva dni so jih strnili skupaj iz vseh vetrov, da bi jih potem razkropili na vse konce neznane dežele. Imel sem priložnost videti že kopico vojaških barak, a do zdaj še nikjer niso manjkale igralne karte ali kocka, le tu ni bilo opaziti tega nikjer. Ves večer pa je zvočnik pozival imena, ki so zvenela tako čudno: »Jonsurd... Sugdennis... Fernander.«

Pričel sem se sprehajati po stavbi 590. Dalje od spalnic je bila soba s televizorji, soba za ping-pong, soba s pisalnimi mizami in pisalnimi potrebščinami... vse prazno. V čitalnici sem zasledil na policah knjige z naslovi Patriotizem in morala, Vojak in duhovni zakladi, Je nova liturgija ubila spoštovanje osebnosti? (Najbrž jo je res!)

V pritličju so samevale telefonske kabine, prav tako avtomati z mlekom, s kavo, sladoledom, sendviči in sladkarijami. Vsem tem, ki odhajajo, to ni več potrebno. Povsod je vladal pust red, le stranišča so bila vsa popisana s polnimi imeni, datumi odhodov, manjkali so le datumi vrnitve. Eden pa je izražal ves obešenjaški trenutek: »Jonnie Rae Smith — Vietnam — odšel 2. 6. 67. — Vrnil?«

Ko sem se spet sprehajal po spalnicah, so se mi nehote utrinjale pred očmi slike iz mnogih vojaških filmov in nisem si mogel kaj, da ne bi bil prav nagonsko izbiral med spečimi in sedečimi obrazi junaka, ki bo srečno vsemu temu ušel. Na drugi strani sem opazil dečka, ki si je prizadeval, da bi našel v vojaški vreči prostor za nekaj zavojev toaletnega papirja in slik, ki jih je izrezal iz Playboja. Skrbno je zavil svoje junake v polivinilasto vrečko in jih tlačil v vojaško vrečo. Na uho mi je prišel pogovor skupine mladih fantov v kotu, ki so razpravljali o etičnem problemu, če si potegneš v posteljo lepo svakinjo.

Urno so se kazalci na uri premaknili na pol petih in debeli narednik je pričel korakati po sredini spalnic. »Gospodje, čas je,« je rahlo ponavljal. Možje iz skupine 20 so pograbili vreče brez besed in odkorakali na prosto. Glas po zvočniku jih je opozarjal, da jih bodo avtobusi prepeljali v letalsko bazo Travis, na pol poti med Oaklandom in Sacramentom, od tam jih bo Boeing 707 št. W 239 odpeljal v letalsko bazo Jakoto na Japonskem in potem do končnega cilja — Bien Hoa v Južnem Vietnamu. Polet bo trajal natančno 22 ur in 30 minut. Na poti jim bodo predvajali filme z bojišč, ob tem pa je vsa skupina zagodrnjala. Spremljalo jih bo pet stevardes; to je bilo že bolje, vendar jih je poročilo, da ne bodo med vožnjo točili nobenih alkoholnih pijač, izredno potrlo.

Sedež sem dobil šele v zadnjem avtobusu. Prva zarja je pordečila nebo na obzorju. Vojaki so se med vožnjo do letališča prisiljeno šalili. Nekdo pred menoj je soseda venomer opozarjal: »Če me najdeš, no, saj veš kakšnega, me, prosim, odvleci prav nežno vstran.«

Nekaj po šesti uri je skupina prispela na letališče in se v pol ure vkrcala v veliko srebrno ptico. Nemudoma so zabrneli motorji velikega orjaka št. W 239. Nova živa pošiljka je odletela uničevat sebe in svojo okolico v daljno, neznano deželo.

KAKO ŽIVE TISTI, KI JIM JE USPELO POBEGNITI IZ VIETNAMSKEGA PEKLA

Novinarka Margaret Hollingsworth pripoveduje:

V deželah Daljnjega vzhoda jih srečaš na vsakem koraku — vse neobrite, molčeče kot grob, zaviti so v cunje in se preživljajo z nekaj dolarji, ki jih tedensko dobivajo po pismih od doma (če lahko staršem zaupajo svoj naslov). Na Tajskem jih srečuješ po kavarnah, v Indiji na železniških postajah,

skratka povsod tam, kjer se zaustaviš za nekaj ur v brezdelju in opazuješ okolico. Pogovori se jim sučejo le okrog kozarčka nečesa močnega, žganega, vprašanje je le, kako priti do njega.

Edini cilj jim je ostati v zavetrju zunaj ZDA, dokler vojna ne bo končana. Srečala sem nekoga, ki je povsod nadlegoval ženske. »Moram izkoristiti priložnost, dokler me ne najdejo, in prav gotovo sem že večkrat staknil spolno bolezen, kot pa dobe oni zmenéti na fronti kakšno žensko. Če mi le uspe, da jo dobim še nekajkrat, se bom lahko vrnil v ZDA nesposoben za vojsko.« Videti je bil tako sestradan in bolan, da bi mu bila prepotrebna takojšnja zdravniška nega, še preden si bo pomagal, da se bo lahko vrnil v domovino.

V Bangkoku sem srečala dvaindvajsetletnega mehanika iz Kolorada, ki se je že osemnajst mesecev skrival. Priznal mi je, da sicer sovraži tako življenje, zato sem ga pobarala, zakaj se ne vrne v ZDA. Svetoval mi je, naj stopim na ulico in opazujem obraze tistih vojakov, ki se vračajo s fronte domov, in šele potem odločim, kaj je bolje.

V Indiji se mnogi zatekajo v molilnice, da se izognejo potikanju po cestah. Tisti pa, ki se selijo iz kraja v kraj, hodijo bosonogi, zaviti v nekakšne kaftane, z dolgimi lasmi in bradami, polni uši. Če naletiš nanje na železniški postaji, so molčeči in jih zlepa ne zapleteš v pogovor. Mnogi beže tudi v Nepal. Njihovi gostitelji so me naprosili, naj ne objavljam njihovih imen, ker so mirni, pridni, prijazni ljudje, ki nikomur ne žele nič slabega. Zakaj bi se morala potem vmešavati policija! V glavnem jih v Nepalu sprejemajo budistični samostani, tu pa so še najbolj varni.

Najhuje je za tiste, ki nimajo prav nobenih finančnih sredstev. Ti so povsem prepuščeni in odvisni od dobre volje revnih kmetov. Njihova sreča je v tem, da vse vzhodnjaške vere uče gostoljubnost in naklonjenost pomoči potrebnim. Včasih morajo tudi delati, da si prislužijo hrano, vendar jih to ne moti, da bi se vrnili. Tudi sikimski budistični samostani so jim na široko odprli vrata. Nekateri so tako prenapolnjeni, da v njih lahko ostajajo le nekaj dni, potem se pač selijo v drugega. Poglavitno pa je to, da so mnogi med njimi spet našli samega sebe in ozdravili hude nevroze in duševne razrvanosti. Pobegnili so iz pekla in našli svoj mir.

LEPOSLOVJE

BEVK, France: Mlini življenja. Spremno besedilo napisal Marijan Brecelj. Opremil: Pavel Medvešček. ČZP »Soča«. Nova Gorica 1967. 157 + (VII) str.

ČAS nespečnosti. Izbor sodobne češke kratke proze. (Ludvik Aškenazy, Josef Skvorecky, Milan Smolik, Karel Mišař, Milan Kundera, Hana Prošková, Karel Mihal, Josef Podany, Vera Linhartová, Ivan Vyskočil, Bohumil Hrabar.) Prevedli: Božidar Borko, Ada Muha, Tomo Korošec. Uredil: František Bernhart s sodelovanjem Borisa Urbančiča. Knjižnica Sivi kondor 18. Urednik: Uroš Kraigher. Opremil: Branko Simčič. Mladinska knjiga. V Ljubljani 1967. 146 + (II) str.

DREISER, Theodore: Titan. Prevedel: Jože Stabej. Opremil: Janez Bernik. Svetovni klasiki. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1967. 536 str.

DULAR, Jože: Udari na gudalo. Jandre. Opremil: Uroš Vagaja. Založba Obzorja, Maribor — Dolenjska založba, Novo mesto 1967. 369 + (II) str.

INGOLIČ, Anton: Udarna brigada. Pravljica iz naših velikih dni. Ilustriral: France Mihelič. Opremila: Lidija Osterc. Moja knjižnica, L. 2, razred 4, knj. 4. Mladinska knjiga. V Ljubljani 1967. 151 + (I) str.

ISAKOVIĆ, Antonije: Praprot in ogenj. Prevedel: Janez Gradišnik. Opremila: Nadja Furlan. Beseda o pisatelju in delu: J. Gradišnik. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1967. 139 + (III) str.

JACOBSEN, Jens Peter: Niels Lyhne. Prevedla: Avgusta Smolej. Študijo napisal Dušan Pirjevec. Zbirka »Sto romanov« 29. Oprema: Matjaž Vipotnik. Cankarjeva založba. V Ljubljani 1967. 243 + (I) str.

KOLAR, Marjan: Sledovi medalj. Ilustriral in opremil: Janez Vidic. Mlada Obzorja 17. Založba Obzorja. Maribor 1967. 15 + (I) str.

KNITTEL, John: Poveljnik. Prevedel: Ludvik Mrzel. Opremil: Bronislav Fajon. Svet v knjigi 46. Založba Obzorja. Maribor 1967. 149 + (II) str.

KNITTEL, John: Therese Etienne. Roman. Tretja pregledana izdaja. Prevedel: Vladimir Premru. Svet v knjigi 45. Založba Obzorja. Maribor 1967. 427 + (I) str.

KNITTEL, John: Via mala. Roman. Prevedel: Vladimir Premru. Tretja pregledana izdaja. Opremil: Bronislav Fajon. Svet v knjigi 44. Založba Obzorja. Maribor 1967. 691 + (I) str.

KRANJEC, Miško: Na cesti prvega reda. Povest mladih iz naših dni. Redna knjiga Prešernove družbe za leto 1968. Prešernova družba. V Ljubljani 1967. 152 str.

MANN, Thomas: Lotte v Weimarju. Roman o Goetheju in Charlotte. Prevedel: Ivan Komac. Opremil: Jože Pohlen. Založba Lipa. Koper 1967. 386 + (II) str.

MAUPASSANT, Gui de: Njeno življenje. Prevedel: Cene Vipotnik. Opremila: Lidija Osterc. Pomurska založba. Murska Sobota 1967. 266 + (I) str.

MURN, Josip: Topol samujoč. Izbor pesmi, proze in pisem. Uredil, spremno besedo in opombe napisal Dušan Pirjevec. Knjižnica Kondor 97. Urednik: Uroš Kraigher. Opremil: Branko Simčič. Mladinska knjiga. V Ljubljani 1967. 153 + (VII) str.

RIBIČIČ, Josip: Rdeča pest. Ilustriral: Janez Vidic. Opremil: Milan Bizovičar. Moja knjižnica, L II, razred 5, knj. 1. Mladinska knjiga. V Ljubljani 1967. 155 + (I) str.

SELIMOVIĆ, Meša: Megla in mesečina. Prevedel: Božidar Borko. Opremil: Savo Sovre. Žepna knjiga Zenit 31. Urejuje: Mira Miheličeva. Mladinska knjiga. Ljubljana 1967. 170 + (II) str.

SOUBIRAN, André: Dnevnik žene v belem. Roman. Prevedel: Maks Veselko. Opremil: Milan Arnež. Založba Lipa. Koper 1967. 524 + (I) str.

SOUBIRAN, André: Otok norcev. Roman. Prevedel: Maks Veselko. Opremil: Zvest Apollonio. Založba Lipa. Koper 1967. 415 + (II) str.

SWIFT, Jonathan: Guliverjeva potovanja. Prevedel: Izidor Cankar. Študijo napisala Majda Stanovnik. Zbirka »Sto romanov« 28. Oprema: Jože Spacal. Cankarjeva založba. V Ljubljani 1967. 330 + (VI) str.

ŠOLOHOV, Mihail: Tihi Don. Dve knjigi. Roman. Prevedel: Janko Moder. Opremil: Bronislav Fajon. Svet v knjigi 42, 43. Založba Obzorja. Maribor 1967. I. knj.: 877 + (III) str.; 2. knj.: 1006 + (II) str.

ŠUMRADA, Vinko-Radoš: Ulaka. Opremil: Vladimir Laković. Izdal muzej ljudske

revolucije v Ložu. ČZP »Soča«. Nova Gorica 1967. 82 + (II) str.

TROY, Una: Sedem nas je. Redna knjiga Prešernove družbe za leto 1968. Prešernova družba. V Ljubljani 1967. 188 str.

WINKLER, Venceslav: Tisti iz Zelene ulice. Redna knjiga Prešernove družbe za leto 1968. Ilustriral: Ive Šubic. Prešernova družba. V Ljubljani 1967. 139 + (I) str.

ZGODOVINA

EGIĆ, Obrad: Ratni dnevnik II. proleterske dalmatinske brigade. Vanjska oprema: Ferdo Bis. »Stvarnost«. Zagreb 1967. 384 str. Med tekstom slike in zemljevidi.

JULIUS, Djuka: Che Guevara — vitez gverile. Prevedel: Božidar Pahor. Opremil: Marjan Rombo. Pričevanja 1. Urejajo: Bogdan Cepuder, Božidar Pahor in Djordje Radenković. Mladinska knjiga. Ljubljana 1967. 115 + (IV) str.

NEDOG, Alenka-Milica KACIN WOHINZ: Kronološki pregled dogodkov iz zgodovine delavskega gibanja na Slovenskem 1930 do 1941. Inštitut za zgodovino delavskega gibanja. Ljubljana 1967. (II) + 177 str. Tiskano kot rokopis.

OSMI plenum centralnega komiteja Zveze komunistov Jugoslavije. Aktualni idejni in politični problemi in naloge pri uresničevanju gospodarske in družbene reforme. — Sklepi osme seje CK ZKJ o nekaterih aktualnih idejnih in političnih problemih reforme. Poročilo pooblaščenstva CK ZKJ za organizacijo ZK v JLA o delu Zveze komunistov v Jugoslovanski ljudski armadi (uvodni govor Ante Banina in izvlečki iz poročila). Priprave na deveti kongres ZKJ. ČZP »Komunist«. V Ljubljani 1967. 116 str.

PRVO zasjedanje Antifašističkog vijeća narodnog oslobodjenja Jugoslavije. Zbornik radova naučnog skupa Bihać, 4.—6. X. 1966. Odgovorni urednik: Slavko Odić. Tehnički urednik i likovna oprema: Mersad Berber. Muzej AVNOJ i POUNJ. Bihać 1967. 454 + (I) str.

TITO i revolucija. 1937—1967. Tekstove izabrali: David Atlagić, dr. Dušan Bilandžić, Velimir Brezoski, dr. Leo Geršković, Pero Damjanović, Oskar Davičo, Ivan Križnar, Milan Milutinović, Pero Morača, Miloš Nikolić i Miro Teržan. Urednik: Miloš Nikolić. Umetnička oprema: Bogdan Kršić. Fotokopije pečata i značaka korišćene su iz Muzeja revolucije naroda Jugoslavije i Vojnog muzeja u Beogradu. Kultura. Beograd 1967. 360 + (II) str. Med tekstom slike.

Knjižnica oddelka za zgodovino filozofske fakultete v Ljubljani